

Obsah

Obsah:

PODĚKOVÁNÍ	3
PŘEDMLUVA	5
ÚVOD	7
FILOSOFICKÝ ZÁKLAD – UVEDENÍ DO TÉMATU PRÁCE	12
DEFINICE MANŽELSTVÍ A RODINY Z LITERATURY	17
PROMĚNA RODINY V ČASE	25
METODOLOGICKÁ ČÁST - SONDA DO PROBLEMATIKY RODINY	25
LETMÝ POHLED DO HISTORIE	33
RUKOPIS A ČLOVĚK	41
SONDA DO PROBLEMATIKY RODINY V LITERATUŘE	47
ROZVODY	57
SHRNUTÍ	60
DĚJINY, DĚJINNOST, DĚJINNÉ VĚDOMÍ	63
GLOBALIZACE, ČLOVĚK A RODINA	68
POJETÍ DĚTSTVÍ A DOPAD DĚJINNÝCH UDÁLOSTÍ NA ČLOVĚKA	74
POJETÍ DĚTSTVÍ	74
DOMOV	94
DĚTSTVÍ A „DOPAD“ DĚJINNÝCH UDÁLOSTÍ NA ČLOVĚKA	97
ČLOVĚK, SMYSL A JEHO ODPOVĚDNOST	99
ČLOVĚK	99
PROBLEMATIKA TĚLESNĚNÍ	107
SMYSL A ODPOVĚDNOST ČLOVĚKA	113
ŽENA A MUŽ	125
SHRNUTÍ	127
MEZE A MOŽNOSTI ZMĚNY(?)	129
ZÁVĚR	143
MÍSTO DOSLOVÍ:	149
LITERATURA	151

Poděkování

Miloš

*„Miloš – je pro nás záměr – ne náhled.
Miloš je ... projekt. Miloš nebo spíše
... záměr, upřesnění a první fáze ...“*

Poděkování

Ráda bych poděkovala paní prof. PhDr. Jaroslavě Peškové, CSc., která mě vedla většinu doktorského studia. Byla laskavým a moudrým rádcem a její příkladný přístup dokázal proměnovat i moje nitro.

Zároveň upřímně děkuji paní prof. PhDr. Anně Hogenové, CSc. za její ochotu přijmout mě a dovést k závěru studia. Děkuji také za její nevšední podporu a povzbuzení, které mě motivovalo k odvaze práci dokončit.

Děkuji také paní RNDr. Zdeňce Králové za její kritické připomínky a za její přátelství. Děkuji i paní Ing. Heleně Bakové a paní Ing. Evě Leitnerové za jejich připomínky a postřehy ke grafologické části. Děkuji všem blízkým i sobě, i za trpělivost manžela zejm. v dokončovací fázi.

Marie Jeřábková

Předmluva

Předmluva

Motto:

**„Atom – je pro mne záměr – ne náhoda.
Atom je ... projekt. Atomu nelze upřít
stavbu, uspořádanost a pravidla
chování.“¹**

Jiří Mrázek

¹ Holota, 1994, s.140

* pozn.MJ k titulní straně: «věci» ve smyslu „to podstatné“

Předmluva

Předmluva

„Ó, ukrutnějšíhož vězení! ... do něhož kdo se jednou dostane, na věky k vysvobození naděje nemá.“ ... „Ovšem žeť jest toto svazek ze všech lidských svazků nejtuzší: ale není se ho proč báti. Nebo sladkost toho stavu ráda to jeho podniká: spatříš to sám, jak to milý život jest.“¹

Při naslouchání lidskému příběhu nás mysl zavede daleko – k počátkům, k místu, kde se příběh rodil. Pozorný posluchač může zachytit, jak Osud² nasměroval „cestu“ člověka a následně pak jeho život. Člověk si toto vše prožité nese s sebou dál životem a sám s tím prožitým – svěřeným – nakládá. Vše má pak dopad nejen na něj, na jeho jednání, ale i na jeho rodinu...

I přes složitost a přesto jedinečnost, můžeme najít pro člověka bez rozdílu věku porozumění. Podstatné zde je „uchopit“ lidský příběh v jeho vzniku (i při jeho vyprávění) se snažit mu porozumět bez předsudků a hodnocení. Porozumět lidským zápasům, prohrám i nadějím...

Zpočátku to byla jen moje zvědavost, později naléhavost, která mě vedla k rozhodnutí pracovat na tématu „Rodina“. Zvolené téma práce je nejen velmi populární a aktuální zjm. v současné době; je v něm, zdá se, podobná naléhavost, vlivem které bylo pravděpodobně napsáno o rodině velmi mnoho odborných publikací, a nepřeborné množství článků v ČR i v zahraničí. Zároveň je to téma velmi široké, neboť se dotýká nejen základní triády (otce, matky a dítěte), dotýká se i triády (já, ty, kontext)³; týká se i různých kombinací, které v současné době v rodině nastávají a všeho, co s touto tematikou souvisí.

Na rodinnou problematiku jsou u nás vynikající odborníci, kteří se jí zabývají mnoho let, ne-li desetiletí. Pořádají se sympozia, workshopy, ... aby vyvstalo to podstatné, totiž v čem je rodina jiná na prahu třetího tisíciletí oproti rodině před rokem 1989?

Žádná doba není však ani velká, ani malá. Každá doba má své. Přesto byla svým způsobem každá doba „slzavým údolím“⁴, ve kterém se utvářela rodina jako nejzákladnější jednotka společnosti.

Diskutuje se o tom, zda je rodina v krizi, nebo jde-li o její jinou (novou?) formu. „Krise se dnes dotýká mnoha sfér“⁵, a „krizový stav“ do našeho světa patří.⁶ Jdeme-li k podstatě krize, je jejím základem „nejednota“⁷. Nezačíná však nejednota v člověku samém? Kde je počátek? Na druhé straně – krize - je zároveň šancí zastavit se a udělat změnu. Není tedy od krize ušetřena ani rodina. Rodina jako instituce je patrně v krizi „od té doby, co lidstvo jest“⁸, pokud různé proměny rodiny nazveme „krizí“(?), což ovšem nelze takto zjednodušit - dále viz

¹ Komenský, 1978, s. 228

² Osud zde vnímán jako něco, co nelze lidskými silami ovlivnit. Přesto...; Srov. Frankl, 1996, s.88 („Uvnitř svého jakoby exkluzivního osudu je každý člověk nezastupitelný. Tuto jeho nezasupitelnost činí právě jeho odpovědnost za utváření jeho osudu. Mít osud znamená mít svůj vlastní osud. Se svým jedinečným osudem stojí tu každý člověk takřka jako jediný v celém kosmu. Jeho osud se neopakuje. Nikdo nemá stejné možnosti jako on a on sám je nemá nikdy znovu.“)

³ Satirová, 1994, s. 219

⁴ Srov. Palouš, 1996, s. 7

⁵ tamtéž, s. 7

⁶ Srov. Eis, 1999, s. 14

⁷ Srov. Patočka, 1992, s. 9

⁸ např. Spilková, 1999, s. 33; aj. srov. dále

Předmluva

kap. „Dětství“ a např. - reakce členů jednoty bratrské na tehdejší rodinu, nebo jakési napomenutí rodinám v kázáních bratří. Mohli bychom zajisté udělat další průzkum do literatury ohledně „krize“ rodiny. Co však je krize rodiny? Je to její uvolněnější forma? Žití „bez dokladu“?? Nebo jde „jen“ o velké nedorozumění mezi jejími členy? Mým záměrem zde není tento fakt hodnotit.

Můj vstup a možná velká odvaha předložit práci „O rodině“ má za cíl „položít“ věci¹ vedle sebe, abychom nahlédli alespoň částečně (i přes složitost) na to, oč v rodině jde...

¹ míněno to podstatné – pozn. MJ

Úvod

Úvod

Na prahu „počítačové inteligence“ člověk znovu hledá smysl svého života, smysl rodiny... hledá smysl vůbec. Nová doba přináší nové naděje, nová přiblížení, nebo ještě větší zoufalství, odcizení a nejistoty... Proměna doby se promítá skrze člověka do společnosti a do rodiny, kde mnohdy panují nezralé vztahy – na jedné straně natolik svázané (enmeshment), že dítě neví či vlastně je, když je „přetahováno“, cítí se nesvobodné a v časném věku prchá z domova, aby se osvobodilo a snad právě proto (?) nevstupuje do pevného svazku, chce si „užít“ volnosti, svobody, nezávislosti... a za ním, resp. v něm je mnoho nezpracovaného z rodiny, ze které vyšel, což si nese s sebou. Prchá před tím, co bylo doma, aby mohl začít znovu a jinak(?).

Jeví se, jakoby se vytrácela tolerance k jinakosti, k jinakosti toho druhého, a člověk ztrácí naději v možnosti, ve změnu, ... (?). Podíváme-li se kolem sebe, můžeme vidět v mnoha směrech duchovní podvýživu, ne-li duchovní prázdnotu... Ale člověk je zde na světě snad pro vyšší věci, k vyšším věcem... (?) A on zatím ztratil sám sebe a ve snaze se najít, prchá i před sebou.

Člověk je ve „vleku“ své minulosti, i přítomného dění. Ale nemusí si nechat od sebe všechno líbit! Kde je (řčeno slovy V.E.Frankla) jeho síla ducha vzdorovat „skutečnému“? Kam se vytratila?

Rodina bývala ve velké většině tím, co dávalo člověku jistotu a bezpečí, kterou dokázali vytvořit zralí rodiče, nebo alespoň jeden z nich. Ten druhý – slovy Lévinase měl příležitost po jeho boku dozrát a často tomu tak bylo. Uměli pak společně vytvářet prostředí lásky, ve kterém byly, pro dítě a pro ně samé dostatečně srozumitelné, jasné hranice, a byl tak umožněn zdravý vývoj a růst pro všechny zúčastněné. Dítě si potřebuje být svými rodiči jisté (Trapková, 2001).

Kam se láska poděla? Kam se vytratila láska z mnoha rodin? Není na lásku čas nebo nezbývá síl? Je láska nedostatkovou potřebou? Zůstala po ní prázdnota. A když není tato uzdravující potřeba k dispozici v dostatečném množství a ve vhodném čase, může docházet k patologii. Hlad po lásce (po opravdové lásce, ne po imitaci lásky) je nemocí nedostatku, jako je nedostatek soli nebo vitamínů. (Maslow 2000:67) „Láska není možnost, nevyplývá z naší iniciativy, je bezdůvodná, zaplavuje nás i zraňuje, a přece *já* přežívá v ní.“¹ Kolik lidí zažilo hojivý účinek této lásky, lásky, která nemá potřeb, lásky bez podmínek? A nebylo pak již potřeba brát rychlé a zaručené „pilulky“. Člověk je osamělý ve světě, je osamělý v rodině, je osamělý v sobě. Z této situace nevidí východiska, cítí se prázdny. Jeho snahou je nějak tuto prázdnotu vyplnit, aby alespoň přežíval...

Vyčerpaní rodiče se vrací domů ze svého zaměstnání, neboť je třeba, aby oba pracovali... (?)² Nemají čas na lásku(?), na své děti(?), na sebe sama(?), i na sebe navzájem(?)... Objevuje se rozpor mezi láskou a neschopností milovat tzv. 'zpuštěním duší', které nastává, když je člověk schopen „uznávat už jen kvantifikovatelné hodnoty jako hodnoty a skutečnosti

¹ Lévinas, 1997, s. 149

² Srov.: Bláha, Inocenc Arnolf: Sociologie dětství, Praha: Komenium, učitel. nakl. s r.o., 1948, s.138
„industrializaci moderního života rozrušila značně dřívější rodinnou kohezi, soudržnost. Rozvádí ráno jednotlivé členy rodiny, a svádí je často zase až večer... Intimita a teplá atmosféra rodinného života se nemůže náležitě vytvořit.“

Úvod

vůbec“¹. Schopnost lásky se vyznačuje trpělivostí, a uměním „trpělivě čekat na to, čím já nemohu disponovat“ a přitom se tím dát „obdarovat“; avšak tato schopnost je „rdoušena“ rychlým splněním všeho, v čem člověk není na nikoho odkázán.² Čím to je, že člověk potřebuje vytržení, aby zahlušil vlastní prázdnotu, nebo aby vyplnil volné místo po tom druhém...? O čem to „mluví“ ty smutné oči mladých lidí, kterým se rodiče rozvedli?³

Člověk by se měl osvobodit od všech svých měřítek a předsudků a myslet na to, že ten druhý je především člověk, a pomoci probudit v tom druhém⁴ důvěru a lásku především v sebe a pomoci mu – vyjít „z jeskyně“ plné stínů; probudit v člověku jeho duchovní oblast.

Jedna z cest, kde člověk může dozrát a znovu se narodit (viz Antická obec), je manželství, protože podle L.Evely vstup do manželství předpokládá, resp. s sebou nese „bezpodmínečné narození celého člověka“⁵. Jaká je však potřebná příprava pro nové narození? Stačí „jen“ ochota člověka ke změně a k přijetí toho druhého takového, jaký je?

Vnitřním rozpadem ať již v nitru člověka, tak v rodině jako nejzákladnější jednotce společnosti je dána moc okolí.⁶ Pokud se nepodaří člověku vyjít ze sebe, nemůže sama sebe nikdy nalézt, a tím nenalezne ani druhého.

A přesto ... bychom měli věřit, v proměnu konkrétního člověka i ve zdánlivě sebebezvýchodnější situaci a proměňovat nejvšednější věci v „rozměr nekonečnosti“, otevírat možnosti člověka, ale i možnosti své. Člověk má možnost se „znovu narodit“ ve smyslu proměn. Má možnost znovu vstát a pokračovat v růstu bez rozdílu věku a věřit v hloubku člověka a poskytovat mu tuto víru v řeči, v jeho kultuře, v jeho možnostech.

Zrání je proces a potřeba lásky, která leží v samém základu lidské existence. Zrání je nezbytné pro další život člověka, má-li růst.

Při zkoumání rodiny je nutné zabývat se celkem, nejen vlastní rodinou, ale i kontextem, do kterého se člověk rodil, v čem vyrůstal – dospíval. Proto jsem pro práci zvolila širší kontext (je to určitý pokus o uchopení celku a všech možných vlivů na člověka a rodinu).

V práci vycházím nejdříve z definic rodiny – jde o sondu do této problematiky. V rodině můžeme najít proměny od tzv. stádové přes matriarchální typ, patriarchát, a další formy, až po monogamní formu rodiny. V Řecku v době Homéra⁷ se tak můžeme setkat s pojmem obydlí (řec. oikos) a v římské rodině (lat. familia), kde k ní náleželi i otroci; tzv. „dům izraelský“ ve Starém Zákoně (Ex 12,4)⁸, (Iz 5.7). V Novém Zákoně je významný historický počátek, tj. nejstarší člen rodu (muž), resp. národ, ze kterého celý rod pochází. V rodinách tohoto typu šlo nejen o fyzickou, ale i duševní i duchovní pospolitost. Např. v Řecku, v Římě a v Indii bylo důležité pro člověka pohřbení v hrobě „ze stejné krve“ – nemohl tam být přijat žádný člověk z jiné „rodiny“. Stejně tak „posvátný oheň“ spojený s kultem mrtvých v domě byl chráněn

¹ Ratzinger, 1993, s. 116

² Srov. tamtéž, s. 116

³ pozn.: z šetření u mladé generace – viz kap. Proměna rodiny v čase.

⁴ ve smyslu Lévinase

⁵ Srov.: Evely, 2001, s. 48

⁶ Srov.: Ratzinger, 1993, s. 96

⁷ Homér (podle tradice nejstarší řecký básník, žil přibližně v 8. stol. př.n.l.); IN: Kol. autorů, 1993, s. 391

⁸ příbrání souseda

Úvod

proti cizinci...¹ Rodina všeobecně plnila funkci nejen biologickou, ale i ekonomickou a náboženskou (otec byl pro rodinu zároveň knězem).

Důležitý byl rituál před vstupem do manželství – od sblížení se - dvoření se sobě navzájem bylo jakýmsi přípravným obdobím a vedlo často k zasnubám a k dohodnutí věna, které bylo počátečním zabezpečením mladého páru. Sňatek byl zpravidla „celoživotní smlouvou“^{2,3} uzavřenou ve svatyních nebo v domě, kde byl „domácí bůh“⁴, tedy na důstojných místech. V celku šlo o veřejné vyhlášení intimního vztahu před svědky a před společností a pro dívku „přetrhání pout“ s otcovou rodinou, kde otec prohlásil, že „předává svoji dceru mladému muži“⁵. Vytvářely se tak optimální podmínky nejen pro mladý pár, ale zároveň pro zrození nového jedince, který měl v budoucnu přijít na svět.

Takový sňatek byl nezrušitelný a rozvod byl téměř nemožný, přesto již ve starozákonních spisech můžeme najít zmínku o tzv. rozlukovém listě, který dával muž ženě, když jí propouštěl.

Výrazné změny uvnitř rodiny přinesla industrializace, stejně tak i změnu postavení rodiny ve společnosti, která přestávala plnit některé funkce, např. ekonomickou samostatnost a stala se nestabilní, zjm. zaměstnáním žen, na čemž měly nemalý podíl ve 20. století např. i dvě světové války a nepřítomnost mužů v rodinách. Žena byla tak nucena se postarat o rodinu sama. Uzákonění rozvodů prošlo také vývojem a šlo o snahu nemuset vydržet vše;... začaly se častěji rodit děti mimo manželství. V budoucnu se podle demografů očekává, že 1/4 manželsky narozených dětí ztratí rozvodem trvale nebo alespoň dočasně jednoho z rodičů, převážně otce⁶.

Jeví se, že je rodina v globalizované společnosti stále více ohrožena. Jednak společenskými tlaky na oba rodiče ohledně zaměstnání – ve společnosti se klade důraz na vysokou kvalifikaci zaměstnanců.⁷ Volné soužití partnerů, které je dnes často chápáno jako přípravná fáze před manželstvím (?)⁸ zpravidla nezaručuje dostatečně vhodné podmínky pro narození nového jedince a jeho zdárný vývoj.

Výše popsané skutečnosti mě vedly k rozhodnutí, více rozvést v práci některá témata a věnovat se v nemalé míře např. člověku, jeho dětství a domovu, včetně kontextu doby. Pro lepší porozumění člověku jsem značný čas (mnoho hodin) věnovala seniorům (viz metodologická část práce), formou rozhovorů a motivována myšlenkou Romana Guardini - člověk se stává v tomto věku „průzračným pro smysl“⁹, jsem trpělivě naslouchala prožitému ve „vyprávění“ i z jejich „tělesnění“¹⁰. Jejich vyprávění jsem doplnila o exkurz do historie kde

¹ Srov.: de Coulanges, 1998, s.36-37

² Křivohlavý, 2004, s. 9-13

³ Srov.: de Coulanges, s. 42- 43; (Sňatek je pro snoubence „vážným úkonem“. Dívka nemůže vzývat „dvě ohniště“ – zde „ohništěm“ mínění předci po otci a předci manzeia. – Po svatbě muž uvede „cizinku“ svoji ženu ke svému ohništi a odhalí jí rituály a texty, které jej chrání v jeho životě a které jsou vlastnictvím jeho rodiny, a dovolí své ženě, aby je s ním sdílela.)

⁴ tamtéž, s. 42

⁵ tamtéž, s. 46

⁶ Srov.: Kučera, 2006, [referát ing. M. Kučery: „K populační situaci v ČR“ (zjištěná skutečnost z let 1990-2000)]

⁷ Srov.: tamtéž

⁸ Žijeme „bez papíru“, IN: Psychologie dnes, Roč. 10, č. 11, 2004, s. 9-13

⁹ Srov.: Guardini, 1997, s.59

¹⁰ pozn. MJ – to prožité bylo vnímáno celou bytostí

Úvod

bylo cílem ukázat na některé významné události a zákony, zjm. ve 20. století propojené strachem i odvahou.

Zároveň bych chtěla upozornit, že kvalitativní zpracování „sondy“ přineslo některé hypotézy, které by mohly být ověřeny v případném dalším šetření. V sondě se nejedná o vyvážený vzorek mužů a žen (viz metodologická část), neboť šlo o šetření v zařízení, kde je dán nepoměr mužů a žen. Přesto toto šetření ukázalo na některé momenty, kterým jsem se v práci dále věnovala (viz tělesnění, věrnost, aj.). Šetření jsem doplnila o expertní šetření s grafology, kde bylo mým záměrem poznat, zda a příp. jak se promítá současná doba a rodinná situace do rukopisu člověka. Sledovala jsem i otázku zakotvenosti člověka s ohledem na rodinu.

„Výstupy“ ze sondy se seniory jsem doplnila o zkušenosti, resp. názory mladých lidí (v textu řazeno podle věku vzestupně). Metodologickou část jsem zakončila sondou do problematiky rodiny v literatuře převážně po r. 1989 s cílem zjistit již objevené. Zde se ukázalo několik skutečností v oblasti rodinné problematiky: např. stále ještě nezbytnost dvou výdělků v rodinách s sebou přináší zaměstnanost obou rodičů. Objevuje se nový trend – oddalování sňatku a posunutí věku žen pro přivádění prvního dítěte na svět. Nemalý význam na proměnu rodiny má žití bez dokladu, „testování“ partnera, jako nový fenomén – singles (zpravidla osamělé matky), otcové na rodičovské dovolené a syndrom „zavrženého rodiče“ (zde jde převážně o otce).

Sonda do problematiky rodiny ve mně zároveň vyvolala řadu otázek, z nichž jsem se některé pokusila vyzkoumat v literatuře (viz text). Otázky, mě vedly k hlubšímu prozkoumání např. proměny doby včetně letného pohledu na „globalizaci“ – mísení kultur a případné neblahé dopady na člověka a rodinu. V této části jsem převážně čerpala z vlastního překladu Jo Cairnse, D. Dawtona a Roy Gardnera: „Values, Culture and Education“ z r. 2001 – jde tudíž o pohled zmíněných autorů – vedle toho může mít globalizace řadu pozitivních změn, kterým však v této práci není věnována pozornost.

Díváme-li se na celek, nesmí nám „vypadnout“ ani „dějinné vědomí“. Je zde otázka, co vše dědíme po předcích a jak „zdeděnému“ rozumíme? Kořeny jsou v nejrannější fázi člověka, proto jsem věnovala v kapitole dětství letný pohled i do historie s otázkou, jaký zájem o dítě a jeho rané fáze věnovali někteří velikáni své doby. To podstatné se ukázalo jako stálost, mít své místo – jako základ budoucí jistoty, rodičovské vazby a dalších důležité momenty, které rodič svým postojem svému potomku „předává“.

V kapitole Smysl a odpovědnost jsem čerpala z velké části z vlastního překladu pedagoga a filosofa Theodora Ballaufa: „Philosophische Begründen der Pädagogik“, abych se pak navrátila po „dlouhém putování“ zpět k člověku a k rodině, k „věcem lidským“ a položila si otázky typu:

Je ještě nějaká šance? Jaké jsou pro člověka možnosti? Jaké jsou pro něj meze? „Adamův pád nezačal ochutnáním jablka, ale skončil jím.“^{1,2} Počátky věci nelze většinou postřehnout, říká Komenský.³ Zde je můj motiv k opětovnému nasměrování pozornosti na člověka a možnostem jeho změny v životě – pohled na jeho „zvrácenou přirozenost“ a položení si otázky, zda a jaká je ještě šance na výzvu Komenského „lidské zmatky napravovat od dětí“⁴, což ovšem musí

¹ Komenský, 1992, s.296

² Srov.: Pelcová, 2000, s.20 - Nejsou katastrofy 20. Století „opakováním téhož pádu pod práh lidskosti...“

³ Srov.: Komenský, 1992, Kap. III, s.296

⁴ Srov.: tamtéž, Kap. III, s.293 a kap. VI, bod 5, s. 484

Úvod

být rodiče schopni „nahlédnout“ a v dítěti pomoci „zakotvit“.¹ A zároveň sami v sobě realizovat proměnu přes hledání smyslu – který se může stát úzdravným momentem pro člověka vůbec.

¹ Srov.: Požický, 1997, s.54

Filosofický základ – uvedení do tématu práce

Filosofie je od samého počátku dějin evropského teoretického myšlení specifickou oblastí lidské aktivity a jejím vlastním předmětem. Lze tedy říci, že každé konkrétní osvojení určitého úseku skutečnosti předpokládá obzor, celek a pojetí jednoty, do které příslušný úsek patří, což pro speciální vědu není tématem, ale je vždy nezbytným předpokladem jejího zdárného provozu. Cesta vědy je cesta abstrakce – a člověk se nachází ve světě symbolů a zpředmětněných kategorií jako je struktura, systém, obecnost... Abstrakce, které jsou jednou zformované a uvedené do praxe vědy, fungují samostatným způsobem. Tyto zformované abstrakce užívají generace odborníků v různém smyslu slova, avšak je otázkou, zda není pravý význam skutečnosti posunut! Ptáme-li se na rodinu, čím rodina je, jaké je její „bytostné“ určení a co dělá za všech okolností rodinu rodinou, nesmí nám vypadnout celek.¹

Proto je předmětem této práce člověk a jeho dětství, jeho tělesnění², jeho smysl, jeho rodina, domov a kontext doby. "Filosofie patří k člověku jinak než speciální vědy". Problematika, kterou se filosofie zabývá, je podle J. Michálka "nějak v každém z nás", každý z nás se s otázkami, které klade filosofie, nějak setká, nějak s nimi naloží, aby vůbec mohl žít svůj lidský život.³

Filosofie umožňuje člověku osvobození se od předsudků, neboť všechny „samozřejmosti“ filosofa předsudky jsou.⁴ Na druhé straně prof. Patočka v „Přirozeném světě“, filosofa varuje: „... filosof nesmí podlehnout iluzi, že dovede vyložit věci v jejich podstatě“. Funkci filosofie „je pouze odhalit jsoucnost“ řečeno slovy J. Patočky. Mohli bychom také říci, že se filosofie dotýká více hloubky člověka. Je tedy tím, "co otvírá"⁵, co je lidskému zraku mnohdy zakryté, co není měřitelné, co však je jakýmsi začátkem... (?)

Vstupem do filosofie je údiv (THAUMA-Platónova charakteristika), který „divícího se diváka vytrásá ze zaběhaných stereotypů“, jde o událost „typu vedení“ (resp. vyvádění vězně z jeskyně) – „e-dukace, tedy výchova“⁶. „Údiv – je zvláštní cit, ve kterém člověk odkrývá, co mu z jeho podstaty dosud bylo skryto, totiž zájem o ideu“⁷, otevírání obzorů⁸. Filosofie nemůže být sama sebou bez tohoto vystupování, bez „transcendence“, bylo by tím narušeno „přirozené fungování života“. Transcendencí přichází něco vyššího do divákovy obzoru, prolomuje se tím „běžná každodennost a navyklá normálnost“.⁹

Jeví se, jakoby se postupně se vytrácel „rozměr pojetí světa“ a porozumění sobě jako bytosti, která žije v distanci, která pozapomněla, že umí a může „tlouci na bránu Boží“, říká paní prof. Pešková, aby nahlédla ideje... a také, „aby s pochopením žila svůj život“. Vytrácí se porozumění pro otázky, které člověka přesahují a po člověku se chce, aby se rozpomínal...

¹ Pešková, Jaroslava: *K filosofickým přístupům k problematice rodiny*, (IN: Kult/85/č.bl.182/), s. 1

² pozn.: (slovy prof. J. Patočky míněna „tělesnost žítá“, která patří člověku „vnitřně“)

³ Michálek, 1995, s. 21

⁴ Husserl, 1996, s. 92

⁵ Michálek, 1995, s. 17

⁶ Patočka, 1997, s. 5

⁷ tamtéž, s. 11

⁸ srov. Palouš, 1996, s. 11

⁹ tamtéž

Filosofie „míří k lidské podstatě, k základu lidství“.¹ Je třeba nahlédnout to, „co se ukazuje“. To, co se ukazuje bývá často jiné, než pravá příčina, která „ono ukazování“ způsobuje a „to, co se ukazuje“ může být matoucí. Nahlédnout můžeme např. vhodným tazáním. Každé tazání je zároveň hledáním, „prohledáváním“, kdy bereme část po části a znovu se vracíme. „Prohledávání“ tedy slouží k odhalení toho, „po čem se ptáme“. A můžeme tak více porozumět tomu, k čemu se vše „vztahuje“, tj. slovy Heideggera přiblížit se k „zhlédnutí bytí“, které spočívá v realitě, „ve stálosti trvání, v platnosti, v existenci, v tom, že něco „je dáno“.“²

Podstata filosofie spočívá také ve schopnosti člověka „pochopit celek skutečnosti“. V procesu dějin filosofie se tato schopnost teprve krystalizuje, vytváří samu sebe, kritizuje a zdokonaluje se. Je lidské „ono bytí na cestě“, ta výzva „zůstaňme na cestě!“, onen „pohyb odstupování a vystupování a stoupání“.³ S nárokem na „celkovost“ se vynořuje „idea nekonečna“, říká E.Husserl.⁴

Rozložíme-li slovo „filosofie“, pak *filia* – láska, zde k moudrosti, která je porozuměním a přijetím daného, bez podmínek. Je přijetím druhého takového, jaký je, i takového, jak se ukazuje. S ničím přidaným a nic z něj neubírá. Láska je také „otevřeností“ vůči dítěti, vůči druhému člověku, ale i vůči sobě a chybám (nejen). Je otevřeností i vůči světu, vůči horizontu... Druhá část slova „sōfia“ je moudrostí, je otevřením obzoru druhým, ale i sobě.⁵

Filosofie není nástrojem. Je jinak. Je kultivací horizontu. „Člověk nesmí ztratit horizont“, říká prof. Pešková. Nesmí přestat vidět to, co je krásné (východ a západ slunce,...). Pak má naději, že přežije a bude schopen vést dál (smysluplný a krásný) život. Vztah člověka k celku je vztah čl. k horizontu. Cíle jsou dány samým životem. Jde o skutečné „prolomení každodennosti, tupé normalnosti“... „Prolomení“ se však odehrává v různých sférách. Jednou je to životní krizí, jindy se prolomení všednosti, resp. každodennosti⁷ děje uchváceností krásou, „prolamuje“ se tak každodenní jistota nebo průměrnost.⁸

Užitek filosofie podle prof. Jana Patočky spočívá také ve schopnosti člověka „pochopit celek skutečnosti“⁹. resp. podaří-li se člověku proniknout k celku, proniknout „do jádra toho, co dělá skutečnost celkem, do jádra jsoucího“.¹⁰ To se děje v procesu dějin filosofie, kdy se tato schopnost teprve krystalizuje, a zdokonaluje se, ale vždycky již od začátku tuto stránku lidského ducha charakterizuje snaha po pochopení celku, snaha nalézt klíč ke všem jeho komnatám, a tak je filosofie „schopností patrně omezenou, ale přece schopností ovládnout celkově sebe i svět, a to ryze duševně“. „To zn. v subjektivním pohledu: filosofie umožňuje uvažovat, zachycovat to, co celku života dominuje, co mu dává smysl“.¹¹ K pochopení patří „náhled“, jak říká J. Michálek; „je třeba nahlédnout“, to znamená především „vidět,

¹ tamtéž, s. 6

² Srov.: Heidegger, 1996, s.20-22

³ Patočka, 1997, s. 13

⁴ Srov.: Husserl (1996)

⁵ Srov.: Přílouš, 1991, s.7

⁶ Pešková, ak.r. 2001/2002 – (čerpáno z vlastních poznámek)

⁷ pozn.: pro seniory je každý den stejný. Proto se někdy člověku obtížně rozlišuje, který je den (všechny jsou stejné!), viz šetření; pozn. MJ

⁸ Srov.: Patočka, 1997, s. 10

⁹ tamtéž, s. 13

¹⁰ Patočka, 1995, s. 52

¹¹ Srov.: Patočka, 1997, s. 13

rozumět, nahlížet jako zcela zjevné, jasné a jisté“... Náhled však nevzniká ihned. Někdy je třeba „dlouhého spolupobývání u věci filosofie“, což vyžaduje trpělivost a vytrvalost.¹

Na to, že filosofie patří do lidské dimenze upozornili již Platón a Aristoteles. Je nazývána *laděním* (na-laděností)... (zvláštní případ nálady "je bez nálady"). "Filosofickou naladěnost ... charakterizuje Platón slovem *divení se*. Aristoteles mluví o úžasu. Na počátku filosofie stojí tedy „údiv, úžas“, který je „základem tázání“.² Filosofie vždy byla a je především tázání. „Filosofovat znamená být na cestě“, je to „putování“. Putování je údělem člověka, který žije v čase – a je pro něj potřebné se občas ztišit. Pro tzv. „filosofování“ jsou podstatnější otázky, než odpovědi, kdy se každá odpověď stává novou otázkou.³ Údiv a úžas "proráží onu *samozřejmost*, se kterou přijímáme vše, co k nám „přichází“ a se kterou se na vše obracíme" A jsme tázáním a překonáváním sebe sama postavem do otevřeného pole možnosti...⁴

Životní "rozvrh" člověka má svoji linii. Přesto, že jeho hlavním pásmem je každodennost, přesto, že každý den se opakuje nějak podobně, přesto jsou zde určité chvíle, které znamenají něco zvláštního v poměru k tomuto celku. Lidé si často navzájem nerozumi, protože "žijí na docela jiných úrovních, zdánlivě v témž světě, a přece tak různě a tak daleko od sebe."⁵

Podstatou filosofie je tedy podle Jana Patočky odkrýt určitý celkový aspekt věci a pokusit se najít klíč, kterým můžeme podkrýt pohled na člověka a v této možnosti otvírat jsooucnost a ptát se na jeho smysl.⁶

Co však je důležité je to, že člověk, který se snaží filosofovat, by měl umět skládat účty ze sebe samého a o sebe sama se zajímat; zajímat se i o cíle, které a uvažovat o nich. Člověk, který se snaží filosofovat by měl poznat, definovat a určitým způsobem i seřadit nejen individuální cíle, ale i cíle, pro které žije společnost a o které její složky zápasí mezi sebou a umět „zachytit smysl společenského dění“...⁷

„Filosofie má svůj předmět v reflexi“, tedy ve zpětném odrazu. Reflexe je slovy prof. Patočky moment na cestě člověka, zde však moment „za sebou“. Tato cesta však není jen cestou teoretického pohledu, není pouze tím, co (resp. kým) člověk fakticky je, ale tím kým (co) může být a co je jeho „autentická možnost“. Prof. Patočka měl pravděpodobně pocynbnost, když si položil otázku: „Co když je reflexe se svou sebejistotou jen etapou v procesu sebehledání člověka...“ (ve smyslu „poznej sebe sama“ řečeno se Sókratem)? Toto sebeodkrývání, tato „odemčenost“ původní sebeskrytost předpokládá. Zdá se však, jakoby člověk existoval v jisté „nepravdě“ sebe sama a podle prof. Patočky musí mít „toto existování v nepravdě“ kořen přímo ontologický, tj. „v bytostné struktuře člověka“, co je pro „podstatnou složku“ člověka nebezpečné(?), co chce být skryto, nebo co vyžaduje určitou připravenost člověka k nahlédnutí a ke změně? Původní sebeskrytost má svůj význam, otázka přežití a upamatování se,... „Odemčenost však vylučuje sebezakrývání“ a často i jistotu. Člověk se vydává do neznáma, což s sebou přináší jeho růst.⁹

¹ Michálek, 1995, s. 20-21

² tamtéž, s. 22

³ Jaspers, 1991, s. 11

⁴ Michálek, 1995, s. 17 a 22

⁵ Srov. Patočka, 1997, s. 16

⁶ Srov. tamtéž, s. 11

⁷ Srov. tamtéž

⁸ Srov. Satirová, IN: kap. „Pojetí dětství“

⁹ Srov. Patočka, 1995, s. 190-191

Filosof "reflektuje nejen život, ale i umírání, nejen vzmach a rozlet civilizací, ale i jejich zánik." "Úkolem" filosofa je často vysvětlovat, jak se věci mají, v čem jako lidé žijeme a kam směřujeme.¹ a pak si možná člověk uvědomí, co se děje s ním, co se děje s jeho rodinou, jak se to s ní dnes má, a čemu (resp. k čemu) svým životem každý z nás neodvratně přispívá... Při bádání se snažme co nejvíce přiblížit pravdě. Jde-li o rodinu, je zde snaha přiblížit se podstatě rodiny co nejvíce; čím rodina byla a je a jaká je její „nezbytnost“ v proměně času i v proměně člověka...

Rodina je místem, kde se rodí člověk a kde se připravuje na svojí dospělost; je to tedy člověk, kdo dělá rodinu rodinou? Kým tedy člověk doopravdy je? I přes jeho mnohé objevy a hluboké myšlení a poznání na tomto místě (podrobněji v kap. „Člověk“ v DP) můžeme nasvítit na jeho nedokonalost, resp. ukázat na „Neznámou“, a na to, co člověka přesahuje. Proto bych se také krátce „zastavila“ u některých velikanů své doby a poukázala na jejich „hledání a nalézání“...

Otázky filosofů mají nápadný rys (mimo jiné) zájem o pravdu.² Aby otázka po pravdě nezdegenerovala na rétoriku, vysvětluje se hledání pravdy jako bezprostřední výraz touhy stanovit, co je možné poznat a co je možné dokázat. Filosofická pravda pak zde vystupuje jako pravda „o hranicích lidského poznání“, což můžeme např. nalézt u I.Kanta, Pascala, Descarta, aj.³

Slavný matematik a filosof René Descartes⁴, cílevědomě hledal „metodu“ ve všech odvětvích lidského zkoumání. Pravdivost výroku „já existuji“ je evidentní, „ale kde je ten bod, ve kterém se pravda myšlenky nebo platnost nějakého argumentu jeví rozumu? Tato otázka je jednou ze základních otázek filosofie. Je to otázka podstaty a hranic toho, co je nazýváno apriorním poznáním...“, tedy „poznání platnosti nějakého kroku v důkazu“.^{5,6}

„A at' se snažím sebevíc, nemohu kromě myšlení najít žádnou jinou vlastnost, která patří k mé podstatě. Ačkoli se mi například zdá, že mám tělo, které se pohybuje podle mé vůle, mohu se snadno vnímat i jako existence bez těla. Proto vlastnictví těla není mojí podstatnou vlastností. Mohl bych případně (i když je věcí víry, zda skutečně budu) existovat po smrti těla. I tak budu dál existovat jako myslící věc.“ ... „existuje „skutečný rozdíl“ mezi tělem a duší“.⁷

Descartes se rozhodl přijmout existenci Boha. Metodologický význam této volby byl obrovský, jak píše R.Scruton. Měl dvě zdůvodnění „Boží existence“ – „důkaz „kosmologický“ a „ontologický“. První argument: „Jsem nedokonalá bytost“ – mohu pochybovat, a proto nemám jako člověk dokonalé poznání, ale „mám představu nejdokonalejší bytosti (Boha).“ Otázkou ovšem je, když je Bůh dokonalý, jak to, že připouští vůbec nějaký omyl – např. nedokonalost člověka? Descartes vysvětluje, že „omyl je v člověku samem. Lidská omylnost je „nezbytným důsledkem lidské svobody a toto zdánlivě zlo je částí skutečného a většího dobra“...⁸

Dospěl tak k závěru, že smysly člověka jsou vnitřně nespolehlivé při rozpoznávání reality fyzikálního světa (viz příklad s voskem). Tím významně přispěl k rozvoji vědy a pokračovatelů – tzv. occasionistů: jedním z představitelů je Blaise Pascal⁹ a jeho zkoumání filosofie matematiky mělo ukázat nejen podstatu „geometrické“ metody, ale také její meze.

¹ Funda, 2000, s. 9-10

² Srov.: Scruton, 1999

³ Srov. tamtéž, s. 15

⁴ René Descartes (1596-1650); Descartes byl současník F.Bacona a G.Galilea a bezprostřední předchůdce Newtonův. Respektoval církev, (bál se klatby, což dokazuje skutečnost, že nezveřejnil „Rozpravu o vesmíru, 1633, vzhledem ke Galileiho odsouzení).

⁵ Srov.: Scruton, 1999, s. 37-40

⁶ Cogitare = myslet (zahmnovalo všechny vědomé projevy duševního života – se širokým použitím)

⁷ Srov.: Scruton, 1999, s. 41

⁸ Srov.: tamtéž, s. 43-45

⁹ Blais Pascal (1623-1662); v díle „O duchu geometrie“; [Další představitelé occasionismu: Hamilton, Malebranche (1638-1715), Geulincx (1624-1669), Pierre Bayle (1647-1706)].

Filosofický základ – uvedení do tématu práce

Pascal - podobně jako Descartes - měl hlubokou víru (získanou konverzí), která nabyla vášnivou podobu příznačnou pro jansenismus¹. Nedefinovatelnost pojmů a potřeba axiomů ukazuje spíše na „nedokonalost konečného rozumu, který se musí vždy zastavit a spokojit se s nedefinovatelnými pojmy“. Ve své slavné práci „Myšlenky“, která byla uveřejněna po jeho smrti, Pascal píše ... „je marné chtít racionálním zkoumáním objevit podstatu Boha, neboť ten je zraku smrtelníka skryt. Pravdu nepoznááme jen rozumem, ale spíše srdcem.“²

Gottfried Wilhelm von Leibniz³ věřil také v „nesmrtelnost“, ale nesmrtelnost by podle něho byla bezcenná, kdyby neznamenal přežití duše. A duše je individuum, něco, co je v jednu dobu početne stejné, jako by bylo nebo bude jindy. Ale co přesně je individuum?⁴ Člověk jako monáda se stane člověkem, jestliže v něm bude představa o sobě sama, jestliže se sám představí... Monáda je „živoucí“, aktivní zrcadlo, neboť vytváří percepci z vlastního individuálního základu, přičemž sama má účelovou příčinu ve vlastním bytí.⁵

Benedictus de (Barbuc) Spinoza⁶ také dokazuje lidskou nesmrtelnost, ale dospívá k závěru, že přežíváme pouze zčásti, rozptýleni v nekonečné mysli boha. Spinozovo myšlení bylo nejvíce ovlivněno Descartem.. Jako Descartes, tak také Spinoza hledal to, co je jisté a „hledání jistoty pokládal za jedinou záruku lidského poznání“.⁷

Mohli bychom zde vyjmenovat mnoho dalších velikánů a jejich životní cesty, cílem však není znovuobjevovat objevené, nýbrž jen poukázat na složitost a hloubku, s jakou se vyjmenovaní velikáni již tehdy potýkali...

¹ Cornelius Jansen (1585-1638); biskup a nadšený stoupenec doktrín, vyzvedly akt víry nad úsudkem rozumu (objevy vědy, ...) „podle něhož požadavky rozumu nikdy nebudou dostatečnými základy pro něco tak velkého, jako je náboženské učení“. IN: (Scruton, 1999, s. 54)

² Tzv. „Pascalova sázka“ zní přibližně takto: *jestli Bůh existuje, odmění ty, kdož v něho věří; jestli neexistuje, není taková víra ke škodě. Proto je nejlepší sázkou v Boha věřit.*

³ G.W. von Leibniz (*1646 †1716), dal podnět k založení Akademie věd v Berlíně – vynikal v mnoha oborech, např. v historii, právu, chemii, geologii a mechanice. Plyně psal francouzsky, německy a latinsky, úpísoval si s každým významným člověkem, od kterého se mohl něco naučit; vytvořil filosofický systém „úžasné síly a originality, ... do tohoto systému vtělil základy nové logiky“, tím jeho dílo probudilo zájem v období vzniku moderní logiky. Jeho objem prací byl tak plodný, že do dnes jen málokdo je důvěrně obeznán se všemi aspekty jeho myšlení. A přesto – nebo právě proto, je neprobádaný (?) IN: Srov.: Scruton, 1999, s.78

⁴ Srov.: Scruton, 1999, s. 80

⁵ Ballauff, T.: (pravděp.) 1950, s. 156 (pozn.: okopírované texty)

⁶ de (Barbuc) Spinoza (*1632 †1677); Spinoza se stal uznávaným odborníkem v optice; živil se (podle některých zdrojů) broušením optických skel.

⁷ Scruton, 1999, s. 59-60

Definice manželství a rodiny z literatury

V této části se pokouším o zachycení definice rodiny. Na pomoc jsem si vzala různé druhy pramenů (někdy i slovníků) a zkoumala jsem, jak je rodina zachycena a který zdroj je nejbližší podstatě. Zajímavé poznatky by jistě přineslo studium Gruntovních knih tzv. pozemkových knih nebo matrik¹, z nichž bychom mohli zjistit přehled poddanské půdy vrchnosti i poplatníků z ní plynoucích (např. v 16.-19. století)², příp. velikost rodiny z matrik, a pokusit se o vysledování rodiny v čase - , příp. s poznatky dále pracovat, což ovšem v této práci nebylo mým cílem.

O rodině se mluví jako o místě, kam se rodí nový potomek, který ke svému přežití potřebuje určité podmínky, které vytváří rodina.

Co je rodina a čím je ve své podstatě? Jak je defmována, jak je její podstata zachycena?... V této kapitole začínám pokusem o poodhalení toho, co dělá rodinu rodinou z vybraných publikací a hledáním významu rodiny, pokouším se zároveň vysledovat to společné nejen v historii, ale i v době současné a vzájemné porovnání podstaty, i když je forma rodiny během času proměnlivá.

V Ottově naučném slovníku je rodina charakterizována od svého vzniku: „jest svazek dvojice rodičův a jejich svobodných (neženatých a nevdaných) dětí“. „Jest to tzv. rodina individuální čili monogamická.“ Monogamická rodina je však zakončením(?)³ dlouhého vývoje počínajícího od forem zcela primitivních k formám dokonalejším a dokonalejším. V Ottově slovníku je odvolávka na práce z r. 1796 a další rozpracování vývoje rodiny:

- Východiskem vývoje byla rodina skupinová, při níž byly rozeznávány opět tři stupně: prvotní – *stádová rodina*, ve které „obcovali“ pohlavně všichni mužští členové se všemi členy ženami. Byla to polygamie pro muže a polyandrie pro ženy. V této rodině byla známa pouze matka každého dítěte, otec byl neznámý.
- Druhá skupina – *krevní rodina skupinová*, v níž bylo dovoleno pohlavní obcování jen mezi příbuznými s vyloučením ascendentů⁴. Bratři byli tedy muži svých sester. Zapovídalo se však obcování s rodiči.
- Další rodina *punalua*, v níž se již nedopouštělo pohlavní obcování mezi členy jednoho a téhož rodu – ani se vzdálenými členy, ovšem jen se strany mateřské. Avšak ani při této formě rodiny nešlo ještě o žádný formální svazek manželský.
- Další formou vývoje byl matriarchát. Teprve pak vznikla rodina patriarchální, a udržela se podle jména „záduha“, „zajednica“, „veliká kuća“, atd. a veliká rodina (užití dodnes u selského lidu jihoslovanského a ruského); tento typ rodiny měl své důvody.⁵
- Konečnou formou vývoje je (podle Otty) individuální čili monogamická rodina.¹

¹ vedení matričních záznamů bylo nařízeno r. 1605 pražskou synodou (obsahovaly základní životní události jako je narození, sňatek, úmrtí); pozn. MJ.

² Srov.: Horský-Seligová, 1997, s. 105-115 (jedna pozemková kniha byla pořizována zpravidla na 100-150 let a zahrnovala „všechna ujednání“ ohledně usedlosti. Dědická řízení uvnitř rodiny (převody usedlosti na syna nebo zete) měla také podobu kupní smlouvy a mohla by posloužit k dalším zdrojům ohledně rodiny).

³ Otazník vložen MJ

⁴ ascendent = předek; descendent = potomek; IN: Klimeš, 1981, s. 103

⁵ pozn.: Kuća, záduha srov. podrobné zjištění – „spolek“ osob (zpravidla spojní členů pokrevním poutem, kteří spolu sdíleli majetek, pracovali a jedli = „Chlebi“). Důvod vzniku záduhy ve středověku pravděpodobně jako reakce na vybírání *berní* (forma daně). Berně se vybírala z jednoho ohniště, z jedné „kuće“ bez ohledu na rozsah půdy a počet lidí, kteří při něm žili). Srov. IN: Horský-Seligová, 1997, s. 98-102

V hebrejštině a řečtině výraz „rodina“ je překládán několika výrazy: např. jako potomstvo, příbuzenstvo, rod... viz. (Ester 8,6), dór=pokolení, generace (Ž 14,5; 112,2; 145,4), zéra=símě, potomci Ž 22,24, apod. Řecké *syngenés* (Mk 6,4) zn. příbuzného, *genos* (Sk 17,28) potomstvo, rod; *patria* (Ef 3,15) rod, pokolení, jež má jednoho otce. Otcem všech kmenů, rodů a rodin je Bůh... To, co my nazýváme rodina, je hebr. *bait* (=dům, Ž 114,1; Ž 68,6 obydlí), viz Starý Zákon - neexistuje zde výraz, který by přesně odpovídal dnešním našim představám o rodině, kterou tvoří otec, matka a děti...²

Obydlí, příp. dům, (řec. oikos); u Homéra také „rodinný majetek“ - Odysseus říká o mužích(ženiších), kteří přijeli na námluvy za jeho ženou - „jedí oikos“. V době řeckých městských států byl oikos nejmenší a základní buňkou jejich ekonomické, sociální a politické struktury. Oikos mohl „náležet“ jen občanům. Organizaci a funkci oikos můžeme nejlépe poznat z Attiky.³

Starořímská rodina (lat.) familia se od oikos v mnoha směrech podstatně liší. zahrnovala otce (*pater familias*) a matku (*mater familias*) s dětmi (popř. jejich manželky a děti), včetně otroků.⁴ Ve Starém zákoně (SZ) lze tímto slovem pojmenovat nejen společenství žijící pod jednou střechou (Ex 12,4), ale i mnohem větší skupiny, např. „dům izraelský“ (Iz 5,7), kde se jedná o celý národ. Blížší ekvivalent naší koncepce rodiny představuje termin v překladu „otcovský dům“, který se nejčastěji překládá jako rodina.⁵

V Novém zákoně (NZ) je zmínka o rodině podobná domovu či domácnosti (řec.oikos, oikia). Historický počátek domácnosti je označován *patria*=rodokmen, rod; jde zde spíše o patriarchy (nejstaršího člena rodu). Rodinou zde může být chápán kmen, nebo dokonce i národ. Ve Skutcích (3,25) je citován slib Abrahamovi „V tvém potomstvu budou požehnány všechny národy (*patria*) na zemi“; (Gn 18,18 a 22,18). Např. Josef (muž Marie) byl „z domu a rodu“ (*patria*) Davidova (L 2,4); Zde bylo vymezení původu životně důležité! Můžeme se také setkat s pojetím Božího otcovství ve vztahu k domácnosti věřících...⁶

Tam, kde termín „domácnost, dům“ není pouhým synonymem „rodiny“, označuje jednotku společnosti, s jakou se setkáváme všude v římském, helénistickém, ale i židovském světě v 1. století. Zde byla „rodina“ tvořena nejen z pána (řec. *kyrios*⁷, *despotés*) nebo otce rodiny, jeho manželky, dětí a otroků, ale i z různých závislých osob – služebníkú, zaměstnanců, ba i „klientů“ (např. propuštěnců nebo přátel), kteří se dobrovolně a k oboustrannému prospěchu připojili k domácnosti...⁸

¹ Ottův slovník naučný, 21. díl, 1904, s. 877-878

² Novotný, 1992, s.869 a Kol. autorů: *Nový biblický slovník*, 1996, s. 869

³ Svoboda, 1974, s. 431

⁴ tamtéž, s. 190

⁵ Kol. autorů: *Nový biblický slovník*, 1996, s. 869

⁶ tamtéž, s. 870

⁷ Srov.: Svoboda, 1974, s. 431-432 = (*kyrios*, pán, hospodář), - je představitelem a „majitelem“ oiku ve své generaci, neboť z tohoto hlediska jsou „prislušníky“ oiku i *kyrioi* předkové a předkové a perspektivně i jeho potomci v mužské linii. *Kyrios* měl také právo přijmout nebo odložit dítě, které se mu narodilo v řádném manželství, měl také právo (do vlády Solónů) dát své děti jako zástavu při zadlužení (a tedy zcizit) a zastupovat svou ženu, své neprovdané dcery a své nedospělé syny před soudem i státními orgány. V 18ti letech svých synů měl povinnost dát zapsat své syny do demu, čímž se stávali občanskými i právně samostatnými. Měl také povinnost uchovávat majetek oiku a pokud tomu tak neučinil, mohl být soudně stíhán. Majetek zemřelého (*kléros* u attických právníků) přecházel na legitimní syny – povinnost bylo vybavit dcery venem.

⁸ tamtéž

V publikaci Průcha-Walterové a Mareše je rodina definována jako „nejstarší společenská instituce“, která plní socializační, ekonomické, sexuálně-regulační, reprodukční a další funkce. „Vytváří určité emocionální klima, formuje interpersonální vztahy, hodnoty a postoje, základy etiky a životního stylu. Z hlediska sociologického je formou začlenění jedince do sociální struktury“. I zde je nukleární rodina vyjádřena jako nejběžnějším modelem rodiny, kterou tvoří nejbližší příbuzní, tj. oba rodiče a děti. Autoři podotýkají proměnu rodiny zjm. v posledních desetiletích - model rodiny je „historicky flexibilní“, významně se proměňuje. „Zvyšuje se variabilita rodinných typů, zahrnujících nejen rodinu vlastní a úplnou, ale také rodinu neúplnou, nevlastní a náhradní. Současné pojetí tenduje k chápání rodiny jako sociální skupiny nebo společenství žijícího ve vlastním prostoru – domově, uspokojujícího potřeby, poskytujícího péči a základní jistoty dětem.“ Rodina tak společně se školou plní významné výchovné funkce, které lze podle autorů chápat jako komplementární.¹

Definice rodiny z 30. let 20. století se vyznačují ještě „rozměrem“ duchovním - tzv. přirozeností dané životní i duchovní společenství otce, matky a dětí. Původně je to společenství muže a ženy, uzavřené sňatkem; podle nauky křesťanské je manželství svátostí, kterou se společenství muže a ženy posvěcuje k důležitému cíli rozmnožení lidstva a výchově dětí; proto je manželství nerozlučitelné. Rodina se tak stává přirozeným základem společnosti státní a národní. Zdravý život rodinný je zárukou zdatu celého národa, podmínkou mravního života vůbec i udržení kultury. Zde je chápána prvotní forma rodiny jako monogamní. Stát má co nejvíce podporovat vše, co slouží rozkvětu rodinného života a odstraňovat vše, co jej kazí.²

Podobné definice rodiny najdeme v literatuře³ jako základní společenská jednotka tvořená dvojicí manželů nebo rodičů s dětmi spjatých manželstvím nebo pokrevním příbuzenstvím. Mluví se o tzv. malé rodině, která je tvořena manželským párem a jeho potomky, příp. pokrevními vztahy a odpovědností jeden k druhému a velká rodina (velkorodina) je minimálně třígeneračním společenstvím lineárních potomků, někdy je zařazeno i širší příbuzenstvo, tj. i prarodiče, včetně strýců, tet, bratranců, a sestřenic. Širší rodina může být také velmi početná skupina, kterou váží nejen pokrevní pouta, ale též rodinné tradice, postoje, rysy, jazyk.

Rodina – dnešní monogamická je skupina 2 různých pohlaví s jejich potomstvem (pokud není ženato nebo provdáno), někdy i s rodiči (nebo jedním z rodičů), mužem nebo ženou. Právním základem rodiny je sňatek manželů, který má právní důsledky i pro společné potomky. Vedle právní instituce je rodina i institucí mravní (existoval mravní kodex). Rodina plnila i funkci hospodářskou, výchovnou a rekreační. Dnešní monogamická rodina je jen jednou z velmi četných forem rodiny (srov.: Ottův slovník naučný z r. 1904).

V některých zemích jsou dosud rodiny polygamické na východě, zvl. v zemích islámu, donedávna také v Turecku. Velmi početné rodiny, ke kterým náleží i v době současné vzdálenější příbuzenstvo jsou např. v Číně. V minulosti byly také rodiny polyandrické (dodnes v Tibetě). I v Evropě měla v době nedávné rodina širší rozsah než u nás. Počítali se k ní někteří vzdálenější příbuzní (např. ve Francii); podobně je tomu bylo u nás na venkově. Vývojově byla rodina v první polovině 20. století jen nepatrným zbytkem rodiny dřívější, a to i svým rozsahem i obsahem svých sociálních funkcí. Do široké rodiny patřilo (jak již výše

¹ Průcha-Walterová-Mareš, 1995, s. 189-190

² Kratochvíl-Černocký-Charvát, 1937, s. 472

³ Srov. Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost, 1974, s. 443; Encyklopedický slovník, 1993, s. 929; Hartl, 1993, s. 181; Slovník spisovného jazyka českého III, 1966, s. 66; Průcha-Walterová-Mareš, 1995, s. 189-190

uvedeno) nejen široké příbuzenstvo, ale i služebnictvo, otroci i všichni mrtví i budoucí členové.¹

I v Guinnessově encyklopedii z r. 1992 je rodina definována jako skupina lidí, kteří jsou navzájem spřízněni krví (např. bratr a sestra) nebo manželstvím (např. manžel a sestra jeho ženy). Širší skupina spřízněných rodin se označuje jako příbuzenstvo. Přesto se ale uspořádání rodiny, manželství a příbuzenských vztahů geograficky a historicky liší (viz výše). Manželství je pouto, jež umožňuje vznik rodiny. Obvykle zahrnuje zákonnou dohodu mezi mužem a ženou o vstupu do dlouhodobého společensky preferovaného vztahu za účelem vytvoření domova, uspokojení sexuálních potřeb a výchovy dětí. Manželství také přináší práva a povinnosti, jako je materiální podpora partnera a potomků. Manželský vztah je obvykle formalizován a slavnostně vyznačen složitým rituálem, známým jako svatební obřad, často za účasti příbuzných novomanželského páru. Svatba se může konat v budově oficiálně uznávané pro konání takových událostí jako je kostel, svatyně nebo radnice. Další zmínka o západních společenstvích – sblížení (tj. schůzky), dvoření a zasnoubení; v mnoha nezápadních společnostech např. na čínském venkově jsou partneři pro manželství vybíráni rodiči nebo dohazovači daleko častěji než samotnými páry.

Model, v němž žijí společně rodiče a děti, bývá všeobecně považován za ideální a v západních společnostech se stal převládajícím vzorem. Ale i v tomto typu rodiny se vyskytují problémy a výjimky. Rostoucí emocionální zátěž, kterou musí moderní rodina nést, působí spolu s dalšími faktory, jako jsou rozdílné postavení v rodině a tlak na ekonomickou úspěšnost, určité rodinné problémy. Např. vysoká četnost rozpadů manželství a z toho vyplývající vzestup počtu neúplných rodin se vyskytuje v mnoha průmyslově vyspělých společnostech.... Někteří lidé odmítají konvenční uspořádání domácnosti a vytvářejí alternativní skupinové domácnosti. Mnohorodinné domácnosti, jako jsou komuny nebo kibucy, často inspirované politickými či náboženskými idejemi, existují nadále v západních společnostech jako menšinový model. ... Extrémně se také projevuje zneužívání dětí a žen dokonce i vraždami v rodině...²

Rodina je někdy označována jako primární skupina a zároveň sociální instituce, je považována za základ lidské společnosti. Její funkce spočívá v zajišťování reprodukce lidského rodu po stránce biologické. Fyzická péče o potomky je v rodině spojena s jejich výchovou, kterou provází socializace (zjednodušeně řečeno – připravit potomka pro život). Tento proces a jeho základní podoby, se přenášejí z generace na generaci, a s tím souvisí i předávání kulturních vzorů a tradic. Základ rodiny tvoří manželský pár, který reprezentuje zároveň dvě hlavní rodinné role rodičů – otce a matku. Ti společně s dětmi tvoří tzv. jádrovou či nukleární, elementární rodinu. Je to malá uzavřená skupina s intimními vazbami a většinou jasně vymezenou dělbu rolí, jejíž členové obec. Tzv. širší rodina zahrnuje další příbuzné v naší kultuře je většinou třígenerační. Z ekonomického hlediska je základem domácnosti společné hospodaření.

Výzkumy potvrdily, že ve všech lidských společnostech žijí lidé v rodině, i když má různé podoby. Rodina je tedy určitým stabilizačním prvkem společnosti, ale není neměnná, co se týče vnitřní dělby rolí i funkcí ve spol. Větší změny bývají někdy považovány za krizi rodiny. Ta dnes bývá dokumentována na jedné straně vysokou mírou rozvodovosti, na druhé straně oslabením rodinné solidarity, zástupností rolí uvnitř rodiny (související s potlačením paternalistického principu) a oslabením funkcí rodiny jako takové ve společnosti. Stát však prakticky vždy věnuje rodině svou podporu formou rodinného práva, a rodinné politiky,

¹ Masarykův slovník naučný, Díl VI., 1932, s. 187

² Guinnessova encyklopedie, 1992, s. 256-257

zřizováním rodinných poraden (v současné době hodně rozšířené) a také rozšiřováním sfér služeb pro rodiny s celou šíří terapeutických směrů, které také prošly vývojem.¹

Ve Velkém sociologickém slovníku najdeme definici rodiny jako nejdůležitější společenské skupiny a instituce, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou. Jejimi hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biologického a výchova, resp. socializace potomstva, ale i přenos kulturních vzorů a zachování kontinuity kulturního vývoje. Ve společnosti přežívají individua mimo rodinu, ale rodina vytváří optimální podmínky pro to, aby jednotlivci i společnost zachovali svou biologickou kontinuitu, aby se reprodukovali. Z tohoto hlediska je hlavní úlohou rodiny zajišťovat rození dětí a péči o ně v období jejich nesoběstačnosti pomocí obecně sdílených vzorů chování (srov. výše).²

Variabilita rodinné skupiny se týká její velikosti, vnitřního členění i vazeb navenek. Základem (ve všech dosud známých typech společností), zůstává dyadický pár složený z muže a ženy; jde o určitou formu manželství, vztahů rodičovství a sourozenectví (dětí vlastních, ale i adoptovaných) a je nazývána jako rodina „nukleární“. V zásadě je rodina postavena na sexuálním partnerství trvalejšího rázu a na příbuzenství. Rodina je tedy malá, intimní, relativně uzavřená skupina, v níž převažují bezprostřední, důvěrné osobní kontakty silně motivované pudově a citově, která je charakterizovaná i společnými zájmy a vysokým stupněm solidarity. Mluvíme-li o širší rodině, často se „kryje“ s širším okruhem příbuzenství.³

Další sociologický a také sociálně-psychologický přístup nahlíží na rodinu jako na sociální prostředí, sociální kontext vývoje jedince. Rodina většinou poskytuje dítěti základy – socializace a po celý život je člověku významnou referenční skupinou, tj. skupinou, se kterou se jedinec ztotožňuje nebo by se rád ztotožnil. Rodina, do které se dítě narodí, je podle terminologie W.Lloyda Warnera (1945) jeho „orientační rodinou“. Tzn., že rodina vytváří prostředí, ve kterém se lidé po celý svůj život svým základním životním rolím učí... I skrytá intimita, každodenní i sváteční, vědomé i nevědomé praktiky, i obyčejy které charakterizují rodinné chování mají vyšší, „nadrodinný“ význam. Na rodinu je pohlíženo také jako na „domácnost“, kdy skupina lidí, žije ve společném obydlí a společně si opatřuje alespoň potravu. Vývojem dalších společenských institucí (např. zavedením povinné školní docházky, pracovní vytíženosti, zavedením veřejných služeb, ...) se rodina proměňuje.⁴

Rodina je důležitou součástí lidské zkušenosti, a proto je předmětem značného zájmu vědců zjm. v posledních letech, což přineslo v Evropě osvícenství, zjm. 19. stol. Z nejznámějších antropologů a sociologů – É. Durkheim (20.-30. léta 20. stol.)(?). Na velmi důležitý krok ve zkoumání rodiny upozornil Georg Peter Murdock při rozsáhlém výzkumu (z r. 1949) zjistil, že lidé nikde na světě za normálních okolností nežijí v izolovaných rodinách. Další výzkumy rodiny např. v izraelských „kibucech“ nebo v Indii, Turecku, ... přinesly zjm. pro sociologii rodiny jeden neocenitelný výsledek: byly upřesněny základní kategorie spojené s rodinou, příbuzenství, a domácností (např. monogamie, polygamie, polyandrie, apod.).⁵

¹ srov.: Kol. autorů: UNIVERSUM-*Všeobecná encyklopedie*, 8. Díl (R-So), 2001, s. 143

² Velký sociologický slovník, 1996, s. 940-945

³ tamtéž

⁴ tamtéž

⁵ tamtéž

Nejpronikavější podněty ke změnám uvnitř rodiny a jejímu postavení ve společnosti přinesla novodobá industrializace; objevují se příznaky tzv. krize rodiny (rodiny často bez otce, tzv. neúplné¹); rodina tak často opouští své původní poslání a přestává plnit své původní cíle. Na druhé straně rodina stále prokazuje silnou životaschopnost, efektivnost působení vnitřních mechanismů a regulativů. Provádí např. skrytou morální a ekonomickou podporu svých členů a tím je diferencovaným způsobem připravuje i pro mimorodinné, zjm. profesionální role.²

Rodina v užším, tradičnějším pojetí je definována jako skupina lidí spojená pouty pokrevního příbuzenství nebo právních svazků (sňatek, adopce). V širším pojetí, jež se začíná rozšiřovat USA a v některých státech EU, se za rodinu začíná považovat skupina lidí, která se jako rodina deklaruje na základě vzájemné náklonnosti. V některé fázi svého vývoje obvykle sdílí společnou domácnost. Nukleární rodina je dvougenerační; rozšířená rodina zahrnuje více než dvě generace. Rodina, do které se člověk narodí, je orientační rodina. Prokreační rodinu člověk založí sňatkem nebo tím, že porodí děti. Rodina bývá někdy považována za konzervativní instituce. Přesto během novověku řadu svých funkcí (výkon práva, vzdělávání dětí, ekonomické zajišťování členů rodiny v průběhu celého života) předala státu a stala se sama na státu závislejší. Jejimi hlavními soudobými funkcemi jsou i nadále výchova dětí a emocionální podpora. Ve vyspělých zemích západního světa se v rodinném chování od šedesátých let 20. stol. projevují trendy jako např. pokles počtu dětí v rodině, zvyšující se věk uzavření prvního sňatku, nárůst rozvodů vzhledem k počtu sňatků a počet nesezdaných soužití. Roste také počet matek, které vychovávají své dítě bez manžela, roste i počet rodin dobrovolně bezdětných, které žijí v netradičních formách rodiny. Tyto změny vznikají v důsledku společenského klimatu, v němž mají vysokou hodnotu individuální svoboda a výhodnější uplatnění na trhu práce.³

Můžeme říci, že rodina je „složitou jednotku vztahů“, která byla v dějinách konstituována při reprodukci bezprostředního života (což zahrnuje i vztahy sexuální a erotické), vztahy ekonomické a generační – horizontálně i vertikálně. Tato objektivní struktura vztahů se proměňuje v dějinách podle toho, které vztahy jsou v dané době v rodině dominantní a dávají jí její kvalitu.⁴

Rodiče jsou však stále pro své děti autoritou a jejich vliv vyplývá z toho, jak žijí svůj život⁵, a to již v kladném nebo v záporném smyslu slova.

Výstižná je definice rodiny prof. Sokola jako přirozené jednotky, v níž se člověk může narodit a dospět. Ve starších společnostech měla i velký význam hospodářský (např. soběstačná rodina zemědělská), dnes se i další funkce rodiny často delegují na společnost resp. stát (péče o děti, nemocné a staré lidi, výchova, ...).⁶

Další výstižné definice rodiny najdeme i v jiných publikacích. Např. ve velmi podrobné publikaci prof. Čapkové⁷. Cílem této sondy však není zjistit všechny definice rodin, spíše jde o snahu zachytit, resp. „vystopovat“ rodinu v jakémsi vývoji, zjistit její stejnosti a odlišnosti,

¹ neúplnou rodinou je „zproblematizována cesta dítěti“ např. k vytvoření „zdravé pohlavní identity.“ Srov.

Matějšek, 1986, s. 67

² Velký sociologický slovník, 1996, s. 940-945

³ Matoušek, 2003, s. 187

⁴ Pešková, Jaroslava: *K filosofickým přístupům problematiky rodiny*. Kult/85/č.bl.182/

⁵ Srov.: Langle, 2002, s. 57

⁶ Sokol, 1996, s. 228

⁷ Čapková, 1979

Definice rodiny z literatury

příp. se pokusit o uchopení její podstaty, čím je pro dítě a jeho další vývoj alespoň v jeho počátcích.

Shrnutí:

Rodina je místem, kde se „děje“ pokračování rodu – potomstva. Je i obydlím, tj. konkrétním místem pospolitosti duševní i duchovní; místem, kde je možné vytvářet hodnoty. Vždy plnila rodina funkci reprodukční (biologickou), kam se člověk mohl narodit a kde byl ve většině případů i očekáván a přijat. Ještě v době nedávné měla i funkci ekonomickou, sociální a náboženskou.

Vývoj rodiny, resp. její objektivní struktura vztahů (podle Otty) se proměňovala v dějích podle toho, které vztahy byly v dané době v rodině dominantní a dávaly jí určitou kvalitu od stádové rodiny k matriarchátu, patriarchátu až po monogamickou rodinu a současnou podobu rodiny, i když v některých zemích jsou dosud rodiny polygamické existují.

Hlavními funkcemi, které v rodině zůstaly, jsou i nadále výchova dětí a emocionální podpora – stabilizační prvek, ale i vzor (vliv na dítě vyplývá z toho, jak rodiče žijí svůj život – pozitivně i negativně), tj. to, co skutečně rodiče žijí, čím opravdově vnitřně jsou. Vnější funkce rodiny je stále považována za základ lidské společnosti.

Přes všechny změny zůstává základem rodiny dyadický manželský pár, zpravidla složený z muže a ženy, který má reprezentovat dvě hlavní rodinné role rodičů. Tím se rodina zároveň stává stabilizačním prvkem společnosti a poskytuje většinou dítěti základy socializace a je po celý jeho život významnou referenční skupinou.

Objevují se příznaky krize rodiny, kdy se zdá, že rodina „opouští“ své původní poslání, přestává plnit své původní cíle, ... Krize rodiny bývá spojována s destabilizací rodiny spojenou s rozvodovostí a tím často s nepřítomností otce a v mnoha „rodinách“ plní „svoji“ funkci na bázi tzv. „neúplných rodin“. Dojde-li k rozvodovosti, znamená to vždy oslabení rodinné solidarity a potlačování paternalistického principu.

PROMĚNA RODINY V ČASE

Metodologická část - sonda do problematiky rodiny

Vymezení problému:

S otevřením hranic po roce 1989 se objevují výraznější změny nejen ve společnosti, ale i v rodinách. Každá doba přináší své... Co vše si člověk s sebou životem nese, a jak jej změny z okolí formují? Byla rodina v dřívějších dobách nebo v dobách nedávných opravdu jiná? Co tvoří rodinu rodinou? Je manželství instituce, ze které je jen velmi obtížný návrat zpět na „svobodu“? Jaká měli a mají lidé očekávání od manželství a od rodiny dříve a nyní? Je nějaký rozdíl ve vnímání vstupu do manželství a v zakládání rodiny u současných mladých lidí (žijící v míru), ve srovnání s lidmi narozenými většinou po II. světové válce a s lidmi narozenými např. na přelomu 10. – 30. let 20. století nebo narozenými přímo v době války? Těmito a podobnými otázkami bych se chtěla zabývat v empirické části a následně navázat na zjištěné, příp. doplnit související okolnosti a pokusit se „zasadit“ rodinu do kontextu doby.

Cíl sondy:

Cílem první části této kapitoly je sonda do problematiky rodiny u vybraných věkových kategorií (kohort) [mladých lidí ve věkovém rozpětí (20-29 let), střední populace (30-55 let) a u nejstarší populace (věkové rozpětí 65-99 let)]¹ doplněné některými významnými událostmi v historii 20. století a zákony o rodině. Jde tedy o zmapování pohledu mladé, střední a nejstarší generace na rodinu z jejich úhlu pohledu a z jejich zkušenosti a pokus o odhalení některých klíčových momentů, které mohly mít na utváření člověka vliv (např. do jaké doby se člověk narodil, v jaké době dospíval a do jaké doby „přivedl“ na svět své děti), následně pak pohled na rodinu, ve které konkrétní jedinec vyrůstal a kterou později sám zakládal (podrobněji níže). Zároveň je cílem zmapování délky manželství zkoumaných respondentů a pokus o podchycení co nejvíce vlivů na rodinu 20. století a případný možný dopad na další generace včetně vlivu politické situace na utváření rodiny ve 20. stol. – sonda do problematiky rodiny v literatuře (převážně po r. 1989 u nás). Podrobnější publikace na tuto tematiku byla zpracována Sullerotovou (viz text, který následuje dále).

Hypotézy:

Rodiče dnešních mladých lidí se narodili v míru – do poválečné doby (50.-60. léta 20. století), doba s povinnou zaměstnaností i žen. Velká většina lidí, narozených v té době, si zažila v dětství navštěvování kolektivních zařízení (jesle, školky), a v dospělosti (tj. 70.-80. léta 20. století) „tlak“ společnosti na časný vstup do manželství – ČR patřila k jedné ze zemí s vysokou sňatečností a nízkým věkovým průměrem mladých párů, kteří do manželství vstupovali a zakládali rodiny.

H1: Dnešní mladá populace se chce rozhodovat samostatně – vstup do manželství a zakládání rodiny nechce většinou dělat způsobem, jako jejich rodiče (v mladém věku a z důvodu těhotenství).

H2: Na základě prožitého (ve své výchozí rodině) chtějí mladí lidé založit „fungující“ rodinu.

¹ Označení autorkou; jde o jedince, kteří žili v ČR v konkrétní době. Pozn. MJ; výraz generace, příp. populace je zde užít ve smyslu kohort (új. osob, resp. respondentů se společnou charakteristikou).

H3: Střední generace je první generací narozenou v míru – jejich vstup do manželství byl plný ideálů, často však následovalo zklamání, neboť jejich vstup do manželství a zakládání rodiny bylo ve velmi mladém věku – nepřipravenost, často i nevyzrálost obou partnerů...

H4: (nejstarší generace)

Lidé v tomto věku většinou znají své hranice a jsou schopni uskutečňovat to, co je platné a trvalé; mají také schopnost rozlišovat podstatné od nepodstatného, ... Tito lidé si většinou nemají potřebu na nic hrát. Umí zhodnocovat možnosti, které jim život každý den přináší. Ustupuje složitost a nastupuje jednoduchost ve smyslu opravdovosti. Takový člověk ví o lidském konci a stává se vůči němu stále otevřenější v existenciálním slova smyslu.

H5: (expertní šetření u grafologů) – V rukopise člověka se odráží jeho přístup k život a k rodině.

Použité metody:

Krátký dotazník, rozhovor, metoda pozorování, expertní šetření (u grafologů) a zpracování literatury (sonda do problematiky v literatuře).

Metoda zpracování:

Výsledky šetření (sondy) jsou zpracovány kvalitativní analýzou, avšak pro zachování anonymity respondentů v textu uvedeno šetření v obecnější podobě, (nikoliv dílčí výpovědi jednotlivců), místa šetření – severní Morava a střední Čechy.

Ve druhé části kapitoly provedeno expertní šetření s předními grafology pod názvem „Rukopis a člověk“ s podtextem „O čem všem může k současné době rukopis napovědět o člověku a o rodině?“. Šetření je doplněno krátkou teoretickou částí – jejímž cílem bylo přiblížit grafologii jako jednu z vědeckých, resp. diagnostických metod.

Poslední část je věnována určitému zmapování výběru zpracované problematiky o rodině v literatuře a pokus o „vystopování“ změn v této oblasti zjm. od r. 1989. Snahou bylo porozumění rodině v kontextu doby, což se ve filosofickém bádání přímo nabízí a bez čeho se neobejdeme, chceme-li co nejpravdivěji nahlédnout to podstatné v proměnách rodiny na přelomu 20. a 21. století.

U všech zkoumaných věkových kategorií byla velká část osobního kontaktu věnována získání důvěry a vyladování se na sebe navzájem. Tato skutečnost vyžadovala zjm. u nejstarší populace opakovaná setkávání. Důvod: jejich bohatá zkušenost života. Při šetření se u mnohých otevřela i zkušenost jejich životního zklamání, která nedala nahlédnout hned napoprvé to podstatné. Rozhovory se rodily velmi pomalu.

Použitá metoda (PRO MLADOU POPULACI): dotazník (otevřené otázky) a řízený rozhovor

Otázky pro věkovou kategorii 20-29 let:

- S čím (s jakými očekáváními) vstupovali vaši rodiče, příp. prarodiče do manželství a s jakými přesvědčeními zakládali rodinu?¹
- Jak vidíte jako mladý člověk současnou rodinu a jakou máte představu pro založení rodiny vlastní?

¹ Pozn.: toto šetření prováděli mladí lidé ve vlastní rodině se svými rodiči, příp. prarodiči – použitá metoda: rozhovor; cíl dvojit: jednak navázání jiného kontaktu se svými rodiči, přiblížení se navzájem na lidské úrovni a jednak pro vlastní šetření této práce

Proměna rodiny v čase - Sonda do problematiky rodiny

- Jakou máte jako mladý člověk představu o založení své vlastní rodiny, příp. (co chybí)?
- Jaké jsou Vaše představy o „fungující - zdravé rodině“?

Použitá metoda (PRO VĚKOVOU KATEGORII 30-55 let): – anonymní dotazník¹

Otázky pro střední generaci:

- Jak vidíte současnou rodinu?
- S jakými předpoklady jste vstupovali do manželství a s jakými přesvědčeními jste zakládali vlastní rodinu?

Použitá metoda (PRO VĚKOVÉ ROZPĚTÍ 65-99 let): rozhovor

Hlavní otázka:

- Jak vidíte současnou rodinu?
- Reflexe na jejich manželství a rodinu po mnoha letech – (tj. upamatování se na to důležité v rodině, kterou sami zakládali.

Zkoumaný soubor respondentů celkem: 270, z toho 83 mužů, 187 žen

Věková kategorie (20-29 let): 88 respondentů, z toho 19 mužů, 69 žen, (většina těchto respondentů je narozena na konci 70. let a v první polovině let 80., jedná je přibližně o druhou až třetí generaci narozenou po II. světové válce, tedy narozenou v míru). Převažují ženy – důvod – šetření provedeno na pomaturitním studiu humanitního směru, kde ženy převažují.²

Věková kategorie (30-55 let): 85 respondentů, z toho 36 mužů, 49 žen,

(16) nar. bezprostředně po válce (1946-49)

(32) nar. v 50. letech 20. stol.

(37) nar. v 60. letech 20. stol., [z toho 6 (v době šetření) nebylo sezdáno – v manželství, a tudíž nezaložilo vlastní rodinu]

Nejstarší věková kategorie (65-99 let):³ 97 respondentů, z toho 28 mužů a 69 žen, z toho převážná většina.

(65) narozených ve 20.-30. letech 20. stol.

(17) narozených před I. světovou válkou nebo přímo ve válce; zažilo tedy války dvě v průběhu života.

(15) narozených krátce před druhou světovou válkou nebo v době II. svět. války.

Sběr dat: od r.2001 do r. 2006 a zpětné ověření platnosti.

Způsob vyhodnocení: kvalitativní analýza

Výpovědi v obecnější podobě - šetření u mladé populace⁴

Doplnění k otázce č. 1:

Většina lidí z této mladé populace navštěvovala v rané fázi svého dětství kolektivní zařízení (od jeslí po školku a družinu). Zajímavé také je, že téměř polovina tohoto zkoumaného vzorku (46%) zažila rozvod svých vlastních rodičů; někteří v dětství, někteří v době dospívání (konec 80. let a počátek 90. let dvacátého století). 85% mladých lidí (respondentů) má zkušenost s vlastním partnerským vztahem a 70% má zkušenost i s rozchodem.⁵

¹ před rozdělením dotazníku byl vysvětlen záměr šetření. Některé odpovědi přicházely elektronickou poštou.

Návratnost 100% (vlivem vhodné motivace), pozn. MJ.

² Vzhledem k zachování anonymity neuvádím podrobnější informace o respondentech, z téhož důvodu jsou i

výpovědi respondentů v převážné většině zobecněny

³ pozn.: šetření se seniory bylo provedeno v zařízení pro seniory – středočeský kraj.

⁴ (provedeny kategorie a výpovědi shrnuty do citace tak, aby smysl sděleného zůstal).

⁵ Pozn.MJ: aniž u nich došlo ke sňatku

„S čím vstupovali vaši rodiče do manželství. resp. s jakými očekáváními zakládali rodinu?“

Výpovědi mladých lidí „potvrzují“, že „dospělé“ mladé páry v 70. a 80. letech (což byli jejich rodiče), o důvodu vstupu do manželství a o založení vlastní rodiny mnoho nepřemýšleli. U některých byla touha po dětech, někteří vstupovali do manželství z důvodu partnerčina těhotenství (80% podle statistik u mladých párů)¹; a byla to právě tato mladá populace, o které se rozhodovalo, zda rodiče zvolí vstup před interrupční komisí, nebo si „dítě ponechají“!

„Jak vidíte jako mladý člověk rodinu?“

Výroky z šetření mladých lidí:

- „Rodina je jediný pevný, záchytný bod v moři beznadějného chaosu, která živi své děti; je to místo, kde vše mám, ale nejsou to mí přátelé.“
- „Rodina je místem, kde vztah rodičů nefunguje, ale oni již nemají odvahu se rozejít. Velmi to doma někdy jiskří vztekem a zlobou.“
- „Rodina je také místo bolavé, kde bylo zažito hodně zklamání, kde otec nebyl bezpečím pro nikoho (zvl. v dospívání to bylo moc těžké); místo lásky byl rozvod – těžko se odpouští, ale člověk se musí učit odpouštět...“
- „Toužím, aby byla rodina místem bezpečí, jistoty a lásky, akceptace, zázemím, místem, kam se může člověk vrátit, i přes těžkosti, aby jsem k sobě všichni znovu našli cestu. Ve skutečnosti je rodina něco velmi abstraktního a jen velmi těžko srozumitelného...“
- „Největší osobností je pro mě matka, otec byl z rozvedené rodiny – byly u nás časté hádky, a v 5 letech, jsem nevěděl, na čí stranu se přiklonit...“
- „...„Když jsme doma fungovali jako opravdová rodina, mám jen pár vzpomínek...“

Jen malé procento 22% respondentů zkoumaného souboru vidí rodinu jako příkladný vztah rodičů a jejich lásku jako vzor.

„Jakou máte jako mladý člověk představu o založení své vlastní rodiny. příp. (co chybí)?“

- „Nemít rodinu, znamená být sám.“
- „Mám strach z „nepovedení“ rodiny a zároveň z osamocení.“
- „Mám touhu mít alespoň pocit bezpečí a mít se kam vracet.“
- „Žít bez sňatku pro mě znamená nejistotu, nechráněnost – (tj. „zaštítění“ mužem a mít tak např. horší uplatnění rodičovských práv,...).“
- „Sňatek je formalita a nemá vliv na lásku...“
- „Mladí lidé však (ostatně jako každý jiný člověk – bez rozdílu věku), touží po štěstí, nechtějí v manželství trpět a nechtějí být v životě sami.“

Velkým tématem které z tohoto šetření vyplývá je zkušenost mladých lidí s vlastní osamocení; na jedné straně strach z „pevného“ pouta – sňatku, na druhé straně strach z osamocení, nezakotvenosti, apod.

„Jaké jsou Vaše představy o „zdravé, fungující rodině“?“

- „Takzvaná „bezproblémová“ rodina neexistuje.“
- „V rodině jde vždy o proces, smysl – a ten je pro každou rodinu jiný.“
- „Ke zdraví rodiny napomáhají především rodiče jako dobrý vzor svojí přítomností a láskou, čemuž předchází připravenost rodičů pro založení rodiny ještě před sňatkem, jejich zralost, resp. vyzrálost, tj. schopnost obětovat se pro druhého, projít zkouškou, a pak stát při sobě – ale ne příliš blízko...“

¹ viz citace Dr. J. Kašparů a prof. J. Taxové IN: Šimková, Marie: Diplomová práce FF-UK Praha, 1989, s. 78

- „Důležité je učit se dělat kompromisy – to je umění.“
- „Důležité je učit se udržovat tradice, zvyky - obyčeje, rituály, ... to lidi spojuje.“
- „Pevný partnerský vztah je „základním kamenem“ rodiny - je jistotou, je nadějí v krizi.“
- „Pro rodinu je nezbytná otevřená komunikace – v ochotě naslouchat si navzájem, v upřímnosti, v porozumění a pochopení se, v hledání kompromisu, v toleranci.“
- „Rodina a vše co s ní souvisí spoluvytváří domov jako místo, kde je přijetí a kam se mohu vrátit; kde mám své místo a pocit sounáležitosti, kde se může „schovat“, když je mně těžko, kde mohu mít prostor pro seberealizaci, kde se respektuje svoboda, kde může mít člověk i své přátele...“
- „Rodina, má být místem, kde mají členové na sebe čas a tím dokáží vytvořit pro dítě prostředí se smyslem pro humor“
- „Rodina má být místem pro pěkné zážitky, přitom s řádem – tj. s hranicemi – s úctou, kde se dítě má cítit bezpečně... a může se tak dítě lépe připravit pro život, na svoji dospělost...“
- „Pro rodinu není podmínkou mít oba rodiče, tj. mít úplnou rodinu (úplnost nemusí „dělat“ rodinu šťastnou)¹, je však zajímavé, že vidím u kamarádů z rozvedených rodin občas smutné oči...“
- „Uvědomění si opravdové hodnoty minulého přichází často. až když někdo něco opravdu cenného ztratí... a to může být třeba rozvod a ztráta rodiče(?)“

Tyto výroky prozatím ponechávám bez komentáře. Nabízí se však otázka, jaké rozhodnutí pro sebe udělá člověk, když se mu lépe žije po rozvodu jen s jedním rodičem – je pak doma klid a mír.

Střední populace

Jak vidíte současnou rodinu?

Toto šetření nepřineslo jiné poznatky, než jsou v literatuře a ve výzkumech již zjištěny. Zajímavé však je, že tito respondenti vidí současnou rodinu v krizi. Jako důvody krize rodiny uvádějí dotazovaní respondenti: rychlý růst dnešního života, a krizi společnosti, která se odráží i v rodině. S tím souvisí podle nich špatná ekonomická situace pro rodiny a zjm. pro mladé páry. V rodinách dochází k opomíjení vzájemných vztahů, což vede „k odcizení lidí navzájem“, čemuž může předcházet „chybná komunikace ve smyslu klidného dialogu“ – špatná komunikace mezi rodiči, a to následně vede k odcizení lidí v rodině navzájem. „A poněvadž děti „nevidí“ mnoho lásky kolem sebe, „učí“ se nelásce k lidem a ke svému okolí...“

S jakými předpoklady jste šli do manželství a s jakými přesvědčeními jste zakládali rodinu?

Nad vstupem do manželství většina párů (v 70-80. letech) nepřemýšlela. Brali se většinou velmi mladí. Ženy čekaly, že si vezmou hodného muže, který bude stát při nich v těžkých chvílích. Realita byla jiná, jak vypovídají. Přibližně 50 % manželství se rozpadlo. Jinak tomu

¹ toto je **nebezpečný signál**, který z dané situace může plynout, např. pro socializaci, tj. osvojování si specificky lidských forem chování a jednání. Patří sem např. „identifikace s matkou“ pro stabilitu vztahů, apod.; (srov. Průcha-Walterová-Mareš, 1995, s.202)

bylo u prarodičů. „Dědeček se ženil proto, že měl babičku rád. Předem věděl, že bude mít jen to, co si vybuduje.“

Výsledky šetření u nejstarších respondentů

U těchto respondentů jsem neopomněla prozkoumat nejen jejich fázi dětství, ale i období, v jakém dospívali, v jaké době vstupovali do manželství, a do jaké doby přiváděli (rodin) své děti na svět... Většina respondentů se narodila buď bezprostředně po první světové válce nebo ve dvacátých letech 20. stol. Znamená to, že jejich dospívání bylo ve 30.-40 letech 20. století, v té době, jak známo byla /v Evropě hospodářská krize, nezaměstnanost, fašismus a příprava na II. svět. válku a následně pak válka.../.

R. Guardini ukazuje, jak si vedle pomíjivosti člověk v tomto období uvědomuje také to, co nepomijí, co zůstává, „co je věčné“. „Věčné“ naplňuje člověka v „absolutním smyslu“. Je to něco „kvalitativně jiného, svobodného, bezpodmínečného“. Ukazuje se, že život směřuje „k něčemu, co jej přesahuje“. „Konečné se stává viditelným díky absolutnímu.“ Je-li konečné a něčemu, co jej přesahuje. „Konečné se stává viditelným díky absolutnímu.“ Je-li konečné a něčemu, co jej přesahuje. „Konečné se stává viditelným díky absolutnímu.“ Je-li konečné a něčemu, co jej přesahuje. „Konečné se stává viditelným díky absolutnímu.“ Je-li konečné a něčemu, co jej přesahuje. „Konečné se stává viditelným díky absolutnímu.“ Je-li konečné a něčemu, co jej přesahuje. „Konečné se stává viditelným díky absolutnímu.“ Je-li konečné a něčemu, co jej přesahuje. „Konečné se stává viditelným díky absolutnímu.“ Je-li konečné a něčemu, co jej přesahuje. „Konečné se stává viditelným díky absolutnímu.“ Je-li konečné a něčemu, co jej přesahuje. „Konečné se stává viditelným díky absolutnímu.“ Je-li konečné a něčemu, co jej přesahuje. „Konečné se stává viditelným díky absolutnímu.“ Je-li konečné a něčemu, co jej přesahuje. „Konečné se stává viditelným díky absolutnímu.“ Je-li konečné a něčemu, kořeny pravá působnost stárí“. Člověk v tomto období není sice tak aktivní, jak býval, stává se však „průzračným pro smysl“ a „vyzařuje“ ze sebe zvláštní „působivost“.¹ Komenský vidí v tomto období důležitost v přípravě na „věčnou akademii“.²

Takto „vybavena“ jsem přistupovala s velkým nadšením k šetření respondentů – seniorů. Ve skutečnosti je však setkání s vyrovnaným seniorem vzácností (snad v terminální fázi můžeme mluvit o výše zmíněném). Člověk si totiž do vysokého věku s sebou nese nezpracovaná zranění a křivdy; má také mnoho otázek a nejčastější otázka je otázka po smyslu a otázka „PROČ“(?), K ČEMU(?) – „proč zrovna já“...³, což je podle logoterapie a existenciální analýzy (viz V.E. Frankl) špatně položená otázka, na kterou neexistuje buď žádná odpověď, nebo je odpověď neuspokojivá...⁴

Znovu se vrátím k položené otázce -
Jak zpětně dnes člověk vidí svoje manželství a svoji rodinu, kterou sami zakládal? (Zdroje, příp. prohry, co mu dávalo sílu, co přinášelo bolest...)

Výsledky šetření, resp. sondy do problematiky rodiny u seniorů ukázaly prostřednictvím kvalitativního zpracování? setrvání v manželství u většiny v průměru 40 a více let!, ukázalo se i následující:

90% respondentů z 97, u kterých bylo provedeno šetření, resp. sonda (viz metodologická část), prožila minimálně jednu světovou válku (jak jsem již výše zmínila); 20 % zkoumaných respondentů prožilo světové války dvě. Válka s sebou přinesla pro mnoho rodin chudobu, lidé ji říkali bída. Podle respondentů však „nedostatek“ učí člověka rozlišovat potřebné.⁵

¹ Guardini, R.: *Životní období*. (1997:48-59)

² *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Svazek IV; *Výbor z Obecné porady o nápravě věcí lidských a věcného pansofického slovníku*. Praha: SPN, 1966, s. 334, kap. XIV/1; pozn. Komenský začal pracovat na

³ Obecné poradě o nápravě věcí lidských“ za pobytu na švédském území ve svých 52 letech. (tamtéž, s.5)

⁴ Jen malokdo vidí hodnotu „protrpěného“... (pozn. MJ)

⁵ Život je ten, kdo klade otázky a člověk na ně odpovídá... (Frankl)

⁵ Šrcv.: (Evely 2001:12) Chudoba a utrpení nedělají člověka lepším, ale vždy však člověka „přibližují k pravdě“.

Po válce bylo mnoho vdov a dětí bez otců (podle demografů se dnes jen velmi těžko dá zjistit, kolik rodin bylo takto postiženo a jak koreluje s dnešní situací rodin bez otců, i když v jiném kontextu...; Je však otázkou, co je jiné, co je stejné?)¹. Jedno je však jisté – válka zasáhla každou rodinu, i když ne přímo - nepřítomností nebo ztrátou muže-otce, v některých případech i ztrátou ženy-matky v rodině (koncentrační tábory jsou toho „svědky“). Dítě (pokud přežilo), bylo dáno někomu do výchovy – v „lepším“ případě jej vychovávaly prarodiče nebo někdo z příbuzných.

Dvě světové války – „tato katastrofa způsobila obrovskou změnu. ... v Evropě... jde od té doby o globální rovnováhu, otázku koexistence obrovských soustředění moci“ ... Průmyslová revoluce nás všechny zaplavuje, strhává. V tom je nezbytnost: „nezůstat pozadu“, a tak vytvořit šanci přežití pro všechny. Nová situace přinesla: „nejsme už doma v našem malém, rozdrobeném, bohatém a rozmanitém světadilu. Jsme zapleteni do dění a ohrožováni děním. Kritická hranice – poprvé vznik arzenálu zbraní, jehož použití neslibuje někomu vítězství, nýbrž by znamenalo jen kolektivní sebevraždu lidské civilizace“².

Válka přinesla vedle zmíněné bídy – i strach nejen o své blízké, ale strach „z moci“, resp. nedostatek bezpečí – strach podle Gadamera byl mýtem³, ale velká většina lidí strach prožívala. Je mnoho lidí (v našem vzorku 50% respondentů narozených ve 20.-40. letech 20. stol.), kteří dosud žijí a přežili druhou světovou válku; i dnes (61 let od konce války) vzpomínají na hrůzy z náletů ve válce, vzpomínají na útky do úkrytů, a vážná zranění lidí z okoli, a na ty, kteří nepřežili...; vzpomínají na ztráty a rozhodnutí, která přitom udělali... a následně na ovlivnění jejich života (resp. jaké omezení v jejich životě to přineslo!)(?) Někteří se upnuli jeden na druhého (ve vztahu), nebo na své dítě, kterému možná později (v jeho fyzické dospělosti) „nedovolili“ se od nich odpoutat, odloučit... A po určité době, kdy jejich dospělé „dítě“ zůstávalo stále svobodné, bez partnerského vztahu, pro matku (vdovu) z „nevysvětlitelných důvodů“ rozdělení udělá nakonec rodič (matka) násilně sama a odejde do zařízení, kde opět trpí! (?), protože to zná, umí trpět... Válka naučila lidi odříkání, střídání života a přání svému dítěti jen to nejlepší – ulevovat mu, aby zažilo alespoň o trochu více „radosti“, než měli oni. Některým lidem (respondentům při rozhovoru) pomohl humor, ale i slzy dojetí – i po letech!

Válkou se mnohé změnilo. Byl jím poznamenán i vstup do manželství. Jen málo párů uzavíralo manželství během války; čekalo se, až válka skončí, až se jim jejich jediná láska vrátí z války... Nedostatek prý „učí“ lidi rozlišovat potřebné, učí je také umět čekat... , vidět životní vzory (vysoké) a česťně jít životem a nezklamat... Přesto se člověk může dočkat jen útrap a nepochopení, těžkostí, nevěry, falše, nenaplnění, dokonce i rozvodu, a vzpomínek, které „bolí“ - i po letech. Vše souvisí se zralostí a hranicích, s odvahou a snahou domluvit se, najít to společné.

V rodině je prý důležitá „citová vyzrálость ženy“, a „víra v přesah“..., „poctivost a tradice“, „umění udělat se pro druhého vzácným“, „otevřenost pro vztah a sdělení všech „tajností“ ještě před sňatkem“, ... Také by měl člověk „hodně slevit ze svého „já“ a neprosazovat se za každou cenu“, „usilovně se snažit“,... a i když 99,9% respondentů šlo do manželství s čistou

¹ Existují však výzkumy v USA, viz texty dále a vysvětlení rozdílu „ztráty“ otce úmrtím nebo rozvodem... viz

² nap. „Rozvod“

³ Gadamer, Hans-georg: *Člověk a řeč*. Praha: Oikoymenth, 1999, s. 91-92

³ iantéz, s. 77

láskou a s vědomím, že se nikdy nerozvedou (zde zkoumaný vzorek – 15% zažilo vlastní rozvod), zakusili prázdnotu života... a upřímně si přáli, aby se jejich děti měly lépe(!), ...

„Otec (manžel) byl v rodině autoritou“ – vzorem pro děti. „Dítě potřebuje „příkladné“ vedení“.¹ „V rodině je neméně důležitá matka, nejen nachází cestu k dceři, ale zároveň děti dobře vede.“ Byla to matka, která vytvářela „zázemi“ manželovi i dětem, byla tmelem rodiny (vzpomínají respondenti na své dětství, které bylo na poč. 20. stol.). „Děti potřebují oba rodiče a vztah mezi rodiči je pro děti největším „vzorem“ do života.“ „Muž má být mužem, žena ženou“, to k tomu patří také – „vážit si života, mít k životu úctu“.

Vše vychází z počátku, kde si slíbili věnost, vytrvání, vzájemný respekt a společné nesení všeho „dobrého i zlého“; (někdo toto vnímá jako omezování a nucené odříkávání, které může zanechat smutek a zklamání a vést k dobrovolné samotě).

Vidí-li člověk v manželství to lepší, resp. v čem ten druhý vyniká, může tato proměna umožnit člověku soužití i 50 let a více let. „Hezké chvíle mohou člověka podržet ve dnech smutku a nedorozumění.“ A po mnoha letech dokáže říci „... a přec i v tom špatném cosi jest...“ se slzami v očích! Někdo jiný měl zase zkušenost velké životní lásky a smutek z toho, že „láska skončila v okamžiku, kdy nejkrásnější byla...“²

„V rodině jsou také důležité společné zájmy“, „jít za cílem a neuhnout z cesty“ „Umět se radovat i z maličkostí.“ „Humor má provázet člověka i v manželství.“ Pak se o něm dokáže vyjádřit např. větou: „člověk má poznat dobré i zlé“, a nechá se provázet výzvou „dávej lásku včas“.

„K sobě člověk musí najít cestu sám, to za něj nikdo neudělá.“ S tím souvisí i vztah v manželství. „Jak je člověk sám se sebou v harmonii, to se pak odráží i v manželství a v rodině.“ „Vše je vytrvalá práce, která zpočátku není vidět – patří k ní i odpuštění, tolerance a hluboké porozumění do posledního okamžiku.“ Je také „uměním věřit, kdy mluvit a kdy mlčet, umění zvažovat odpovědi...“

To jsou výpovědi respondentů, kteří již prožili většinu svého života – a v současnosti se nacházejí v poslední třetině svého života³; většina z těchto respondentů má zkušenost s odchodem svého partnera „na druhý břeh“; někteří poznali rozvod, a většina z nich poznala smysl věnosti, i bolesti...

Výsledky šetření – shrnutí:

Cílem tohoto šetření bylo podívat se společně s lidmi zpětně na jejich život a pokusit se o konfrontaci s případnými představami a realitou, co považovali respondenti a stále považují za nejdůležitější pro svůj život, z čeho, resp. kde čerpali sílu a co jim sílu v životě dávalo, příp. se pokusit společně s nimi o pohled na smysl jejich života v manželství a v rodině.

Jedna z klíčových věcí, která vyvstala a nechala se zhlédnout, byla „věnost⁴ a trvalost nebo (stálost?)“. Položila jsem si otázku, jak to, že dvě třetiny respondentů nevstoupilo zpět do

¹ (zde míněno dobré vedení, vedení k činnosti – dítě je k tomu „otevřené“, chce být přítomno dění..., pozn. MJ)

² (zde můžeme slovy V.E.Frankla říci – „ale byla“, doslova – „dovolit“ si smutnit (prožívat smutek), ale i radovat se zároveň z toho, že láska byla; byla darem, který člověk v životě dostal – to nemizí, to protrpěné zůstává).

³ Vzhledem k omezenosti lidského života – nikdo z lidí nežije na země věčně –

⁴ pozn. věnost a jak se má k „monogamii“, resp. k heterogamii a naopak? – viz dále v závěrečné kap. DP

nového sňatku nebo do nového partnerského vztahu po odchodu nebo úmrtí partnera (ať už to byl muž nebo žena) a vyvstala přímo naléhavá otázka po věrnosti, co pro člověka znamená daný slib, věrnost dodržení slibu a věrnost stát po boku tomu druhému až za hrob?? A byla to jenom věrnost, nebo i ukryté zklamání ze vztahu?

Šetření u nejstarší populace ukázalo ještě několik dalších momentů v jejich rodinách:

- Důležitost příkladných vzorů pro děti (vzájemný respekt, úcta, láska) –
- důležitost obou rodičů, každý má v rodině své místo; a naopak prázdné místo, které se velmi těžko „vyplňovalo“, nahrazovalo, chyběl-li některý z nich (vlivem událostí, které se staly)...
- Vnitřní naplněnost po odchodu jednoho z nich, tzn. nebyla potřeba jít znovu do dalšího vztahu;
- pokud bylo v manželství zklamání a rozvod, pak byl u mnohých „strach“ z dalšího zklamání, který vedl lidi (většinou ženy) nepokoušet se o navázání nového vztahu. Tak se pak stalo, že ženě, která 3 roky po sňatku ovdověla (manžel padl ve válce) zůstala vdovou – sama – přes 60 let!).

Letmý pohled do historie a pokus o „zachycení“ některých událostí, které mohly mít podstatný vliv na proměnu dnešní rodiny.

Jsou to přibližně tři generace¹, které „uběhly“ od 20.-30.let 20. století. (tj. počátek narození našich nejstarších respondentů). Je otázkou zda projev současné rodiny není určitý symptom, a to podstatné oč jde, je někde ukryté a nechává se nám jen částečně ukázat? Proto nelze vynechat při pohledu do dějin ani zákony o rodině a vše, co s nimi souvisí, např. „regulace počtů“ nového jedince, tzv. zákony o potratech, apod.

Museli bychom jít hodně daleko k porozumění celé skutečnosti. Jedna cesta vede „až“ k roku 1773 - k reformám Marie Terezie a Josefa II.^{2,3} Pokusím se nyní zmínit o zákonech, které měly přímý vliv na dění v rodině.

R. 1811 (1.června) byl vyhlášen Obecný občanský zákoník, (v platnost vstoupil 1.1. 1812), pro rodinné a manželské vztahy v českých krajích, s vyjádřením nerovnosti vztahu mezi mužem a ženou (žena byla považována za méně silného právního partnera muže; existovala zásada tzv. otcovské moci a manžel byl faktickou hlavou rodiny); zákon zároveň rozlišoval mezi dětmi narozenými v manželství a mimo manželství.^{4,5}

¹ vezmeme-li „jeden“ časový úsek asi 30 let (pozn. MJ)

² Jung, Jaroslav a kol.: *Dějepis. Přehled středoškolského učiva*, Nakl. Orfeus Praha, 1992, s. 54

³ Kol. autorů: *Kronika českých zemí*, Nakl. Fortuna Print, Praha, 1999, s. 416

⁴ Jung, Jaroslav a kol.: *Dějepis. Přehled středoškolského učiva*, Nakl. Orfeus Praha, 1992, s. 54-56

⁵ 1.6.1811 vyhlášen císařským patentem č. 946 Všeobecný občanský zákoník pro veškeré dědicné země rakouské monarchie. Práce na kodifikaci soukromého práva začaly již v r. 1753, kdy byla založena „kompilační komise – Codex Teresianus universalis“. Úkolem komise bylo sestavení zákoníku – výsledkem činnosti komise byl zákoník o šesti svazcích - Constitutio criminalis Theresiana; předložen ke schválení Marii Terezií r. 1768.

Za vlády Josefa II. byl 1.11.1786 vydán první díl Všeobecného občanského zákoníku. Zákoník měl pět částí, z nichž tři se týkaly mimo jiné vztahů mezi rodiči a dětmi, sirotků a „marnotratných“ osob, nechyběl ani tzv. „manželský patent o dědicke posloupnosti a o rovnosti manželských a nemanželských dětí“. Na občanském zákoníku byly prováděny další práce – na zkoušku přijat v Haliči v r. 1797 a po jeho vyhlášení 1.6.1811 vyšel jeho český překlad v r. 1812 pod názvem „Kniha všeobecných zákonů městských“

Ustanovení „Obecného občanského zákoníku“ z r. 1811 pro rodinné a manželské vztahy v českých krajích platilo až do r. 1945.¹ K tomu není co dodat.

Jak je již výše zmíněno, 20% respondentů věkového rozpětí 65-99 let prožilo první světovou válku a obecně dopad dějinných událostí na život lidí a rodin v Evropě 20. století byl velký. Válka postihla rodiny především nepřítomností mužů; zůstalo „statisíce ovdovělých žen“ a s nimi i sirotci - bez otců...² Muži, kteří přežili válku na frontě, se vraceli domů za těžkými podmínkami, často pěšky, někteří vlivem zranění nebo z jiných důvodů rok až dva roky po válce; často už opíjání a tudíž nebyli očekávání!³ V některých případech se nebylo kam vrátit - jeho místo bylo „obsazené, zaplněné“...

První i druhý rok po první světové válce byl z hlediska vývoje obyvatelstva „kompenzační“, tzn. že se naše země (ale i jiné země, které postihla válka) ekonomicky konsolidovala jako první ze středoevropských zemí. „Rašínova finanční politika vyvedla zemi z nejhorších zmatků.“ A první poválečná léta byla charakteristická vysokou sňatečností a porodností a stále trvala vysoká úmrtnost malých dětí.⁴ Zvýšil se také nelegální akt „vyhnání plodu“, i přes opaučení zákona označené jako „krajní nouze“.^{5,6}

R. 1919 zák. č. 320/1919 Sb. zaznamenal změnu ohledně sňatků - možnost uzavření občanského sňatku a rozluky manželství (do té doby uzavírány pouze církevní sňatky)⁷, jdeme-li však dále, Mojžíš nařídil dát ženě „rozlukový lístek“⁸ a rozejít se s ní -

Od r. 1929 do poloviny 30. let prošly téměř všechny země „hospodářskou krizí“ označovanou jako „Velká deprese“.⁹ Tyto okolnosti přinesly pokles výroby a výsledkem byla hromadná nezaměstnanost. Nejvíce bylo postiženo „Německo, Spojené státy, východní Evropa“ a další země v Asii a Latinské Americe...¹⁰, ale i u nás někteří zavzpomínali na situaci, kdy byl ráhle otec bez práce a jak se tato skutečnost následně promítla do jejich rodiny.

1 „Bürger“=měšťan, tehdejší čeština neznala ještě termín „občan“. Pozdější vydání zákona r. 1861, vyšel již jako „zákoník občanský“, (IN: Kol. Autorů: *Kronika českých zemí*, 1999:416)

2 Eliáš, J. a kol.: *Zákon o rodině. Komentář*. Praha: Nakl. Orbis, 1970, s. 7

3 Srov.: Sullerotová: *Krise rodiny* (1999)

4 z výpovědí respondentů (pozn. MJ)

5 Srb, Vladimír: *Vývoj obyvatelstva Česka 1918-2002*. Demografie 2003. roč. 45, č.4, s. 229

6 Káňan, Zdeněk: *Ochrana lidského plodu v trestním právu*. Příručka ministerstva spravedlnosti ČR. Praha: 1998, s. 14

7 Pro „vyhnání plodu“ platil zákon až do první světové války tzv. Trestní zákon č. 117 ř.z. *) z r. 1852; (§144-148 O vyhnání plodu -). ** Situace za první republiky v naší zemi v oblasti potratů se změnila - „vyhnání plodu“ již sváčení k němu již nebylo trestné, pokud bylo přerušeno těhotenství nutné vzhledem k zdravotnímu stavu nebo tělesnému vývoji (mláďi) těhotné, „takže jest tu obava, že by porodem byly zdraví nebo život těhotné vážně ohroženy“, označeno však jako „krajní nouze“ (**/, s.139). Zde jde o další oblast dosud zcela neprobádanou - vliv, resp. dopad „nezpracovaných potratů matkou na narozené dítě (není zde míněno dítě, které „potrat přežilo“, ale např. o jeho nenarozené sourozence... - Nemuselo však jít jen o potraty, ale o ztráty, bolesti, apod. - tedy všeobecně nezpracovaná traumata, která vznikla - vlivem událostí doby a vlivem nevyléčitelných nemocí - např. tehdy tuberkulóza, španělská chřipka, ... kdy dítě přežilo na rozdíl od jeho matky a mohlo si nést v sobě pocit viny za smrt matky, pozn. MJ: zkušenost z praxe;

8) ř.z. říšský zákon; jak vyhnání plodu vlastního, tak vyhnání plodu cizího (žalář mezi 6 měs. až 1 rokem);

9) vyhnání plodu“ proti vůli matky (žalář mezi 5-10 lety)

**/ Komentář Kallab, J.: Herrnritt, V.: *Trestní zákony československé platné v Čechách a na Moravě a v zemi Moravskoslezské*. Praha. Čsl. Kompas, 1933, s. 13-14

7 Eliáš, J. a kol.: *Zákon o rodině, Komentář*. Praha: Nakl. Orbis, 1970, s. 7

8 *Bible. Písmo svaté Starého a Nového Zákona*. Ekumenický překlad. Praha: 1979, s. 796 (Mt: 19.7.8)

9 Chisholmová, Jane: *Data světové historie*. Bratislava: Nakl. Mladé letá, 1993, s. 103

10 „Zhroutení newyorské burzy“ označované jako „Krach na Wall Streetu“ v říjnu 1929 „přivodil prudký pokles cen v Americe s řetězovou reakcí po celém světě“. IN: (J.Chisholmová 1993:103)

Ze dne 14.-15. března 1939 došlo k okupaci Československa a zřízení „Protektorátu Čech a Moravy“. 1. září začala druhá světová válka¹ a 1.10.1939 zaveden lístkový systém na potraviny, v prosinci pak na textil a obuv a 17. listopadu 1939 byla provedena poprava devíti studentů – Vysokoškolského výboru a na 1200 studentů odvečeno do koncentračních táborů; Vysoké školy byly od té doby až do konce války uzavřeny.²

R. 1942 atentát na Heydricha, následovala odvěta – vyhlazení Lidic a Ležáků a nacistický teror včetně perzekuce čs. a slov. národa opět do konce války.³ Ale nejen naši zemi; druhá světová válka „zasáhla všechny evropské rodiny od Atlantiku po Ural a od polárního kruhu po břehy Středozemního moře.“⁴

Opět chyběla přítomnost mužů, kteří byli díky válce v zajetí, mnozí posláni na smrt do koncentračních táborů. Deportace všech „vybraných“ včetně starců, žen a dětí, v hloubce svého mtra byli lidé poznamenáni přesídlováním, resp. „přesazováním“ mimo „rodnou půdu“. Došlo i vyvraždění židovských a cikánských rodin, k vyhlazení polských rodin několika generací; rodiny měly minimální možnost se rozhodovat o svém osudu; žily v omezených podmínkách bydlení, nevěděly či jsou - ztratili svoji identitu, nehledě k tomu, že jich mnoho, (včetně dětí), zemřelo na různé epidemie – strach... a možná i hněv... (?)⁵

Druhá světová válka byla válkou, ve které bojovalo přes 110 milionů vojáků z 61 států a v níž zahynulo „na 50 milionů lidí“... Tato válka poznamenala životy „stamiliónní těch“, kteří válku přežili.⁶ Přesto se „obecná míra plodnosti“ českého a ostatních menšin kromě německého obyvatelstva ve vnitrozemí Česka v letech 1938-1944 zvýšila o 39,3% zvýšila.⁷

R. 1945 (konec II. světové války) byl historickým mezníkem. Zaznamenal zásadní obrát ve společenských a tedy i vlastnických a ekonomických vztazích. Znárrodnění průmyslu, kolektivizace vesnice a vytváření socialistického kolektivního vlastnictví mělo značný vliv na manželství a na rodiny. Základem byla přestavba společnosti. Ústava 9.května – přinesla právní zakotvení rovnoprávnosti muže a ženy ve všech oblastech života. Byla zajištěna rovnost a stejné postavení všech dětí manželských i mimomanželských (nemanželských), a zakotvena zásada ochrany mateřství, manželství a rodiny ze strany společnosti. Zároveň docházelo ke snaze o ekonomické vyrovnání postavení žen s postavením mužů a se zvyšováním zaměstnanosti žen. Tím se začíná měnit funkce rodiny a manželství. Rodiny přestávají mít především ekonomický charakter a otec již nebyl jediným živitelem rodiny. Jakýmsi prototypem k zakládání manželství bylo manželství proletářského typu – tj. zakládání manželství spíše na vztazích citových a v relativní dobrovolnosti.^{8,9}

R. 1945 přinesl ještě další změny v zákonech – právním řádem byla odstraněna církevní podoba úpravy vztahů v rodině a v manželství. Právní úpravy se od té doby měnily v duchu „národní a sociální revoluce“.¹⁰

V r. 1948 u nás zvítězili ve volbách komunisté a pro mnohé opět nastala atmosféra strachu; Přibližně od r. 1950 začalo nové zatýkání, věznění, např. pracovní tábory – Jáchymov, přeplněné věznice, ... rozsudky smrti – tzv. procesy, včetně působení státní tajné bezpečnosti – dosahovaly masových rozměrů. Panovala všeobecná atmosféra strachu, Komunistická strana začala s odhalováním „vnitřního nepřítele ve vlastních řadách“. To vše mělo opět neblahý dopad na rodiny.¹¹ R. 1948 „přinesl“

¹ napadením Polska fašistickým Německem; IN: (J.Koudelková 1989:312)

² Koudelková, Jarmila: *Naše dějiny v datech*. Praha: Nakl. Albatros, Svazek 66, 1989, s. 319-320

³ Jung, Jaroslav a kol.: *Dějepis, Přehled středoškolského učiva*. Praha: Nakl. Orfeus, 1992

⁴ Sullerotová, Evelyne: *Krize rodiny*. Praha: Karolinum, 1998, s. 7

⁵ tamtéž;

⁶ Koudelková, Jarmila: *Naše dějiny v datech*. Praha: Nakl. Albatros, Svazek 66, 1989, s. 312

⁷ Srb, Vladimír: *Vývoj obyvatelstva Česka 1918-2002*, Demografie, 2003, roč. 45, č. 4, s. 230

⁸ Eliáš, J. a kol.: *Zákon o rodině*, Komentář. Praha: Nakl. Orbis, 1970, s. 7,9

⁹ Srov. Sullerotová, Evelyne: *Krize rodiny*. Praha: Karolinum, 1998

¹⁰ Eliáš, J. a kol.: *Zákon o rodině*, Komentář. Praha: Nakl. Orbis, 1970, s. 7

¹¹ Jung, Jaroslav a kol.: *Dějepis, Přehled středoškolského učiva*. Praha: Nakl. Orfeus, 1992, s. 101-105

Všeobecnou deklaraci lidských práv - odst. 1, čl. 16, 30; kde byla rodina vymezena jako „přirozený a základní prvek společnosti“. Zde v tomto bodě se „výrazně evropské země shodují“.¹

Zákon o právu rodinném z r. 1949 „nebyl otřesen ani pozdějšími novelizacemi“, resp. vypracováním nového zákona o rodině r. 1964; Ze soustavy jednotné kodifikace tzv. civilního práva se však poprvé vydělila její složka – samostatný rodinný kodex. Zákon o právu rodinném č. 265/1949 Sb., který nabyl účinnosti od 1.1.1950. Došlo k unifikaci rodinného práva s platností pro celé území našeho státu. Zákon však upravoval vztahy pouze uvnitř rodiny, nikoliv vztahy rodiny a společnosti.²

R. 1953 přinesl u nás měnovou reformu a zrušení potravinových lístků,³ r. 1955/zák. č. 61 byl transformován rozvod – „průlom do principu viny“.⁴ V letech 1950-1957 zákonné ustanovení §218, které se týkalo přerušování těhotenství se v praxi příliš nevžilo – potraty dovolené podle tohoto zákona byly spíše výjimkou (vlivem neinformovanosti). Úmrtí žen jako prokazatelný následek neodborné procedury při „kriminálním“⁵ potratu vedlo k přijetí zákona č. 68 ze dne 19.12.1957 o umělém přerušování těhotenství – hl. účel tohoto zákona – rozšíření péče o zářavý vývoj rodiny, ohrožované škodami při kriminálních potratech na zdraví a životech těhotných žen.⁶

Nový zákon o uměl. přeruš. těhotenství v r. 1955 přijal SSSR. Úprava vycházela z práva žen rozhodovat o svém mateřství. R. 1956 tento zákon přijalo Polsko a Bulharsko, Zák. č. 68 ze dne 19.12.1957 Rumunsko a Československo).⁷

[Povolení k umělému přerušování těhotenství vydávala komise jen ze zdravotních důvodů nebo z jiných důvodů zvláštního zřetele hodných (§2, §3 zákona), např. pokud šlo o pokročilý věk ženy (věk žen nad 40 let, více dětí než tři zijící děti, ztráta manžela nebo jeho invalidita, rozvrat rodiny, převaha hospodářské odpovědnosti ženy za vyzívku rodiny, nebo otěhotnění u ženy neprovdané, při znásilnění apod.; od r. 1973 byla jako důvod ukončení těhotenství přidána bytová nebo finanční tíseň, která vážně ohrožovala životní úroveň rodiny zvl. nezletilých dětí, ...).⁸

Na Slovensku došlo ke změnám v zákonech v době samostatného slovenského válečného státu. Byl přijat zákon č. 66/1941 Sl.z. až do r. 1950 o ochraně plodu, ... zákon zavedl trestnost rozšiřování antikoncepčních prostředků formou přestupku s možnou sankcí od 1 měs. do 1 roku.⁹

Tato doba s sebou přinášela i tzv. nechtěná těhotenství nebo častokrát „ponižující předstoupení“ před tehdejší interrupční komisí se studem. Někteří rodiče z důvodu studu před zmíněnou komisí po dlouhém boji a váhání nakonec nešli... a dopřáli dítěti se narodit – rozhodli se pro jeho život – vzpomíná dnes 23 letý respondent... a tito rodiče dnes s povděkem vzpomínají na tehdejší svůj stud, který „přinesl“ záchranu jejich dítěte, dnes s povděkem vzpomínají, že před komisí nešli – jiná věc je, jak se s touto situací vyrovnává „zachráněné“ dítě? Jaký má na něj zmíněná skutečnost dopad...¹⁰

¹ Sullerotová, Evelyne: *Krize rodiny*. Praha: Karolinum, 1998

² Eliáš, J. a kol.: *Zákon o rodině*, Komentář. Praha: Nakl. Orbis, 1970

³ měnová reforma r. 1953 – (lidé dostali 1 Kčs nové měny za „starych“ 5 Kč. a další částky v poměru 1:50); IN: (J. Jung a kol.: 1992:106)

⁴ Do té doby nebylo možné rozvést manželství proti vůli tzv. nevinného manžela. Ukázalo se, že nebylo až na výjimky „nikdy možné objektivně zjistit výlučnou vinu některého z manželů...“ IN: (J. Eliáš 1970:10)

⁵ „kriminální“ potrat = právní výraz uvedený v zákoníku; 1/3 ženských nemocí měla pravděp. tentýž původ, což vedlo k časté sterilitě žen a k vážným ekonomickým důsledkům; IN: (Zd. Kühn 1998:17-18)

⁶ Kühn, Zdeněk. *Ochrana lidského plodu v ústním právu*. Příručka ministerstva spravedlnosti ČR. Praha: 1998, s. 17-18

⁷ tamtéž, s. 17-18

⁸ Kühn, Jaroslav a kol.: *Dějepis, Přehled středoškolského učiva*. Praha: Nakl. Orfeus, 1992, s. 19

⁹ tamtéž, s. 15-16

¹⁰ kvalitativní výsledky z šetření u mladé generace (pozn. MJ)

Důležitou součástí našeho právního řádu byl Zákon o rodině z r. 1963 č. 94, (ze dne 4.12.1963). Zákon č.94/1963 se zabýval právní úpravou vztahů v rodině, v manželství a k dětem.^{1,2}; novela tohoto zákona provedena pod č. 32/1982 Sb. a jeho úplné znění vyhlášeno pod c. 66/1983 Sb., poznámková vydání Zákonu o rodině a předpisy související byla vydána v r. 1977 a 1986.³

Další vývoj rodiny měl podle Sullerotové v Evropě tři fáze: (do r. 1964, od r. 1964-1984 a od r. 1984 do r. 2000) – viz níže. Po válce se mnohé rodiny brzy vzpamatovaly z útrap války a velmi mladí snoubenci uzavírali sňatek a zakládali své rodiny⁴ (zaznamenán „sňatkový boom“ a následně „baby boom“, který byl zaznamenán až do r. 1964. Tento fakt zasahoval celou Evropu, neboť podle veřejného mínění „muselo mít dítě otce“. Současně působily faktory, které velmi omezovaly mladé rodiče. Byla tzv. „povinná“ zaměstnanost vdaných žen a matek a nutnost dávat děti do jeslí od velmi útlého věku, zatímco dítě ve svém vývoji potřebovalo stálost – být s matkou... Únava mladých matek a vše k tomu vedlo následně ke zvýšenému počtu rozvodů a k rozpadu rodin.⁵

V lednu 1968 začalo pražské jaro – obrodný proces společnosti v čele s Alexandrem Dubčekem, pokus o socialismus s lidskou tváří a volání po obrodě politického systému. Invaze 21.srpna 1968 okupace Československa – byla porušením suverenity státu, charty OSN;⁶ a od r. 1969 byl zahájen proces normalizace, který trval 20 let. V r. 1970 opět probíhaly první procesy... Lidé byli nuceni opustit zaměstnání – pokud se „provinili“ a byli „označeni za vinné“.⁷ Nastolena atmosféra strachu, což se opět dotýkalo rodin, které se nechtěly poddat systému a jejich děti, které se obtížně dostávaly na školy.

R. 1977 vznikla „Charta 77“ – jako opozice režimu. Důraz byl kladen na obranu lidských a občanských práv.

V 80. letech začal být zjevný neúspěch normalizační ekonomiky „s nástupem Gorbačova v SSSR a pádem Brežněvova neostalinského kursu“. „Končila (...) éra studené války“. Východ (SSSR-M.Gorbačov) i Západ (USA-R.Reagan) nacházejí sbližující stanovisko v otázce odzbrojení a lidských práv a začaly se rozkládat komunistické režimy v Maďarsku, NDR, Polsku a Bulharsku. Byla to situace, která se nemohla nedotknout i Československa.⁸ Od r. 1988 v Československu začaly veřejné manifestace a nesouhlas s režimem, v létě vydala skupina „Charty 77“ petici „Několik vět“: žádající o propuštění politických vězňů. A 17.listopad, v den výročí (50 let) od smrti Jana Opletala (r.1939- r.1989) přinesl rozhodující zlom⁹ nejen pro společnost, ale i pro rodinu – otevřením hranic apod.

Ve městě v té době (tj. od r. 1964-1984) stoupala životní úroveň. Mění se události v Evropě, uzavírá se anglická krize, končí francouzské koloniální války a v Itálii je prožíván „hospodářský zázrak“. Chudí z jižní Evropy přicházejí za prací (Jugoslávci do Německa, Portugalci do Francie, ...), a dochází k tzv. plné zaměstnanosti; přesto panuje mezi lidmi pesimismus. Rodiny přestávají být početné, tzn. že klesá i plodnost, (např. v Německu, v Belgii, v Dánsku, ... v bývalém Československu a NDR, dokonce i v tehdejší SSSR; Československo proto např. zvyšodňuje narození druhého a třetího dítěte). „Poválečně narozené děti“ jsou již v té době v období své dospelosti a mají velký vliv na „dění mladosti“ svojí početností. Jsou prvními dětmi míru a hojnosti; jako děti nebyly vystaveny každodennímu zápasu přežití, netrpěly pocitem viny na rozdíl od jejich rodičů a neměly dojem, že by

¹ Zákon o rodině právní předpisy, které se k němu vztahují. Zákon č. 94/1963 Sb., Úplné znění vyplývající z předějších právních předpisů, zjm. ze zákona č. 91/1998 Sb., účinného od 1. srpna 1998. Praha: Nakl. Codex Bohemia, s r.o.. 1998

² Srov. Eliáš, J. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. Praha: Nakl. Orbis, 1970, s. 7

³ Holub, Milan: Zákon o rodině. Text zákona, poznámky judikatura. Praha: Právnícké a ekonomické nakl. a

knihkapectví LINDE, a.s., 1992, s. 3,

⁴ Srov. Srb, Vladimír: Vývoj obyvatelstva Česka 1918-2002. Demografie, 2003, roč. 45, č. 4 (plus sociální změny

(např. snížení věku zralosti v 21 na 18 let, faktický zánik institutu věna, zvýšení ekonomické nezávislosti žen na

mužích); tamtéž, s.232

⁵ Sullerotová, Evelyne: Krize rodiny. Praha: Karolinum, 1998

⁶ Jung, Jaroslav a kol.: Dějepis, Přehled středoškolského učiva. Praha: Nakl. Orfeus, 1992, s. 110

⁷ tamtéž, s. 112

⁸ tamtéž, s. 113

⁹ tamtéž, s. 113

něco někomu dlužily - byly dětmi baby boomu. Rodina v tomto období byla však oslabená individualismem a začíná se prohlubovat "propast mezi generacemi". Porodnost prudce poklesá, klesá i sňatečnost. "Mluví" se o soužití "bez dokladu" a o tzv. manželství na zkoušku, jde o nový fenomén, který se zdá rodinu trvale „destabilizuje“. Po „rozpadu rodiny“, v níž je sítěním matka - odchází z rodin otcové, a dítě zůstává rozhodnutím soudu většinou matce. Často se však záhy objevuje v rodině náhradní otec - nový manžel, příp. matčin milenec, který má být náhradním otcem dítěti.¹

r. 1986 úprava (s platností od 1.1.1987) - povolení výkonu umělého přerušení těhotenství v Československé republice na žádost ženy, příp. zdravotní indikace. Na co se však (možná) v té době zapomnělo, resp. nevědělo se (?), byl tzv. „post-interrupční syndrom“, který se podle dnešních výzkumů (Mathewes-Green:1994, Hnutí pro život 2000, aj.) nemusí projevit po potratu celá léta. M. Foučková (1996) se ve své studii zmiňuje o uložených prožitcích v hlubokém podvědomí člověka. Tyto prožitky jsou v jeho „trvalém záznamu“, a „staly se neodmyslitelnou životní zkušeností, ale i zdrojem potenciálních příčin a patologií. To, co už bylo prožito - je-li obnoven shodný prožitek v hlubokém podvědomí, naše 'zraněná část těla či mysl' si «pripomene» a na tuto skutečnost reaguje.“² Neméně důležité je zde odpuštění, které přímo člověka osvobozuje.³ Člověk potřebuje v této situaci především odpustit sobě, ... (např. že určité věci dovolil, snašel, k určitým věcem i mlčel, ...). Jde však o proces, který popisuje ve své publikaci Dr. R.Ehmann.^{4,5}

Dr. Marie Peetersonová⁶ - americká dětská lékařka žijící v Paříži - naléhavě vybízí odborníky a vědce k uzdravení žen po potratu a zneužívání v Evropě.⁷

Období od r. 1984-2000: zjm. v západních zemích získávají slovo feministky získávají slovo, a r.1987 má Itálie - nejnižší index plodnosti. Ve Švédsku naopak opět „stoupla v ceně“ věrnost a stabilita rodiny (Sullerotová 1999:61). Česká rodina po r. 1989 ve srovnání s rodinou vyspělých západoevropských zemí v 90. letech 20.stol. byla konzervativnější z hlediska převládajících rodinných konfigurací a ve výchově dětí spíše autoritářská.⁸

Vlivem listiny práv a svobod (Úst.Zák.č.23/1991 a práv dítěte (Úmluva viz č. 104/1991 Sb.) zjm. pak zákon č. 234/1992 Sb. změněn a doplněn sám zákon o rodině v souvislosti se zrovnoprávněním církevního sňatku. (Holub 1992:3) V článku I uvedeny základní zásady:

„Manželství v naší společnosti spočívá na pevných citových vztazích⁹ mezi mužem a ženou. Oba jsou si rovni. Hlavním společenským účelem manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí.“¹⁰ V pozn. dále uvedeno: „vztah „není pojat jako smlouva, ale jako pevný a irvalý svazek vybudovaný na morálních a citových základech.“ Jde o „společenské poslání manželství“. (Tím ovšem není řečeno, že

¹ Sullerotová, Evelyn: *Krise rodiny*. Praha: Karolinum, 1998

² Foučková, Marta: *Jsem*. Nakl. Praha, 1996, s. 51

³ tamtéž, s. 84

⁴ *Proč pláčeš, Miriam. Útrpení žen po potratu*. „Postabortivní syndrom“. Informace lékařů o psychických následcích potratu a svědectví postižených žen. Praha: Hnutí Pro život ČR, 2000

⁵ „Existuje souvislost mezi postabortivním syndromem prožití a syndromem po přežití potratu (Post-Abortion - Survivor Syndrome-Pass). Postabortivní syndrom je souhrnem příznaků a symptomů u žen po potratu. Podobá se mnoha jiným traumatickým a stresovým poruchám. Symptomy jsou různé podle druhu potratu, intenzity konfliktů a času posledního potratu. Projevují se např. v bolesti a žalu, pocitu viny, strachu, vnitřní nouze, zlosti, nekľidu, apod. „Děti, které potrat přežily, mohou trpět syndromem po přežití potratu a pocituji symptomy jako je strach z existence, pocitu viny a méněcennosti.“ IN: (*Proč pláčeš, Miriam* 64,65;70-77)

⁶ (držitelka ceny Lékařské akademie v Paříži za výzkumnou práci o biochemických příčinách mentální retardace)

⁷ tamtéž, s. 63

⁸ Klapilová, S.: *Nové přístupy k výzkumu rodiny v 90. letech*. IN: Sborník příspěvků ze VII. celostátní konference ČADV. Hradec Králové, 1999, s. 329

⁹ pozn.: podtrženo MJ (je tím míněna láska?)

¹⁰ Holub, Milan: *Zákon o rodině*. Text zákona, poznámky judikatura. Praha: Právnícké a ekonomické nakl. a knihkupectví LINDE, a.s., 1992, s. 9

bezdětné manželství postrádá společenskou funkci „a že povinnost k výchově dětí zrozených mimo manželství je méně závažná“.¹

Hlava třetí §18 (vztahy mezi manžely) – „Muž a žena mají v manželství stejná práva a povinnosti.“²
Jsou povinni žít spolu, být si věrni, vzájemně si pomáhat a vytvářet zdravé rodinné prostředí.“³

Hlava pátá „Rozvod“ §23 (čl.26 Ústavy) v poznámce uvedeno „Manželství má být trvalým a pevným celoživotním svazkem. Tomu, aby nedocházelo k neuváženým rozvodům manželů odpovídá ustanovení odstavce 1, kterým se ukládají státním orgánům, zájmovým sdružením i jednotlivým občanům určité povinnosti směřující k upevnování manželství a rodiny. Jako hlavní – preventivní činnost, např. vlastní příklad, ... (zákon blíže neuvádí prostředky, kterých má být použito).“

Zákon z května r. 2000, kterým se mění zákon č. 65-z r. 1965 Sb., a jeho pozdější znění z 18.3.2006 uvádí změnu mateřské dovolené pro vdanou ženu na 28 týdnů a pro ženu osamělou na 37 týdnů mateřské dovolené. Otec může požádat o tzv. „rodičovskou dovolenou“ od narození dítěte do doby tří let věku dítěte.⁵

Rodina v obecném pojetí je institucí, která se podílí na výchově mladé generace, zprostředkována dějinnou kontinuitou, předává sociální tradice v podobě vzorců jednání, formuluje názory, postoje a hodnotové orientace.⁶ Není-li člověk v rodině zakotven, stává se tato „nezakotvenost“ člověka jeho „základním životním pocitem“; Člověk „kotví“ ve skrytu. Tam je podle M.Bubera všechno jeho „nosné bytí“. Ve skrytosti je také místo pro zrození viry a věrnosti. Co však je věrnost? A proč člověk věrnost ke svému životu potřebuje? G.Marcel se vyjádří o existenci, která je pouze tam, kde je věrnost.

Je třeba bilancovat minulost, posoudit současnost a zamyslet se nad budoucností. Můžeme-li přispět k lidskému rozvoji, k porozumění mezi sebou navzájem a k obnově praktické demokracie? Můžeme se naučit překonávat protiklady jako je např.

- protiklad mezi globálními a lokálními problémy, ("stávat se světoobčany, aniž ztratíme své kořeny"),
- protiklad mezi univerzálním a individuálním: globalizace kultury s sebou totiž nese riziko opomíjení výjimečnosti, resp.(jedinečnosti) jednotlivce.
- protiklad mezi tradicí a moderností, mezi potřebou soutěže a obavou o rovnost příležitostí, ...nevědaný rozvoj poznání a možnosti osvojení člověkem, ...^(?)

Úkolem je umožnit každému bez výjimky plně rozvinout jeho talent a uplatňovat v sobě veškerý tvořivý potenciál. K tomu je nutná podmínka: odpovědnost. Proces začíná sebeporozuměním a nejen uvědoměním, ale i "zpracováním", tj. možná i „protřpením“ si vlastní vnitřní i vnější cesty. Tento proces je dlouhodobý a napomáhá mu koncept, který vede k proměně člověka. Otázkou je, jak? A jakou úlohu v tomto procesu hraje dnešní proměna rodiny?

¹ tamtéž

² /Čl. 1,32 odst. – Listiny základních práv a svobod publikované pod č. 2/1993 Sb.
³ /Čl. 23 odst. 4 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech publikováno pod č. 120/1976 Sb. a právní předpisy, které se k němu vztahují. Úplné znění vyplývající z pozdějších právních předpisů, zjm. ze zákona č. 91/1998 Sb., účinného od 1.srpna 1998; IN: (M.Holub 1992:17)

⁴ v pozn. pro „základní výchovu dětí“ IN: (Holub 1992:25); z uveřejněné judikatury: RIV/66 (s.373 a 374) – „Společenský účel manželství vyplývá z funkcí manželství, popř. jím založené rodiny: funkce biologické, výchovné a ekonomické. „Biologická funkce manželství záleží v tom, že toto společenství je nejvýhodnějším prostředím k zajištění reprodukce společnosti a k uspokojování citových i sexuálních potřeb“; (tamtéž, s.24-25)

⁵ Holub, Milan: Zákon o rodině. Text zákona, poznámky judikatura. Právnícké a ekonomické nakl. a nakladatelství I INDE Praha a s., 1992

⁶ www./ZÁKON.cz. _65-1995Sb_„zákoník práce ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony – Sbirka zákonů

⁶ Čižarová, 1999, s.364

Závěr:

Evropa 20. století prošla různými totalitními systémy (fašistickým, nacistickým, komunistickým). Tyto systémy si podle (Sullerotové, 1999) rodiny nijak „nevážily“. Konec II. svět. války s sebou „přinesl“ rozmanitost evropských rodin. Tato rozmanitost spočívala v možnosti civilního práva sňatku, v možnosti nesetrvávat v manželství a umožnění rozvodu z různých důvodů; dochází také ke změně vzájemného postavení manželů, rodinných pravidel, resp. rodinných rituálů, které např. platily několik generací a nyní pozbyly platnosti; mění se také povinnosti rodičů (více zasahuje do výchovy dětí stát); změna zasáhla i na etetu a jeho „předávání“ dalším generacím, resp. potomkům. Liberalizace potratů-(birth control) a rozšíření antikoncepce a její propagace měla další dalekosáhlý dopad na rodinu. Tento „model rodiny“ se šíří podle (Sullerotové, 1999) hlavně ze Švédska do celé Evropy.

Prožití totalitních systémů a válek zanechalo v mnoha lidech také „nezpracované“ hrůzy a utrpení, ať už šlo o ztrátu milovaného člověka (otce dětí ve válece), nebo nenávrat blízké bytosti z koncentračního tábora, nebo šlo „jen“ o hrůzu a strach z bombardování v blízkosti a nebo nechtěný rozpad manželství... Je otázkou, jak se může lidský život zasazený osudovým utrpením stát opět smysluplným?

Většina lidí si svůj osud nevybrala. „Osud“ sám přichází a je na člověku, jak se k němu postaví. „Díky“ svému osudu může objevit hodnoty. Např. nachází-li se v nesvobodě vnější může objevit svobodu vnitřní. Je na rozhodnutí každého člověka, zda se pro změnu rozhodne. ??? Ale k tomu potřebuje člověk čas, než řekne změněnému životu opět „ANO“, než mu dá opět souhlas.

Závěry z šetření: Co člověk, to lidský osud a jiný dopad prožitých událostí na nitro člověka. Jak však může člověk najít své místo na slunci a smysluplně žít a vědět, že je to právě to konkrétní místo pro něj, s jeho schopnostmi a s jeho dary! Může člověk vše svádět na války, zákony, na dobu...? Kde je svoboda člověka? Kde je on sám? Kam se člověk poděl? Kde, resp. v čem je člověk zakotven? A jaký to má vše smysl?

Sonda do problematiky rodiny „ukázala“ na podrobnější průzkum dějinného vědomí. Vliv globalizace (jako dříve války) působí nejen na člověka, ale i na jeho rodinu a na formování dítěte v rodině – doma. A člověk se k událostem, které jej provázejí, nějak staví, zaujímá k nim své stanovisko. A to se projevuje mj. v tom, jak tělesní.

Nemůžeme opomenout odpovědnost člověka a smysl jako takový. Celá sonda do problematiky rodiny mě vedla k otázce, jakou má člověk šanci ke změně, a jaká má omezení. Proto jsem se v závěrečné kapitole pokusila i o nahlédnutí zmíněné problematiky.

Rukopis a člověk

- O čem všem může rukopis napovědět o člověku a o rodině?

Bereme-li rukopis jako mozkopis, pak je otázkou, zda a případně jak se prožité události, změna doby i proměna rodiny promítají do rukopisu a co vše lze z rukopisu „vyčíst“. Vycházíme-li však ze skutečnosti, že je to „ruka“, která nejvíce „centruje intenci směrem do světa“, ruka, která „zakládá“ lidský čin, ta ruka, která „má nedocenitelnou hodnotu“ a je tzv. „prodlouženou rukou“ nejen v řeči, ale i ve sdělení psaném, v psané podobě.¹ I v rukopise si můžeme všimnout „tvaru“ – jako „ztvrdlé figury“, nebo naopak „tvaru - ne-tvaru“... Proto jsem následující šetření provedla u expertů-grafologů s cílem zjistit, jak oni vidí člověka v rukopise s ohledem na jeho zakotvení, a jak se tato skutečnost promítá do současné rodiny. Pro uvedení do problematiky jsem zvolila kratší teoretický úvod, na který navazuje šetření s experty-grafology.

Vše, s čím se v životě setkáváme, má nějaký výraz^{2,3}. I písmo má svůj výraz a je jedním ze základních kamenů civilizace. Hlavní funkcí písma je „fixovat mluvenou řeč, zvl. projevy, které mají pro člověka dlouhodobější význam.“⁴ Vznik písma přispěl k urychlení vývoje civilizace a následně k jeho masovému rozšíření. Již od konce 19. století, kdy se začalo s „budováním vlastní metodiky psaní“⁵, která měla lépe vyhovovat naší národní povaze můžeme vypořádat u pisatele individuálnost jeho rukopisu.

Jdeme-li ještě dále v čase: v raném středověku se Češi „přiklonili“ k latině, a přijali latinku za své národní písmo. Ztrátou politické samostatnosti v 17. stol. byly tyto písemné kultury poštěněny a po tři století se latinka „zanedbávala“; upřednostňovalo se písmo kurentní⁶, švabach⁷). V 19. století „nacházíme v českých školách při vyučování krasopisu čistě mechanickou napodobovací metodu a latinku, jejíž tvary byly značně přizpůsobené kurentnímu písmu... zavládl kult tvaru... všechna energie se vyplývala na tvar písmene, předepsaná norma abecedy se musela otrocky zachovávat...“⁸

Už dítě se učí ovládat své pohyby a zanechává za sebou vlastní jedinečnou „stopu“. Stejně tak, jako (nadenšeně řečeno) nenajdeme stejný otisk prstu „v celém vesmíru“, tak je jedinečný i rukopis každého člověka. Rukopis se postupně automatizuje a dnes se také ví, že tento proces závisí na inteligenci a na specifickém nadání konkrétního člověka. V písmu se tedy odrážejí nejen momentální psychické a somatické stavy člověka, ale i jeho jedinečné rysy a dlouhodobější změny v osobnosti.^{9,10} Písmo je označováno také jako komunikační nástroj, proto se v souvislosti s tím, komu je rukopis určen, může měnit vnitřní úprava, čitelnost,... apod.,¹¹ avšak toto nemusí být vždy pravidlem.

¹ Srov.: Hogenová, Anna: *K problematice poznání*. Praha: UK Praha-pedagogická fakulta, 2005, s.229-230

² Jeřábek, Jan: *Grafologie – více než diagnostika osobnosti*. Praha: Nakl. Argo, 2003

³ Srov.: Srov.: Hogenová, Anna: *K problematice poznání*. Praha: UK Praha-pedagogická fakulta, 2005, s. 230

⁴ Jeřábek, 2003, s. 44

⁵ Tamtéž, s. 46

⁶ běžné kurzívní písmo, původně listinné, užívané od počátku 16. století; IN: Klimeš, Lumír: *Slovník cizích slov*.

Praha: SPN, 1981, s. 390

⁷ švabach – německé, pozdně gotické písmo se zaoblenými bočními tahy (vzniklo v 80. letech 15. století; asi

v polovině 16. století se začalo dávat přednost fraktuře (písmu s výraznou lomenou kresbou), IN: (L. Klimeš

1991:712, 188)

⁸ Schönfeld, Vilém: *Učebnice vědecké grafologie pro začátečníky*. Praha: Nakl. Elfa, 1996, s. 46

⁹ Jeřábek, Jan: *Grafologie-více než diagnostika osobnosti*. Praha: Nakl. Argo, 2003, s. 11-24

¹⁰ rozhořem písma se zabývá grafologie (z řec.grafein: psát, logos: nauka), pozn.MJ

¹¹ srov.: Jeřábek, Jan: *Grafologie-více než diagnostika osobnosti*. Praha: Nakl. Argo, 2003, s. 44

Významný anglický psycholog Eysenck konstatoval na základě svých výzkumů, že validita výsledků grafologa, který má vysoké vzdělání¹ a rozsáhlé zkušenosti je stejná nebo i větší než u psychologa, který pracuje s běžnými projektivními metodami. Grafologie tedy klade vysoké nároky na osobnost grafologa, jeho příslušné charakterové vlastnosti, resp. jeho celistvou osobnost, včetně etických zásad.² – „grafologie sama o sobě ... umí podat povahové obrazy, jejichž podrobnosti jsou většinou dostatečně spolehlivé“.^{3,4}
Položila jsem proto předním expertům - grafologům, kterým přibližně za 14 let jejich působení „prošlo rukama“ více než 2000 rukopisů české populace již výše zmíněnou otázku:

„Jak vidíte člověka v rukopise s ohledem na jeho zakotvení, a jak se tato skutečnost promítá do současné rodiny.“

Počet expertů: 4 (z toho 1 muž a 3 ženy)

Věk: 43-51 let

Vzdělání: VŠ – humanitní a ekonomický směr

Použitá metoda: expertní šetření – forma interview + písemné doplnění přes internet

Grafologie a „setkání“ s rukopisem můžeme chápat jako „příležitost vnímat“... Jde o tzv. studium života, a jeho projev, jeho nezaměnitelnost a originalitu⁵, kde záleží především na hloubce setkání... (ve filosofii jedinečnost dané chvíle, jedinečnost okamžiku,... pozn. MJ, srov. Frankl a hodnoty prožitku – jedinečnost prožitku a jedinečnost setkání...).

Tito odborníci (grafologové) používají k rozboru rukopisu metody, která vychází především z přístupu W. Müllera a A. Enskatové, kteří se v 60. letech 20. stol. snažili najít v grafologickém přístupu přesnější metodologický postup, který by byl nezávislý na jednotlivých znacích písma. Vyšli především z Pophalovy teorie stupňů fixace⁶ a z Heissem užívaných kategorií, které rozpracovali jako základní dojemové znaky, např. „pohyb, formu, fixaci, individualitu, rytmus“...⁷ Grafologové vychází také z hlubokých poznatků Viléma Schönfelda (1909-1944) – dílo vydané po jeho smrti r. 1948; z publikace R. Saudka (1880-1935) – jeho práce z let 1925, 1928 a 1933; J. Petery – práce z r. 1947, J. Flanderkové (soudní znalkyně písma a nositelky Řádu republiky) a její práce z r. 1973, stejně i z práce Maxe Pulvera (Švýcara) z r. 1955, Ludvíka Klagese aj. zahraničních i našich současných autorů.⁸ Z výše citované literatury můžeme „vyčíst“ seriózní vědecký podklad.⁸

Grafologové vychází při rozboru rukopisu ze znaků „dojmových“ (tj. rytmus, pohyb, forma, harmoničnost),⁹ „měřitelných“ (např. velikost písma, jeho šířka a sklon) a ze znaků

¹ ve svých hlubokých vědomostech z oblasti nejen grafologie, ale i psychologie osobnosti, aj.

² Srov.: Jeřábek, Jan: *Grafologie - více než diagnostika osobnosti*. Praha: Nakl. Argo, s. 25; srov. (V.

³ Schönfeld, 1956, 214-219)

⁴ Schönfeld, Vilém: *Učebnice vědecké grafologie pro začátečníky*. Praha: Nakl. Elfa, 1996, s. 214

⁵ poznatek : autora krátce před jeho úmrtím, tj. před r. 1948; (pozn. MJ)

⁶ Správcová, Božena: *Sítě vnitřního umění, Hovory s Janem Jeřábkem o grafologii, psychoterapii a kontextu*

snového krokodýla. Praha: Nakl. Lubor Kasal, 2005, s. 38

⁷ viz podrobnější rozpracování dále v této kapitole.

⁸ Jeřábek, Jan: *Grafologie - více než diagnostika osobnosti*. Praha: Nakl. Argo, 2003, s. 59

⁹ Tato oblast by si zasloužila samostatný výzkum; pro naše účely – jde pouze o sondu do této problematiky se

specifickým zaměřením na pohyb a formu, rytmus, individualitu harmoničnost a fixaci [zde je zachováno

označení: 1, 2, 3, 4a, 4b, 5); (Jeřábek 2003:70); uvedené stupně vyjadřují škálu ztuženosti rukopisu – vše

s ohledem na „současného“ člověka, jeho zakotvenost patrnou v rukopise a vliv této skutečnosti na rodinu.

⁹ Jeřábek, Jan. *Grafologie - více než diagnostika osobnosti*. Praha. Nakl. Argo, 2003, s. 56

„popsatelných“, kam řadí např. „vázání“¹, tj. způsob, jakým se spojují základní psací tahy. Mezi základní druhy vázání patří úhel, girlanda, arkáda, nitka a dvojoblouk; podrobněji (Jeřábek 2003:82-92), srov. (Schönfeld 1996:52-76) včetně různých kombinací. Důležitým pravidlem je postupovat od celku k jednotlivostem, protože jeden znak nemá pevný význam. Komplexní dojmové znaky poskytují celostní nebo globální pohled na rukopis (tzv. široká pozornost), kdežto u měřitelných a popsatečných znaků se zaměřuje grafolog na detail (mluví se o tzv. úzké pozornosti). A oba přístupy se vhodně doplňují. Podíváme-li se blíže na „komplexní dojmové“ znaky v rukopise, je tento postup v grafologii blízký celostnímu filosofickému pohledu, neboť vnímáním písmového obrazu se grafolog ladí na osobnost jako celek a musí být plně v přítomnosti. Jde o „globální vnímání celé psací plochy“. „Tento nejkomplexnější dojmový znak je typickým projevem celé osobnosti, projevem, který lze vědomě jen těžko měřit“, ... podílejí se na něm podstatnou měrou i „nevědomé vrstvy osobnosti“. (...) „Písmový obraz vypovídá především o jedinečném způsobu adaptace osobnosti, o jejích nejobecnějších vztazích ke společnosti i k sobě, o vyrovnanosti a psychické pružnosti“.²

Porovnáme-li zda v písmu převažuje *pohyb*, který je v rukopise projevem „biologické podstaty člověka, jeho nevědomí“ a *formu*, která je naopak „projevem určitého záměru, chtění“ - vůlí, tedy projevem vědomí, lze uvažovat, které vrstvy osobnosti mají na pisatele převažující vliv. Převažuje-li v písmu pohyb, poukazuje to na zvýšený vliv hlubinných vrstev na chování a prožívání pisatele, což se projevuje převažováním emocí a pudů, jsou „determinovány“ bezprostředními citovými zážitky. Převažuje-li v písmu forma, vypovídá to o potlačování přirozených instinktů a emocí, o vůli a sebevládě, důležitosti daných společenských norem a pravidel, o stylizaci člověka, apod.

Fixace³ je výrazem psychického řízení. V naší ukázce se zaměřením na hlavní téma práce „Rodina“ uvádím fixace (1, 4a, 4b) a 5)⁴, které ukazují na určitý druh nezakotvenosti člověka včetně neblahého vlivu na rodinu a které rozpracovala grafoložka Ing. Helena Baková⁵

Stupeň fixace 1 (nepevnost)
charakterizuje nezakotvenost člověka danou nepevností osobnosti, jakousi „rozplizlostí v prostoru“. Takový člověk nemá svůj střed, neumi své síly k ničemu napřímít, ... „není schopen větší sebereflexe“. V rodině se tento člověk projevuje jako labilní partner i labilní rodič, který „má sám se sebou co dělat a přitom si to ani neuvědomuje“. U takového pisatele je vysoká pravděpodobnost nízké emocionální a sociální inteligence.

Stupeň fixace 4a (napjatost)
ukazuje na jiný druh nezakotvenosti. Člověk je v přílišné sebekontrolě, v napětí až přepětí. Jsou to lidé se silnou vůlí – „ukázňují se ve všech směrech“ přísu a tvrdí sami k sobě a jejich přítomnost se promítá i na jejich okolí (v rodině na děti i partnery), obtížně přiznávají své vlastní nedostatky, skrývají se za maskou „dokonalosti“. Ze svých dětí se snaží „vychovat slušné lidi“ veškerým svým nasazením. Tím však v nich „utlučou“ vše přirozené a živé – dělají to pravděpodobně podobně jako jejich rodiče – s těmi nejlepšími úmysly.

¹ tamtéž

² tamtéž, s. 63-64

³ Stupně fixace jsou podrobně popsány v publikaci (Jeřábek 2003:69-74)

⁴ pozn.: označení fixací zachováno podle publikace (Jeřábek, 2003)

⁵ (pozn.: text je pro srozumitelnost širší odborné veřejnosti mírně upraven).

Stupeň fixace 4b (utlumenost)

mívají často lidé s pocitů méněcennosti, kteří jsou pasivnější, utlumenější a zároveň jsou citlivější k různým nemocem. V rodině může být takový člověk méně samostatnou oporou – jeví se jako nerovnocenný partner. Jako rodič může být velmi pečující až s určitou závislostí na dětech, čímž jim nevědomky brání v osamostatňování.

Stupeň fixace 5 (křečovitosť)

nezakotvenost tohoto pisatele spočívá v roztržitosti sil, které přicházejí z hlubin jeho osobnosti a které se snaží ovládat, ale příliš se mu v tom nedaří, což se projevuje např. výbušností. Je schopen intenzivně nasadit své síly, ale chybí mu důslednost – expanduje přitom různými směry. Svoji silnou nevyrovnaností a nevypočitatelností v prožívání, v myšlení i v chování vnáší do rodinného života neklid, nejistotu, méně bezpečí a opory pro děti i partnera.

Pro celostní pohled nelze opomenout pisatele, kteří mají v rukopise *stupeň fixace 2* (uvolnění) a *3* (určitost)¹. Jsou naopak vyrovnaní, s relativně vyváženým vztahem vědomé a nevědomé oblasti jejich nitra. Ve stupni 2 je pružnost, dynamičnost, přirozenost, mladistvý elán. Ve fixaci 3 je pohyb a forma v relativní dynamické rovnováze a jde vlastně o kongruentní osobnost. Obě fixace 2 a 3 jsou jako jediné rytmické. Vyskytují se však u pisatelů relativně méně často – jsou výrazem integrovanosti a zralosti osobnosti, která je vždy nedokončeným procesem. V praxi (s ohledem na rodinu) se tento člověk projevuje především lidskostí; s uvědoměním svých vnitřních „darů“, a také svých nedostatků. Stručně řečeno, jde o vyváženost osobnosti. Takový člověk jedná uvážlivě, jeho jednání je přímé, zralé a zodpovědné. otevřené novým možnostem, s ohledem na možné důsledky jeho chování, stav chování člověka je blízký kongruenci², kdy se člověk nejen spojuje se svými vnitřními touhami, očekáváními..., spojuje se také se svým „spirituálním základem“, se svojí „Životní silou“³. Zároveň člověk se stupněm fixace 2 a 3 respektuje svého partnera a „naslouchá“ jeho jedinečnosti i jedinečnosti svých dětí, a tak je také vede k jejich dospělosti. Vztah s životním partnerem je pevný, tedy zdravý, „stojí na rovnocennosti“⁴ není však svazující, ale dává svobodu pro „tady a teď“, po každou konkrétní situaci.

Je však známo, že *stupeň fixace 3*, se vyskytuje podle zkušenosti grafologů jen zřídka – grafologové uvádějí 2%(!) Což přibližně koreluje se zkušeností Virginie Satirové - uváděla 4,5% kongruentní populace, její kolegové ji nazývali „optimistkou“ a upřesnili odhad Satirové na 1% populace – šlo o klinický odhad z r. 1972(!)⁵

Rytmus, individuálnost a harmoničnost jsou další dojemové znaky, které souvisí v rukopise „s celkovou vyrovnaností a zralostí osobnosti...“⁶ a se vztahy k vnějšmu světu. Rytmus bývá v současných rukopisech často narušen, chybí rytmická pulzace, (střídání napětí a uvolnění).⁷

¹ Pozn.: označení podle publikace (Jeřábek 2003)

² pozn.: „stav osobnosti, chování jedince je v souladu s jeho sebepojetím; synonymum pro integrovanou, harmonickou osobnost“, IN: (Hartl 1993:91)

³ Satirová, Virginia – Banmen, John – Greberová, Jane – Gomirová, Maria: *Model růstu. Za hranice rodinné terapie*. Brno: Nakl. Cesta, Překlad Matěj Černý, 2005, s. 69, 75-77

⁴ tamtéž, s. 23

⁵ Satirová, Virginia: *Kniha o rodině*. Praha – Brno: Nakl. PRÁH. Nakl. SVAN. Knižní klub, 1994, s. 93

⁶ Jeřábek, Jan. *Grafologie – více než diagnostika osobnosti*. Praha: Nakl. Argo, 2003, s. 81

⁷ tamtéž, s. 75

U harmonického rukopisu bývá vyjádřen rytmus: z rukopisu „vystupuje“ celková vyváženost v rámci pohybu, formy a členění. Flanderková mluvila o tzv. „fluidu“, které takový rukopis „vyzařuje“. Obecně lze říci, že nevyváženost písmového obrazu ukazuje na afektivitu, komplikovanost a konfliktnost¹; vychází z „instinktivně emocionální oblasti osobnosti“. Nevyváženost ukazuje také na „neklid“ a pocity nespokojenosti příslušné osobnosti.¹

V rukopise je věnována pozornost z výše zmíněných dojmových, měřitelných a popsatelných znaků také zvláště znakům dominantním, tj. těm, které vystupují z rukopisu - jako např. pastozita, amorfnost (beztvarost) čáry, pomalé tempo, těsnost (vnitřní sevřenost), zdůraznění horních délek, vertikálnost akcentovaná, utlumená, příp. zredukované plošně spodní délky, apod.; doplňují písmový obraz a tudíž celou osobnost pisatele. Podrobnosti viz publikace Schönfeld, Jeřábek, aj.

Jak se však ukazuje člověk dnešní doby v rukopise?, resp. co o sobě „prozrazuje“ a jak se toto projevuje v současné rodině? Následují doslovné vypovědi grafiologů:

- „Rukopis ‚dnešních lidí‘ je jiný než na konci 19. a ve 20. století. Psací tempo rukopisu je rychlejší s výkyvy, potácivostí, kolísavostí, labilitou a roztržitostí rukopisu.“
- „V ženském rukopise se začíná více objevovat hranatost, aktivita a nedostatek citu, což v praxi ukazuje více na mužské vlastnosti – dominanci.“
- „Dříve byla u člověka jeho ‚ego-struktura‘ pevnější ve smyslu ‚zařatosti‘. lidé se snažili vydržet dané... (Krasopis je o vynaložení vůle, úsilí, nikoliv o spontánnosti a přírodě v člověku). Dnes je ‚ego-struktura‘ nalomená (ve smyslu ztráty harmonie, vyladění a jednoty)². Člověk je orientovaný více na výkon, ‚valcuje‘ druhé, ale i sebe. Vše ukazuje spíše na extrémní aktivitu nezakotveného člověka, více orientovaného na cíl (tj. na úspěch) mimo sebe – do budoucnosti. Člověk je málo v přítomnosti, snad jen 2% sledované populace.“
- „Dříve se dbalo na tradice, konvence (v rukopise převažovala forma, záleželo na krasopisu), což svým způsobem přispívalo k větší ‚zakotvenosti‘ navenek. Krasopis a převaha formy je převážně o stupni fixace 4a) – člověk vše držel v úli, sebepřekonáváním se napětím. snažil se vše vydržet. Ale nejedná se o zakotvenost. U krasopisu je člověk stále svým prožíváním v hlavě a napjatý.“
- „O zakotvenosti mluvíme hlavně, jedná-li se o stupeň fixace č. 5, tzn. že člověk je v rovnováze příroda a společnost v člověku, což je rovnováha pohybu a formy.“
- V rukopise je důležitá také individuálnost. Dnes se málo ctí i tradice. Člověk hledá oporu jinde... Honba za zážitky, TV, exotické krajiny, soutěživost, rivalita (jako oceňovaná vlastnost).“
- „Člověk je v rodině nezakotvený, jeho síly jsou roztržité, vytvářejí se svazující vztahy mezi rodiči a dětmi, ... člověk je nejistý a často má nevypocitatelné reakce, impulzivitu, ... apod., což může vést i k domácímu násilí (ať už psychickému nebo fyzickému).“
- „Velké procento populace má v rukopise stupeň fixace 4a), kde převažuje strnulost, příkrost (ale nemusí být vždy), nedostatek soucitu (může mít však tzv. obecný soucit – tj. vědomí, že se ‚má‘ soucítit s druhými), zablokovaný kontakt s prožíváním a fixací 4b), což vypovídá o podřidivosti vůči okolí, člověk není sám sebou, ... snaží se pinit očekávání svého okolí a sám si přitom může připadat bezcenný). Jsou to lidé s nízkou sebeúctou a fixací 4a a 5.“

¹ srov. tamtéž, s. 81

² srov. Hugenová, Anna: *K problematice poznání*. Praha: UK Praha-pedagogická fakulta, 2005, s.218

Shrnutí:

Z šetření s grafology se ukazuje, že rodina pro dnešního člověka není primární hodnotou (oproti např. „první“ republice u nás). Rodina má dnes jinou kvalitu. Často je zpochybňována. Člověk má strach ze závazků, a ze skutečné intimity¹ (i když dříve intimita pravděpodobně u většiny rodin též nebyla. Rodinu však držely vztahy formální). V rodině se přenáší nejistota z nejisté matky na děti. „Žena je přetížená, „naočkovaná“ společností, že na aktivitu má... Dříve žena neměla svobodu, ale měla relativně lepší zajištění a relativně stabilnějšího muže, který ji zastířoval – tzv. manželský závazek. Dnes je „svoboda k nebytí“ ve smyslu prázdnoty – ztráty smyslu, apod.“

Cílem této podkapitoly byla sonda do problematiky „rukopis – člověk – rodina“. Tato oblast nabízí řadu možností k dalšímu šetření, příp. k výzkumu, např. role člověka v rukopise, role a intimita, příp. intimita a pseudointimita, apod.^{2,3}

¹ (lat. *intimus, a, um*=intimní, nejhlubší, nejvnitřnější); IN: (Kábrt-Valach 1979:150); pozn.: [nejniternější „setkání“ partnerů v oblasti intelektuální, fyzické (sdílení blízkosti), sexuální, emoční, rekreační, sociální, estetické a spirituální (Banmann Škrdlovice:2001)]

² Satirová, Virginia: *Kniha o rodině*. Praha – Brno: Nakl. PRÁH, Nakl. SVAN, Knižní klub, 1994, s. 77-95

³ srov.: (Jeřábek 2003:200-208; kap. „Komunikace a výraz“.)

Sonda do problematiky rodiny v literatuře¹

Tato část má ukázat výsledky šetření a výzkumů mnoha odborníků. Je sondou do problematiky rodiny v literatuře převážně však českých autorů.

„Pohled“ na rodinu je pohledem na nejsoukromější a nejintimnější jednotku společnosti. Rodina je místem, kde je počátek („kde se počátkuje“); rodina je vždy tím, kde je i „spára – stud, bázeň, ...“²

Česká společnost je z hlediska teorií modernity zajímavý objekt zkoumání. (Možný, 2003) Průmyslová revoluce se v ní rozšířila poměrně záhy (od konce 90.let 19.stol. ji bylo možno označit za společnost industriální). Po II.svět. válce „i padlo Československo do područí sovětského impéria, které bylo založeno na tradičních strukturách a modernizace byla pro ně dosud ne úplně zvládnutou výzvou“. Tím byl na půl století zablokovaný přirozený vývoj české společnosti. Byly zničeny některé prvky průmyslové společnosti (bankovníctví a kapitálový trh, individuální podnikatelské subjekty, tržní tvorba cen a otevřená ekonomika) a došlo k regresi i v systému společenských vztahů na všech úrovních. „Všeobecná regrese se týkala i instituce rodiny. Její ekonomické oslabení – vyvlastněním rodinných podniků a majetků; na druhé straně „všeobecná paralýza ekonomiky způsobila vzrůst významu rodinné solidarity“, čímž se obnovily či posílily některé tradiční funkce a tzv. vzájemnost mezi generacemi nabyla na významu. „V české populaci zůstává „jakési reziduum“ třígenerační rodiny ve srovnání s rodinou v Německu.“ (Možný, 2003) V tradiční rodině bylo vědomí povinnosti postarat se o své rodiče, až zestárnou – v pozdně moderních společnostech převzal tuto odpovědnost stát.³

Od r. 1989 u nás prošla společnost většími změnami a v některých oblastech se přiblížila západním trendům. Např. v politickém systému začínají dominovat „demokratické principy“⁴, tržní hospodářství, jsou otevřené hranice a lidé mohou volně cestovat, což využívají nejen k poznávání přírodních krás, ale i ke vzdělávání, a v neposlední řadě také k výdělku (někdy spojené s obojím – výdělek včetně osvojení si příslušného jazyka). Změna politické situace s sebou nese další změny, které mají dopad i na rodinu.⁵ Snižuje se snatečnost (především pokles oblíbenosti sňatků mezi mladými lidmi těsně po 20. roce jejich života, jak tomu bylo v předchozím režimu); snižuje se i porodnost a zvyšuje se podíl dětí narozených mimo manželství⁶; stoupá i rozvodovost.

Podobné výsledky můžeme zaznamenat v dalších studiích, resp. ve výzkumech (viz níže).

V současné době jsou rodiny podrobeny „determinujícímu vlivu transferu majetku, peněz, prudké diferenciaci sociálního postavení včetně růstu bohatství a propadu v životní úrovni až po hranici chudoby.“ Silný ekonomický tlak vyžaduje ve fázi transformace společnosti

¹ pro lepší orientaci v textu jsou „klíčová slova“ podtržena (pozn. MJ)

² Srov.: Maříková, Hana (ed.): *Proměny současné české rodiny (Rodina-gender-stratifikace)*. Sociologické nakl. Praha, 2000, s. 9-10; Srov.: Hogenová, 2005, s. 180

³ Srov. Maříková, Hana (ed.): *Proměny současné české rodiny (Rodina-gender-stratifikace)*. Praha: Sociologické nakl. Praha, 2000, s. 13.20

⁴ Katriňák, Tomáš: *Proměny české rodiny v devadesátých letech*. IN: (Smékal, VI.-Macek, P. (eds) 2002, s. 227)

⁵ Srov.: Tuček, Milan a kol.: *Česká rodina v transformaci – Stratifikace, dělba rolí a hodnotové orientace*. Edice Working Papers“. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1998, s. 153-154

⁶ Srov.: Katriňák, Tomáš: *Proměny české rodiny v devadesátých letech*. IN: (Smékal, VI.-Macek, P. (eds) 2002, s. 227)

(1998) ekonomikou aktivitu obou partnerů a tím vytlačuje na okraj rodinné priority a čas věnovaný dětem.¹

V r. 1955 Talcott Parsons zavedl termín „nukleární rodina“. Šlo o domácnost, která se skládala z rodičů a jejich dětí a jeho současník William Goode (1963) explicitně zařadil manželskou rodinu (conjugal family) mezi znaky modernity a předpokládal přímou souvislost mezi průmyslovým způsobem výroby a tímto rodinným uspořádáním. Očekával, že tak, jak se tento způsob výroby globálně rozšířil, rozšíří se globálně i tento typ rodiny. Jde především o „uvolnění vztahu mezi rodinou prokreací a rodinou orientační“. Pro pozdní modernu je charakteristické i oslabení vztahu mezi generacemi uvnitř nukleární rodiny (tj. mezi rodiči a jejich nedospělými dětmi), což platí např. v dimenzi autority - rodiče jsou vytěsňováni nejen vrstevnickou skupinou (Parsons, aj.), ale i masovou kulturou a elektronickými médii.^{2,3}

Je zřejmé, že postupnou proměnou ekonomické funkce rodiny se mění také role muže i ženy, mění se i demografické chování mladých lidí („napříč“ sociálními vrstvami a skupinami) - tj. oddalování sňatků, porodů prvních a dalších dětí do vyššího věku matky i otce, snižování počtu dětí v rodině. Manželství je těsně spojováno s mateřstvím a otcovstvím, což v praxi znamená oddalování manželství až do té doby, kdy se má narodit dítě, a ani pak není vždy uskutečňované. S tím souvisí i samostatné bydlení, které se jeví jako žádoucí, není však nutnou podmínkou, což má za následek jak změnu v „rozsahu“ a skladbě rodinných domácností, tak i snížením podílu úplných rodin na celku domácností.⁴

Tak vznikají nové formy soužití mezi muži a ženami, které nejsou předem založeny na předpokladu budoucího rodičovství (srov.: Šulová, 2004, 181-182) – vytváření „intimních“ vztahů bez „mentální vazby na možné otěhotnění“, srov. též (Smahel 2002) – rodičovství se nelze naučit ve vztahu, který má předem naprogramováno „neotěhotnět“. Jde o formy soužití označené jako „manželství na zkoušku“, jak již výše zmíněno – není v programu plánované „otěhotnění“ partnerky; jde o „manželství“ - partnerství bez oddacího listu, resp. o určitou formu „nemanželského pohlavního společenství“. Tato forma často směřuje do „manželského života“, není to však pravidlem. Často lidé obhajují „nemanželské pohlavní společenství“ jako to, které umožňuje skutečnou rovnost mezi partnery. Dosavadní zkušenosti však ukazují, že „charakterově či profesně slabší část páru není nijak chráněna a musí se podřídit silnějšímu, který může spojení kdykoli vypovědět.“^{5,6}

Zajímavý je příspěvek Petra Mareše ohledně manželského soužití. Mluví o tzv. „konkurenčních“ formách soužití, které vystřídal ještě donedávna uzavíraná výlučně konvenční manželství (legitimizované církví nebo úřady národního státu). Nejrozšířenější je variantní forma nesezdaného soužití neboli *kohabitate*. Atraktivita nesezdaného soužití

¹ Tuček, Milan a kol.: *Česká rodina v transformaci – Stratifikace, dělba rolí a hodnotové orientace*. Edice Working Papers“. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1998, s. 153-154

² Srov.: Možný, Ivo; IN: Mareš, Petr-Potočný, Tomáš (eds.): *Modernizace a česká rodina*. Brno: Nakl. Parrieter&Principal, 2003, s. 13

³ Srov.: Maříková, 2000, s. 153 – rovněž se mění rodina v rozměrech a genderové uspořádání rolí muže a ženy v rodině.

⁴ Srov.: Maříková, Hana (ed.): *Proměny současné české rodiny (Rodina-gender-stratifikace)*. Sociologické nakl. Praha, 2000, s. 141

⁵ Srov.: Ambros, Pavel: *Základy rodinné pastorace*, Teologické texty, Časop. pro teoretické a praktické otázky teologie, roč. 13, č. 2002/1, s.14-17

⁶ Podle šetření (provedeno u nejstarší populace) – 47 % respondentů mělo tuto zkušenost, po sňatku následovalo určité „zklamání“. - Vše bylo jinak... než podle představ zúčastněných; (pozn. MJ).

spočívá zjm. v jistém stupni relativní osobní nezávislosti¹. Dodnes však „není vyřešen spor, zda jde o jednu z nových forem, v níž se manifestují tradiční manželské závazky“ (Bernard 1978, *The Future of Marriage*. New York: Bantam Books); nebo jde o tzv. testovací roli, tj. jeden ze způsobů, jak hledat a najít vhodného manžela a svou volbu před uzavřením manželství otestovat (Graham 1999- *The Substitution Hypothesis*). Tato forma se často vyskytuje před uzavřením druhého manželství, ale nejen tehdy... V některých studiích se konstatuje, že většina kohabitací končí po dvou letech (50-60% z nich se transformuje v konvenční manželství. Častým důvodem uzavření manželství bývá těhotenství ženy, narození dítěte, nebo dozrálé rozhodnutí vstoupit do manželství. Přesto růst počtu kohabitací je doprovázen poklesem uzavíraných manželství.²

Jeden z možných důvodů oddalování vstupu mladých lidí do manželství mohou být také nepříznivé ekonomické podmínky, které se transformují v české společnosti, neboť nejsou dostatečně ekonomicky zajištěni – pociťují nejistotu, kterou může znásobovat „nedostupnost získání vlastního bydlení při uzavření manželství“. Jiné vysvětlení podává (Možný, Rabušic 1998; Katriňák 2001) jako „sňatkovou tíseň“ – nepoměr mužů a žen. Zdá se, jakoby rodina „stála v cestě“ možnosti seberealizace (a úspěchu) v životě člověka.³ „Proces individualizace tudíž nenarušuje rodinu pouze zvnějšku, proniká do ní a narušuje její stabilitu také zevnitř. Lidé uzavírají manželství a rozcházejí se podle toho, nakolik jsou ve svých partnerských očekáváních, vycházejících z ideálu individuální autonomie, uspokojeni...“, cituje autor Katriňák IN: (de Singly, 1999).⁴

Stále však zůstává otázkou, jak si muž nebo žena „volí svůj protějšek“, svého partnera? Tzv. „reprodukční zdar“ (P. Weiss 2003:18) závisí nejen na finančních a sociálních „kvalitách partnera“, ale též na schopnosti správně odhadnout „spolehlivost a trvalost“ partnerova závazku k ženě nebo ženy k muži. Mohou však nastat situace, kdy žena ani muž „nehledají dlouhodobé partnerství“, a pak oba většinou vybírají svůj protějšek tak, že není žádný z nich ochoten investovat v budoucnu do společného vztahu a jejich společných potomků.⁵

Vstoupí-li dva lidé do manželství, uplatňují více trend tzv. egalitářský (partnerský) model rodiny nebo vztah [viz výzkum (Peplau, 1994)]⁶, ve kterém se uplatňuje rovnocenná pozice muže a ženy (ovšem polovina respondentů v realizaci nevěří). Mladí lidé, kteří volí tento typ soužití mají však zažitý odlišný model rodiny.⁷ Jedna z možných variant rozdělení rolí – žena v domácnosti s dětmi však po delší době přestává mít kontakt s běžným životem dospělých, a naopak muž, je-li on živitel rodiny, ztrácí přehled o domácích povinnostech a o provozu domácnosti. Navíc průzkumy ukazují, že ženy v domácnosti se paradoxně věnují dětem „méně“, než pracující ženy (méně si s dětmi hrají, méně jim předčítají pohádky, apod.).⁸

¹ zvláštní forma tohoto typu svazku – oddělené soužití (*living apart together*)

² Srov.: Mareš, Petr-Potočný, Tomáš (eds): *Modernizace a česká rodina*. Brno: Nakl. Barrister&Principal, 2003, s. 77

³ Katriňák, 2002, s. 230

⁴ Katriňák, 2002, s. 231

⁵ Srov.: Weiss, Petr: *Muži jsou přitažliví (nejen) svými penězi*, IN: *Psychologie dnes*, 7-8/2003, s. 18

⁶ Srov. IN: Sejrková, Elen - Květon. Petr: *Mužská a ženská role v současné rodině*. IN: *Psychologie dnes*, Roč. 7, č. 4 (2001), s. 16

⁷ Jejich matky chodily od jejich raného dětství do zaměstnání, a děti navštěvovaly kolektivní zařízení (jesle, školky a družiny). Po návratu ze zaměstnání se matka věnovala většinou domácnosti, otcové se více věnovali svým zálibám. (IN: Sejrková-Květon, 2001, s. 16)

⁸ tamtéž, s. 17

Na rozdíl od předchozího období, kdy byly sňatky často realizovány na počátku reprodukčního období žen, což byl z tradičního typu posun k východoevropskému typu rodiny, který měl svůj důvod, neboť rodina nabývala na významu jak pro „totalitní režim, tak i pro lidi, kteří v něj žili“. „Totalitní režim podporoval nejen pracovní zapojení žen, ale i porodnost a pevné rodiny. (Stát proto socializoval náklady na bydlení, péči o děti a řadu služeb. Tyto veřejné statky však byly nízké kvality, v nedostačujícím rozsahu, což mělo pro rodiny řadu negativních dopadů).“¹ Ženy byly postupně masově vtaženy „na trh práce“, zaujímaly většinou „podřízené a nenáročné pracovní pozice“ – takové, aby při nich stačily zajistit časově náročné práce a nenáročnou péči o děti. Značné zatížení žen vedlo ke kumulaci porodů dětí do nízkého věku žen a v kratších intervalech po sobě tak, aby děti tolik celkově neztěžovaly ženám možnost pracovní participace. Po změně politického režimu se „extenzivní populační režim“ rozpadl. Změna se projevila ve všech parametrech, nejvýznamnější byla však v poklesu sňatečnosti a porodnosti.² Srov.: Rabušic (1996,1997)³ pokles sňatečnosti může souviset jednak s transformací společnosti na společnost demokratickou – je zde prostor pro individuální životní styly. „Tím se z hlediska demografického vrací do skupiny západoevropských populací“, které jsou charakterizovány „vysokým sňatkovým věkem“ a „vysokým podílem celoživotně svobodných v populaci“.⁴

Další otázkou je „žena na trhu práce“ a ztížené pracovní příležitosti pro ženy s dětmi. S tím souvisí problémy se získáním bydlení a další materiální nevýhody, které z toho plynou pro rodinu s dětmi. Koncem 20. století se formovaly dva modely participace žen na trhu práce: 1. tzv. „přerušovaná“ pracovní kariéra – ženy odcházejí dočasné z trhu práce (což má následně nevýhodu – žena na trhu práce s malým dítětem). Druhým modelem je „kontinuální“ pracovní kariéra, podobá se kariéře mužů – žena přerušuje pracovní kariéru minimálně na dobu nezbytně nutnou. Kontinuální pracovní kariéra je vhodnější pro vybudování rovnoprávné pozice žen na trhu práce. Pro rodinu s malými dětmi (chtějí-li oba rodiče pracovat – což je zejm. v České republice nezbytné pro zlepšení ekonomické situace rodiny) se nabízí model „sdílené péče“ – na péči o děti se podílí stejnou měrou muž i žena (*universal caregiver* – Fraserová 1997); druhou je masivní podpora ze strany sociálního státu, který poskytuje snadno dostupné služby péče o děti. Model kontinuálního zapojení ženy na trhu práce má ovšem dvě formy. První z nich lze označit *full and full worker model*, oba partneři pracují na plný úvazek, druhý z nich je *one-and-half worker* – tzn. jeden z partnerů vychovává děti a přitom omezuje své pracovní aktivity částečným úvazkem. Tento druhý model je pro ženu snazší, i když „stále s sebou nese jistou nevýhodu jejího postavení na trhu práce“. Ukazuje se ještě model „part-time, part-time“ – model dvou částečných úvazků, který u nás zatím není mnoho rozšířený.⁵

¹ Srov.: Mareš, P.-Potočný, T. (eds.): *Modernizace a česká rodina*. Edice sociální studia Nakl. Barrister&Principal. Sborník prezentací na sympoziu Brno, 2003, s.37-42

² Mareš, P.-Potočný, T. (eds.): *Modernizace a česká rodina*. Brno: Edice sociální studia Nakl. Barrister&Principal. Sborník prezentací na sympoziu, 2003, s.37-42

³ Rabušic, V. (V. Smékal-P. Macek (eds.) 2002)

⁴ Katiňák, Tomáš: *Proměny české rodiny v devadesátých letech*. IN: (Smékal, V.-Macek, P. (eds.) 2002:228)

⁵ Mareš, P.-Potočný, T. (eds.): *Modernizace a česká rodina*. Brno: Edice sociální studia Nakl. Barrister&Principal. Sborník prezentací na sympoziu, 2003, s.48; pozn. – v posledních letech výrazně vzrostl ve vyspělých zemích Evropy podíl pracovníků na částečný úvazek: pokud jde o ženy je to asi třetina zaměstnaných; v Nizozemí pak dokonce dvě třetiny (na základě analýz dat ze zemí EU: ženy odcházejí z trhu práce nebo omezují účast na něm tehdy, když mužův výdělek je dostatečně vysoký. Do určité míry zde schrává roli růst reálných mezd ale i sociální politika, tj. systém daní a sociálních dávek, jež mzdy koriguje a doplňuje); tamtéž, s. 48

Na druhé straně se ženám otevírají možnosti v mnoha profesích včetně podnikání. V České republice se v současné době změnil i model začlenění žen na trh práce. Přerušení kariéry v důsledku těhotenství bylo spíše posíleno rozšířením pracovního přerušení od 28 týdnů mateřské, dnes je možnost využití tzv. rodičovské dovolené až do věku tří až čtyř roků dítěte. Dítě tak může přejít z rodinné péče do mateřské školy. Jesle byly ponechány většinou jen ve větších městech z důvodu převážně negativních zkušeností v minulém režimu.¹

Autorka M. Čermáková (1997) svojí práci nazvala „Rodina a mění se gender role – sociální analýza české rodiny“. Studie se opírá o „reprezentativní“ sociologický výzkum sociálních podmínek české rodiny v roce 1994 a zachycuje některé změny, kterými do té doby česká rodina prošla po r. 1989. Zároveň práce obsahuje srovnatelná data získaná z projektu ISSP (International Social Survey Programme) z 22 zemí, přičemž poukazuje na zajímavé shody, příp. rozdíly v rámci srovnávacích zemí a nastínila „závislost“ dosud přetrvávajícího modelu gender rolí v rodině „na historickém a kulturním kontextu“. Vybírám jen některé postřehy, které by mohly být užitečné pro tuto práci: např. polovina mužů a žen z provedeného výzkumu se přiklání k modelu sociálních vztahů v rodině, v nichž „jsou ženy pevně zakomponovány do struktury rodiny, a kde hierarchie hodnot začíná a končí rodinou a dětmi“. Třetina mužů a žen se kloní k modelu „zaměstnaná matka“ jako způsobu vyjádření sociálního statusu ženy, jejího muže a rodiny. V průběhu socialistického vývoje došlo k „rozbití“ představy, že muž má uživit rodinu; při udržení životního standardu (dva výdělků jsou nezbytné), společné rozhodování mužů a žen o rodinném rozpočtu, příp. jeden z nich, což bývá zpravidla žena. Dělná práce uvnitř rodiny se podobala (v r. 1994) tradičnímu modelu. Současná rodinná forma je svazek dvou partnerů – muže a ženy. Klesá však důležitost dětí v rodině, resp. jejich počet. Stoupá naopak věk mladých lidí, kdy mají první dítě.²

Šmídová Iva (2003) prezentuje výzkum³ zaměřený na téma muži na rodičovské dovolené pod názvem „Matkové“, resp. jde o muže, kteří plní funkci nebo roli matek a mohou se jevit jako ti, kdo si „pouze vyměnili roli“. Výzkum zachycuje fenomén otců, kteří pečují o své malé děti a cílem autorčiny práce je zachycení jejich zkušenosti při této činnosti a zachycení trendů. Výzkum je veden směrem ke zkoumání člověka a jeho „proměně“, člověk se stává maskulinní (či femininní) bytostí a vytváří si svojí identitu. Změna je možná, pokud se změni normy a ideály, které jsou požadovány jako správné. Prozatím se o nich píše jako o výjimečných případech a okolím jsou považováni za jakési „bláznů“. (Gender studia se zabývají faktory, které analyzují předsudky a stereotypy s tím spojené.) Je „volání po změně mužství“ snahou o náhradu, resp. doplnění, nahrazení absence mužů ve výchově, doma, ve vztazích, ... způsobené „nevyzrálostí osobnosti obou partnerů nebo alespoň jednoho z nich (?), táže se autorka.⁴

Vytrácí se emocionalita z života mužů – chlapci jsou do dětství vedeni ke statečnosti, aby neplakali, ... „Když pak synkové dorostou v muže a jejich ženy žádají či si vynucují od svých manželů projevy emotionality, žádají od nich vlastně projevy, které jsou pro ně nepřipustné.“⁵ Autorka se zmiňuje o připravovaném projektu jehož předpokladem bude „empirická sonda do uspořádání rodinného života otců na rodičovské dovolené – jako nového (legislativou umožněného) fenoménu v České republice a pohled do strategií, jež rodičovský pár volí

¹ Srov. tamtéž, s. 54-56

² Čermáková, Marie: *Rodina a mění se gender role – sociální analýza české rodiny*. Praha: Edice „Working Papers“ Sociologický ústav AV ČR, 1997; srov. (I. Možný:2003) IN: (Mareš-Potočný (eds.):2003)

³ Srov. IN: (Mareš-Potočný (eds.):2003:157-175)

⁴ Šmídová, Iva. IN: (Mareš-Potočný (eds.): 2003:159)

⁵ tamtéž, s. 159; srov. (S. Gjuríčová, 1992:64) „O ženách, mužích a stereotypech“

v situaci, kdy se oba chtějí svým potomkům věnovat, ale strukturální možnosti společnosti preferují spíše komplementární roli jednoho pečujícího rodiče a jednoho pracujícího. Mezi muže, otce, kteří pečují o své děti nepatří jen otcové z úplných rodin, ale patří sem i otcové vdovci a otcové rozvedení, ale i ti, kteří se dobrovolně rozhodli „jít“ na tzv. rodičovskou dovolenou. Autorka si od této empirické sondy slibuje že rozkryje, jaký typ mužské a otcovské identity volí tento typ péče o své děti.¹ Srov.: (I. Nosáhl 2003:186) muži na „rodičovské dovolené“ jsou „spíše exotickou zvláštností než společenskou normalitou“.

Ve dle toho můžeme vidět rozdíl v přístupu o péči malého dítěte „nikdy ne muž“², který při nejlepší vůli není vybaven ženskými vlastnostmi, které poskytují dítěti vše, co potřebuje. Není-li „nabližku“ ženská bytost, doporučuje pro dítě kolektivní státní jesle, kde je zaměstnán vyhradně ženský personál.³

V publikaci Milana Tučka a kol. (1998) se pojednává o vývoji české rodiny za posledních 100 let (využití výběrových šetření); jde především o „datovou ilustraci procesů“ velikosti rodiny, sňatečnost a rozvodovost. Situace rodiny v evropské perspektivě v polovině 90. let a česká rodina a její změny po r. 1989 a v mezinárodní perspektivě včetně dvoukariérového manželství a měnicího se postavení mužů a žen ve společnosti i v rodině (výzkumy z roku 1996). Nechybí zde ani postavení mužů a žen na „trhu práce“ a začínající sociální nerovnosti společnosti. Publikace se dotýká ekonomického tlaku na muže a ženy tak, že oba partneři vytlačují na okraj rodinné priority – péči a čas věnovaný dětem, což má další důsledky ve společnosti. Často pak volí intenzivní práci v „blocích“ – týdenní, několikaměsíční, aby se mohli věnovat své rodině. Realita takovýchto manželství vypovídá nejen o možnosti rozpadu manželství, ale též o možnosti jejich zachování za cenu ústupků.⁴

Část volí mladí lidé bezdětný vztah, „chtějí-li mít budoucnost“..., vyskytuje se názor: „mít budoucnost“ znamená nemít děti.⁵ Srov.: pokles fertility v průběhu devadesátých let v ČR pod úroveň zemí EU. Možný a Rabušic (1999) hovoří o „návratu české rodiny do Evropy“, resp. jde o návrat k rodině „západoevropského typu“, tj. sňatky se v tomto typu rodiny uzavírají později (po 26. roku věku). Manželé bydlí odděleně jako nukleární rodina a jsou ekonomicky soběstační a je relat. větší procento svobodných mladých lidí.⁶ Jiná věc je např. tzv. „sňatková tíseň“, kdy je nepoměr mužů a žen na „sňatkovém trhu“, neboť přicházejí muži ze silných ročníků z let 70., kteří si volí raději partnerky v mladších věkových skupinách.⁷ Což může vést k tzv.:

jiné formě soužití „soužití se sociálním státem“¹, kdy „stát“ pečuje o „osamělého rodiče“ – většinou o osamělou matku, která vychovává dítě (*lone motherhood*), není tudíž vázána na konkrétního partnera,

¹ (Š. Gjuríčová, 1992:171-174)

² srov.: Švejcár, Josef. *Péče o dítě*. Praha: Nakl. Avicenum, 1985, s. 274

³ (I. Nosáhl, 2003:182); IN: (Mareš-Potočný (eds.): 2003)

⁴ Tuček, Milan a kol.: *Česká rodina v transformaci – Stratifikace, dělba rolí a hodnotové orientace*. Praha: Edice Working Papers. Sociologický ústav AV ČR, 1998. s. 100

⁵ Nosáhl, Igor: *Diskurzy a reprezentace dětství ve věku nejistoty*. IN: Mareš, P.-Potočný, T (eds.): *Modernizace a česká rodina*. Brno: Edice sociální studia. Nakladatelství Barrister&Principal. Sborník prezentací na sympoziu, 2003, s. 181

⁶ srov.: Katriňák, Tomáš 2002; IN: Smékal, V. - Macek P (eds.): *Utváření a vývoj osobnosti*, (psychologické, sociální a pedagogické aspekty). Brno: Edice psychologie, Nakl. Barrister&Principal, 2002, s. 227; Rabušic, L.: *O současném vývoji manželského a rodinného chování v ČR*. - materiál z III. Konference o manželském a rodinném poradenství. Sedmihorky.

⁷ Smékal, V. - Macek, P. (eds.): *Utváření a vývoj osobnosti*. (psychologické, sociální a pedagogické aspekty). Brno: Edice psychologie, Nakl. Barrister & Principal, 2002, s. 227-229

což je pro některé ženy, zejm. z nižších společenských tříd toto „přijatelná reprodukční strategie“. Stále větší pozornost tedy budí jedinci, kteří zůstávají svobodní a praktikují jen příležitostné soužití, označovaní jako *singles*. Často rezignují na to mít děti, nemají tedy „žádné reprodukční strategie“. To vše je podle některých autorů² důsledek emancipace žen, která ženám otevřela dosud obtížně dostupné oblasti společenského života. Přispěly k tomu i pokroky v technikách antikoncepce a asistované reprodukce. Rozsah a hloubka těchto změn je často odborníky považována za závažnou. Je zřejmé, že koncept rodiny, tak jak jej dosud sociologie znala, ztrácí v tomto kontextu opodstatnění – proto je zde návrh nahradit koncept rodiny obecnějšími koncepty blízkého příbuzenství (*close relationship*) a primárního příbuzenství (*primary relationship*). Vlivem těchto změn je „člověk postaven stále nálehavěji před nutnost volby mezi jednotlivými alternativními formami heterosexuálních soužití, včetně možnosti jejich odmítnutí“³ jako byla např. rezignace na rodičovskou roli v minulosti – např. v Evropě – „oběť Bohu“ – celibát kněží a mnichů – mužů i žen v katolické církvi⁴, ale i ve školství – až do poč. 20. stol. celibát pro ženy.

Materiální zajištění je klíčovou otázkou zejm. pro neúplné rodiny. Podle šetření každý pátý muž si přeje, aby „jeho žena zůstala trvale v domácnosti, většina rodin by se však bez druhého příjmu neobešla“.⁵ Vedle toho práce žen na plný úvazek v placeném zaměstnání, ale také vysokoškolské vzdělání⁶, posiluje nezávislost žen a je jeden ze zdrojů „rovného postavení vůči partnerovi v rodině“⁷. Přesto výsledky ukazují, že česká společnost je v oblasti práce daleko méně genderově diferencovaná, než je západní standard.⁸

Rodina reaguje na sociální změnu, což ukazují fakta. Mění se jak strategie a vzorce chování, tak i jejich hodnotový aspekt. I když „vzorce chování v rodině se ani v podmínkách reálného socialismu nevyznačovaly stabilitou (rozvody, poruchy rodinného soužití, neúplné rodiny apod.)“⁹. Kromě toho je to právě „úplná rodina, ve které se v největší míře stále ještě odehrává reprodukce lidského rodu a která tak zůstává „ohniskem“ biologické reprodukce zajišťující kontinuitu rodu a existenci lidské společnosti.“¹⁰

Autor E. Sejrková a P. Květon se zamýšlí nad rodinou z pohledu mužské a ženské role. Muž byl do nedávné doby autoritou v rodině, byl živitel rodiny (breadwinner) a také její vůdce; měl zpravidla vyšší vzdělání, vyšší finanční ohodnocení, ... Žena naopak byla na muži závislá, „působila uvnitř rodiny“, pečovala o děti a zajišťovala chod domácnosti (Repková 1996). Byla poddajná a málo se prosazovala (IN: Gjuríčková 1997; Janíčková 1993). Po r. 1989 se situace proměnila. Rozpadá se tradiční model rodiny. Ženy často zastávají

¹ „Vstup“ státu do rodiny již od konce 19. stol. mnoha způsoby: zákon antikoncepce, přerušení těhotenství, o rozvodu a o rodičovských právech; ekonomická podpora, emancipace matek apod. zejm. „Ve Francii hrál a hraje rozhodující roli v utváření moderní a postmoderní rodiny.“ Např. snížením autority otce v letech 1890-1972 např. zavedením povinné školní docházky – platí nejen pro Francii. Zaveden termín „neúplná rodina“ v 80. letech 20. stol. – zpravidla matka zůstává s dítětem, kde je nepřítomen otec (je však všeobecně obviňován ze slabosti, chybí mu autorita – . Rozpad rodiny se začíná spojovat se sociálními a psychologickými problémy (delikvence, poruchy charakteru, ...); Autor však podotýká, že v každé historické době existovaly určité formy „patologie“, které byly spojeny s některými typy fungování rodiny. (srov.: de Singly, 1999, s. 36-47).

² Mareš-Potočný (eds.), 2003, s. 78

³ Smékal-Macek (eds.), 2002, s. 78

⁴ Srov.: Smékal-Macek (eds.), 2002, s. 78

⁵ Tuček, Milan a kol.: *Česká rodina v transformaci – Stratifikace, dělba rolí a hodnotové orientace*. Praha: Edice Working Papers“.

⁶ tamtéž, s. 87 (jsme jednou ze zemí s největším počtem žen s dokončeným vysokoškolským vzděláním); tamtéž

⁷ tamtéž, s. 86

⁸ tamtéž, s. 130

⁹ Tuček, Milan a kol.: *Česká rodina v transformaci – Stratifikace, dělba rolí a hodnotové orientace*. Edice Working Papers“.

¹⁰ Maříková, H. (ed.): *Proměny současné české rodiny (Rodina-gender-stratifikace)*. Praha: Sociologické nakl., 2000, s. 9-10

„prestižnější a lépe placená zaměstnání, mnohdy jsou vzdělanější než muži“.¹ Počet žen, které mají kromě rodiny i své zaměstnání je značně vysoký, zato však jen velmi pomalu se mění pomoc mužů při domácích pracích a přetrvává stále předchozí model, kdy muži byli v určitém poměru doma ze zaměstnání a věnovali se svým zájmům a zálibám a domácí práce často muži považují za „výlučně ženskou věc“.²

Chlapci a dívky v rámci rodiny „dědí v různé míře zdroje, které mohou předurčovat ... jejich šance, životní perspektivy a budoucí sociální postavení“ - jde o tzv. „genderovou generační nerovnost“, která však nebyla předmětem zkoumání v této publikaci. Nemateriální nerovnosti se týkají zejm. nerovnosti, která se váže k dělbě práce v domácnosti a dělbě rolí, k dělbě práv, povinností a zodpovědnosti v rodině, samozřejmě i k možnostem a šancím, které partneři v rodině mají, resp. nemají.

[Vysvětlen je také pojem „gender“ jako širší než „rod“. „Výraz ... odkazuje k rozdílům mezi mužem a ženou, resp. mezi muži a ženami, anebo také mezi mužským a ženským.“ Jde o takové rozdíly mezi mužem a ženou, které nejsou předurčeny biologicky, geneticky, ... ale vznikají a jsou podmíněny kulturně, historicky a sociálně. Gender (jako sociální konstrukt) se mění podle místa a času svého vzniku, je navíc ovlivněn sociální příslušností jeho tvůrce i jeho nositele.]³

Ještě stále podstatným způsobem ovlivňuje hodnotové orientace, možnosti i šance pohlaví člověka (tj. zda je mužem nebo ženou). Podle autorů je „gender mocnější než pohlaví (které je biologickou daností) ... vyvíjí větší tlak na člověka, než si může myslet.“⁴

Pokud se jedná o ekonomickou aktivitu mužů a žen v ČR, „české ženy, přestože jsou zaměstnané či samy podnikají, jsou zároveň velice silně identifikovány s rodinou, potažmo s rolí, které se vážou k soukromé sféře“. Rozdíl je však u vysokoškolaček, které pracují nebo podnikají hlavně z důvodu seberealizace, kdežto ostatní ženy pracují z finančních důvodů.

U dvoukariérových manželství – se prokázalo, že i tato manželství stále fungují poměrně tradičně (ženy těchto párů sice více než ostatní ženy se zaměřují na svou práci zejm. ve středním a vyšším věku a muži více participují na domácích pracích než ostatní typy rodin, příp. na péči o dítě, avšak tato participace má stále ještě charakter spíše výpomoci, než relativně rovné dělby práce).⁵ Zaměstnaná žena v ČR má stále svá specifika – téměř všechny v produktivním věku dlouhodobě pracují většinou na plný úvazek.

H. Šlancová provedla výzkum týkající se významu dítěte v rodinách se třemi dětmi. Celá její práce se týká „hledání místa dítěte v rodině vzhledem k rodičovskému páru“ (jako metody použila hloubkových rozhovorů s rodiči). Není novinkou, že děti kopírují vzájemný vztah rodičů, resp. to, jakým způsobem prožívá rodič svou identitu, což „nějak přispívá k formování identity dítěte“ a současně dítěti implicitně dává rodič příklad, jak se taková identita prožívá. Lidský jedinec je nehotová bytost, stále proto potřebuje „velmi blízké osoby, aby mu pomáhaly objevovat zdroje zakopané v hlubinách jeho samého“.⁶ Nejbližší jsou rodinní příslušníci, tzn. pro dítě rodič.

¹ Sejrková, Elena-Květon, Petr: *Rodina v devadesátých letech z hlediska mužské a ženské role*. IN: (Smékal, VI.-Macek, Petr (eds.) 2002:247)

² Sejrková-Květon, 2002, s. 249

³ Maříková (ed.), 2000, s. 11

⁴ Maříková (ed.), 2000, s. 141

⁵ Maříková (ed.), 2000, s. 144-145

⁶ tamtéž, s. 145-155, srov. (de Singly 1999)

Téma rodiny je stále živé, stále dost neprobádané. Píše v úvodu knihy de Singly¹ Doc. Štech. Rodina zůstává nejvýznamnějším opěrným bodem socializací člověka i přes „rozvolněnost manželských vztahů“. Současná rodina má své dějiny. Vyčleňovala se postupně jako „soukromý“ prostor; členové rodiny měli sdílet určitou intimitu – tou byl práh – šlo o vyznačení jasné hranice mezi rodinou a zbytkem světa. Jinou zvláštností rodiny bylo oslovování – též často odlišné od vnějšího světa.² Je pravděpodobné, že „nukleární rodina“ existovala „vždycky“, což však neznamená, že plnila vždy stejné funkce. Fenomén dědictví³ je další velké téma. V současné době nahrazují „věna“ akademické tituly – tzv. „výnosnost titulu na trhu práce“...

Dítě z rozvedené rodiny „spouští“ soubor pověr a předsudků, ... „nálepkování“. Je však faktem, že dysfunkce citových vztahů v páru nevytváří příznivé podmínky pro socializaci dětí a mladých lidí. Manželská atmosféra může zhoršit podmínky dětské socializace, což se může promítat do člověka i v podobě chorob. De Singly poukazuje za důležitou skutečnost: „rozvod se stává paradoxní apoteózou rodiny, protože ta odolává všemu, i samotné separaci rodičů a přerušení společného soužití.“ Přesto (bez ohledu na svou další manželskou historii), musejí muž a žena zůstat jakožto rodiče spolu...“; dítě má tak možnost udržet si oba dva rodiče. Je to model „nerozlučitelnosti“ rodičovského páru, který jediný je považován za dobrý pro dítě.⁴

„Rodina v dnešní společnosti stále sehrává velmi důležitou úlohu“ pro svoji primární, tj. reprodukční funkci a nepochybně i pro svoji funkci výchovnou; a má stále nezbytné místo pro uspokojování primárních potřeb dítěte, zjm. bezpečí, ochrany a nasycení. (M.Šafářová 2002)⁵; srov.: (Matějček 1986); rozdělení základních potřeb – Z. Matějček řadí „potřebu stimulace“ (co do množství i kvality) mezi první základní potřeby, další důležitou potřebu uvádí „potřebu učení“ ve smyslu určitého řádu, smysluplného světa (dát dítěti pocítit, že není samo) – neuspokojení této potřeby může vést ke zklamání očekávání. Potřeba bezpečí a jistoty, „potřeba společenského uznání, společenské hodnoty a společenského uplatnění“ – tato potřeba je spojena s vědomím vlastní ceny – tedy potřeba vlastního „já“ a „potřeba otevřené budoucnosti“ – opak, tj. zavřená budoucnost by mohla znamenat pro člověka zoufalství, beznaděj, ...

Rodina podle (M.Šafářové 2002) má vytvářet prostředí stabilní, jehož důležitou součástí je přítomnost stabilních osob (rodičů), kteří jsou na vývoji dítěte „vysoce angažovaní“ srov. (de Singly 1999). Rodina se také podílí na procesu „směrování životní dráhy dítěte“, srov. (Matějček 1986). Nemalou úlohu v rodině hraje jejich ekonomická situace. Je-li socioekonomická situace rodiny nedostatečná (např. nezaměstnanost jednoho z rodičů, nedostatek finančních prostředků – na hranici chudoby, nevyhovující bydlení, ... může mít do jisté míry destruktivní vliv na vývoj dítěte. Vedle toho však mohou existovat v těchto podmínkách rodiny s velmi silnými citovými vazbami.

„Sou-li však rodiče zaujati výše zmíněnými tíživými problémy, může být vývoj dítěte výrazně negativně ovlivněn díky strádající rodinné atmosféře (chladné rodinné prostředí, minimální rodičovský zájem o dítě, ...). Může jít o jeden z mnoha rizikových faktorů pro sociálně-

¹ de Singly, Francois: *Sociologie současné rodiny*. Praha: Nakl. Portál, 1999, s.7-11

² de Singly, 1999, s. 24

³ srov. (de Singly, 1999, s. 16,28)

⁴ de Singly, 1999, s. 48-50

⁵ IN: Smékal, Vladimír-Macek, Petr (eds.): *Utváření a vývoj osobnosti*. Brno: Nakl. Barrister &Princípal, 2002, s.106; srov. Matějček, Zd.: *Rodiče a děti*. Praha: Nakl. Avicenum, 1986, s. 15-16; 286-287

*deviantní chování dítěte; nebo „v lepším“ případě se vyvine nejistá vazba k rodiči a tím následně i „ke světu dospělých“.*¹

Rizikovým faktorem pro rodinu je nepřítomnost jednoho z rodičů v rodině – převážně to bývá otec vlivem rozvodu nebo proto, že s matkou společného dítěte nikdy společně nebydlel (viz nesezdané páry). Dítě tak postrádá do budoucna mužský vzor – oporu a „druhou“ autoritu, s nimž by se mohl syn identifikovat a dcera postrádá model mužského chování. Nejistota rodičů, nezáměr o děti nebo citová ochladnutí, příp. přemrštěná ochrana a péče mohou vyústit do dalšího nezdravého chování.²

Ucelená rodina (rodina s oběma rodiči) je pro dítě svým způsobem nenahraditelná, přesto se jeví, že jenom toto nestačí. Neboť i v ucelených rodinách může vzniknout a vzniká (viz některé kazuistiky ve studiích např. „Týrané a zneužívané děti“) „překračování hranic dětství“, resp. „překračování hranic nevinného a chráněného dětství dospělými“, ať už jde o zneužívání dětí, partnerský vztah rodičů k dětem nebo o „mediální business nebo obchod s dětským konzumním zbožím“.³

Objevuje se konzumní trh také pro potřeby dětí. Možná poprvé v moderní historii. Můžeme vidět v obchodních domech a gigantických nákupních centrech rodinné víkendové rodinné „relaxace“ – svět konzumu v „plné síle“, což je pro mnohé děti tato nabídka „konzumního dětství“ poprvé únik z reality, z každodennosti. Také reklama, která je mnohem dostupnější a nálevnější než před r. 1989 intenzivně působí na již na velmi malé, bezbranné dítě.⁴

Výzkum z r. 1996, tzv. „Kalifornský projekt“⁵ (M.Šafářová 2002) přinesl následující: přes veškeré změny sehraává rodina v dnešní společnosti stále velmi důležitou úlohu nejen pro svoji primární funkci reprodukční, ale i v péči o děti a uspokojování jejich primárních potřeb (tj. bezpečí, ochrany, nasycení, ale i vytváření stabilního prostředí – důležitou podmínkou je však přítomnost stabilních rodičů, kteří jsou „ochotní“ se na vývoji dítěte vysoce angažovat.). Rodina má také významnou funkci při nasměrování životní dráhy dítěte.⁶

Autorka publikace „Psychologie rodiny“⁷ Irena Sobotková se zamýšlí nad rodinou z psychologického hlediska. Důraz na rodinu jako jeden z „kontextů“ vývoje člověka se začal objevovat až na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 20.stol. (do té doby bylo v psychologii na rodinu pohlíženo zjednodušeně jen jako na dyádu „matka-dítě“).

Ke změně pohledu přispěly nejen nové trendy v oblasti studia rodiny, která byla spíše doménou sociologů, ale i praktické zkušenosti nejen našich, ale i zahraničních odborníků „na rodinu“ [např. Virginia Satir, americká psychoterapeutka⁸ (a její žáci: Walter Zahnd, John and Kathlyne Banman, Steven Young), aj.

Virginia Satir byla velmi zkušená rodinná terapeutka. Viděla šanci pro rodinu v proměně každého rodinného příslušníka, ve zdravé sebeúctě. Často lidé podcení rodičovskou úlohu.

¹ Směkal, Vl.-Macek, Petr (eds.): *Utváření a vývoj osobnosti*. Brno: Nakl. Barrister&Principal, 2002, s. 197-198

² Směkal-Macek (eds.) 2002, s. 197-199

³ Nosáhl, Igor: *Diskurzy a reprezentace dětství ve věku nejistoty*. IN: (Mareš, P.-Potočný, T. (eds.) 2003:182)

⁴ Srov.: Nosáhl, 2003, s. 183

⁵ Vzorek: 471 respondentů ve věku 16-18 let proveden v Jihomoravském kraji.

⁶ Srov. I. Bláha 1946; IN: *Sociologie dětství*.

⁷ Sobotková, Irena: *Psychologie rodiny*, Portál Praha, 2001, s. 10

⁸ Srov.: Banmen, John: *The Satir Model. Using The Eceberg To explore Family Rules*. 1997; pozn. MJ: (čerpání z vlastních poznámek)

Nevěnují-li rodiče (partneři) dostatečnou pozornost svému manželství a „nevyživují-li svůj vztah“ mezi sebou, jejich „dítě na to těžce doplatí“.¹

Rozvody

V následující části se jen krátce věnuji problematice rozvodu, které předchází sonda do problematiky rodiny.

Cílem sondy bylo uvědomění si vlastní hodnoty mladého člověka pro svojí původní rodinu (zpracováno kvalitativní analýzou a zevšeobecněno).

Výsledek šetření ukázal, že 45 % zkoumaného souboru je z rozvedených rodin. Počet respondentů: 90 respondentů (věk 20-27 let), místo šetření: převážně Středočeský kraj (jde o jiné respondenty než v prvním šetření mladé populace – viz metodologická část).

I dnes po letech rozvodu rodičů se objevuje u některých vztah k otci jako otevřená rána; vybavují si dřívější hádky rodičů, napětí v období rozvodu... Jiný respondent vnímá i nyní „sramy“ způsobené rodiči v dětství. Na druhé straně respondenti vidí dnes zároveň lidskost rodičů, která je nejen o jejich síle, ale i o jejich slabosti. Někteří mladí lidé si uvědomili svoji roli prostředníka vůči rodičům. Jiní dodnes charakterizují vztah rodičů k nim jako neurčitý a nesou si do života „poselství“ nikdy ve vztahu *nezklamati* – tomu se naučili ve své původní rodině díky selhání jejich rodičů!!

V případech porozvodových sporů se vyskytuje častěji manipulace dětí rodiči. Manipulující rodič často trpí sám „poruchami vlastní identity“ (Pavlát-Janotová:2003:s.36), cítí osamělost a odmítnutí, někdy v důsledku nechtěného rozvodu. Ze strany matky mohou být po rozvodu kladeny překážky k setkávání dítěte s otcem – kontakt vmmán jako ohrožující pro zdravotní stav dítěte a narušení jeho rovnováhy. Trpí-li však rodič anomálií osobnosti, špatně pak zvládá obecně obtížnou porozvodovou situaci a výsledkem je nevyhnutelný konflikt, depresivní stavy, ...^{2,3}

Ze soudních statistik vyplývá, že nejčastější příčinou rozvodu bývá rozdílnost (jinakost) povah – což je „psychologicky nesmyslné konstatování“ (Plaňava 2003:2). Manželství je „živý organismus“, který potřebuje „stálou péči“, vyžaduje „úsilí, ukázněnost a hlavně otevřenost vůči změnám, tj. schopnost měnit styl soužití v souladu s tím, jak se mění a vyvíjejí jak jedinci, tak i manželský svazek a v určitých etapách především rodina“.⁴

¹ Satir, Virginia: *Kniha o rodině*. Praha – Brno: Nakl. Práh a Svan, 1994, s. 199,212

² Pavlát, J.-Janotová, D.: *Osobnosti rodičů v rozvodových sporech*. IN: Časop. Psychiatrie, Suppl., Roc. 7, s. 1 (2003), s. 36

³ *Ikoreny deprese v pojetí existenciální analýzy jsou „v poruše základní hodnoty“, jestliže je vztah člověka k sobě narušen – je zpravidla narušen vztah i k jeho okolí. Život je pak prožíván jako zátěž – člověk zpravidla dělá to, co se po něm chce, a nežije radostně, „z vlastního oslovení světem“.* (Božuková, 2003, s.26).

⁴ „Existenciální analýza vidí depresi jako omezení schopnosti být oslovený hodnotami světa. (IN: Božuková, Jana: *Je dobře, že žiji*. IN: *Psychologie dnes* 12/2003, s.26-27)]

⁵ Plaňava, Ivo: *Stálá láska je mýtus*, IN: Časop. Psychologie dnes 4/2003/s.2-3; srov.: Satirová, 1994, s. 198-199

O rozvodech píše také E. Bakalář a kol.¹

Další články se zamyslením nad rolí otce v rodině a jeho nezbytností pro zdravý vývoj dítěte pod názvem: „Smrt otcovství“²; C.V.Pospíšil mluví o „zkompromitovaném otcovství“³. Uvedené je srovnáváno s nepřítomností mužů v době válek ve 20. stol., příp. jejich úmrtí ve válce a následně osamělost vdov.⁴ Uvádí se zde poznatek z r. 1900, kdy „tři z každých čtyř osamělých rodičů ovdověli“; od r. 1960 úmrtnost otců klesá, přesto počet „otcovských odchodů“ prudce vzrostl a v 90. letech přibližně „5% všech domácností s dětmi vedených ženami zažilo smrt otce“ a téměř 37% rodin zažilo rozvod rodičů. Historická Stephanie Coontzová porovnává odlišnost „rodičovské smrti a rodičovské opuštění“ rodiny a dopad na dítě, příp. i pozůstalého partnera, rodiče. „Smrt je konečná... opustění je neurčité...“ („smrt zabíjela muže, ale zachovávala otcovství“, „opuštění muže zachovává“, ale „zabíjí“ otcovství).⁵ Zemře-li otec, jeho „otcovství žije dál“ v srdci dítěte, „v tomto smyslu má dítě otce stále“. Když však otec odejde, „jeho otcovství odjede s ním“... otázkou je, jak se k této situaci postaví matka dítěte – zda otcovství dítěte umenšuje zapomenutím nebo jej uchovává v nelibosti a sama se cítí ukřivděna, ...⁶

Jellouschek (2003) poukazuje na zachování rodičovství, které je většinou nerozlučité, i když fakticky rozvod proběhl. Někdy je rozchod nutný, vyvádí člověka ze stagnace a z toho, že ať už on nebo i jejich vztah neroste. Přesto může velmi bolet a „rány“ vzniklé ve vztahu i z jeho odloučení potřebují někdy dlouhý čas k „zahojení“; na druhé straně setrvání ve vztahu může mít pro oba „sebezničující rozměry“.⁷

Rozchod může znamenat v některých situacích novou naději. Případný nový vztah, do kterého rodič vstupuje, vstupuje s „minulostí“, která se nedá z života člověka jen tak lehce vymazat. Člověk své minulosti může „vyjít vstříc a přijmout ji do nového života“, což je však nelehká cesta. Důležité však je, dopracovat se k vytvoření pro „důstojného místa v srdci“ pro člověka (bývalého manžela, partnera), „jinak se mohou v nové rodině nebo v další generaci objevit nečekané poruchy“. K tomu je nutná poctivost sebe sama, věnování pozornosti „stinu“ ve svém nitru.⁸

Stejně bychom neměli podceňovat při rozvodu jeho dopad na děti. Nevlastního rodiče může totiž dítě vnímat jako toho, kdo „zabírá místo“ v jejich očích skutečného rodiče, který odešel. A pod počáteční euforií dětí se může skrývat např. nenávisť z toho, že je rodič s novým přítelem „šťastný“ a neodpuštění biologickému rodiči. Proto pro zdárný růst potřebuje dítě kontakt s oběma rodiči přes různá úskalí...⁹

¹ Bakalář, Eduard-Novákovi, Markéta a Daniel a kol.: *Průvodce rozvodem pro všechny zúčastněné*. Praha: Nakl. Lidové rodiny, 1996; (rozpracovává např. témata „rodiči zůstávají“, dítě je vystaveno „puzení“ proti druhému rodiči, otcové v rozvodovém řízení a jejich zraněná, či „zranitelná mužská duše“).

² Blankenhorn, David: *Amerika bez otců: Konfrontace našeho nejnaléhavějšího sociálního problému*. IN: „Smrt otcovství“: THRESHOLD a magazin about marriage education NO.56.spring 1997

³ Pospíšil, C.V.: IN: *Teologické texty*, 1999, roč. 10, č.2, s.40-42

⁴ (jde o šetření provedené v USA, v ČR podle demografů v současné době nezjistitelné; pozn. MJ)

⁵ Blankenhorn, David: *Amerika bez otců: Konfrontace našeho nejnaléhavějšího sociálního problému*. IN: „Smrt otcovství“: THRESHOLD a magazin about marriage education NO.56.spring 1997

⁶ rov. tamtéž

⁷ Jellouschek, Hans: *Pravidla lásky*. Praha: Nakl. Portál 2003, s. 111

⁸ tamtéž, s. 36-37, 111, 115

⁹ tamtéž, s. 115-116

„Rodina je nezbytným a nenahraditelným dobrem pro celou lidskou společnost.“ Je živým organismem. „Rodině tedy přísluší ... právo na to, aby byla ... uznávána, chráněna a podporována od celé společnosti.“¹ Jedním z jevů, které jsou v současné době rozšířeny při zkoumání „znamení doby“ je „ztráta povědomí ohledně trvalosti manželství“. Pro páry, které spolu žijí bez manželství se začíná používat výraz „fakticky existující soužití“, které existuje nejen mezi svobodnými partnery, ale někdy i mezi „rozvedenými osobami“. Jedná se tedy o „alternativu vzhledem k manželství“.² Jakoby se za tímto činem skrývala nechuť, resp. chybějící důvěra k manželství. Je však důležité tázat se po hlubších důvodech současného stavu manželství a rodin.

Na nestabilitu rodiny mají vliv mnohé jevy ve 20. století – někteří autoři tuto dobu označují jako „postmoderna“. II. Vatikánský koncil³ „tvrdí“, že tzv. „volná láska“ působí rozkladně, ničivě na manželství. Ve „volné lásce“ chybí „konstitutivní prvek manželské lásky, která se zakládá na neodvolatelném manželském souhlasu, jímž si manželé darují vzájemně jeden druhého“ a zároveň jeden druhého přijímají. Manželství je tedy něčím víc, je spojením muže a ženy „v úplnosti jejich bytí mužem a ženou“. Toto spojení může vzniknout pouze skrze „svobodný úkon vůle mezi smluvními stranami... pak se jedná o vzájemné sebedarování a předávání života“. Kořeny manželského společenství jsou v přirozeném doplňování muže a ženy včetně sdílení celého jejich života včetně toho, co, resp. čím jako lidé jsou. „Proto je takové společenství plodem a znamením hluboce lidské potřeby.“^{4,5}

¹ Pipežská rada pro rodinu. Rodina, manželství a „fakticky existující soužití“. Pracovní překlad Ctirad Václav Pospíšil, s. 2, 5, 16; IN: <http://web.katolik.cz/ifs/rodinaifs.htm>

² tamtéž, s. 1, 3

³ pozn.: II. vatikánský koncil se konal v letech 1963-1965

⁴ Pipežská rada pro rodinu. Rodina, manželství a „fakticky existující soužití“. Pracovní překlad Ctirad Václav Pospíšil, s. 5, 9; IN: <http://web.katolik.cz/ifs/rodinaifs.htm>

⁵ další myšlenky IN: kap. této práce: „Meze a možnosti změny“.

Shrnutí

Z následujícího průzkumu literatury vyplývá, že je manželství jako instituce a rodina „otevřena pro řadu změn“. Nositeli klíčových změn manželského a rodinného života po r. 1989 jsou především mladí lidé, z genderového hlediska mladé ženy. „Predevsim na jejich životních strategiích a hodnotových orientacích bude záviset, zda česká rodina dá přednost práci před rodinou, příp. kariéře jednoho nebo obou partnerů před dětmi“.¹

Na jedné straně je zastáván názor: jestliže člověk chce mít „budoucnost“ znamená to „nemít děti.“ Ženy jsou však dosud v ČR pevně zakomponovány do struktury rodiny. K modelu „zaměstnaná matka“ se přesto kloní třetina mužů a žen², neboť se zaměstnáním ženy rozšíří mimo jiné rodinný příjem.

I přes výše zmíněný názor nadále chtějí mladí lidé děti mít. Mít dítě však znamená značnou oběť v omezených příležitostech na trhu práce pro ženy-matky. S tím souvisí také obtížné pracovní starty, menší příležitost k získání bydlení, apod. Situace je o to horší, že se v ČR zatím příliš neuplatňuje model péče o děti sdílené oběma rodiči a v podstatě v rodině přetrvává tradiční model dělby práce.³

De Singly shrnuje přehled proměn rodin do několika bodů: snížení počtu sňatků, nárůst počtu rozvodů a rozchodů, nárůst neúplných rodin s jedním rodičem, snížení počtu porodů, nárůst námezdní práce žen, převážně matek (pozn.: práce žen „otevřít dveře domu“), oba manželé zaměstnaní, ... „manželský život se stal nestálým“ resp. „křehčím“ (největší rozvodovost manželství je zpravidla po čtyřech letech společného soužití).⁴ Jeví se pokles hodnoty dlouholetého manželství, ... Křehkost manželského soužití se promítá do křehkosti vazeb mezi otcem a jeho dětmi. Další vážný faktor je nezaměstnanost, která může mít za následek destabilizaci mužů v rodině, zejm. v rodinách s malým kapitálem. Díky všem těmto vlivům narůstá rozmanitost kontextů socializace dětí.⁵

I když se provádí relativně včasná prevence delikventního chování, v praxi toto zcela nefunguje, zejm. proto, že v období adolescence roste vliv vrstevnické skupiny oproti dospělým.⁶

Dělba práce uvnitř rodiny se podobala (v r. 1994) tradičnímu modelu (gender role v rodině). Pevný model soužití partnerů „česká společnost zatím nemá“. Současná rodinná forma – jak se dosud jeví je svazek dvou partnerů – muže a ženy, ve kterém se zdá, že začíná klesat důležitost dětí v rodině, resp. jejich počet. Stoupá naopak věk mladých lidí, kdy mají první dítě (hlavně po r. 1989), kdy u ČR proběhly transformační procesy, které výrazně zasahují i do rodiny. Ve změně jsou zařazeny již některé výše zmíněné faktory – jako je oddalování sňatku a tím i zvýšení věkové hranice vstupu do manželství; tzv. „manželství na zkoušku“ (bráno jako předstupeň manželství – velmi nejistý). Samostatné bydlení není výjimkou, což vede k poklesu uzavírání manželství. Souhrnem můžeme říci, že je celková rozvolněnost rodinných vazeb, což se také projevuje i v přenechávání péče státu např. o stárnoucí rodinné příslušníky.

¹ H. Maříková (ed.), 2000, s. 147

² (M. Tuček 1998)

³ Mareš - Potočný (eds), 2003, s. 57

⁴ de Singly, 1999, s. 87-89, 111

⁵ tamtéž, s. 111-116, 119

⁶ Slov. (M. Šafářová IN: V. Smékal-P. Macek (eds.) 2002:191-207)

Objevuje se nový trend: muži – otcové na tzv. „rodičovské dovolené“. Upřednostňuje-li žena zaměstnání před „mateřskou dovolenou“, důvodem může být např. její vyšší vzdělání nebo vyšší platové zařazení oproti muži, otci dítěte.

I v Evropské unii má postavení rodiny významné místo. Jednou z priorit Evropské unie v sociální oblasti je kromě jiného „kvalita rodinného života“. Je pozoruhodné, že rodina nadále „zůstává základem společnosti“, i když prochází v posledních letech řadou změn – jako je trend k individuálnímu způsobu života ale i realita - „stárnutí obyvatelstva, nestabilita rodinných vztahů včetně nových vztahů mezi muži a ženami a neblahý dopad toho všeho na rodinu, jak již bylo výše zmíněno.

Sociální politika má v budoucnu větší snahu se zabývat zkvalitněním života pro všechny lidi, s čímž souvisí i zlepšení rovnováhy mezi muži a ženami, zvýšení úrovně zaměstnanosti žen a úsilí o „trvalé zabezpečení vyšší míry porodnosti“. „Nízká porodnost ve státech EU je typická především pro ženy s vyšším vzděláním“. Je otázkou, zda by opatření např. finanční podpory pro mladé lidi a ztížení podmínek rozvodového řízení vedlo k výraznému rozhodnutí mladých lidí chtít založit rodinu... Efekt je prozatím omezený, což není nic nad očekávání při současném způsobu života.¹ Přesto rodinné zázemí je a zůstane jeden z hlavních faktorů pro sociální začlenění občanů do společnosti.

Zabýváme-li se tématem rodiny, nesmí nám „vypadnout“ celek. Každá rodina je zasazená do konkrétní doby a také na konkrétní místo. K celku společnosti a k rodině patří nejen téma muže a ženy tj. téma člověka a rodiny, patří sem i vytváření identity - věk dětí od 8 let výše.² Pokud děti vyrůstají jen s jedním rodičem, předává jim sebelépe míněný, ale jen svůj styl, své zásady. A u dívek, žijí-li jen s matkou, se může vytvořit o mužské roli nerealistický obraz – muže si pak dívky idealizují podle televizní obrazovky, filmu, nebo naopak mají k mužům odpor, který je často ovlivněn postojem jejich matky k mužům. Chlapcům chybí nepřítomností otce především mužský vzor. Obě pohlaví – jak dívky, tak chlapci neznají přirozenou každodenní situaci muže a ženy, neznají docela „obyčejný život“.³

Nové velké téma jsou sňatky homosexuálně⁴ orientovaných lidí, případná adopce dětí??? – prosinec 2005 a povolení homosexuálních sňatků, tzv. registrovaná partnerství a první uzavírání sňatků (Velká Británie, ČR).

Nabízí se otázka – kolik homosexuálních mužů a žen je opravdu homosexuálních z lékařského hlediska a nakolik je tato skutečnost vyvolána např. nepřítomností mužů v rodinách nebo „módním trendem“, (srov.: identita jedince s okolím). Nejde u většiny mužů jen o nenasycení vztahu otce a syna v jejich určité vývojové fázi? – co mělo být saturováno (nasyceno) není a člověk potřebuje „prázdná místa“ ve svém životě doplnit, saturovat, uzdravit?, aby mohl jít dál?? I když podle Sobotkové (2001, 133) přímá absence otce v rodině neprokázala přímou souvislost. Odlišný postoj můžeme srovnat Stewan Yung⁵ – sekundární pouto a možné důsledky zralého nefungování mužů v rodině. Na druhé straně lze konstatovat, že pouhá přítomnost otce (...) není ještě zárukou zdravého vývoje dětí, „a úvahy, které

¹ IN: http://www.mvcr.cz/2003casopisy/vs/0446_info.html

² Matějček, Zdeněk: *Děti potřebují oba rodiče*. Katolický týdeník 50/1997; IN:

<http://omujweb.cz/Spolecnost/rodina/clanky/MATEJCEK.HTM>

³ Srov.: tamtéž

⁴ v zahraniční literatuře se dává přednost termínům „gays“ a „lesbians“, neboť prý je termín „homosexualita“ stigmatizující

IN: Sobotková, 2001, s. 148

⁵ Young, Stewen (2000): *Seminář Růžďka* – čerpáno z vlastních poznámek (pozn.MJ)

neberou v potaz kvalitu rodinného prostředí, nemají valný smysl¹. Vlivů může být více u dětí z rozvedených manželství: např. „nižší socioekonomický status“ – jako zdroj pocitu méněcennosti, „protrahovaný konflikt mezi rodiči, kdy je dítě zmatené po odchodu otce s pocitem odmítnutí, zavržení, apod.²

Závěrem lze říci, že „Zdraví rodiny nespočívá ani v blahobytu, ani v mimořádné sexuální aktivitě rodičů, ani v „hodných“ dětech, ve velkém bytě... Zdraví rodiny nespočívá opravdu v ničem jiném než v troše dobré vůle – a to vůle ke smyslu.“³

Sonda do problematiky rodiny ukázala na mnohá témata, která s tématem „rodina“ souvisí. Proto bych se některým z nich alespoň částečně ráda věnovala v následující části. Jako nejvíce potřebné je téma dějinnost a dějinné vědomé, které nám může napomoci přítomnému děm, s tím souvisí také téma globalizace a velké téma člověk a jeho smysl, včetně počátků člověka - jeho dětství.

¹ Sobotková, 2001, s. 133

² tamtéž, s. 133

³ Lukasová, Elisabeth: *Logoterapie ve výchově*. Praha: Nakl. Portál, 1997, s. 164

Dějiny, dějinnost, dějinné vědomí

*"Jen ten národ a stát, který
je schopen vážit minulé možnosti
a rozhodovat o dalších krocích
s porozuměním předpokladům,
má šanci."*

Jaroslava Pešková, 1998

Rodinu zakládají dva dospělí jedinci a každý z nich přichází z rodiny, která má své vlastní dějiny, společně pak zakládají „dějiny“ rodiny nové.

Vedle toho existují dějiny světa, dějiny doby. Ptáme se, co charakterizuje naši dobu, jaký mají dějiny smysl a co je pro dějiny a dobu příznačné, nosné a určující? Je vůbec v možnostech člověka vědět, resp. nahlédnout toto o době, do níž je „vržen“ (slovy Heideggera) a jejíž součástí je? Člověk si nemůže svoji dobu "před-stavit proti sobě na distanci a nezaujatě ji pozorovat". Přesto se se "svým žitím" a s dobou každý nějak vyrovnáváme, "nějak ji rozumíme" a podle toho také vychováváme své potomky.¹

Pro poznání, resp. „nahlédnutí“ na člověka používá K. Popper přirovnání tzv. "reflektorové teorie vědy". Tedy „co bude viditelné ve světle reflektoru, závisí na pozici reflektoru“, na způsobu, jak a kam jej namíříme. Záleží také na intenzitě světla reflektoru, apod. „Stejně tak i vědecký popis závisí do značné míry na našem hledisku, našich zájmech, které jsou zpravidla s teórií nebo hypotézou, kterou chceme vyzkoušet.“ Člověk si tak klade otázku po smyslu dějin. K. Popper je přesvědčen, že dějiny žádný smysl nemají. Lidé si zvykli "pohlížet na dějiny jako na více či méně určitou řadu faktů."² Tato fakta, jak lidé věří, vytvářejí podle nich dějiny lidstva. "Říše faktů" je však nekonečně bohatá, a přesto musí existovat jakási selekce (výběr) pro to, co má být zaznamenáno pro celou společnost.

Neexistují dějiny lidstva, existuje pouze nekonečné množství dějin všech aspektů lidského života. "Ale neexistuje skutečně něco jako universální dějiny ve smyslu konkrétních dějin lidstva? Žádné existovat nemohou." ... Konkrétní dějiny lidstva by "musely být dějinami všech lidí", všech lidských nadějí, zápasů, neboť každý člověk má na zemi své konkrétní místo. Každá rodina si „nese“ životem svá úskalí i své radosti. Kolik prostých, ale zároveň velkých matek nebo otců šlo životem. A i když nebude jejich jméno nikdy uvedeno v žádné literatuře (řečeno slovy básníka), přesto zde naplnili a odevzdali svůj úkol. Dějiny by musely být dějiny všech lidských nadějí, zápasů a utrpení. „Žádný člověk totiž není důležitější než nějaký jiný člověk. Je zřejmé, že takové konkrétní dějiny sepsat nelze. Musíme abstrahovat, opomíjet, vybírat. Tak však dojdeme k mnoha dějinám...“³, a mezi nimi k dějinám moci. Proč však byly vybrány právě dějiny moci a ne např. dějiny jiné? Je to podle K. Poppera z toho důvodu, že moc ovlivňuje nás všechny, a lidé inklinují k uctívání moci, což považuje Popper za jeden z nejhorších druhů lidského „modlářství“, pozůstatek z doby lidského otročení. Takové dějiny se rodí ze strachu. Neboť mnoho historiků psalo pod dohledem císařů, generálů aj. mocností. Přesto je každý člověk zodpovědný za dějiny stejně tak, jako jsme zodpovědní za to, co uděláme se svým životem a zda uposlechneme své svědomí a ne světský úspěch. "Život zapomenutého, neznámého jednotlivce; jeho trápení a radosti, jeho utrpení a smrt, to je skutečný obsah lidské zkušenosti po staletí. Kdyby bylo možné v dějinách o tom mluvit, pak

¹ Srov.: Michálek, Jiří: *Topologie výchovy*. Praha: Oikoymenth, 1996, s. 48

² Srov.: Popper, K. R.: *Otevřená společnost a její nepřítelé II*, (vlna proroctví: Heger, Marx a co následovalo). Praha: Oikoymenth, 1994, s. 230

³ Srov.: tamtéž, s. 230-231

*bych určitě neměl říkat, že je rouhání vidět v tom boží stopy. Avšak takové dějiny neexistují a ani existovat nemohou.*¹

K. Popper vybízí člověka k moudrosti, k včasnému připojení se k „vlak“ pokorných, neboť podle „neúprosných vědeckých zákonů lidské přirozenosti je to nejjistější cesta, jak se dostat na vrchol“.²

Je otázkou, jak se tomu všemu „naučit“? „Nesčetné množství lidí, kteří jsou právě tak odhodlaní, nebo i hodnotnější, bude navždy zapomenuto.“ Zdá se, že oběť může znamenat právě tolik nebo dokonce více, když je učiněna anonymně... Musíme své ospravedlnění najít v práci, v tom, co sami děláme, v aktivním žití a nikoli ve fiktivním „smyslu dějin“.³

Tvrdí-li K. Popper (1994), že dějiny nemají žádný smysl, neznamená to, jak dále uvádí, že dějinám nemůžeme smysl dát. Je tomu tak podobně i se smyslem života – je na nás, zda dáme svému životu smysl.⁴ K tomu je důležitá podmínka - musíme se stát „tvůrci svého osudu“. Musíme se naučit dělat věci, jak nejlépe můžeme a umíme a hledat vlastní možnosti, a přijmout je. Jestliže se pak vzdáme myšlenky, že dějiny moci budou naším soudcem, když se přestaneme trápit tím, zda nám dějiny jednou dají za pravdu nebo ne, pak se nám snad může jednoho dne podařit dostat moc pod kontrolu. „Tímto způsobem můžeme vposledu naopak dějiny ospravedlnit. Někaké ospravedlnění totiž dějiny naléhavě potřebují.“⁵

To minulé nám samým může umožnit pomoci porozumět tomu, co je, nyní, v přítomném okamžiku dění, konání, jednání, ... „Jenomže to není zdaleka všechno, co pro nás dějiny a dějinnost mohou znamenat, čím pro nás vpravdě jsou.“⁶ Mohou nám pomoci porozumět tomu našemu minulému, prožitému - a napomoci růstu...

Ozývají se hlasy, že nás dějiny svazují. „Říkají, že žijeme v posthistorickém období, minulým se nemáme nechat utiskovat... silným argumentem jsou jim katastrofální zkušenosti dvacátého století.“⁷ „Zde je nutné říci, jak rozumíme dějinnosti, dějinám a odtud naší konkrétní dějinné situaci.“ Heideggerovo pozdější zamyšlení vedlo ke spatřování proměn pravdy, která má počátek v „tázání po povaze bytí“. Naše pobývání s druhými ve světě je napjaté mezi zrozením a smrtí; (Srov. Frankl a konečnost člověka). „Konečná budoucnost, o níž pobyt vždy nějak ví, formuje jeho nelhostejnost vůči tomu, jak je.“ Svět, ale i rodinná pravidla, zvyky, ... dědíme tím, že jsme do světa i rodiny přijati. Nejde však o nějakou památku po předcích, na kterou „padá prach času“, není to minulost ve smyslu toho, co již není, nýbrž „bylost“ (Gewesenheit), něco, co je zde přítomné a patří k bytí. Z této „bylosti“ pro nás vystupují možnosti jako „dědictví pravdy bytí (...) to odkryté, jsoucí ve své právě určité dějinné podobě, se pak dostává do středu zájmu jako to jediné dávající se“ (viz. Heidegger).⁸

¹ Srov.: tamtéž, s. 230-232

² Srov.: tamtéž, s. 233

³ Srov.: tamtéž, s. 236

⁴ Srov.: Popper, 1994, s. 237, a srov.: Frankl, 1996, s. 57-58, aj.

⁵ Srov.: Popper, K. R.: *Otevřená společnost a její nepřátelé II*, (vlna proroctví: Hegel, Marx a co následovalo), Praha: Oikoymenh, 1994, s. 238

⁶ Michálek, Jiří: *Topologie výchovy*. Praha: Oikoymenh, 1996, s. 44

⁷ tamtéž, s. 44

⁸ srov. tamtéž, s. 45

Člověk je do světa vržen a neměl by zapomenout na „vrženost předávaného dějinného rozvrhu“, jinak dochází k deformaci např. výchovy a tato „zapomenutost“ bere perspektivu jak vychovávaným, tak vychovávajícím.¹

Srov. prof. Pešková v knize „Role vědomí v dějinách“ si pokládá otázku, co je minulost, jak je možné minulé zakoušet a zda "má vůbec smysl starat se o to, co bylo a co je „nenávratně pryč".² Odpověď není jednoduchá; "svědčí o tom spory o obsah pojmu "historismus" a "historické vědomí" a nejasnosti v jejich užívání". „Historický přístup, historismus, je většinou chápán jako vztah k dějinné skutečnosti, je to vztah k minulému dění, k události, která se stala, a která má nějak "smysl" pro současnost, a která se v každém jednotlivém člověku svým jedinečným způsobem."³

Jedna z možných definic historických událostí - jsou to „minulé události“. Proto o nich nelze mít bezprostřední zkušenost, „jsou jedinečné, neklasifikovatelné, nem to mrtvé dění, ale jednání, myšlení, neredukovatelné bohatství a komplexnost...“⁴

Historickému procesu lze tedy zprostředkovaně porozumět. „Smysl dějin vystupuje na základě praktických požadavků, které motivují každý historický proud a vtiskují veškeré historii ráz... ne záznam, ale hodnocení je základním úkolem a funkcí historie." V moderní "přetechizované civilizaci se smysl lidského dění ztrácí, ač nem historie beze smyslu a nem smyslu bez historie". Smysl dějin můžeme chápat jako vkládání smyslu do zdánlivě nesmyslného a zpětně najít smysl v minulém.⁵ Dějiny jsou to, co se stalo (události) nebo co se někomu stalo. "Znamená to, že dějiny obsahují události a historii (zaznamenání) těchto událostí... jsou tím, co se stalo, právě tak jako vyprávěním dějin.", tedy dějiny všech lidí, viz (K Popper 1994). V dílech "filosofujících historiků se za historické pokládá to, co v nějaké době skutečně existovalo a může být odhaleno" a porozuměno a osmyslněno. (A to může být např. určitá skutečnost, která se člověku stala, a bez jejího odhalení se člověk neposouvá dál...)

Historické je také to, co má "epochální" význam, co otevírá a zakládá další dění. „Svět jako půda materiální jednoty a otevřeného obzoru může dát vystoupit jednotlivé historické individualitě. Konkrétní historická situace se tedy vytváří „bezprostředním zakoušením přítomného dění“ každého jednotlivého člověka. Dění světa tak tvoří jeho nejhlubší strukturu, je „souborem možností a vlastní faktičností jednotlivého lidského činu“ je jednak rozhodnutím pro určitou možnost, avšak je také zároveň odmítnutím jiných možností. Jedinec je do dění „vpleten“, je „vpleten“ i do proměňujícího se „celku světa“. Přesto díky člověku a jeho jedinečnosti se vytváří jedinečnost situace i člověka, jedinečnost rodiny.⁷

Tam, kde se lidstvo dostává od bezprostředního zakoušení přítomného dění a „přezentních jsoucen“ se překračuje k bytostnému celku, který jednotlivá jsou na zakládá. Vytváří se tak půda pro historickou reflexi, pro historické poznání a pochopení minulosti, vytváří se tak jedinečnost situace i člověka.⁸

¹ srov.: tamtéž, s. 47

² Pešková, J.: *Role vědomí v dějinách*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 1998, s. 17; srov. (K. Popper 1994)

³ Srov.: Pešková, J.: *Role vědomí v dějinách*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 1998, s. 17

⁴ tamtéž, s. 18

⁵ Srov.: tamtéž, s. 19; Srov. Frankl, 1996, s. 57, 70

⁶ Srov.: Pešková, J.: *Role vědomí v dějinách*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 1998, s. 19

⁷ Srov.: tamtéž, s. 20

⁸ tamtéž, s. 20

"Dějiny jsou děním "bytí celku světa", v němž člověk existuje jako konečná lidská bytost" (srov.: Frankl 1996). V konečnosti člověka je založena časovost, smysluplnost i účelnost lidského dění. Člověk dějinně existuje, a to, co mu dává dějinný charakter, je lidské účelné jednání, cíl a rozhodování se z možností, které člověk jako jedinec může překročit. "Dějiny jsou životním proudem a dějinná tendence je otevřena do mnoha stran." Pochopit událost, a porozumět jí znamená obrazně řečeno znovu ji prožít s jejími hrdiny a odhalit, jak věc jest v tom aspektu, v němž se nabízí, jak k nám „promlouvá“.¹

„Krise rozumějící historie“ je v nedostatečném uchopení dění dějin s ohledem na bytostné možnosti jejich odkrývání. Lepší možnost pochopení dějin otevírá např. tradice, zároveň ji však v mnoha ohledech uzavírá.² Jde o to, že "výklad" nedovoluje pochopit "tyto jevy v podstatných souvislostech a vztazích, tedy jako jednotu mnoha určení".³ Tradice je „nástrojem pro pochopení toho, co se v minulosti uzavřelo a může se podílet na naší současnosti". Tradicí je také určitý způsob „zvýraznění minulého dění“, které může být nahlédnuto v nových souvislostech a může být východiskem pro nové cíle. Národ bez tradic je svým způsobem vykořeněný, a „ztrácí smysl existence“. Podobně i člověk bez rodinné tradice může být „vykořeněný“. Otázka tradice asi právě proto bývá spjata s otázkou po „smyslu dějin“ ve smyslu pochopitelnosti. „Všechno, co je pochopitelné, co patří do naší praxe, má smysl... Smysl je v tom, jak se věc ukáže ve svých souvislostech a poukazech k okolnímu světu.“⁴

Nejde o učení se tomu, co zde zbylo po předcích, ale o jistou proměnu toho, co odjakživa tvoří zachování člověka vůči jeho minulosti. Běží o to seznámit se důvěrně s úlohou tradice v rámci dějinného chování, což znamená porozumět, „být ve vztahu zároveň s věcí samou, jež se projevuje skrze tradici a s nějakou tradicí“, odkud ta věc může k člověku „mluvit“.⁵

Člověk je tedy „bytost historická, má vztah k minulému dění, ví o minulých možnostech a jejich osudech a ví o tom, že to ví" (Pešková 1998:33). A dějiny jsou tam, kde je vědomí toho, "co se událo", kde je "nahlédnutí a porozumění". „Mílníky na této cestě k nahlédnutí a porozumění minulým možnostem“ jsou např. památky jako zviditelnění paměti... „Památka je vizualizací kořenů lidského zakotvení, je vizualizovanou pamětí, a v tom je její specifický význam. Lidské schopnosti překročit dané a ptát se po horizontu smyslu je cestou", která k nám promlouvá "skrze výrobky a artefakty". A možná právě proto, aby lidé více porozuměli sobě, v „perspektivě vlastních kořenů putují“ po památkách nebo bádají ve svých rodokmenech. „Jen tam, kde je místo a chvíle pro sváteční setkání s jinými generacemi, ale i jinými etniky... je půda pro dialog. Kde tomu tak není, je místo jen pro izolaci, moc a peníze.“⁶

Tážeme se po smyslu dějin. Podle J. Patočky člověk smysl věcem dává (srov.: Frankl 1996). Člověk vidí určité "smyslové danosti" ze stanoviska svých možností a z pohledu toho, co je mu samým životem otevřeno a v důsledku toho vidí tyto danosti jako něco, co má smysl, jako něco účelného.⁷ „Tázání po smyslu můžeme však uchopit i jinak. Smysl je výraz pro to, co se dá nějak chápat, co patří do naší praxe, má v ní své pochopitelné místo, svůj „smysl“...

¹ Srov.: tamtéž, s. 22, 24-25

² Srov.: Pešková, J.-Schucková, L.: *Já, člověk...* (Jak dělat vědu o člověku dnes a zítra). Praha: SPN, 1991, s. 121

³ Pešková, J.: *Role vědomí v dějinách*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 1998, s. 31

⁴ Srov.: tamtéž, s. 30,32

⁵ Srov.: tamtéž, s. 32

⁶ Srov.: tamtéž, s. 33-34

⁷ Patočka, J.: *Filosofie výchovy*. Praha: Studia Pedagogica č.18, 1997, s. 15

Smysl je pak v tom, „jak se věc ukáže ve svých poukazech k okolnímu světu...“¹, a jak ji – „tu věc“ konkrétní člověk „uchopí“, ale o tom více v kap. „o smyslu“.

„Člověk je bytost, která bytuje a má vztah nejen k obývanému místu, ale k samému obývání. Člověk je bytost univerzální, to znamená, že žije v distanci k danostem svého okolí a je disponována k tomu, aby se od rozmanitých jsoucn obrátila k jednotě.“ Krajina, ve které člověk žije je fenomén, který „má charakter horizontu“ (obzoru). Ale žije člověk opravdu tady a teď? Není právě zde největší bezdomoví ve vztahu k přírodě a k sobě samému(?), viděno očima J. Patočky (?).

Krajina je jistou vizualizací domova, je horizontem krajiny a horizontem prožitku, „místem našeho zakotvení“. Česká krajina je zároveň „srdcem Evropy“ a tedy krajinou, která nabízí setkání s Evropou různých generací...² Ale je tomu skutečně tak?

¹ Srov. Pešková, J.: *Role vědomí v dějinách*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 1998, s. 37
² tamtéž, s. 35-36

Globalizace, člověk a rodina

... Byl to obchodník se znamenitými pilulkami utišujícími žízeň.
Když člověk polkne jednu týdně, nemusí již pít.
„Proč to prodáváš?“ zeptal se malý princ.
„Je to velká úspora času,“ odpověděl obchodník. „Znalci to spočítali, uspoří se padesát tři minut za týden.“
„A co se udělá s těmito padesáti třemi minutami?“
„Co kdo chce...“
„Kdybych já měl padesát tři minuty nazbyt,“ řekl si malý princ, „šel bych docela pomaloučku ke studánce...“
(Antoine de Saint-Exupéry, 1976)

„Jsou věci, které se lehčeji říkají do prázdna.“
(Karel Čapek)

Globalizace¹ je další jev, který má nemalý vliv na rodinu. Sama globalizace podnítila zvláštní dynamismus. Čas se velmi „zrychlil“. To, co platilo před pěti lety, je dnes již dávnou minulostí. Je to například počítačová technika, která do jisté míry přiblížila lidi a kontinenty, člověk má najednou možnost ušetřit spoustu času... Je otázkou, zda tato změna přiblížila lidi opravdově i niterně a jaký má a bude mít v budoucnu takové relativně snadné přiblížení dopad? Není naopak přiblížení dalek vzdálením blízkého? Co s sebou zmíněné „zrychlení“ přináší? Je to „jen“ „svobodný“ pohyb národů z východu na západ a naopak?

Do popředí se dostává „instrumentalizace“, ve které je upřednostňována výkonnost, zvláštní pracovní spěch, člověk se stává workoholikem – závislým na práci, na aktivitě, neumí se zastavit. A aby vše ještě lépe zvládal, má své pomocníky: auto, počítač, mobilní telefon – někdy i více mobilních telefonů...; k tomu má dostatečně široké dálnice. A zde se ptáme: je to však ještě tentýž člověk – není zredukován jen na zdroj, (lidský zdroj), u kterého je nejdůležitější pro zaměstnavatele zjistit, jak více a lépe využít jeho možností pro efektivnější výrobu nebo výkon? Můžeme se znovu ptát, jaký dopad má toto vše na člověka a jeho rodinu? Čím to je, že dnešní, resp. postmoderní člověk potřebuje spěchat? Je to tím, aby přehlušil vnitřní hlas, nebo je to proto, že je nezakotven, nezakořeněn (nemá kde zakořenit), možná ztratí i sám sebe. Na své cestě životem potkává mnoho lákadel (...), které mu znemožňují, resp. znesnadňují dojít do „své“ země (viz Oidipus a jeho dlouhé putování do vlasti) a tam (znovu) zakořenit?

Člověk je však ve své podstatě bytost společenská, to věděl již Aristoteles před dvěma a půl tisíci lety. Jedinec sám zmůže málo. Je odkázán na druhé, musí žít ve společnosti již od narození - rodí se jako nehotová bytost a stojí velmi mnoho, než se z něj stane samostatný jedinec. Ve světě sám je ztracen. Na prahu 21. století se zdá, jakoby byl člověk bezmocný vůči mnohému (je-li vše dovoleno, vždyť je „bůh je mrtev“²!). A výsledek? Člověk se cítí prázdny, vykořeněný, ...

¹ Text převážně zpracován z vlastního překladu IN: Jo Cairns, Denis Lawton and Roy Gardner: *Values, Culture and Education*, World Yearbook of Education. 2001, s. 1-40
² viz Friedrich Nietzsche (1844-1900)

Otevřenost k druhému, ale i otevřenost k sobě, je jedna z šancí člověka, že se druhým obohatí, naplní,¹ začíná u člověka samého a pak ve vztahu k protějšku. Člověk jako muž a žena patří k sobě. Jejich spolužití mělo v průběhu let různou podobu, ale společenství vždy zůstalo. Proto je zde rodina, jako jedna z nejpotřebnějších a nejdůležitějších společenství, která napomáhá člověku k jeho plné lidskosti.

Co globalizace s sebou přináší? Není to naopak uzavírání se člověka vůči okolí, ale i vůči sobě ve snaze, aby nebyl zraňován? Andriase M. Kazamias, využívá přirovnám "globalizace a kultury vzdělávání v pozdní moderně" k mýtu v řecké tragédii dramatického básníka Euripida - Iphigenia en Aulis: tzv. Agamemnův syndrom. Tento mýtus má sloužit jako nástroj pro dramatizaci určitého problému v lidském životě i jako způsob kritického myšlení, příp. náhledu na problém, „jehož závažnost lze vyjádřit pouze imaginárně“, tj. bez nabídnutí řešení. Mýtus slouží zároveň i jako metodologický a vědecký nástroj pro srovnávací a kritickou interpretaci politicko-ekonomických a společensko-kulturních jevů, které jsou "předvojem současné sociální rozpravy a celosvětové sociální politiky".²

Lidstvo přechází do třetího tisíciletí a je otázkou, zda je globalizace v pozdní moderně požehnáním nebo kletbou? Někteří současní sociální teoretici nazvali globalizaci 'chimérou' (Vergopoulos 2000)³ nebo 'mytologií' (Tombazos 1999). Pořadí těchto skeptiků má globalizace hluboké kořeny v minulosti. Vždy existovala, nejméně však od počátku 18. století. Jiní učenci (např. Giddens 1998) akceptují globalizaci jako realitu a "vidí" ji nejen jako ekonomickou závislost, ale i jako "transformaci času a prostoru v našich životech". (Kazamias).

Neexistuje však jediná a všemi akceptovaná definice globalizace a "je zřejmé, že svět prochází procesy", které ekonomicky, kulturně a politicky tvoří "národní spojení". Události nás přímo a okamžitě ovlivňují v ještě větší míře než dříve. Z perspektivy mýtického uvažování - Agamemnůva syndromu - "je na globalizaci, a zvl. na její ekonomické a racionální aspekty, pohlíženo spíše jako na historický kontext změn hodnot a kultur". Na globalizaci (...) lze pohlížet i jako na prokletí, nebo na něco nepřírozeného, co přivádí do pohybu určité volby na úkor jiných, dlouhodobě opatrovaných a hýčkaných. Tyto volby mohou přinést slávu a úspěch. V řeckém mýtu Agamemnon zvolil dobytí a vydrancování Tróje, což mělo další následky.⁴ Agamemnonův syndrom je přirovnáván se současností ve dvou bodech: v dobytí světa a v obětování sociální spravedlnosti, občanství a paideia ducha(?)

Agamemnon byl 'proklet' rodovou 'arogancí' a byla obětována jeho dcera s dalšími tragickými následky. V dramatu „nazíráme na globalizaci jako na 'prokletí', jehož nevyhnutelným následkem" byla debata o krizi a reformě např. ve vzdělávání a následně: "obětováním" kulturních a liberálně humanistických aspektů, posunu hodnot, sociální etiky a relativním nárůstem bezmocnosti jednotlivých států, ...⁵

Přesto nám v "mýtickém způsobu uvažování" autor ukazuje, že návrhy a praxe mohou přinést bohatství, požehnání a 'trójskou kořist'; avšak jak předznamenává mýtus o Agamemnonovi,

¹ srov. (Gen2, 18;23) - 'žena je muži pravou pomocí': IN: Bible (Písmo svaté starého a nového zákona)

² Ekumenický překlad Praha, 1979, s.18-19)

³ Cairns, Denis Lawton and Roy Gardner: Values, Culture and Education. World vyerbook of education. 2001,

s. 1-2

⁴ pozn.: uvedena jména v závorce v lit.: Jo Cairns, Denis Lawton and Roy Gardner: Values, Culture and

⁵ Education, World vyerbook of education. 2001, s.3

⁶ tamtéž, s. 4-5

⁷ tamtéž, s. 12

budou rovněž vyžadovat 'humanistické' oběti, ztrátu sociální spravedlnosti, liberální kultury a také to, "co nazýváme paideia ducha, i s nevyhnutelnými tragickými důsledky" (Kazamias).¹

Dva nebo tři tisíce let byl v odborných „debatách“ používán jazyk filosofie a náboženství. V současné době je zajímavý posun – do popředí se dostává terminologie trhu (sňatkový trh, trh práce, manželský trh, ...). To platí jak o východní Asii s konfuciánskými tradicemi a Asii všeobecně s konfuciánskými a buddhistickými tradicemi; stejně tak u případu "Západu" - (D.Lawton and R.Cowen).² Relativně bohaté země produkovaly své bohatství z průmyslové výroby plánované a kontrolované státem; a mnoho, nikoliv však všechny části světa pokračovaly v pohybu od duchovního a spirituálního světového pohledu k více světskému a materialistickému. - Přesto jsou ve všech případech hodnoty svou definicí zasazeny do sociálních formací a kultury. Tyto posuny však nejsou jednoduché a vyžadují velmi obezřetnou a kvalifikovanou ilustraci.³

Od Tawneiho (1926) bylo přijato, že reformace a renesance v Evropě podpořily rozvoj individualismu; posun od komunity a kolektivismu pokračoval různými způsoby do 18. stol. Např. Adam Smith⁴ nabídl světskou verzi individualismu. Tento druh individualismu se rozvinul do kapitalismu volné soutěže 19. stol., a teprve ve 20. stol. došlo k omezenému kolektivistickému oživení ve formě socialismu, sociální demokracie; k různým verzím blahobytné společnosti a k hledání hodnot, ... Výsledkem byla v mnoha zemích "smíšená ekonomika" - nelehká rovnováha mezi individualismem a kolektivismem, která pokračovala až do oživení individualismu v 70. letech 20. stol.

V polovině 20. století byl zvláště populární pojem bez-hodnotové kultury. Byla to doba, které dominovala pozitivistická přesvědčení, že vědecké objevy a technický rozvoj jsou založeny na racionálních, empirických a objektivních kriteriích, nespojených s žádným systémem zvláštních sociálních hodnot. Pacey (1983) říká: "technika je bez-hodnotová". „Lidé musí dospět k pocitu, že technický rozvoj postupuje nezávisle na lidském smyslu.“ Tento myšlenkový trend byl rozšířen i na pochopení společensko-kulturní změny. Podle Chiltona (1989) v době, kdy bez-hodnotový systém dominoval, měly teorie, které se vztahovaly ke společenské změně, tendenci ignorovat morální nebo normativní příčiny.

Tyto teorie mohou být zařazeny do dvou hlavních skupin:

- skupina ignoruje důležitost morálních faktorů; společenská změna nevyúsťuje z morálních voleb 'sociálních hráčů', ale skrze dopad techniky na ně;
- skupina připouští, že sociální změna je ovlivněna do jisté míry normativními volbami 'společenských hráčů', ale uvádí, že tyto volby v zásadě spočívají na ne-morálních principech, jako např. "přežití pro nejdolnější". Jsou tedy faktory determinující sociální změnu v zásadě ne-normativní (Lee).⁵

Výše uvedená hlediska byla brána stále více v potaz. Bylo zpochybněno, resp. (prokázáno jako nepravdivé), že důraz na racionálnost, empirismus a objektivitu samo o sobě reflektuje črůh hodnotové orientace. Navíc zvyšující se zájem o životní prostředí spustil myšlení: "pokud nerozvineme řádné hodnoty, rozvoj vědy a techniky může zničit planetu" (Lee).⁶

¹ tamtéž, s. 13

² tamtéž, s. 18

³ tamtéž, s. 19-20

⁴ Adam Smith (*1723-†1790); (pozn.: Adam Smith byl na prvním místě morálním filosofem a až na druhém místě ekonomem)

⁵ tamtéž, s. 27

⁶ tamtéž

K vědě a technice se začalo přistupovat nikoliv pouze jako hodnotami ohraničené, ale dokonce i kulturou vymezené (namísto toho, aby byly bezhodnotové); (Vente, 1981; Hutchinson a Waddell, 1986). Při převodu tohoto argumentu na společnost a kulturu docházelo k dohadům, že je společenský rozvoj vázán na hodnoty. Chilton (1989) uvádí: "jakákoliv kompletní teorie společenské změny nevyhnutelně sdružuje normativně založenou teorii morální volby", (Wing on Lee).¹ Je to proto, že formování společenských institucí převážně záleží na "způsobech učení"; jinak řečeno: smysluplná sociální interakce je založena na účastnících v určité společnosti, která přijímá schválený způsob vztahů nebo běžný rámec pro interakci.

Teorie sociální dynamiky tedy vyžadují vloženou empirickou teorii o tom, jak lidé volí mezi způsoby vztahů; i když je volba mezi alternativami v tomto případě ovlivněna normativními a praktickými faktory, je normativní důraz významný. Chilton argumentuje, že volba mezi způsoby vztahů zahrnuje etický a praktický výběr: morální rozhodnutí, které se týká toho, jaké způsoby vztahů jsou správné a praktické rozhodnutí, které se týká toho, jaké způsoby vztahů účastníci ustanoví jako normativní.

Při diskotování vztahů mezi hodnotami a kulturou Kluckhohn (1951) uvádí, že zásadní jádro kultury se skládá z tradičních představ a jejich připojených hodnot. Tento pohled je podporován Hovstedem (1984); identifikoval mnoho historických případů, které ukazovaly přetrvávání kulturních vzorů přes rozsáhlé změny ve velkých kulturních skupinách, (např. ztráta nezávislosti, deportace nebo dokonce i ztráta jazyka u Židů, Cikánů a Basků). Z jeho analýzy kulturních vzorů ve 40 moderních národech Hovstede dovozuje, "že v jádru kulturních vzorů leží společenské normy, které obsahují hodnotové systémy velkých skupin populace"; (Lee).²

Sociální instituce mohou být změněny (např. rodina, systémy vzdělávání, politické systémy, legislativa, ap.), ale sociální normy, které zahrnují hodnotové systémy se stěží mění. Když zůstane tyto sociální normy nezměněny, přežívající vliv systému většinových hodnot "nabíhá" nové instituce, dokud nebude jejich struktura a fungování přizpůsobena společenským normám. Pro Hovsteda jsou hodnoty atributem jak jednotlivců, tak kolektivů a oba jsou spolu ve vzájemné interakci. Na jedné straně předurčuje kultura identitu lidské skupiny stejně tak, jako osobnost předurčuje identitu jednotlivce.

Hirsch ve své knize "Kulturní gramotnost" (1988) uvádí, že kulturní gramotnost "is a body of knowledge"- jakýmsi základem vědění, který má každý vzdělaný člověk.³ Požadavek kulturní gramotnosti např. ve vzdělávání posiluje pohled, že znalost je vždycky vázána na kulturu; je interpretací lidských zkušeností; a u různých kultur může být různá.

Pojmy jako socializace a enkulturace (zkulturnění) exemplifikují (osvětlují) složité vztahy mezi vzděláváním a kulturou. Chelser a Cave (1981) se shodují na tom, že je to vzdělávání, (můžeme říci učení)⁴, jímž jsou lidé zkulturněny do kulturních charakteristik konkrétní společnosti. Podle Hansena (1979) enkulturace zahrnuje také osvojení si zručností chování, znalost kulturních norem a symbolických kódů, (např. umění jazyka), jehož základy získává člověk v rané fázi svého života – většinou v rodině. A zde je místo pro vzdělávací instituce⁵, ale také (nebo hlavně) pro rodiny, kde „osvojení chování“ dítěte začíná, rodí se.

¹ tamtéž, s. 28

² tamtéž

³ v originále: uvedeno: „Každý vzdělaný Američan“, pozn. MJ

⁴ pozn. MJ: prvními učitelí jsou rodiče

⁵ pozn. MJ: prvním učitelem pro dítě je jeho matka a otec

Durkheim (1956) navíc zdůrazňuje, že společnost může přežít pouze tehdy, existuje-li mezi jejími členy dostatečný stupeň homogenosti.¹ Tam, kde Hovstede argumentuje, že kultura je hodnotově vymezena, Durkheim (1956) argumentuje, že jsou to osobní hodnoty, které jsou kulturou vymezeny; a je to společnost, která nás "naučila kontrolovat naše vášně, naše instinkty, předepsala zákony, abychom se kontrolovali, ..." Lee).²

Věda a stroje nenesou vinu na situaci, jaká je dnes, říká Carrel³. „Vina je v nás“. Nedovedli jsme rozlišit zakázané od dovoleného. Člověk porušil přirozené zákony a tím došlo k největšímu provinění. Život dává vždy tutéž odpověď, je-li lákán k vniknutí do zakázaných oblastí. Slábne. A civilizace hyne. Neživá hmota člověka zavedla do oblastí, které nejsou člověku vlastní. Člověk „slepě přijímal všechny jejich dary“ (...).⁴ Ptáme se, zda existují východiska? A. Carrel (1939) navrhuje „zavržení“ Descartova dualismu. „Mysl musí být vtělena zpět do hmoty a duše nesmí býti nadále oddělována od těla.“⁵

Východiska jsou podle mnohých autorů v přetvoření sebe sama.⁶ Člověk je však oslabený.⁷ Je tedy ještě nějaká naděje pro člověka a rodinu? Naděje je ve „znovuvybudování souladu mezi člověkem a jeho fyziologickým a duchovním já promění tvářnost celého světa“. To s sebou nese osvobození se od „jha slepé technologie a 'zmocnění' se složitosti a bohatství své vlastní přirozenosti“.⁸

„Důležitým diskontinuitním prvkem post-socialistické diskurzivní rekonstrukce dětství je představa ztráty autority dospělých.“ Děti jsou reprezentovány nejen jako ty, které nemají

¹ zvláště MJ

² Jo Cairns, Denis Lawton and Roy Gardner: *Values, Culture and Education*, World Yearbook of Education. 2001, s. 30

³ Pozn.: Dr. Alexis Carrel, plným jménem Marie-Joseph-Auguste Carrel-Billiard, Američan, původem Francouz, nar. r. 1872–1944; chirurg, patofyziolog a biolog; v r. 1912 mu byla udělena Nobelova cena pro lékařství (za objev tepenného stehu a transplantaci cév aj. orgánů).

⁴ Carrel, Alexis: *Člověk, tvor neznámý*. Praha: Nakl. Julius Albert, 1939, s.232

⁵ tamtéž, s. 237; ovšem ne za vše může Descartes (pozn. MJ)

⁶ srov.: (Carrel 1939:233) a dále kap. „Meze a možnosti změny“, pozn. MJ

⁷ Carrel, Alexis: *Člověk, tvor neznámý*. Praha: Nakl. Julius Albert, 1939, s. 267; srov. další lit: Patočka, J.,

⁸ Hoegsova, A., aj.

⁹ Carrel, Alexis: *Člověk, tvor neznámý*. Praha: Nakl. Julius Albert, 1939, s. 271-272

respekt z autorit, ale i jako ty, kdo nejsou udržovány v poslušnosti a závislosti na dospělých, natož v úctě k nim.¹

Dospělí se dnes „učí“ od dětí – např. při zacházení s počítačem a jsou to děti, které mají relativně „v moci“ své rodiče, chtějí-li např. být večer déle venku².... (?). „Imperativem rodičů doby individualizace už není jen zajistit dětem šťastné dětství, ale zároveň zajistit sám sobě maximální prožitek a osobní seberealizaci, kterou děti dospělým v prožitku rodičovství přinášejí.“³ A tak se zdá, že se dětství v české společnosti částečně stávalo „fluidní kategorií“ a institucí ‘věkem nejistoty’, ... obdobím ztracených jistot éry socialismu.⁴ Ale k dětství se ještě detailněji dostaneme v následující kapitole, neboť tam jsou jedny z nejdůležitějších počátků a startují člověka do života a do rodiny, kterou jednou sám bude zakládat.

¹ Nosáhl, Igor: *Diskurzy a reprezentace dětství ve věku nejistoty*. IN: Mareš, P.-Potočný, T. (eds.): *Modernizace a česká rodina*. Brno: Edice sociální studia. Nakl. Barrister&Principal. Sborník prezentací na sympoziu pořádaném ve dnech 15.-17. října 2003, s. 184

² pozn.: z výpovědi respondentky (seniorky)

³ Nosáhl, Igor 2003:186

⁴ tamtéž, s. 187-188

Pojetí dětství a dopad dějinných událostí na člověka

Pojetí dětství

„Člověk ... k vyšším věcem stvořen, k vyšším věcem obracen byti má...“¹
Plutarch

„Nad zlato dražší klenot jest dítě, ale nad sklo křehčejší...“²
J.A.Komenský

„Narodit se – znamená být očekáván...“³
N.Pelcová

Čím to je, že “Od rodičů ročně uteče až tisíc dětí mladších patnácti let”?⁴

V této kapitole se nejdříve pokusím udělat jakýsi průřez o tom, jak bylo dítě vnímáno v dějinách; pokusím se zároveň o zmapování potřeb nezbytných pro jeho „zakořenění“ v rodině, která vytváří start do života člověka, která má být pro dítě prvním prostředím a dávat mu základy do budoucna.

Byla to potřeba doby – „nové doby“, která vedla člověka ke snaze vyzbrojit se do života nejen všestranným vzděláním v příslušném věku, ale tato potřeba přímo vybízela ke vzdělání a k péči o děti od raného věku.⁵ Hlavním zdroj, ze kterého je zde čerpáno po konzultaci s paní prof. Dagmar Čapkovou z její publikace (Čapková 1968).

V Antice zjm. Platón (viz jeho „Ústava“)⁶ svěruje péči nejmenších potomků vychovatelům. Podle něj má mít výchova sociální charakter, ale má se řídit i daným místem jednotlivců v současné společnosti. Úvahy o rané výchově dětí zahrnují u Platóna i období prenatální. Cílem výchovy bylo „učinit tělo i duši co nejkrásnější a nejlepší“⁷ tzv. metodou dobrých

¹ Korenský, Jan Amos: *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1972, s.11

² tamtéž, s. 21

³ Pelcová, Naděžda: Doktorské studium PF UK Praha, 2/3/2006 (čerpáno z vlastních poznámek – setkání věnované vzpomínce ř paní prof. Peškové)

⁴ autor: *Mladá fronta DNES* | 24.5.2006 | rubrika: *Téma dnes* | strana: 3 | autor: (pak)

⁵ Srov.: Čapková, Dagmar: *Předškolní výchova v díle J.A.Komenského a jeho předchůdců a pokračovatelů*. Praha: SPN, 1968, s. 9

⁶ Platón uvažoval o jakémisi ideálním člověku, tj. o jeho zplození z „nejlepších“ párů a následně pak o jeho výchově; dítě dobrých rodičů zanesou do oddělení pro chov novorozeňat k jakýmsi pěstounkám, ubytovaným zvláště v některé části města, „ale dítě horších rodičů a narodí-li se co neduživého z oněch prvních, ty odstraní, jak sluší na místě tajném a nezjeveném... má-li třída strážců zůstat čista“. Srov. IN: Platón: *Ústava*. V Praze nákladem Jana Laachtera, 1921, s.189

⁷ Čapková Dagmar: *Předškolní výchova v díle J.A.Komenského a jeho předchůdců a pokračovatelů*. Praha: SPN, 1968, s.17

návyků. – Platón varuje před rozmazlováním dětí a před přílišnými tresty z prchlivosti dospělého.

Aristoteles vidí cíl výchovy v dosažení ctnosti, kterou se slouží obci. Pevný základ obce tvoří podle něj rodina, která se připravuje na příchod dětí. Aristoteles klade důraz zejm. na přirozenost a zvyk, tak velmi důležitý pro dítě. Stejně tak upozorňuje na význam „prvních dojmů“, které dítě získá v útlém dětství. Mravní čistota dětí je požadavek, který je nutné respektovat zvláště při výchově nejmenších dětí. Proto je tak důležitá výchova do 7let v užším rodinném kruhu.¹

V Plutarchově² spisech můžeme najít myšlenku vlivu rodičů na mravní vývoj jejich dítěte. – Neboť vliv rodičů a zastávání jejich hodnot se odráží na první výchovnou péči mravního vývoje dítěte. Na ranou rodinnou péči klade důraz také M.F.Quintilianus^{3,4}

V praxi prvních křesťanů - byla výchova dětí posvátnou povinností a odpovědností vůči Bohu. Snahu o vážnost rodiny a rodinného života můžeme najít např. v kázáních Bertholda Řezenského z XIII. stol. v dílech církevních otců - jsou v nich zmínky o výchově dětí v nejranější fázi jejich života i u sv. Augustina v „Konfesích“,⁵ a dalších, neméně významných, jako je Tomáš ze Štítného⁶ a jeho dílo „O trojiem stavě“ – (manželství hodnotí níže než stav panenský...). Z předchůdců humanismu, renesance a reformace můžeme uvést např. Rabelais – Gargantua et Pantagruel.⁷

Představitelé humanismu (zpravidla měšťané) byli blízcí lidovým vrstvám i jeho reformační ideologii. Ve výchově znamenal humanismus krok vpřed oproti středověkému autoritářství – byl kladen důraz na výchovu od útlého mládí, takzvanými novými výchovnými metodami ve snaze „poznat dětskou osobnost a přiblížit se specifickým oblastem jejího vývoje“⁸.

Zde výrazně přispěla lidová hnutí proticírkevní, valdenští, novokřtěnci, u nás husité a Jednota bratrská⁹. Jednotu je nutné vidět jako „celostný útvar duchovní obce, ... zpočátku krajně

¹ Čapková, 1968, s. 18

² (asi *50-†124)

³ (asi *35-†47) – syn starší učitelské rodiny ve Španělsku

⁴ Čapková, Dagmar: *Předškolní výchova v díle J.A.Komenského a jeho předchůdců a pokračovatelů*. Praha: SPN, 1968, s.19

⁵ tamtéž, s. 21

⁶ u *Tomáše Štítného ze Štítného* (*asi 1331-†1401, původem nižší šlechtic), „šlechtný vládyka“ [IN: Palacký, 1877, s. 53]. *Tomáš Štítný ze Štítného byl mezi prvními žáky nově založeného vysokého učení Karlova.*

„*Gradu nenabyl, neboť nechtěl učit na universitě, nýbrž vrátil se do rodné vsi, oženil se a věnoval se pak výchově tří dětí, jichž měl pět.*“; [IN: V.J.Novák-A.Novák, 1913, s. 37]. *A jak se dále uvádí, ... zajížděl do Prahy a velmi horlivě poslouchal kázání Jana Milice a záhy začal psát v jeho duchu. Jeho »Řeči besední« mají ráz »hovorů mezi otcem a dětmi: děti táží se otce ... a otec pak jim vykládá« (tamtéž, s.37).*

⁷ Čapková, Dagmar: *Předškolní výchova v díle J.A.Komenského a jeho předchůdců a pokračovatelů*. Praha: SPN, 1968, s. 26

⁸ Čapková, 1968, s. 11

⁹ Jednota bratrská se „zrodila takřka v podzemí“ na přelomu 1457/58 v Kunvaldu u Zamberka, na úpatí Otlických hor, (na trůně v té době krátce český král Jiří z Poděbrad). Zakladatel Jednoty bratrské byl bratr

Řehoř Krajčí (†1474) jak uvádí Fr. Palacký, „... *rodilý sice zeman, ale tak chudý, že mu bylo krejčovstvím živiti se*“, pravděpodobně syn vlastní sestry Rokycana, což však není dostatečně podloženo. Řehoř byl „*povahy skvěle neobyčejné, ... rozumný, pokorný ... činný a odvážný*...“ (Palacký 1928:292); Dr.Jar.Kadlec ve svých

skriptech z r. 1972, s.109 uvádí: Řehoř z otcovy strany pocházel z rytířského rodu, přesto se naučil krejčovství, aby šel druhým příkladem (doporučuje člověku k životu jen nezbytné věci)... Bratr Řehoř je považován za žáka Petra Chelčického – [Chelčický Petr (*asi 1390 -†1460), původem zeman – tj. svobodný hospodář. Latinsky neuměl, nemohl se tedy v mládí vzdělávat na universitě. Bibli aj. spisy znal pouze z překladů a ze zpráv; jeho sloh je původní, jadrný a nehledaný“: je o něm známo, že „učení reformační provedl do všech důsledků“...]

[IN: Fr.Palacký, 1928, s. 43-44).

Pojetí dětství a dopad dějinných událostí na člověka

výlučný, později neočekávaně mnohostranný“. Jednota bratrská dospívala k vytváření kulturních hodnot, aby jimi sloužila svému vlastnímu poslání, a přitom zachovávala svoji základní linii. Tuto linii Jednoty opakoval zhuštěně J.A.Komenský - „vtělil snahu encyklopedickou, samoučelně naukovou do koncepce pansofické, která všechnu moudrost a vědění podřizovala službě Bohu a nápravě věcí lidských.“¹

Komenský sleduje možnosti člověka a jeho stálé zdokonalování výchovou, viz níže podrobněji. Rostla jeho snaha o přirozenost a o svobodný vývoj člověka.²

Humanistický pedagog XV. stol. Leon Battista Alberti ve spise Trattata dell cura della famiglia „Pojednání o rodinné péči“ – oceňuje úlohu matky a rodinného života, který kladně působí na přirozený vývoj a růst dětí od narození. Rodina je tak významným prostředím po stránce sociální i mravní.³

Ve století XV. také Mapheus Veggius pojednává o ranné výchově dětí v díle De educatione liberorum („O výchově dětí“), které rozdělil na šest menších oddílů – v první knize se věnuje úkolům rodinné výchovy do té doby, než se dítě dál vzdělává pomocí vychovatele, tj. do 7 let, a zdůrazňuje důležitost této výchovy. Výhradně však jen pro děti vyšších vrstev. Svě uvahy začíná otázkou o předpokladech dobrého manželství. Neopomijí ani prenatální období, a základy mravní výchovy – rodičovský příklad je podmínkou. Má humanistický pohled na rodinný život, což souviselo i s pohledem na důležitost „postavem“ ženy a její materské úlohy ve výchově.⁴

U Martina Luthera⁵ najdeme kázání věnovaná otázkám manželství a rodiny. Smysl manželství viděl Luther v rozmnožování a výchově lidského pokolení. Děti doporučoval vést k úctě, poslušnosti a lásce. Vztah muže a ženy vidí v rodině Luther patriarchálně.⁶ Lutherova reformace znamená zjm. v oblasti ženské otázky změnu. „Ženě jako manželce a vychovatelce dětí je vrácena její důstojnost a je jí přiděleno významné místo v lidské společnosti.“⁷

Členům Jednoty bratrské šlo především o zavedení přísnější kázně mezi sebou, „...pomáhati sobě vespolek v lásce dle příkladu prvích někdy křesťanův“, tím byl dán jednotě hned od začátku směr, kdežto otázky „věroučn“ měly spíše vedlejší platnost. Řídili se také kázáními M. Rokycany... „Okolní kněžstvo ... počalo zaktivati na nové osadníky..., a tak se ani Jednota neobešla „bez mučennictví“, ... mnozí „vyznavači nového čení drab...y čas strádali u vězení, aneb pokrývali se po horách a lesích...“ (F.Palacký, 1928, s. 294-295,383).

1 Čapek, J.B.: Význam Jednoty bratrské pro české myšlení a literaturu. IN: Bratrský sborník z 26.-27. září 1967, s. 26

2 Srov. Čanková, Dagmar: Předškolní výchova v díle J.A.Komenského a jeho předchůdců a pokračovatelů. Praha: SPN, 1968, 12-15

3 Srov. Čanková, Dagmar: Předškolní výchova v díle J.A.Komenského a jeho předchůdců a pokračovatelů. Praha: SPN, 1968, s. 26

4 Tamtéž, s. 26

5 Protestantická reformace je spojena se jménem německého augustiniánského mnicha Martina Luthera (*1483-†1546). Rodák ze saského Eislebenu byl vychováván svým otcem-horníkem velmi skrupulózně (otec zpočátku malorolník). Víra Martina Luthera se vyznačovala upřímnou horlivostí a zbožností. S ní kontrastovala ovšem Lutherova divoká a nezkrotná povaha. Proti vůli rodičů, kteří znali jeho slabosti, vstoupil do kláštera augustiniánů v Erfurtu; (den před tím se oddával se svými přáteli bujaré pitce); nakonec přijal kněžské svěcení, stal se doktorit teologie a začal přednášet biblistiku na univerzitě ve Wittenberku. Přitom se snažil upřímně o duchovní dokonalost a zde se projevil vliv jeho skrupulózní výchovy – vyčítal si sebemenší prohřešek a měl strach, že bude zatracen. Tento rozpor mezi ideálem a realitou mu působil hluboká muka. IN: Malý, 2001, s. 170-180

6 Čanková, Dagmar: Předškolní výchova v díle J.A.Komenského a jeho předchůdců a pokračovatelů. Praha: SPN, 1968, s.28

7 Čanková-Kořárová, Anna. Žena v Jednotě bratrské. Praha: Nakl. Kalich, 1942, s. 62-63

Erasmus Rotterdamský¹ - představitel severského typu humanismu, byl jako autor blízký jednotě bratrské. Měl vliv na Komenského např. v Informatoriu – „uhlazenost dětských mravů“. Zdůrazňuje, že ke slušnému, mravnímu chování je nutné vést děti od prvních let života. Cílem mravní výchovy v pojetí Erasmově – má být lepší soužití lidí.²

Dále pak Thomas More – Erasmův přítel – zastává přirozenou výchovu. Dopřává dětem už i „kojeňátkům“ volnost, vedení k úctě k rodičům a starším lidem, využívá názorného vedení, např. obrázků na stěnách. Španělský humanista J.L.Vives³ - vědec, filosof, přírodovědec v díle De institutione faminae christianae (O vyučování křesťanské ženy) doporučuje při výchově malé dcerky hru jako úvod do činnosti, kterou může vykonávat, až dospěje, a také pro potřebu doby. Zároveň nabádá rodiče, aby byli dětem stále dobrým příkladem i v řeči. Výchova měla podle Vivese začínat velmi brzy, již přípravou matčinou na příchod dítěte – kojení, apod.⁴

Myšlenky a zkušenosti Francise Bacona byly podnětné nejen pro Komenského. Shoda s J.A.Komenským je např. v názoru na rozvoj lidské přirozenosti člověka od útlého věku, důraz je kladen na nenásilné vedení dětí, na zkušenost a prozíravost vychovatelů včetně volby vhodné metody při vedení a výchově, stejně tak na důležitost výchovy a vzdělání do 6 let věku dítěte.⁵

J.J.Alsted (učitel J.A.Komenského) klade důraz na fyzickou výchovu. Jde o domácí výchovné texty před Komenským: zejm. o výchovu v jednotě bratrské (Molnárova edice dokumentů).⁶

Jan Milíč z Kroměříže káže například proti marnivosti a přepychu žen. Přepych podle Jana Milíče odvádí ženu od rodiny a vede ji k zanedbávání péče o děti. Matěj z Janova vidí ženu jako rovnoprávnou muži, vidí její duševní schopnosti na výši a tudíž usiluje pro ni o stejná práva, jako má muž. Další představitel jako je Tomáš ze Štítného nebo Jan Hus a jejich úvahy o manželství, vidí smysl v dětech a jejich správné výchově. Petr Chelčický⁷ mluví o povinnostech obou rodičů ve vedení dětí „ke kázni a k čistotě mravů“⁸, a o povinnosti dětí poslouchat rodiče, kteří ovšem musí jít dobrým příkladem.

V *Jednotě bratrské* náleželo hlavní slovo Br. Lukáši Pražskému⁹, zvaný byl též Pražský; biskupem zvolen r.1500) Tito noví bratři „vzdvíhovali evangelium jako radostnou zvěst o

¹ Erasmus Rotterdamský (1467-1536)

² Čapková Dagmar: *Předškolní výchova v díle J.A.Komenského a jeho předchůdců a pokračovatelů*. Praha: SPN, 1968, s. 28

³ (1492-1540)

⁴ Čapková, Dagmar: *Předškolní výchova v díle J.A.Komenského a jeho předchůdců a pokračovatelů*. Praha: SPN, 1968, s. 29

⁵ tamtéž, s. 30

⁶ tamtéž, s. 33

⁷ viz výše: „Kolem Chelčického shromáždil se kruh osob stejně smýšlejících a z něho vykristalisovala v 2.pol.

15.stol. příčiněním synovce M.Jana z Rokycan Řehoře Jednota bratrská. Někteří z bratří se usadili přímo v Chelčicích, většina však si zvolila sídlo v Kunvaldě.“ ... R. 1467 ustavila si Jednota zvláštní kněžský rad, když

si dala posvětit od „obyčejného utrakvistického kněze a valdenského staršího“ tři vlastní kněze... tím se zcela oddělila od oficiální církve husitské ...); IN: Kadlec, 1972, s. 109

⁸ v dalších pramenech se uvádí o Chelčickém jako o velikánu-samouku, který se vyznal v teologii, přestože byl laikem; praxí se hlásil k prostému lidu, přestože patřil společensky k nižší šlechtě. Vynikal „autoritou ducha“, znal se s intelektuálními a ideologickými špičkami husitství (žák M.J.Husa).= IN: Palacký, 1928, s. 268)

⁹ Komenský, J.A.: *Předškolní výchova v díle J.A.Komenského a jeho předchůdců a pokračovatelů*. Praha: SPN, 1968, s. 35

¹⁰ nar. kolem r. 1460-†1528

veliké Boží lásce.“¹ Pravděpodobně před r. 1500 byly stanoveny soubory konkrétních zpráv a pokynů pro jednotlivé stavy. Nechyběla zde ani pravidla pro rodinnou výchovu a slušné chování.

Závaznost těchto pokynů byla „založena ve smlouvě, ve kterou vstupovali rodiče dítěte při jeho křtu. Ve způsobu výchovy proniká zásada pečlivého, laskavého, ale střízlivého, nerozčtivělého. Výchova nechť je spíše přísná, ale rozvázná, nikoli krutá. Důraz je položen na společný výchovný vliv obou rodičů, na ukázněnost, na skromnost a střídmost v jídle, ... zvláště pak na poslušnost prokazovanou skutkem.“²

Jan Augusta³ sám neženat, napsal „Kázání o stavu manželském“, kde hájí výchovu nejmenších, zejm. usiluje o mravní výchovu dětí, ale má na zřeteli i výchovu tělesnou včetně životosprávy.⁴ Jan Augusta byl nadán řečnictvím, což jej pozvedlo na přední místo v Jednotě. „Své“ výchovné zásady sděloval v kázáních pro pozvané manželské dvojice. „Velebí radostnou životní pohodu vydařeného manželství, obdarovaného kruhem dětí“⁵ Jako pedagog zdůrazňuje výchovu jen v rodině a ve sboru; výchovu pro „útlejší věk“ odděluje od výchovy pro „odrostlejší“ děti, které má matka zábavným způsobem „vlouditi“ do práce. Práce se má střídati s tělesným zotavením, hlavně pohybem a hrou“ (...) „rodiče mají s dětmi nakládati dětinsky, ne trpce, čili vmysliti se v psychologii dítěte“.⁶

Otázkou výchovy nejmenších se zabýval i Nathanael Vodňanský z Urášova. Také on měl vliv na Komenského. Vodňanský kritizuje nedostatečnou výchovnou péči v rodinách. Myslí zejm. na matky, které odmítají samy kojit děti a z toho pak vyvozuje neblahé důsledky pro zdravotní i morální stav dítěte. Lidé se zde dostávají pod úroveň ostatních živočichů, kteří se o svá mláďata dojemně starají, připománá Nathanael Vodňanský z Urášova. Nevhodně působí na dítě špatné příklady. Obecně Vodňanský soudí o nutnosti raného výchovného úsilí dětí, mají-li „vyspívat k plodné účasti“ na společenském životě.⁷

Mohli bychom zde jmenovat další vzdělané muže. Cílem sondy do předchozích věků byla moje snaha ukázat zájem a starost učenců o péči člověka v jeho raném věku. Učenci věděli už tehdy, jak působí dobrý nebo špatný příklad na malé dítě. Věděli i o důležitosti prenatalního vývoje a o péči o matku, o poslání ženy-matky a o důležitosti navrácení její důstojnosti v jednotě bratrské.

Je až neuvěřitelné, že Komenský již tehdy věděl význam péče matky o dítě ještě před narozením. Sám Jan Amos Komenský nabádá matky k šetrnosti, „aby něčím plodu svému neškodily: předně střídmostí a diéty dobré...; vystříhati se... škodlivého klesání neb našinování se“, podobně „hnutí mysli své na pozoru míti, aby se prudce něčeho nelekala, prudce hněvem nerozpalovala, těžce nestarala a nekormoutila...“⁸. A po narození dítěte aby sama kojila a nedávala dítě „kojné“.

Následující ukázka je - Komenského přirovnání života člověka k ohni a neustálá péče o něj.

¹ Molnár, Amedeo: *Česko-bratrská výchova před Komenským*. Praha: SPN, publ. č. 64-2-01, s. 58

² tamtéž, s. 58-59

³ (1500-1572) Dlouhá léta byl vězněn na Křivoklátě; po propuštění z vězení „brojil proti vyššímu vzdělání ve své církvi“ v přesvědčení, že „odtud nastala zkáza mravů v jeho církvi“. (IN: Novák, V. Jan.-Novák, Arne, 1913:63,67)

⁴ Molnár, Amedeo: *Česko-bratrská výchova před Komenským*. Praha: SPN, publ. č. 64-2-01, s.36

⁵ tamtéž, s. 104

⁶ Novák, V. Jan.-Novák, Arne: *Přehledné dějiny literatury české (od nejstarších dob až po naše dny)*. Olomouc: Nakl. R. Prombergera, 1913, s. 104-105

⁷ Čepková, Dagmar: *Předškolní výchova v díle J.A. Komenského a jeho předchůdců a pokračovatelů*. Praha: SPN, 1968, s. 43

⁸ Komenský, Jan Amos: *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1972, s. 17

„Poněvadž život jest oheň, oheň pak, nemá-li volného průchodu a ustavičného kmitání a plápolání, hasne ihned: také dítkám nevyhnutelně potřebí, aby každodenní svá hýbání a cvičení měly; proto i to rodičové opatrovati mají... A k té potřebě vymyšleno jest dětí (dokud samy běháním hýbati nemohou) kolíbání, konoušení, pěstování, sem tam nošení, ...“¹ Komenský doporučuje rodičům, aby jejich děti „nejprve v škole první, totiž mateřské, prvního šesti let věku“² byly, protože v „mateřském klíně“³ je dětem nejlépe. A v tomto věku mají být děti řádně vedeny k ctnostem. Zde Komenský také souhlasí s tzv. tělesným trestáním⁴ - „dítě, byť andělem bylo, metly však potřebuje“.⁵

V další literatuře se můžeme setkat také s pojetím dítěte jako „homunkula“ (Pešková, 2004) – malého dospělého. Od toho se odvíjely i požadavky jeho chování, potřeb, ... Dítě bylo oblečeno jako dospělý. Bylo tudíž nuceno se i tak chovat a bylo mu „bráněno“ být „dítětem“, venovat se spontánně svým hrám, apod.

Pro každé dítě je důležitý i sociální kontext, ke kterému dítě náleželo a ve kterém se vytvářely odlišné typy rodinných vztahů a nepochybně i citových vazeb. V matrikách můžeme vidět až do počátku 20. století rodiny s větším počtem dětí na jedné straně; na druhé straně velká dětská úmrtnost – vlivem špatných hygienických podmínek, nedostatečné výživy, apod., kdy děti podléhaly nemocem. Smrt byla pokládána za součást těžkého života, jako oddanost „Osudu“, oddanost Bohu, apod. V 17.-18. stol. „filosofie orientuje svoji pozornost na roli subjektivity v poznání i jednání“. Pozornost je věnována i dítěti, jeho „cestě“ k dospělosti a zralosti (př. Komenský, Rousseau, Pestalozzi); v 18. stol. se těžiště přesouvá k „pojetí člověka jako bytosti činné, jednající, projektující své cíle“.⁶ Ve 20. stol. v pedagogické a psychologické praxi je dítě postupně reflektováno jako svébytná bytost, která má svůj specifický horizont – svůj svět a prosazuje se názor, připravit dítěti co nejlepší podmínky pro jeho rozvoj.⁷ Na konci 20. stol. je dítě chápáno jako svébytný jedinec, který ovšem nemá představu, „jak konstituovat vlastní identitu“⁸, což má další důsledky viz níže.

Pokusím se nyní nastínit podrobněji některé důležité faktory, které mohou a v mnoha případech i mají výrazný vliv na dítě. Je zřejmé, že každý faktor má v jiném kontextu rodiny a dětí na dítě odlišný dopad. Zaměřila jsem se převážně na věkové období dítěte do 6 let, podle dělení Komenského je to první fáze vývoje člověka - „mateřský klín“, tzv. „dětství“.

Vývojová psychologie, (kterou jsem si zde vzala „na pomoc“ z důvodu současných poznatků vědy a snadnějšího porozumění některým fázím lidského života), dělí toto období na věkové jennécký, batolecí a předškolní. *Kojenecké období*, tj. období prvního roku života, je označováno jako „fáze receptivity“⁹, otevřenosti k okolnímu světu, které dítě za určitých

¹ tam.éž, s. 22

² tam.éž, s. 13

³ tam.éž, s. 40

⁴ dnes bychom mohli říci mírným napomenutím „metlou“; pozn. MJ

⁵ Komenský, Jan Amos: *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1972, s. 36

⁶ Pešková, Jaroslava: *Dětství a problém naší zodpovědnosti ve vztahu k němu*. IN: Sborník z mezinárodní konference konané na UK v Praze-pedagogické fakultě dne 22.5.2004, s. 244-245

⁷ srov. výzkumy dětské deprivace z 60. let Jos. Langmeiera a Zd. Matějčka (1968, 2. vyd.)

⁸ Pešková, Jaroslava: *Dětství a problém naší zodpovědnosti ve vztahu k němu*. IN: Sborník z mezinárodní konference konané na UK v Praze-Pedagogické fakultě dne 22.5.2004, s. 245

⁹ Vágnerová, Marie: *Vývojová psychologie I*. Praha: UK, Karolinum, 1996, s. 31

okolností přijímá. Zároveň je toto období „primární diferenciací a fixací“¹; tzn., že dítě začíná rozlišovat z velkého množství podnětů, některé podněty upevňuje a dále je zdokonaluje.²

Svoji otevřeností vyjadřuje dítě ochotu „akceptovat podněty, jenž jsou jeho součástí“ – míní se zde ty, které „nejsou považovány za ohrožující“³. Mluví se často v tomto období o získávání základní důvěry ke světu. Dítě chápe *trvalost a stabilitu objektů* ve svém okolí jako důležitý mezník v rozvoji poznávacích procesů; Např. již v 8. týdnu svého života hned po „pokrmové dominantě má v životě nemluvněte první místo libost ze společenského kontaktu – občas se u něj objevuje úsměv, ... ve třetím měsíci je úsměv na matčin příchod častější...“⁴ Můžeme mluvit o radosti, když zjistí, že se objevuje v blízkosti jemu známá lidská tvář.

Citový vztah nemluvněte k dospělému jako základ společenského vztahu se rozvíjí v prvním roce jeho života. Je známo, že „děti zbavené projevů mateřské laskavosti ubývají na váze, jsou náchylnější k onemocnění, upadají do psychologických regresů a vyvíjejí se nepříznivě v sociálním aspektu“.⁵

Matka, nebo jemu blízká osoba funguje v kontaktu s tímto dítětem jako „zrcadlo“. „*Tím mu poskytuje velmi originální, zrcadlovou zpětnou vazbu na takové komunikační úrovni, která je pro dítě srozumitelná... dítě si takto určité chování lépe uvědomuje, může tyto dovednosti dobře zafixovat a dále zdokonalovat.*“⁶ Pokud ovšem dítě má to štěstí a může vyrůstat u „zrcadlicí matky“, která je mu dostupná, je mu tudíž k dispozici, aby se mohlo zdravě vyvíjet jeho „Já“. I když vztah mezi matkou a dítětem není „dostačující“, tj. když matka nemá ke svému dítěti vřelý vztah, ale nebrání mu v jeho zdravém vývoji, může se přesto dítě přiměřeně zdravě vyvíjet.⁷ Není-li žádná podmínka splněna, i tak dítě matku zrcadlí a „vzorce chování“ se vtiskují v nitru dítěte.⁸

V posledním čtvrtletí kojeneckého věku se rozvíjí další způsoby sociálního učení. Jedním z nich je „nápodoba“. Toto učení v interakci je oboustranně posilováno, tj. jak ze strany matky, tak ze strany dítěte. Citlivá matka tak „přibližuje“ svět dítěti v přijatelné formě a upevňuje jeho pocit bezpečí a jistoty. Tzv. „symbiotická matka“⁹, jak uvádí P.Řičan (1990) může být zdrojem i negativních projevů. Oba pocity se také mohou rychle střídát.¹⁰

Mezi 6.-9. měsícem začne dítě diferencovat známé a neznámé lidi, k cizím lidem projevuje určitý odstup, může prožívat strach... známí lidé, zjm. matka pro něj jsou jistotou a bezpečím... Podle prof. Matějčka – by se v této fázi neměli lidé v péči o dítě příliš střídat, aby dítě mělo dostatečnou příležitost k učení... Není také dobré měnit v tomto období prostředí dítěte, neboť toto známé prostředí může být variantou něčeho známého.^{11,1}

¹ tamtéž, s. 39

² srov. Smékal, Vladimír-Macek, Petr eds): *Utváření a vývoj osobnosti. Psychologické, sociální a pedagogické aspekty*. Edice psychologie. Brno: Nakl. Barrister and Principal, 2002, s. 14-16 ... pro tento věk dítěte je charakteristická např. důvěra, či nedůvěra; rozlišování známého od neznámého – odtud první „diferenciace základem životní orientace na svět jako výzva nebo jako hrozba“.

³ Vágnerová, Marie: *Vývojová psychologie I*. Praha: UK Karolinum, 1996, s. 31

⁴ Příhořa, Václav: *Ontogeneze lidské psychiky I (Vývoj člověka do patnácti let)*. Praha: SPN, 1967, s. 146

⁵ tamtéž, s. 146-147

⁶ Vágnerová, Marie: *Vývojová psychologie I*. Praha: UK Karolinum, 1996, s. 47

⁷ Müllerová, Alice: *Dětství je drama. Hledání cesty k pravému já*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 1995, s. 24

⁸ pozn. MJ (z klinické praxe)

⁹ Řičan, Pavel: *Cesta životem*. Praha: Panorama, 1990, s. 96-98; [pozn.: „symbiotická matka“ vychází od „MY“ (matka a dítě), a krok za krokem se kojeneček osamostatňuje, než dojde k separaci. Kojeneček přilne „nejen k matce, ale i k místu, kde je doma“ (srov. tamtéž, s. 93)]

¹⁰ Vágnerová, Marie: *Vývojová psychologie I*. Praha: UK Karolinum, 1996, s. 49

¹¹ tamtéž, s. 50

Strach z neznámých lidí a situací se objevuje přibližně mezi 7.-8. měsícem;² - každý, nejen biologická matka, může v tomto období dítěti poskytnout vědomí jistoty a bezpečí, a svojí přítomností jej zbavovat úzkosti z „nebezpečného světa“.³ To je signál normálního vývoje. „Neznámá situace představuje nejistotu“, ve které hledá dítě oporu především u matky nebo jiné jemu blízké bytosti.⁴ – Projevuje tendenci se pak takových zdrojů jistoty držet.

„Strach z neznámého je znamením, že už dovede diferencovat vnější svět a rozlišovat význam jeho dílčích složek. Dosažení této úrovně je významným předpokladem pro budoucí osamostatňování. Dítě je svým strachem chráněno...“⁵ Je-li dítě v mámině náručí, dokáže „přemáhat existenciální úzkost z ‘neznáma’“, učí se „nebát se lidí“ na pohled odlišných.⁶ Mezi 6.-12. měsícem pokračuje rozvoj dětské identity ve fázi tzv. „subjektivního já“⁷ a tvoří se tzv. „rodinná identita, čili vědomí příslušnosti k širšímu společenství lidí“.⁸

Potřeba jistoty a bezpečí má pro počáteční rozvoj dítěte klíčový význam⁹; jde o „potřebu citové jistoty a bezpečí, která by jinak byla jen velmi těžko saturována...“¹⁰. Co se však stane, není-li matka schopna tyto potřeby naplnit? Zpravidla se tak stává, nemá-li sama své potřeby z raného dětství naplněné a bude si je pak s největší pravděpodobností „naplňovat“ prostřednictvím dítěte (dítě je jí k dispozici – neopustí ji, zahrnuje jí obdivem a pozorností), což může dítěti později bránit v jeho životě a ztěžuje mu to být sám sebou. Přirozené potřeby dítěte tudíž nemohou být integrovány, ale jsou „odštěpeny nebo vytěsněny“¹¹.

Nemá-li dítě své potřeby naplněné, tj. necítí-li pocit bezpečí a jistoty, může u něj dojít k vážnějším poruchám (podle závažnosti a dopadu na dítě), např. (Vágnerová, 1993) mluví o separaci a citové deprivaci a jejich kompenzaci – tj. okamžiky, kdy dítě hledá náhradní objekt – jídlo, hromadí věci, rezignuje; ... u separace vznikají separační úzkosti, což se projevuje např. zoufalstvím, vývojovým regresem, stagnací vývoje, ... apod. rizikovou skupinou mohou být v některých případech i tzv. „rodiny neúplné“.^{12,13}

Charakter uspokojování potřeby jistoty a bezpečí závisí na vztahu matky a dítěte. Tato zkušenost ovlivňuje i další rozvoj dětské osobnosti. Jednou z variant, která představuje značné

¹ Jako příklad můžeme uvést rodinu, která vlivem cestování žila do 4 let věku dítěte v provizorních podmínkách – velmi skromných – podobné maringotce. Po návratu „domů“ se dítě dozadovalo „maringotky“ a těšilo se, až bude opět ve své maringotce doma; pozn. MJ z praxe.

² Srov. Matějček, Zdeněk: 2003

³ Srov. Matějček, Zdeněk: *Pozitivní a negativní faktory v socializaci dítěte*. IN: Smékal, VI. (ed.): *Podpora optimálního rozvoje osobnosti dětí z prostředí minorit*. (Sociální, pedagogické a psychologické aspekty utváření osobnosti romských dětí a dětí z prostředí minorit). Brno: Edice psychologie, nakl. Barrister&Principal, 2003, s. 67

⁴ Vágnerová, Marie: *Vývojová psychologie I*. Praha: UK Karolinum, 1996, s. 50; Srov.: VI. Smékal-P. Macek (2002, s. 14)

⁵ tamtéž, s. 51

⁶ Srov. Matějček, Zdeněk: *Pozitivní a negativní faktory v socializaci dítěte*. IN: Smékal, VI. (ed.): *Podpora optimálního rozvoje osobnosti dětí z prostředí minorit*. (Sociální, pedagogické a psychologické aspekty utváření osobnosti romských dětí a dětí z prostředí minorit). Brno: Edice psychologie, nakl. Barrister&Principal, 2003, s. 63

⁷ Vágnerová, Marie: *Vývojová psychologie I*. Praha: UK Karolinum, 1996, s. 55

⁸ Matějček, Zdeněk: 2003, s. 68

⁹ tamtéž, s. 61

¹⁰ Srov. Vágnerová, Marie: *Variabilita a patologie psychického vývoje*. Praha: UK Karolinum, 1993, skripta pro posluchače pedagogické fakulty UK Praha, s. 128, 131; srov. též A. Müllerová, 1995.

¹¹ Müllerová, Alice: *Dětství je drama. Hledání cesty k pravému já*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 1995, s. 25-26

¹² Vágnerová, Marie: *Variabilita a patologie psychického vývoje*. Praha: UK Karolinum, 1993, s. 132-134

¹³ Srov. též: (Langmeier-Matějček, 1968)

narušení rovnováhy je tzv. dvojitá vazby (double-bind), jejímž základem je porucha v oblasti komunikace – přestává být jasná a jednoznačná a není srozumitelný ani obsah citového vztahu. Tuto nejasnost si může dítě postupně rozšířit i na vztahy s jinými lidmi, dochází tak ke zkreslení sebeobrazu a k deformaci vlastní identity.¹

Citová deprivace zn. jednoznačné strádání v oblasti emocionálního uspokojování. Podle Virginie Satirové² se děti rodí kongruentní, tj. plně míru, lásky, radosti, spojení a pravdy – (pokud ovšem neprožilo dítě předporodní nebo jiná traumata).³ Novorozenci tedy přicházejí na svět „v rovnovážném stavu s potenci k růstu“.⁴ Uvnitř základní triády se dítě učí rodinná pravidla o bezpečí, o svém těle, o své hodnotě, učí se i schopnosti milovat, (srov. Vágnerová, 1993); dítě se učí také různé vzorce chování, postoje, normy. Stejně tak potřebuje pro život řád (hranice) a tzv. platná pravidla, trvalost objektu „a v sociální oblasti stabilní vztah s určitou osobou“, např. s matkou a je to právě rodina, která „je modelem určité základní sociální situace, které se dítě naučí porozumět“, kde si může dovolit být zvidavé.⁵

„Matčina rovnováha“ a tím „i stabilita jejího imunitního systému“ je závislá na matčině dobrém vztahu s jejím partnerem-otcem dítěte. Tím je zřejmá důležitost a tudíž nepostradatelnost funkce otce již od samého počátku narození dítěte. Konfliktní nebo „vyprázdňený vztah“ matky s otcem dítěte nevytváří dítěti prostředí, které by jej „sytilo“ tak, jak je dítě potřebuje. A tak jsou následky „podvýživy“ dluhem do dalších let dítěte. Je-li naopak vše „bez nápadnosti a sociální placenta“ poskytovala dostatek výživy“, která byla přiměřená vývojovému stupni dítěte, pak je velmi malá pravděpodobnost vážných poruch nejen na psychické, ale i na somatické úrovni.⁷

Rodiče často očekávají od dítěte, že bude podle jejich představ a podle toho, jak se dítě od představ rodičů odlišuje, je buď trestají nebo oceňují. To způsobí, že dětská identita je pak „výsledkem učební situace, které se tito tři lidé (otec, matka a dítě) účastní.“ Mnoho se člověk naučí ještě před dovršením dvou let. Kojenecká identita je tedy „odvislá od okolí“, zjm. počátku jsou děti otevřeny všemu a velmi brzy se také učí „potenciálně bolestivým situacím vyhýbat“.⁸

[V. Satirová uvádí: „Když jsme se narodili, museli jsme se učit, jak se o sebe starat, jak se starat o ostatní, i co od nich čekat. Museli jsme si osvojit pravidla, podle kterých jsme ve své rodině žili. Časem, když jsme se naučili mluvit, museli jsme se naučit základní obranné mechanismy, jak se definovat a chránit“ (včetně používání copingových pozic... tj. odpovědi na stresovou situaci ve formě obviňující (blaming), rušivé (irrelevant or distracting), usmiřující (placating) nebo superracionální (computing)) někdy se mluví také o „pozicích přežití“

¹ Vágnerová, Marie: *Vývojová psychologie I*. Praha: UK Karolinum, 1996, s. 61-62

² Virginia Satir (*1916-†1988) představitelka americké humanistické psychologie a psychoterapie rodin. V díle „*Family therapy*“ (1964) ukázala klientův problém a jeho vliv na celou rodinu... a naopak. Tedy zájemnou propojenost – mluvila o „rodinném systému“. „Rodinný systém je hlavní souvislost (kontext) pro jednoho člověka – jeho chování, myšlení a citění. Jak rodiče učí své děti je právě tak důležité, jako co je učí“. IN: Satir, 1964, s. 27

³ Banmen, Kathlyne Maki: Seminář „*Hojení se z rodinného násilí užitím systemické transformační terapie*“, Praha: listopad/2005

⁴ Satirová, Virginia; Banmen, John; Greberová, Jane; Gomoriová, Marie: *Model růstu – Za hranice rodinné terapie*. Brno: Nakl. Cesta, 2005, s. 35

⁵ Srov. Vágnerová, Marie: *Variabilita a patologie psychického vývoje*. Praha: UK Karolinum, 1993, s. 128-131

⁶ autoři Trapková, Chvála uvádějí pojmenování sociální děloha a sociální placenta=tj. místo potřebné k vhodné psychické a sociální „výživě“ dítěte - analogie biologické dělohy a placenty..

⁷ Trapková, Ludmila-Chvála, Vladislav: *Rodinná terapie psychosomatických poruch*. Praha: Nakl. Portál, 2004, s. 105-106

⁸ Satirová, Virginia; Banmen, John; Greberová, Jane; Gomoriová, Maria: *Model růstu – Za hranice rodinné terapie*. Brno: Nakl. Cesta, 2005, s. 25,27

Pojetí dětství a dopad dějinných událostí na člověka

- *podrobně viz lit.*^{1,2]} srov. Petříček³: M. Ponty začíná chováním. „Naše chování je v každém okamžiku výraz. Je to cosi, co umožní pochopit intenci...“. Podobně můžeme najít u prof. Hogenové⁴: „Je třeba umět číst ve skutečích, v nich se nic neztrácí; - brát skutek jako odpověď a hledat v této odpovědi otázky, ony nás totiž přivedou k ens intencionalé“. „K úkolům člověka patří, aby přestal opovrhovat tělem a rozpoznal, že právě tělo je zdrojem a nástrojem tvořivosti, že ji zakládá, nese i uskutečňuje...“⁵; srov. A. Müllerová co vše se člověk musel v dětství „naučit“, aby necítil bolest, aby si nepřipouštěl pocity, aby přežil...⁶

Někdy děti používají „svoji“ rodinu jako měřítko své ceny. Děti mají potřebu být v rodině přijaté a rodiče si přejí pro své dítě „bezpečí a úspěch“. Je to v dané situaci a v poznání rodičů to nejlepší, co umí a co dokáží dítěti předat. Tyto poznatky si dítě odnese v dospělosti do rodiny, kterou zakládá samo a „opakuje je s jinými lidmi a v jiných situacích až do doby, než se naučí věci zvládat jinak“. Jde tedy o to, že cokoliv člověk „vyhodnotil“ v dětském věku jako ohrožující, bude jej i v pozdějším věku nutit reagovat stejně. A tak se tyto vzorce předávají z generace na generaci.⁷

Člověk, který má nízkou sebehodnotu, je oslaben a je také oslabena jeho schopnost učít se, tzn., že člověk nemá dost jistoty pro naplnění svých tužeb, pro projevení svých přání a také pro zkoušení nových věcí. Jde tedy o to, v „jakém stavu“ má člověk svoji hodnotu o sobě, není však obecně pochyb, že hodnotu nemá.⁸

(K.M. Banmen) Lidské tělo bez rozdílu věku „vždy reaguje na energii, kterou vysílají ostatní lidé“. Je tomu tak i u malého dítěte „v kolébce“ - reaguje na své okolí a „dělá si o něm závěry“. Batole nerozlišuje mezi vnějším světem a sebou samým a už vůbec nemá ponětí o nějakém kontextu. Hádají-li se však rodiče a dítě je na doslech, reaguje a má své pocity založené na daných zvucích. Výsledek, který si z té situace „udělá“ je „nejsem v bezpečí“.⁹ Srov.: (J. Piaget, 1997) tzv. stádium reflexů a stádia prvních zvyků nazývané „adualismus“^{10,11}. Srov. též A. Müllerová: vytěsňené pocity zůstávají v těle „uloženy“ jako informace, jejichž souvislost zůstane člověku nesrozumitelná až do té doby, dokud se nepodaří „spojit původní situaci s intenzívnými pocity zažívanými v současnosti“, z čehož vychází terapeutické metody.¹²

Člověk si pak na základě zcela nedostatečných vstupních dat dokáže „zobecnovat a přenášet si toto zobecnění do dospělosti a potvrzovat tím své dětské závěry“. Je však třeba „ctít svou minulost a pamatovat si, že její percepce“ (vnímání, poznání a vlastní zkušenost, naše vidění světa) může člověk vždy změnit.¹³ Jde o to, „spojit se s vlastním životním procesem, probudit

¹ tamtéž, s. 192

² Satirová, Virginia: *Kniha o rodině*. Praha-Bрно: Nakl. Práh, Nakl. Svan, Knižní klub, 1994, Translation:

³ Lindříšková Šolcová, Vlasta Lišková, s. 77-95

⁴ Petříček, Miroslav jr.: Přednáška PF UK Praha - doktorské studium, 2003, čerpáno z vlastních poznámek MJ

⁵ Hogenová, Anna: *Rozumění a úloha objektu*. Vydáno dne 21.1.2004. IN:

<http://www.czp.cuni.cz/filv/phprs/view.hph?cisloctanku=2004012101>

⁶ Mokrejš, Antonín: *Odvaha vidět, Friedrich Nietzsche-myslitel a filosof*. Praha: Vydalo nakl. a vyd. H&H, s.

⁷ Müllerová, Alice: *Dětství je drama. Hledání cesty k pravému já*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 1995, s. 5-6

⁸ Satirová, V. (edc.): *Model růstu - Za hranice rodinné terapie*. Brno: Nakl. Cesta, 2005, s. 27, 53, 56

⁹ tamtéž, s. 27

¹⁰ tamtéž, s. 187-188

¹¹ Piaget, Jean-Ingelderová, Bärbel: *Psychologie dítěte*. Praha: Nakl. Portál, 1997, s. 26-27

¹² Hartl, Pavlína: *Psychologický slovník*. Praha: Nakl. Jiří Budka, 1993, s. 6: „adualismus“ = „neschopnost

¹³ rozlišovat mezi světem svého myšlení a světem reality“.

¹⁴ Müllerová, Alice: *Dětství je drama. Hledání cesty k pravému já*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 1995, s. 10-11

¹⁵ Satirová, Virginia (eds.): *Model růstu - Za hranice rodinné terapie*. Brno: Nakl. Cesta, 2005, s. 275

energii“ ať už k získání naděje nebo k odstranění tzv. bloků, které v člověku vznikají.¹
Výsledkem má být plnější lidskost, hloubení.

„Jestliže dítě nebude žádným člověkem citově akceptováno a pozitivně hodnoceno, pokud nebude mít pro nikoho osobní význam, nebude jej mít ani pro sebe, bude nejisté a dezorientované...“²; (srov.: Lorenz, 1990) citová chudoba, nedostatek osobního kontaktu s matkou v nejtěplejším dětství, ... nebo nezvratné poškození v raném dětství³. Pokud matka ve své roli trvale selhává, je zde nebezpečí, že dítě samo sebe obtížně identifikuje (popřípadě hodnotí zcela negativně). Není tak uspokojována ani jeho potřeba seberealizace ve smyslu potvrzení vlastního, osobně sociálního významu. Tyto děti mívají i v pozdějším věku nízkou sebedůvěru, považují se za méně hodnotné a nevýznamné.⁴

To má další důsledky v oblasti socializace, kde dochází k přijetí hodnot a norem. Je otázkou, co se stane pro takové dítě normou vzhledem k nízkému sebehodnocení, resp. podhodnocení? Matějček (2003) charakterizuje „socializaci“ jako proces, který probíhá od „časného dětství“. Počátky socializačního procesu jsou pravděpodobně ještě dříve – nejen v prenatálním období, ale již „v rodičovských postojích těch, kdo toto dítě zplodili“.⁵

Srov. R. Smahel a jeho „zamyšlení“ nad příčinami různých závislostí mladých lidí – kořeny je nutné hledat u počátku, tj. již v obd. prenatálním, kde mohou nastat první poruchy (jde např. o přijetí těhotenství, resp. přijetí již zploděného dítěte a matkou přijaté, včetně pozitivního kontaktu matka a dítě), tzv. primární bonding, neboť dítě již před narozením má „svůj duševní život, své reakce, své slasti i strachy“. Podobně jako má nedozírný význam prenatální období, je i první rok života dítěte významný pro celý jeho další život. „Nedá-li matka svému dítěti v tomto roce dostatek péče, něhy i celkové blízkosti, vytvoří u něj základní nedůvěru v sebe“, k druhým lidem i ke světu. Může tím být způsobeno celkové jeho „vykořenění klíčící osobnosti“. Chybný přístup, „chybná výchova“ se pak může táhnout jako „tragická nit“ i přes několik generací.⁶ Pokud ovšem člověk v sobě „nezastaví“ další pokračování, tedy „předávání“ dál.⁷

Otcovská pozice pomáhá dítěti k tomu, aby „vrůstal do řádu“; otec je ten, který dítěti otevírá cestu do budoucnosti a pomáhá mu nalézt „vlastní identitu“, ovšem při respektování vnitřní svobody dítěte... „Dítě kolem pěti let má již dostatek informací o své ceně.“ Tzn. pokud se cítí milováno a tím pádem přijato, je to dobrý základ pro vytváření zdravé sebeúcty.⁸ Srov. též (Nakonečný, 1998) – bazální úzkost, citová deprivace, osamělost a pocity ohrožení, to vše je „zakotveno již v ranných dětských zkušenostech“, a za tím vším je touha po lásce, po přijetí, ...⁹, srov.: (H. Jellouschek) – otázky rozvodu a zájem o odloučené dítě,¹⁰ a (J. Skoblík) – proces internalizace či interiorizace norem...¹¹

¹ tamtéž, s. 181

² Vagnerová, Marie: *Vývojová psychologie I.* Praha: UK Karolinum, 1996, s. 62

³ srov.: Lorenz, Konrad: *Osm smrtelných hříchů.* Praha: Edice Reprint, Nakl. Academia, 2000, s. 47,50

⁴ Vagnerová, Marie: *Vývojová psychologie I.* Praha: UK Karolinum, 1996, s. 62

⁵ Matějček, Zdeněk: *Pozitivní a negativní faktory v socializaci dítěte.* IN: (Smékal, 2003, s. 65)

⁶ Smahel, Rudolf: IN: www.smahel.cz

⁷ pozn. MJ, srov. Satirová viz výše

⁸ Smahel, Rudolf: IN: www.smahel.cz; srov. (Satirová, 1994 a 2005)

⁹ Nakonečný, Milan: *Psychologie osobnosti.* Praha: Nakl. Academia, 1998, s. 286-287

¹⁰ Jellouschek, Hans: *Pravidla lásky.* Praha: Nakl. Portál, 2003, s. 116

¹¹ Skoblík, Jiří: *Přehled křesťanské etiky.* Praha: UK Karolinum, 1997, s. 65

Vše prožité, tedy i návyky (i z velmi rané fáze života člověka) je uchováno, v paměťových dráhách lidského mozku.¹ Srov. potřeby malého dítěte určité „optimální hladiny“ slasti, která umožňuje zdárný růst v „rámci symbiotické sféry“. Jak již výše zmíněno, matka poskytuje dítěti, resp. jeho nevypělému Egu základní „zrcadlíci referenční rámec“. Je-li však matka nevyrovnaná, úzkostná, zjednodušeně řečeno „nezralá“, jsou její reakce nepředvídatelné, a tudíž „pozdější nezávislé fungování dítěte je méně pravděpodobné (Mitchel, Blanck, 1999; IN: Sulová, 2004).²

Další poruchy dítěte jsou velmi detailně zpracovány, např. je-li nedostatečné uspokojování potřeb dítěte dostatečně dlouhou dobu, dochází k adaptačním poruchám, příp. k frustraci, při neočekávané ztrátě naděje; v důsledku zanedbanosti nebo nedostatečného a nepřiměřeného výchovného působení dochází k citové deprivaci.³

Shrňme-li první rok života dítěte, má dítě na konci tohoto věkového období života určitý základ budoucí jistoty. Neboť dosáhlo k vývojovým mezníkům ve vědomí vlastní bazální identity odlišené od okolního prostředí, má základní orientaci v bezprostředním okolí včetně vytvoření základních vztahů k prostředí, vědomí stability vnějšího světa a je v něm posilován pocit jistoty a bezpečí především uspokojujícím vztahem s matkou, resp. s rodiči.⁴

Pro batolecí věk je charakteristickým znakem osamostatňování a uvolňování z různých vazeb, jež logickým pokračováním je „expanze do širšího světa.“⁵ Tzv. „expanze do prostředí“ není pro dítě jen záležitostí rozvoje pohybových schopností. Závisí i na určité předběžné informaci o tomto prostředí, aby vědělo, co je pro ně ohrožující, neutrální a nebo atraktivní. Nedostatečná orientace v prostoru zvyšuje nejistotu a vyvolává strach, omezuje potřebu aktivity. „Lokomoce má také svůj sociální význam.“ Je chápána jako symbol „úspěšného vývoje“. Motorický vývoj určitým způsobem souvisí s potřebou aktivity, která může být negativně ovlivněna stavem dítěte nebo nepříznivým působením okolí, kde hrají největší roli rodiče.

Sřízená aktivita – jako neuspokojená potřeba dítěte, tedy nečinnost vyvolává v dítěti napětí, kterého se dítě snaží zbavit svým specifickým způsobem, a protože často jeho okolí nechápe příčinu jeho chování, bývá dítě nevhodně tlumeno, a tak se jeho problém prohlubuje.⁶ Srov. (V. Příhoda, 1967) „*Batole má již ve vsi i ve velkoměstě opěrné body – domy, výkladní skříně, obchody, křižovatky - podle kterých se orientuje...*“, stejně tak rozlišuje tvary – uplatňuje „dominanci oka“ – orientuje se v obrázkových knížkách, rozpozná zvířata, ... na fotografii „na úroveň“ blízkou osobu, apod.⁷ Ke konci batolecího věku tedy začíná být jistota fixována na znalost pravidel funkce okolního světa.⁸

Pro dítě je lákavé i potřebné učit se rozumět řádu světa (dávání hranic). Pochopení platnosti pravidel usnadňuje i emancipaci dítěte. Subjektivní výhodnost pravidel se někdy u batolat odrazí až ve zdánlivě přehnaném lpění na stereotypch a rituálech, které musí být přesně

¹ Friedlová, Karolín: *Bazální stimulace v ošetrovatelské péči*. Skriptum pro základní kurz Bazální stimulace: www.bazalni-stimulace.cz; Frýdek-Místek: Tiskárna Kleinwächter, 2005, s. 2

² Sulová, Lenka. *Raný psychický vývoj dítěte*. Učební texty UK v Praze. Praha: Nakl. Karolinum, 2004, s. 186

³ Vágnerová, Marie: *Psychopatologie pro pomáhající profese* (Variabilita a patologie lidské psychiky), Nakl. Portál Praha, 1999, s. 29-37, 147, 166

⁴ Vágnerová, Marie: *Vývojová psychologie I*. Praha: UK Karolinum, 1996, s. 63-64

⁵ tamtéž, s. 65

⁶ tamtéž, s. 67-69

⁷ Příhoda, Václav: *Ontogeneze lidské psychiky I. (Vývoj člověka do patnácti let)*. Praha: SPN, 1967, s. 151, 157

⁸ Vágnerová, Marie: *Vývojová psychologie I*. Praha: UK Karolinum, 1996, s. 70

určené a pokud možno neměnné [př. vyprávění pohádky, tak jak jde přesně děj a opakovaně, tj. věci dělat tak, jak má dítě naučený postup; nebo při oblékání: matka obléká dítěti oblečení v určitém pořadí a otec toto pravidlo „naruší“ tím, že obléká dítěti oblečení v jiném pořadí, ...]; Stereotypy a rituály dávají dítěti jistotu.¹ Srov. (Machovec, 1998) - opouštění vžitých obyčejů.² Ve třech letech je vyvinuto mravní pojetí dítěte – neboť „*počiny jsou zařazovány do kategorií smíš a nesmíš*“. Dítě cítí „*odpovědnost za některé hlavní rysy svého chování, je-li správně vedeno: nebere cukroví bez dovolení ... ukládá své hračky na vykázané místo*“, apod.³

Důležité pro toto období je také trvalost objektu (tedy místa, v němž dítě žije); Srov. výše, což je základ pro vytváření „předpojmu“ – dítě má pak potřebu takovému objektu dát jméno.⁴ Na prostředí dítěte, ve kterém žije, závisí jeho psychický vývoj. Srov. (Příhoda, 1967, s. 58-59); (Vymětal, 2004, s. 73) - dítě potřebuje jistotu, a pocit zázemí.

Deti zůstávají závislé tehdy, nejsou-li schopny samostatné lokomoce (aktivního pohybu), symbolického uvažování o realitě, nebo když jsou vystaveny závažnějšímu emočnímu strádání po určitou dobu, tj. je-li více negativních zkušeností, např. (traumatizace rodinným prostředím – strach, nemoci, hospitalizace, atd.).⁵ Srov. (Vymětal, 2004) – dítě potřebuje bezpečné zázemí – domov, který je „výsledkem vztahů dospělých“, neboť člověk se řídí tím, co sám viděl u rodičů.⁶

Aby mohlo dojít k separaci od matky, potřebuje dítě potvrdit hodnotu svých kompetencí – může být pochváleno, oceněno a potřebuje také vědět, že dělá dobře potřebné činnosti a dosahovat tak určitého vývojového pokroku. Má-li dojít k separaci od matky, musí u něj zůstat rovnováha mezi potřebou osamostatnění a potřebou jistoty a stability a potřebou sebeprosazení tzv. „já sám“, která může mít charakter negativismu; jde o vědomí „*trvalosti vlastní existence a vědomí její proměnlivosti*“.⁷ Srov. následující zkušenost A. Maslowa.

Moment separace umožňuje růst člověka – A. Maslow si položil otázku, jak růst probíhá, jak se děje? Zdravě rostoucí děti spontánně žijí přítomností. Dítě je přirozeně zvědavé, má odvahu se svou touhu poznávat, spontánně objevuje, má zájem. Pro růst je odvaha důležitá. Růst se uskutečňuje tehdy, když je další krok vpřed subjektivně příjemnější, radostnější, vnitřně uspokojivější než předcházející uspokojení. Bezpečí umožňuje člověku „uvolnit vyšší potřeby a impulsy a růst k dokonalosti“.^{8,9} Dá-li rodič (v této fázi zjm. však matka) dítěti dostatečnou jistotu a dobré zázemí, odváží se „vykročit“. Nemá-li však dítě bezpečí, spontánně se zpravidla rozhoduje pro bezpečí. Neboť „potřeby bezpečí jsou nadřazené potřebám růstu“. Člověk musí mít „uspokojené potřeby bezpečí“, čím více jsou potřeby bezpečí uspokojovány, tím jsou méně přitažlivé a člověk se může uvolnit pro potřeby vyšší.¹⁰

¹ tamtéž, s. 70-71

² Machovec, Milan: *Filosofie tváří v tvář zániku*. Brno: Nakl. „Zvláštní vydání“, 1998, s. 281

³ Příhoda, Václav: *Ontogeneze lidské psychiky I. (Vývoj člověka do patnácti let)*. Praha: SPN, 1967, s. 203

⁴ Vágnerová, Marie: *Vývojová psychologie I*. Praha: UK Karolinum, 1996, s. 75

⁵ tamtéž, s. 79

⁶ Srov. Vymětal, Jan: *Úzkost a strach u dětí: jak jim předcházet a jak je překonávat*. Praha: Portál, 2004, s. 10, 107-109

⁷ Vágnerová, Marie: *Vývojová psychologie I*. Praha: UK Karolinum, 1996, s. 82-89

⁸ Srov. Maslow, Abraham H.: *Ku psychologii bytí*. Bratislava: Vydalo vydavatelstvo PERSONA, 2000, s. 70-73

⁹ Srov. též Patočka, J.: *Kacířské eseje o filosofii dějin*. Praha: Academia, 1990, s. 73, („Gilgamešova panika nad mrtví druhá, podobně jako dospívající může ustupovat do bezpečí infantilismu“).

¹⁰ Maslow, 2000, s. 74

Každá lidská bytost má v sobě dvě skupiny sil. Jedna se týká bezpečí a obrany – ta pochází ze strachu, má tendenci držet se minulosti, vracet se, neodvažovat se nic nového podnikat. Dítě se pak obává vymanit se z matčina náručí. Obává se přijmout poskytovanou možnost změny, růstu. Druhá skupina sil – tlačí člověka dopředu, pohání jej k „celistvosti a jedinečnosti self“, tedy k plnému rozvíjení a fungování všech jeho schopností a k přijetí skutečného self, ale i k důvěře k vnějšímu světu. Proto můžeme považovat „proces zdravého růstu za nekonečný řetěz situací, ve kterých se člověk svobodně rozhoduje“. Každý člověk v každém okamžiku má možnost volby – ať už je to rozhodnutí např. z nezralosti do zralosti, tj. rozhodnutí k růstu, nebo k setrvání v situaci, jaké je.¹ A počátek těchto procesů je ve velmi rané fázi života člověka.²

Pocit bezpečí může být také narušen, onemocní-li vážně rodič. Podle Chvály a Trapkové je pak „ohrožen sám zdroj ochrany“, který je v dětství naprosto nepostradatelný. V každém člověku nezůstane trauma živé a je více možností, jak se s prožitou existenciální úzkostí vyrovnat.³

„Vypadá to, jako by existovaly seberegulující síly rodu přestupující celé generace. Dojde-li k závažné poruše v linii rodu“ (např. úmrtím v rodině – otce nebo matky, které zbylý rodič špatně snáší, může si připoutat k sobě jako náhradu dítě). Toto je možné uzdravit postupně. Je však nutné, aby další generace vynaložily více sil, tedy předaly něco, co sami nedostaly. Např. chybějící otec v rodině – dcera se nerozvede, a udělá vše pro to, aby „uchovala dětem otce“ a tím „přeruší řetězec“. „Podobný mechanismus je na buněčné úrovni. Také buňka může opravit svůj genetický materiál v několika generacích, pokud nebyla poškozena natolik, aby zahynula“, jak prokázala Barbara Mc Clintocková, americká genetická (MC Clintock, B., 1950).⁴ Za války byly rodiny krutě zkoušeny, roztrženy. Je velmi mnoho takových příběhů. Proto je důležité „při setkání“ s rodinou „vnímat transgenerační kontext“, neboť se může stát, že „bez pochopení vnitřních sil interakčního prostředí rodiny“ můžeme člověku hodně ublížit.⁵

Období člověka od jeho 3let do 6 let se vyznačuje syntézou všech schopností lidské osobitosti na vyšší úrovni, kterou umožňuje „postačitelné ovládnutí druhé signální soustavy a možnost intimního kontaktu“ (míněno sdílení blízkosti, prostředí důvěry, apod.) nejen s dospělými, nýbrž i s dětmi stejného věku.⁶ Tím je dosažena také kvalita chování, která je harmonicky upravena strukturou všech složek individuality, až do začátku období puberty. Zd. Matějček toto předškolní období charakterizuje nejen jako důležitou přípravu pro školu, ale také pro život: „a to daleko dopředu – dítě vývojově překračuje bezpečné hranice své rodiny a vstupuje do společenství svých vrstevníků. Teprve ve styku s druhými dětmi a ve vztahu k nim se kladou základy tzv. prosociálních vlastností“ jako je např. soucit, spolupráce, apod. Je to také mimořádná doba nejen pro důležitost vztahů s vrstevníky, a tedy přátelství, ale přímo pro „sugestibilní“ přijímání toho, co předkládají autority, zde dítě „otiskuje své prostředí“ nejvíce.⁷ A vše postupně v dítěti dozrává.

¹ Maslow, 2000, s. 70-74

² Pozn.: Na jedné straně může člověk „růst přes potěšení“; může však růst také přes utrpení... (viz např. V.E. Frankl: „Franklovský“ postoj se však týká spíše dospělého jedince – růst skrze utrpení.

³ Trapková, Ludmila - Chvála, Vladislav: *Rodinná terapie psychosomatických poruch*. Praha: Portál, 2004, s. 6

⁴ *tamtéž*, s. 15

⁵ *tamtéž*, s. 16

⁶ Příhoda, Václav: *Ontogeneze lidské psychiky I. (Vývoj člověka do patnácti let)*. Praha: SPN, 1967, s. 205

⁷ Matějček, Zdeněk: *Pozitivní a negativní faktory v socializaci dítěte*. IN: (Smekal, V. (ed.) 2003: 69)

V tomto období jde nejen o prostředí důvěry, které má doma, jde také o získávání potřebných zkušeností vždy ve svém konkrétním čase. Ať již jde o zkušenost např. se stavebnicí – dítě je zapojeno celým tělem, zapojuje i svou inteligenci. Nemělo-li dítě příležitost objevovat „čeho je schopné“ proto, že jej někdo chrání a tudíž mu „objevovat“ neumožní, nebude mít tak možnost přidat něco ze své celkové zkušenosti, a to mu neumožní „vyzrát z nitra“. Každý kousek vlastní, aktivní zkušenosti je příležitostí objevovat stále více to, k čemu má schopnosti – to je základní část podle A. Maslowa „pokroku“ dítěte k jeho „stavu zralosti“ a sebenasměrování.¹

Velmi důležitá pro dítě je „vazba s otcem“ (secondary bond), která může být nejen alternativním zdrojem jistoty a bezpečí, ale i zdrojem stimulace.² Otcové slouží svým synům jako mužský vzor chování a chlapi se s ním identifikují. Podle soudobého výzkumu (Matoušek, 2003) se ukazuje nezbytná přítomnost otce v rodině jako jeden z faktorů, který zabraňuje delikvenci syna. Tzn. žijí-li chlapi ve společné domácnosti s vlastním otcem, mají „významně menší sklon přestupovat meze zákona“, než chlapi žijící bez otce nebo s otcem nevlastním.^{3,4} Vztah otce a syna je pro dítě prvním „dobrovolným“ vztahem, do kterého dítě vstupuje (tj. jak chlapec, tak také dívka) po narození. „Dobrovolným“ vztahem je vztah, bez kterého dítě může přežít. Na rozdíl od primárního vztahu (primary bond), který je bezpodmínečně nutný k fyzickému přežití dítěte, a proto je (primární vztah) nedobrovolný.

Primární „bonding“, tj. „zrakové a hmatové pouto mezi matkou a dítětem po porodu, dává oběma pocit souměřitelnosti a jednoty, který by se měl v přirozeném a ideálním případě vyvíjet již od početí a růst spolu s dítětem. „Bonding“ poskytuje dítěti bezpečí a jistotu, nutné k tomu, aby mohlo matce důvěřovat. Matce pak pouto s dítětem dopomáhá k instinktivní jistotě, která jí umožňuje chápat signály dítěte a odpovídat na ně. Tuto první oboustrannou důvěru nelze už nikdy dohnat...“; dále A. Müllerová dodává, pokud matka zažije tuto prvotní vazbu s dítětem, je velká pravděpodobnost, že své dítě nebude zneužívat pro své případně nenaplněné potřeby ze svého dětství a zároveň by měla být připravenější uchránit dítě i před „zneužíváním“ ze strany otce.⁶

Sekundární vztah (secondary bond) je vztah dobrovolný a vzniká tzv. „přihlášením se“ ke svému potomku před okolím a také před dítětem samotným (tzv. „claiming“), dá mu vědět, že je jeho – a to se děje prvotně ze strany dospělého.⁷ A povzbuzují své dítě ve smyslu „Jdi, máš na to, věřím Ti, - a to je pro dítě svým způsobem i závazek...“ To však dokáže udělat ten, jehož sebeúcta je dostatečně vysoká, pokud tomu tak není, „nedovoluje“ rodič dítěti prožívat ostatní dobrovolné vztahy jako zdravé a vytváří tím silný vzorec pro dítě, jak vnímat sám sebe, svou sebeúctu.⁸

První tzv. dobrovolný vztah má klíčový význam pro další dobrovolné vztahy dítěte, do kterých člověk vstupuje nejen v dětství, ale i v dospělosti. Díky „bondingu“ je pro dítě matka „životním středem“. Otcova role je zase zprostředkovávat dítěti kontakt s okolím, poznávání ve vnějším světě a návrat dítě k matce - do bezpečí. Otec potřebuje cítit, že je dítětem

¹ Srov. Maslow, Abraham H.: *Ku psychologii bytí*. Bratislava: Vydalo vydavatelstvo PERSONA, 2000, s. 75

² Vágnerová, Marie: *Vývojová psychologie I*. Praha: UK Karolinum, 1996, s. 102

³ Matoušek, Oldřich: *Mládež a delikvence*. (Možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže).

Praha: Portál, 2003, s. 40

⁴ Srov. (Matěj Černý + Steven Young + Walter Zahnd); Černý, Matěj: www.akluby.cz (Model růstu), Mužské

skupiny v Modelu růstu, 2006

⁵ Srov. Müllerová, Alice: *Dětství je drama. Hledání cesty k pravému já*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 1995, s. 24

⁶ tamtéž

⁷ Bible: (MT 3,17)=(srov. též „Toto je můj milovaný Syn, jehož jsem si vyvolil.“); „... Ty jsi můj milovaný Syn, tebe jsem si vyvolil“; podobně i (MK1,11).

⁸ Srov. Černý, Matěj: www.akluby.cz (Model růstu), Mužské skupiny v Modelu růstu, 2006

přijímáno. Tento vztah je třeba vyživovat. Pokud není vytvořen vztah mezi otcem a synem vztah „vede to v následujícím životě k závislostnímu chování. Podobně je nutné vytvořit vztah „adoptivní otec-syn“. To však by bylo další velké téma k bádání...

Citově bezpečný vztah s oběma rodiči a sourozenci přináší dítěti výhody ve vytváření pevnějšího zázemí s modely chování rodičů. I pocit bezpečí vytváří jisté, stálé prostředí, ke kterému dítě patří, ve kterém dítě žije.¹ Srov. (Poněšický, 2003) [přirozený růst, zrání a vývoj; sbírání zkušeností, zprostředkování dítěti základní důvěry; radost z interakcí; učení se optimálnímu řešení různých životních situací - nápodoba, sebejistota, naplněnost potřeb, zdravý rytmus, apod.]².

Pro srovnání jsem vybrala několik klíčových momentů výzkumu dětství (od 0 do 5-7let) viz dále.³ Dítě se v tomto období orientuje na pravidla, vytváří se kompetence nebo naopak méněcennost, střídání nálad, situační kamarádství, apod. V šestém roce života dochází k první změně tělesné struktury – odtud narušení psychosomatické rovnováhy, s čímž mohou souviset poruchy spánku, nálady, rozlady, apod. Každé z těchto období se vyznačuje „pozitivní desintegrací“ v místech přechodu mezi dvěma vývojovými úrovněmi. Může se tedy stát, že zatímco se člověk fyzicky dále vyvíjí, jeho osobnostní vývoj stagnuje. Toto zablokování nastává zjm. tehdy, když dítě nevyřeší příslušný vývojový úkol; viz násl. ukázka E.Eriksona (1963).

¹ Období od narození s vrcholem kolem 12. až 18. měsíce se nazývá fází senzorickeho pripoutání. Termin senzorickeho znamená, že se intenzivně rozvíjejí smyslové orgány a jejich funkce. Připoutání vyjadřuje závislost dítěte na matce či pečující osobě. Deprivace⁴ v této fázi má pro další vývoj dítěte za následek zbrzdění nebo omezení v rozvoji senzorickech dovedností (takový člověk se neumí pozorně dívat, je méně všímavý, neumí naslouchat, hůře se rozvíjí jeho estetický vkus). Supersaturace v tomto období se zase projevuje pozdními následky v podobě hypersenzitivity, rozmazlení a závislosti, zvýšené náročnosti na uspokojování i nadbytečných přání.

Druhé období začíná zhruba ve 12. měsíci a svého vývojového vrcholu dosahuje v 6. věku. Millon je nazývá fází senzomotorické autonomie. Termin senzomotorický vyjadřuje rychlý vývoj koordinací percepce a odpovídajících pohybových úkonů, což je základem takových dovedností jako chůze (zjm. po schodech), ... zapínání knoflíků, ... pojmenování předmětů, naslouchání, ... Termin autonomie vyjadřuje (Millon) nastupující potřebu samostatnosti. Deprivace se v tomto období projevuje přetrvávající nesamostatností, pohybovou neobratností a diskordinacemi. Nedostatečná je explorační a kompetenční aktivita a charakteristická je plachost a submise. Supersaturace podporuje rozvoj nezdravé soběstačnosti i sociální neodpovědnosti, velikášské sebedemonstrace apod.

Na konci studovaného sedmiletí se setkáváme s počátky fáze intrakortikální iniciativy, která začíná kolem 4. roku života a vrcholí v adolescenci. Intrakortikální znamená rychlý růstový potenciál vyšších korových center, což dítěti dovoluje reflektovat⁵, plánovat a jednat se stále menší závislosti na rodičovské supervizi. Funkce integrované v předchozích fázích jsou zde v důsledku biologických a sociálních faktorů dospívání podrobovány podstatné přestavbě. Iniciativa se týká vzrůstající účasti dítěte na řízení svého vývoje. Deprivace v této fázi brzdi vytvoření identity, oddaluje vytvoření trvalejších intencí a zájmů a zpomaluje usměrnění a regulaci energií, schopnosti a impulzů žádoucím způsobem. Supersaturace – realizovaná jako nadměrné učení a striktní vedení – vyústuje ve ztrátu takových funkcí jako jsou spontaneita, flexibilita a kreativita.^{6,1}

¹ Vignerová, Marie: Vývojová psychologie I. Prana: UK Karolinum, 1996, s. 104,112

² Poněšický, Jan: Fenomén ženství a mužství. Psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy. Praha: Nakl. Triton

³ Srov., 2003, s. 25-29

⁴ Srov.: Smékal, 2002, s. 14-15

⁵ podnětové ochuzení z dlouhodobého nedostatku mateřské lásky, apod.. Srov.: Klimeš, 1981, s. 102; srov. Hartl,

⁶ 1993, s. 34 – deprivace=strádání, nedostatečné uspokojování základních potřeb (zde míněna psychická

neuspokojení, tj. nedostatek citové vřelosti, potřeby lásky a jistoty);

⁷ schopnost reflexe je jedinečná schopnost člověka, která se podle Dr. Jiřího Mrázka vymyká veškerému

⁸ vývoji: „(?)“

⁹ IN: Smékal, Vladimír – Macek, Petr (eds.): Utváření a vývoj osobnosti. Psychologické, sociální a pedagogické

aspekty. Edice psychologie. Brno: Nakl. Barristre and Principal, 2002, s. 15-16

Pozdější výzkumy Vágnerová (1993) rozděluje vnitřní a vnější podmínky deprivace; k vnějším podmínkám řadí izolaci – kdy dítě vyrůstá prakticky mimo lidskou společnost [výjimečné případy např. r. 1828 v Norimberku – „Kašpar Hauser“, separace je relativně méně závažná varianta, která působí negativně na dítě zejm. v raném věku dítěte (od 6 měsíců do 3 let věku dítěte), kdy dochází k přerušení vztahu dítěte s jeho sociálním prostředím a následná separační úzkost dítěte, fáze zoufalství, a také stagnace vývoje a vývojové regresy]. Projevy psychické deprivace mohou být značně rozdílné. Zde uvedu pouze některé možnosti: např. opožděný vývoj, nižší využitelnost mentálních schopností, pozdější omezení pracovat samostatně a nést odpovědnost za svěřené, na druhé straně se může projevit přehnaná, úzkostná zodpovědnost.

Po stránce emotivní mohou být tyto děti apatické, „citově ploché s povrchními a nediferencovanými vztahy k lidem, egocentrické, nedůvěřivé a někdy i hostilní (s nepřátelským postojem) a agresivní“, mají nízkou frustrační toleranci, nedostatek sebeovládání, nedostatek citové pozitivní zkušenosti, které dítě nezískalo v „bezpečném vztahu s matkou“. Navazování kontaktu mívá také různé podoby. Někdy je dítě hyperaktivní – navazuje kontakty s kýmkoliv bez zábran a zcela nediferencovaně, nebo se snaží o sociální kontakt agresivním způsobem, příp. náhradním uspokojováním např. přejídáním, hromaděním věcí, příp. může mít sklony k narcistickým projevům. „Charakter vztahů k lidem určuje i sebepojetí.“ Dítě v tomto případě přejímá názor nejbližších osob, je nejisté, nevěří si, apod.² Je tudíž velmi ohrožené.

U socializace dítěte a procesu zvnitřňování – (interiorizace), viz Vygotskij (1976) se interpsychické stává postupně intrapsychickým. Toto psychické dění se v raném dětství odehrává mezi dítětem a dospělým nebo dítě pozoruje interakci mezi dvěma dospělými, a tyto interpsychické akty se postupně stávají součástí repertoáru chování dítěte; pozn. děti v batolecím věku o své činnosti hovoří ve třetí osobě, jako by se týkala někoho jiného, a tak si svou činnost programují.³

V dětství jsou kořeny celého života. Proto je tak důležitý „počátek“. Nikoliv prožití počátku jako předmětu, jak říká prof. Hogenová, ale osobní setkání, naladění se na nový život. Počátky jsou důležité pro člověka, aby „dostal“ od svých rodičů v pravý čas to, co potřebuje.⁴ Srov. J. Šturma: důležitost počátku pro dítě a pro jeho vstup do života. Nemá-li dítě dobré citové zázemí, projeví se tato skutečnost na jeho citové labilitě. Např. nejistotou, napjatostí, ... pocitem ztráty bezpečí, apod. Je známo, že třetina až polovina dětí, jejichž rodiče se rozhodnou řešit své neshody rozchodem (rozvodem) se necítí bezpečně. Obtíže, které dítě má, jej srážejí v jeho motivaci pro další aktivitu a pro splnění „podstatného úkolu školního věku“, (Šturma, 2006, s.301); a následně vzniklé obtíže mají vliv na jeho další život.⁵ Zde mohou být alespoň částečně kořeny „zralosti“, resp. „připravenosti“ dítěte pro život.

¹ Srov. Deprivace jako podnětové ochuzení brzdí a deformuje vývoj osobnosti. Viz J.Langmeier a Z.Matějček (1968), deprivace je tedy komplexní proces, který ohrožuje snad všechny aspekty důležitých složek ve fyzickém prostředí, v potravě, v domácím prostředí, v sociálním a citovém chování okolních lidí k dítěti, v senziorické a intelektuální stimulaci, v duchovní sféře smyslu a hodnot. Méně prozkoumaná je supersaturace – podnětové přecitlivění. Vyskytuje se hlavně ve vzdělávacích systémech – enormní zátěž dítěte učivem. apod.; IN: Langmeier, J.-Matějček, Zd.: *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1968, s. 21

² Vágnerová, Marie: *Variabilita a patologie psychického vývoje*. Praha: UK, vydavatelství Karolinum, 1993, s. 132-137

³ Vygotskij, L.S.: *Vývoj vyšších psychických funkcí*. Praha: SPN, 1976, s. 20

⁴ Müllerová, Alice: *Dětství je drama. Hledání cesty k pravému já*. Praha: Nakl. Lidové noviny, s. 6-9

⁵ Růžan, Pavel-Krejčířová, Dana a kol.: *Dětská klinická psychologie*. Praha: Nakl. Grada Publishing, a.s., 2006, s. 101; (Pozn.: „termín „zralost“ bývá spojován se spontánním vývojem, biologickým zráním, ... vývoj však probíhá v interakci s vnějším prostředím“ v němž dítě vyrůstá); tamtéž, s. 302

Citová a sociální zralost předpokládá „značnou emocionální stabilitu, odolnost k frustracím a schopnost přijmout i případný neúspěch“, u dítěte jde např. o odloučení na několik hodin od matky, podřízení se autoritě (pro dítě dosud cizí paní učitelka), „schopnost dítěte začlenit se do skupiny vrstevníků“, kde se učí pomoci druhým a spolupráci.¹ Rozvod rodičů „vede ke ztrátě pocitu jistoty, bezpečí domova“ a zvyšuje se potřeba tuto jistotu nějakým způsobem „posílit“. To se projeví např. vyžadováním zvýšené pozornosti dětí od rodičů, opakované potvrzování jejich lásky, apod.²

„Pokud rodič nedokáže (a to opakovaně) přiměřeně reagovat na dětskou potřebu bezpečí, dítě si o něm vytváří představu, kterou pak může zobecnit i na jiné lidi“ (O. Matoušek, 2003, s. 42) – tzn. že si nevytvoří „základní důvěru“ (viz výše) k dospělému (to se pak může projevit zesilováním emočních projevů – závislost, nebo naopak tuto závislost na rodičích potlačuje a staví se do role nezávislého jedince, u jiných může být zase reakce na rodiče chaotická, apod.).³

Dalším faktorem, který působí negativně na rozvoj osobnosti dítěte, je úzkost (anxieta). Jde o komplexní jev, o celkovou odpověď organismu na situaci ohrožení. Podle Z. Matějčka (1991) je problematika úzkosti u dětské klientely v pořadí na třetím místě co do početního zastoupení. Podle výzkumů se ukazuje jako nejvýznamnější činitel v utváření úzkostné osobnosti rodinné prostředí – pokud nejsou v rodině uspokojeny základní potřeby dítěte – pocit bezpečí a jistota, může být vývoj dítěte ohrožen.⁴ Podrobněji srov.: J. Vymětal (2004).

V následující části jsou vybrány některé definice a rozčlenění úzkosti, faktem je, že se nemění, resp. shoduje podstata úzkosti, jako stav vnitřního(?) neklidu, nejistoty, ...

Úzkost je nepříjemný duševní emoční stav, doprovázený předtuchou nejasného nebezpečí, tedy předtuchou hrozby (Drvota, 197:7); úzkost bývá uváděna v nějaké souvislosti se strachem, ale na rozdíl od strachu je nespecifická. Úzkost se týká těžce objektivizovatelných vnitřních předpokladů pocitu jistoty... má různou intenzitu i trvání. Je to stav, který člověk špatně snáší, protože nemůže použít obvyklé obranné mechanismy typu „útok“, „útěk“ Hartl (1993). Úzkost je činitel, který je odpovědný za spuštění obranných mechanismů. Jiní autoři uvádějí úzkost jako stav neklidu. Úzkost se váže na předmět. Tato vázanost však později není dosti zřetelná, dochází k vytěsnění z vědomí, takže „úzkostný podnět není vědomě spojován s nebezpečnou situací“.⁵

Je nutné přihlídnout k věkové zvláštnosti, neboť v mladším školním věku je emocionální sféra přímo podmíněna konkrétními podněty, významně se uplatňují vlivy prostředí. Dítě postupně v tomto období zvyšuje aktivitu, avšak prostředí, které jej nechápe a přílišnou

¹ tamtéž, s. 306

² Vígnerová, Marie: *Vývojová psychologie I*. Praha: UK Karolinum, 1996, s. 116 (pozn. zvýrazněno MJ)

³ srov. (J. Vymětal, 2004, s. 18) – vliv prostředí na dítě – specifickou skupinu tvoří děti z kolektivního zařízení, které rodinné prostředí vůbec nepoznaly (dětí z dětských domovů, děti z tzv. kolektivních institučních zařízení...), a to by byla další (velmi důležitá) kapitola, zjm. v okamžiku, kdy sami zakládají vlastní rodiny... pozn. MJ

⁴ Smékal, Vladimír – Macek, Petr (eds.): *Utváření a vývoj osobnosti, Psychologické, sociální a pedagogické aspekty*. Edice psychologie. Brno: Nakl. Barrister and Principal, 2002, s. 99

⁵ Jiní autoři rozlišují úzkost jako dispozici a úzkost jako stav. „O'Connor, Looor a Stafford získali faktorovou analýzou Taylorové Škály manifestní úzkosti 4 faktory, které interpretují jako : a) chronický strach (spojují ho s úzkostností, senzitivností a nedostatkem osobní jistoty), b) následnou nestabilitou neurovegetativního systému v situacích, které navozují ohrožení nebo vyvolávají strach, c) spánkové poruchy spojené se silným vnitřním napětím a d) cit osobní méněcennosti.“, tamtéž, s. 101-102

aktivitu brzdí, může vést i k vážným poruchám chování. Srov. (J.Vymětal, 2004:23) ... čím je dítě mladší, tím je citlivější, bezbrannější a zranitelnější, proto i náchylnější a méně odolné (...).¹ Hlavním zdrojem pocitu jistoty dítěte je v tomto období opět sociální opora, z níž nejdůležitější je opora rodičovská, rodiče stále hrají klíčovou roli při utváření pocitu jistoty u svých dětí. Úzkostnost způsobuje také příliš starostlivá výchova, stejně tak výchova přísná, která „nerespektuje možnosti jedince“. Rovněž odmítání dítěte jedním nebo oběma rodiči vede k projevům úzkosti. Podobně působí rozvrácené rodinné prostředí či nejednotná výchova, která vyvolává v dítěti zmatek. (Vymětal, 1979; Červenka, 1986; Čáp, 1994).¹

„Jako nejvíce úzkostné se projevují děti, které jsou vychovávány v rodině se záporným emočním vztahem rodičů k dítěti a současně i rozporným řízením. Nejméně úzkostné jsou děti s extrémně kladným emočním vztahem rodičů k dítěti a současně silným řízením“; (míněno vymezení dítěti hranic, důslednost, apod.).²

Vývoj dítěte je komplexní proces, odehrává se v síti mnoha sil, vlivů, překážek a tlaků. Nelze ohodnotit taxativně všechny podmínky a faktory vývoje. Jde však o to umět rozpoznat, co v síti konkrétních faktorů mělo ohrožující vliv a co podpůrný. Např. událost, jako je rozvod nebo manželské konflikty jsou obecně hodnoceny jako rizikové faktory, zjm. pokud se vyskytly v období kolem 5 let věku dítěte nebo na počátku dospívání.³

Mnoho odborníků na problematiku dítěte vidí jeho vývoj pohyb směrem vpřed (např. S. Freud, J. Piaget, E.Erikson, D. Elkonin, aj.). V pojetí C.G.Junga je toto označeno jako „směrování od socializace k individuaci“. Říká se, že „dítě je otcem dospělého“, resp. jaké je dětství, taková je i dospělost. Je tím myšleno v některých případech prvních pět až šest let života dítěte. Zkoumáme-li dítě z hlediska chování, prožívání, nebo jednání, zkoumáme také, jak se „identifikuje se sebou, se svým prostředím, se svou dominující činností, s druhými lidmi, se smyslem života“. Někteří odborníci vidí těžiště poznání člověka v jeho zakotvenosti, tj. v uvědomění si svého místa a v jeho postoji k úkolům života. Jde tedy o to, jak prožívá svou situaci, jak se rozhoduje, apod.⁴ Zároveň jde o jakýsi program celistvosti důležitý zvláště pro 21.století.⁵

A přesto u mnohých došlo k odcizení sebe sama. Ptáme se, jak může někdo ztratit sám sebe? Kathlyne M. Banmann kdysi řekla, že miminka nemilovaná (tj. nemají-li primární pouto), umírají. Podle Maslowa začíná „zrada (...) tajnou psychickou smrtí v dětství – když nejsme milováni a jsme odříznuti od našich spontánních přání“.⁶

Pro dítě je tedy nezbytné zázemí, které vytváří domov. Podle sčítání lidu r.2001, které se týkalo českých rodin a domácností bylo zjištěno výrazné přibližování se trendům evropských zemí zjm. oblasti rodinné problematiky. „Úplných“ rodin bylo zjištěno 71%, (tj. kde rodiče žijí společně s dětmi ve společné domácnosti), přibližně 22% rodin má dvě děti a 20 % rodin jedno dítě. Nápadné je

¹ tamtéž

² tamtéž, s. 111

³ tamtéž, s. 23

⁴ tamtéž, s. 12, 13-16

⁵ Srov. Lévinas: Úsilí o „JEDNO“, tj. obnovení „CELKU“; (IN: Challierová, 1993, s.7-8)

⁶ Maslow, Abraham H.: *Ku psychologii bytí*. Bratislava: Vydalo vydavatel'stvo PERSONA, 2000, s. 76; Srov. Smahel (1993) ... „odcizení od nás samých sahá hluboce až k našim duševním kořenům“... Mnozí z nás ne, sou „s to žít ze sebe sama, ze svého já, své vlastní síly a jen za ztížených podmínek přicházejí na to, po čem touží tečně touží a co překračuje předkládané reality...“ Protože jsme ze sebe sama byli „vyhnáni“. Ale člověk může skutečně „sebetranscendenci“, chce realizovat sám sebe. To, co má uvnitř sebe – to krásné. „A právě tyto touhy mohou vést člověka k jeho největší zralosti, k individuaci a naplnění.“ (Srov. Smahel, 1993, s. 7)

odkládání sňatku, srov. jinde, a nárůst počtu domácností tzv. *singls* – samostatně žijících a „nárůst“ svobodných matek – (každé 4. dítě u nás se narodilo mimo manželství).¹

Jan Poněšický píše o důležitosti existence dlouhodobých manželských a rodičovských vztahů v současné postmoderní době, kdy existují nejrůznější modely spolužití. Dlouhodobý vztah totiž umožní konfrontaci s dosud dětskými přáními (např. aby se jeho budoucí partner podobal matce nebo otci). ... „teprve postupně se tyto nevědomé tendence prosazují, dostávají na světlo, takže je mohou partneři teprve po nějaké době nazřít a překonat. Stejně tak se teprve pozvolna vymaní z konvence nereálných představ a očekávání ze strany druhého. To vše vede k větší osobní svobodě i schopnosti sebe i partnera bezpředsudečně vnímat, zároveň se to stává i celoživotní školou ve styku s lidmi: jak být věrný sám sobě, uspokojovat své potřeby i respektovat druhé, vcítit se do nich. Je to o spravedlnosti, rovnoprávnosti, o toleranci, vyváženosti brání a dávání.“² Neustálé opakování stejných problémů, příp. konfliktů je častější a pravděpodobnější v krátkodobějších vztazích.

Dlouhodobý vztah zprostředkovává již výše zmíněnou jistotu, vědomí „spolehnutí se na někoho“, předpokládá také strukturu a řád, „společný domov“, vzájemný respekt, úctu a obdiv, což jsou zároveň podmínky osobnostního rozvoje a zdravé sebedůvěry.³ V dlouhodobém vztahu, který umožnil dostatek jistoty a poznání druhého, „ustoupí oboustranné úzkosti a obavy“ a otevírá tak prostor osobnostnímu růstu a kreativitě.⁴ Pro muže je to šance najít v sobě více porozumění pro svou ženu a u ženy porozumění pro muže. Kromě toho je dlouhodobé partnerství místem „pro vybudování zralé vztahovosti“⁵, což je jedna ze základních potřeb člověka. V takovém vztahu je prostor pro vytváření domova, místa připraveného pro zrození dítěte.

Znamená to tedy, že dobré manželství je velkým předpokladem dobrého rodičovství, vytváření domova, které s sebou nese „ovzduší“ jistoty a bezpečí. Ideální vztahy v rodině bývají málokdy. Sám Descartes napsal o sobě: „*abych se osvobodil od svých předsudků, jež jsem vssál od svého dětství, jest mi vše bráti v pochybnost, co není dokonale jisté...*“⁶.

Pojďme se však podrobněji podívat na problematiku domova, co vše je v ní obsaženo; neboť domov je čas a místo našeho počátku, ten se prožívá! Nelze si o něm nechat jen vyprávět...

¹ Vymětal, Jan: *Úzkost a strach u dětí: jak jim předcházet a jak je překonávat*. Praha: Portál, 2004, s. 107-108

² Poněšický, Jan: *Fenomén ženství a mužství. Psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy*. Praha: Nakl. Triton s.r.o., 2003, s. 165-166

³ Srov. tamtéž, s. 166

⁴ tamtéž

⁵ O zralosti podrobněji v kap. „Meze a možnosti změny“, (pozn. MJ)

⁶ Kratochvíl, Josef: *Přehledné dějiny filosofie*. Brno: Nakl. Barvič a Novotný, 1924, s. 93

Domov

„Domov(...) je výduť neviditelná skrývající to, co je podstatné...“¹
Merleau-Ponty

Tato podkapitola je spíše jakýmsi pokusem o porozumění těch úžasných „mouder“, které do „Kvality života“ vložila paní profesorka Hogenová. Můžeme jen tajit dech při čtení jejich stránek, ... Je však otázkou, nakolik je toto téma skryté a nakolik se pootevřelo našemu poznání.

Základ domova je „zapuštění kotvy do „ted“, resp. „vhloubení se do „ted“, to je počátek, přístup k pravdě, kde se „zakládá“ to původní, lidské „s celkem světa a kosmem, s veškerenstvím“, kde člověk nachází svůj duchovní střed.“² (Srov. předchozí kap.)

Domov je také místem, „kde začínáme“³, a kam se vracíme. Začátek bývá považován za polovinu celku. Můžeme tuto úvahu vést k tomu, že počátek je velmi důležitý pro vše, co se chystáme dělat, tedy v tomto případě pro další život člověka? Co domov, to „jinakost“, jiný „rytmus“, který utváří každého jednotlivého člověka. Domov „zakládá“ blízkost, „v němž věci spolubytují v důvěrnosti“, neboť vše doma je blízké, nerozptýlené, nebo by mělo být (?). Rozptýlenost se „pociťuje jako sebeztráta“. „Překonat rozptýlenost s jejími zničujícími důsledky je možné jen skrz blízkost...“⁴ Skrz tu zvláštní blízkost, (která si žádá „podmínku jednoduchosti“, protože ve složitosti je nebezpečí ohrožení. ... „Jednoduchost ‚domova‘ musí být vždy ‚celá‘, přítomná a nezahalená.“⁵ Tu jednoduchost vytvářejí oba rodiče, jak otec, tak i matka. I když - žena-matka symbolizuje směr spíše do minulosti, otce - můžeme předpokládat - symbolizuje směr do budoucnosti.⁶ Chceme-li mít „účast na celku“, znamená to „mít v sobě zvláštním způsobem minulost, přítomnost i budoucnost“.⁷ Co však znamená ‚celek‘?

Podle Heideggera se „celek ukazuje teprve a jedině ve svém vznikání“. Možná proto je domov takovým celkem, a „aby stále ‚byl‘, musí stále vznikat, stále se rodit pohybem k druhému...“⁸ Říká se, že i „Celek“ má někde „místo“ (es west), a tím místem může být (nebo je?) domov, a podle paní prof. Hogenové je „domov“ i místem pro „možné setkání s transcendentí“⁹ – setkání s „přesahem“, resp. s tím, co člověka přesahuje (?). Naladování se na celek je harmonizací, rezonancí, je péčí o tělo i duši. Je zároveň rovnováhou. Kosmos jako řád je zde „přítomen v neviditelné podobě ...“¹⁰

Podle prof. Patočky chybí dnešnímu člověku „zakoušení jsoucen v celku“, chybí mu také prožitek celku; člověk „ztrácí srozumitelnost pro dění“, pro dějiny ... a zdá se, jakoby žil bez paměti...¹¹; z domovů mizí rituály, tradice¹ ... A zdá se, jakoby pro ‚dnešního‘ uhoněného

¹ Hogenová, Anna: *Kvalita života a tělesnost*. Praha: UK, Karolinum, 2002, s. 184

² Hogenová, Anna: *K problematice poznání*. Praha: UK Ped. fakulta, 2005, s. 53

³ Hogenová, Anna: *Kvalita života a tělesnost*. Praha: UK, Karolinum, 2002, s. 130

⁴ tamtéž, s. 122

⁵ tamtéž, s. 132-133

⁶ podrobněji na jiném místě, pozn. MJ

⁷ Hogenová, Anna: *Kvalita života a tělesnost*. Praha: UK, Karolinum, 2002, s. 123

⁸ tamtéž, s. 128

⁹ tamtéž, s. 177

¹⁰ Srov. tamtéž, s. 91

¹¹ tamtéž, s. 85

člověka byly ‚Celky‘ nedostupné. Bude-li člověk poznávat jen části a celky mu budou unikat, může se stát (nebo se už stalo?)², že bude člověk otrokem těchto částí.³ Così člověku zakrývá počátek. „Odpad od celku je odpadem od počátku, od domova, od původního zdroje ...“⁴

Domov může být ‚celkem‘, avšak jak již je výše zmíněno, aby domov skutečně celkem byl, musí „stále vznikat, stále se rodit“⁵, „originálně vznikat“.⁶ Toto ‚vznikání‘ se děje ‚v pohybu‘ (rodit se ‚pohybem k druhému‘), znovu a znovu, je tomu obdobně, jako při skutečném ‚setkání se u věci‘. Znamená to „stát se tou věcí“ ve smyslu ‚setkání s její samostí, takovostí, s její původní přirozeností“.⁷ Je tomu obdobně, jako když se jdeme učit cizí jazyk do té konkrétní země. Najednou nám ‚dojde‘ význam slova, porozumíme, a pochopíme celou svou bytostí... (celky fungují jako pozadí, jako horizonty).⁸

„Domov je zároveň tím fenoménem, který nám otevírá možnost setkání s pravdivostí ve smyslu odkrytosti“; je určitým jistým „druhem živoucího zázraku“, je „kontextem“ - jakoby křčeny rostly skrz člověka „z kontextu situace, z kontextu domova“. Z kontextu se také „později vynořuje ‚zážitek““.⁹ „Být doma“ znamená „prožít událost bytí, protože právě bytí je to, co umožňuje vše jevíci se“. „Jen tato blízkost umožňuje dálku“. ... „událost bytí“ je totéž, jako „pamatovat si na to nehlubší ve vlastním domově...“.¹⁰ Proto se lidé na stáří vrací domů, proto se také mnoho lidí vrátilo z emigrace - ‚domů‘ - vrací se k počátku, ke svým kořenům.

A přesto se člověk může cítit doma kdekoliv - např. i v horách, v cizině. Je to proto, že to, co je naším „osobním pramenem, je transcendováno“ i do těchto míst „v reální imanenci“ (v pravé podstatě) „jsme u pramene u našeho domovského, osobního pramene“. „Každá pramennost je jedna.“ Je známo, že „to, čím jsme nejvíc, to, kde jsme nejvíc, tam jsme doma“. A to je možné „uvolnit“ v dospělosti kdekoliv. „Žijeme v perspektivách“ a ty vycházejí „z horizontu“. Podle profesora Jana Patočky je „perspektiva (...) vztah ke mně“. „Člověk je ten, kdo no bytí vyzvalo!“ „Blízkost je domovem, je i setkáním s bytím.“¹¹ Setkání „s nicotou, s bezmeznem“ je děsivé a „dochází k němu vždy, pokud nemáme domov“.¹²

Domovu patří i „jinakost“. „Jen díky jinakosti se domov vyrýsuje jako domov“. Díky jinakosti můžeme růst. „Domov není domovem jen z místa a času, je něčím jiným“, a přesto je „upívání na místě a času tak důležité“, viz kap. Dětství (...) „Jistota domova je jistotou skrz zkušenění, tato evidence zakládá domov, spokojenost. Tělesnění potřebuje prostor a čas... Zakusit jistotu znamená potkat ji v sobě ... jako to, skrz co jsme, jako to, co jsme my sami.“¹³

¹ tradice (z lat. tradicio <tradere> odevzdávat); IN: (Nesvadba, 1999)

² pozn. MJ

³ Hogenová, Anna: *Kvalita života a tělesnost*. Praha: UK Karolinum, 2002, s. 84

⁴ tamtéž, s. 120; (srov. prapočátek „budete jako bůh!“); (Absence kořenů, absence rituálů a rozpad současných

rodin ... jak se to spolu ‚má‘?); srov. (Hogenová, 2002, s. 99).

⁵ Je však třeba pochopit nehlubší základ vznikání jakožto rození ... „otevírání se do otevřenosti“, ... „vzcházení do

světa“ ... to je „nesmírně složitý proces“... (Hogenová, 2002, s. 87). Můžeme se ptát, „... proč není proces rození ...

nahlédnutelný“ (?) - Přestože se dá nafilmovat, přes všechny technický pokrok mu nerozumíme, nebo jen částečně... Jakoby

zde bylo něco, „co se skrývá - přirozenost se ráda skrývá, ...“; A my víme, že „to, co je podstatné, je skryté.“ (tamtéž, s.90)

⁶ Hogenová, Anna: *Kvalita života a tělesnost*. Praha: UK Karolinum, 2002, s. 131

⁷ tamtéž, s. 133

⁸ Srov. tamtéž, s. 99

⁹ tamtéž, s. 137-138

¹⁰ Srov. tamtéž, s. 173-174

¹¹ tamtéž, s. 124-125

¹² tamtéž

¹³ tamtéž, s. 126

Domov je také místo, které patří k podstatě našeho světa, je to místo, kde se "cítíme bezpečni, kde není třeba ničeho objevovat".¹ Domov je „usedlost“ - je místem, v němž domov „sedí“.²

Domov je také společným základem, útočištěm, kde můžeme být. Je jádrem celého našeho pochopení, „naší orientace ve světě“. Domov je místo, kde se prostřednictvím lidí může odehrát a také se odehrává „zapuštění kořenů do věci“. Domov je půdou, do níž jsme ponořeni na všech cestách mezi domovem a cizinou.³

Opustí-li člověk domov a je vytržen z toho „svého“ místa, nemá "skrže koho zapustit kořeny do věci". Ztrácí nejen blízké osoby, věci, (majetek), ztrácí i "svou zakotvenost a zakořeněnost", která je vždy zakořeněním mezi blízkými a vzdálenými, mezi přáteli i nepřáteli tak, jak to život s sebou nese".⁴

Avšak ono opuštění domova, které můžeme nazvat "touláním", může být zároveň hledáním, ale nemusí být vždy nalézáním. Což můžeme často vidět kolem sebe. Neboť pro nejednoho současného člověka má přítomnost „charakter nenaplněného očekávání“. Přítomnost je mnohdy „prosyncena úzkostí“ z představ o tom, co přijde a čemu se nemůže vyhnout? (Chybí mu „bláženost domova“).⁵ Tyto pocity ovlivňují člověka a výsledkem všeho je "hledání", které se projevuje v touláním. "Moderní tulák hledá zemi zaslíbenou jako Abraham",... není Odysseus, který "přesně ví, kam se chce vrátit". Dnešní člověk jakoby přesně nevěděl, pouze tuší, že nalezne své kořeny v přírodě, a pak to důležité v sobě. Tato lidská touha je vedena touhou po jednotě, po celku, protože „jedině celek ve smyslu jednoty může lidskou bytost plně uspokojit, dát mu pocit domova, zakotvení, pocit sounáležitosti s tím, co nás přesahuje".⁶

Fenomenalita domova není „počítatelná entita, nedá se měřit“. Domov je to, co nám v budoucnu umožňuje přijmout netušené, neznámé, protože má tu „sílu učinit neznámé něčím, co není nutně nepřátelské“.⁷ To můžeme pozorovat u malého dítěte, které se drží matky jako jistoty („jistota domova je jistotou přes tělesnění“).⁸ A dítě „vykukuje na „to“ neznámé ... To však dítě dělá jen tehdy, má-li „jistotu o domově“, [„ukrytí v noetické (řec. noeó=poznávám) i noematické sféře dlouhodobé zkušenosti“]; má-li dítě „prožitek domova“, který „zakládá možnost evidence prožitků odlišných“... „Proto, kdo neprožil laskavost domova, neuvěří v laskavost možných lidských vztahů v dané společnosti.“ Nemá k tomu „materiál“.⁹ „Slyšíme“ jen to čemu jsme „dosud“ porozuměli, s čím jsme se skutečně „setkali“. „Pokud jsme laskavost nepotkali v bytostném prožitku právě doma, bude nám chybět domov po celý život.“¹⁰ Toto zní velmi bezútěšně. A my se můžeme ptát, zda opravdu není nějaká naděje na změnu? Nebo čím, příp. jak nahradit ono „chybění domova“? „Myšlenka věčných návratů“ - ... "proč člověk hledá své počátky, v nichž se cítí posvátně, slavnostně?" ... "Slavnost a svátek není nic jiného nežli návrat prvního stvoření, toho nejsilnějšího dne..." „...ponechme člověku možnost návratu do prvního dne stvoření, k jeho

¹ Pešková, Jaroslava: *Role, vědomí v dějinách*. Praha: NLN, 1998, s. 56

² Srov. Hogenová, Anna: *Kvalita života a tělesnost*. Praha: UK, Nakl. Karolinum, 2002, s. 127

³ Srov. Pešková, Jaroslava: *Role, vědomí v dějinách*. Praha: NLN, 1998, s. 57

⁴ Srov. tamtéž, s. 57

⁵ Hogenová, Anna: *Etika a sport*. Praha: UK, 1997, s. 115

⁶ Srov. tamtéž, s. 115

⁷ Hogenová, Anna: *Kvalita života a tělesnost*. Praha: UK Karolinum, 2002, s. 106; srov. kap. Dětství a hledání

⁸ ového...

⁹ tamtéž, s. 126

¹⁰ tamtéž, s. 106-107

¹¹ tamtéž, s. 131

Pojetí dětství a dopad dějinných událostí na člověka

nejpůvodnějším počátkům...", aby mohl znovu zakusit „posvátno“, slavnost prvního dne¹, a nemusel se chytat náhražek, které jej nemohou naplnit...

Dětství a „dopad“ dějinných událostí na člověka

Nemůžeme v této kapitole vynechat ani dopad dějinných událostí na člověka, resp. na dítě. Všichni víme, že prvním důležitým sociálním prostředím pro dítě je prostředí rodinné, tedy vše, v čem se člověk vyvíjí, ať už jde o prostor (jeho dostatek či nedostatek), hygienická práva bytu, atmosféra výchovného prostředí, apod.

Vedle genetické vybavenosti dědíme po svých předcích i zkušenosti, názory, zvyky, ... souhrnně mluvíme o sociální dědičnosti. "Doba dětství a mládí vůbec je osvojování si sociálního dědictví, sociální tradice."² Není-li jiné kontinuity, je zde "kontinuita a tradice dějin". Dítě v sociálním prostředí, aktivuje své duševní dispozice, dochází k tzv. "prolínání dítěte prostředím, ke vsakování sociální atmosféry do duše dítěte". Podle Bláhy (1927) je dítě věrným "odlitem" svého okolí a většinou toho, čemu člověk v dospělosti věří, věří právě proto, že ponětí o tom se mu dostalo v době, kdy nebyl ještě dosti starý, ... aby našel nějaký důvod ke kritice, či pochybování. "Kritika a pochybování je počátkem myšlenkového aktivismu".³ Srov. se současnými poznatky, které korelují s předchozím. Rané poznatky se vtiskují do mitra člověka jako do matrice -

Co je pro dítě nejúčinnější a nejvíce působivé, jsou živé vzory – především živé vzory rodinného života. Kde v rodině není citová radostná přitažlivost, tam se probouzí "hlad sociální, touha vyrůst z rodiny, prolomit její omezovací hranice..."⁴ I škola je "vyplněna určitou duchovní atmosférou, jež působí na dítě". Povaha této "atmosféry je v úzkém vztahu s povahou celkové společenské atmosféry v daném dějinném momentu i v daném geografickém prostoru".⁵

Ve společnosti se dítě učí objevovat samo sebe, své schopnosti a možnosti a učí se samozřejmě také objevovat i jiné bytosti. Prožívá-li „lidské prostředí“ do kterého se dítě narodilo do jeho 4 až 5 let věku strach nebo např. ztrátu bezpečí, a protože samo ještě nerozlišuje, nemá tu možnost, v tomto období mezi "já" a "prožitkem", stává se tím prožitkem.⁶ V jeho chování je pak často úzkost, kterou dítě neumí od sebe oddělit, a protože si nedokáže vybavit kontext, nemůže samozřejmě pochopit co se s ním děje. Tak se strach, který prožívá! a prožívá stane jeho součástí a tato skutečnost má dopad na jeho další vývojový stupeň. Zvnitřněný prožitek se následně může projevit jako smutek, deprese nebo zlost.⁷

¹ Hogenová, Anna: *Etika a sport*. Praha: UK, 1997, s. 116-117

² Bláha, Inocenc Arnolf: *Sociologie dětství*. Praha a Brno: 1927, Svazek 1.

³ srov. tamtéž, s. 131-162

⁴ srov. Frankl, 1996, s.25; *Vůle ke smyslu – existenciální vakuum, prázdnota, ...*

⁵ Bláha, Inocenc Arnolf: *Sociologie dětství*. Praha-Brno: 1927, Svazek 1., s. 131-133

⁶ pozn. MJ: Dítě „slučuje“ podvědomě prožitek s já, zjednodušeně řečeno se „stává“ tím prožitkem.

⁷ Banmenová, Kathlyne Maki: *Seminář na téma „Práce se ztrátou a zármutkem“*. Praha: 2001; čerpáno

z vlastních poznámek (MJ)

Člověk, smysl a jeho odpovědnost

Člověk

„Tisíc let je ve tvých očích
jako včerejšek, jenž minul,
jako jedna noční hlídka...“

Počet našich let je sedmdesát roků,
Jsme-li při síle, pak osmdesát, ...

Nauč nás počítat naše dny,
Ať získáme moudrost srdce.“
(Žl 90,3-4,10,12)¹

V předchozí podkapitole byla řeč o problematice dětství a některých vlivech na proměnu člověka zjm. v jeho rané fázi života. Nemůžeme se vyhnout také otázce, kým člověk je a kam směřuje? Toto je otázka, kterou si lidstvo pokládalo snad od nepaměti, což může doložit následující letmý pohled do historie.

Antický člověk „svět nepřekračuje“. Opomíjí otázku, co by mohlo být mimo svět nebo nad ním. V antickém étosu je „hluboce zakořeněná vůle setrvat u přiděleného“.² „Řecký duch“ byl však neúnavný v kladení otázek. Chtěl vědět, jak to se světem je. Proto hledal a bádala nechal se experimentovat, až nakonec získal „plnost“ poznatků.³

Ve středověku se od základu měnil postoj a představa lidí. „Člověk věřil v biblické zjevení“, které mu dávalo jistotu „o skutečnosti Boha, který je mimo svět a nad světem“.⁴ Toto nové smýšlení bylo prosazeno právě díky „přilivu germánského naturelu“ při stěhování národů, který v následujících staletích prostoupil Evropu. Šlo o „pohyb vzhůru nad svět k Bohu a od Něho zase zpět do světa“⁵ – cílem mělo být přetvoření světa k obrazu božímu.

Ve druhé polovině 14.stol. a definitivně pak ve století 15. nastal obrat. Novověká představa světa usiluje o poznání proniknutí přímo ke skutečnosti věcí. Člověk chtěl vidět na vlastní oči, zkoumat vlastním rozumem a dospět tak ke kriticky zdůvodněnému úsudku. Politická činnost cítil stát „absolutním pánem a soudcem nad lidským životem“ a „lidskému životu se díky tomu otevírá volné pole působnosti, zároveň však člověk „ztrácí své pevné místo“⁶ a je provázen jakousi úzkostí, která u středověkého člověka mohla pravděpodobně souviset s „pocitem konečnosti světa“, oproti tomu tzv. strach nebo úzkost novověkého člověka mohla pramenit z vědomí, že člověk již nemá ani „symbolické pevné místo“.⁷ Člověk ztrácí Boha a ocitá se tak v nahodilých situacích, v jakémsi neurčitém „kdesi“. Stal se autonomní, není tedy již pod přímým dohledem Boha, a má tak relativně „volnou ruku“. – Podle R. Quardini (1992) Bůh působí „především v nitru člověka“. Člověk je však vnitřně rozrušován, ztrácí vazby a je

¹ Bible-Písmo svaté Starého a Nového Zákona. Ekumenický překlad. Praha: Ústřední církevní nakl. 1979, s.472

² Guarracini, Romano: *Konec novověku* (pokus o orientaci). Praha: Vyšehrad, 1992, s.9

³ Srov: tamtéž, s.10

⁴ tamtéž, s.13

⁵ tamtéž, s.15

⁶ Srov tamtéž, s. 29 a 31

⁷ tamtéž, s.32

vystavován základním existenciálním otázkám...¹ kým je a jaký je, ztrácí smysl, pociťuje marnost, strach, apod.

Člověk sice získal podíl na svobodě, ale také podíl na nechráněnosti a tím je „mnohoznačnou nositelkou pozitivních i negativních možností“². Nově prožívá svoji konečnost, hlubokou osamocenost uprostřed toho, čemu říkáme svět, uprostřed chaosu... Člověk potřebuje „být zapuštěn do jsoucna“³. Jak se člověk zapouští do „jsoucna“⁴? Děje se tak přijetím sama sebe? Porozuměním sama sobě a laděním se na řád?... Je mnoho otázek od skrytého smyslu přes „otevřený“ smysl lidství.

Při detailnějším pohledu do dějin můžeme najít nejstarší pokusy o objasnění otázek „pobytu“ člověka na světě v textech východního náboženství, např. (v hinduismu, buddhismu, taoismu, apod.). Člověk zde usiluje o vystoupení z koloběhu zrození a smrti a o dosažení spásy.

U raných řeckých myslitelů⁵ je Parmenidés⁶ považován za „prvního skutečného filosofa“⁷ - jako první v dějinách hovořil také o „bytí“⁸. Bytí „nějak“ přesahuje – transcenduje.⁹ Prof. Jan Patočka vystopoval u řeckých myslitelů „pohled na tělo“ - zde je chápán „jen“ jako vnější pohled. V tzv. „druhé řecké tradici“ od Platóna tomu je „nejmak“¹⁰. Aristotelés - zástupce idealistické tradice řecké filosofie se na tělo „dívá“ jako na věc.¹⁰ Metafyzické úvahy jak u Platóna, tak i u Aristotela dosahují vrcholu.

Jejich středověcí pokračovatelé – zjm. Anselm z Canterbury¹¹ – známý formulací tzv. „ontologického důkazu boží existence“¹² - razil heslo: „Věřím, abych porozuměl“¹³. Ontologický důkaz Anselma byl mnohokrát vyvrácen zvláště Tomášem Akvinským, přesto byl inspirující pro filosofii a teologii. Tomáš Akvinský¹⁴ rozlišuje dva klíčové pojmy „esenci a existenci“: „Bůh jako čistý akt bytí, jako jediná bytost, u níž je existence a esence nerozlišena“¹⁵. T. Akvinský se pokusil u člověka jako první středověký myslitel¹⁶ o vyjádření „psychofyzické jednoty člověka“. Duše bez těla je neúplná podstata. „Duši bůh tvoří současně se zplazením lidského těla.“¹⁷

¹ tamtéž, s.39-41

² tamtéž, s.67

³ Hejna, Dalibor: *Člověk, pohyb a svět v Patočkově filosofii*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E.Purkyně, Studia Philosophica, 004, s.9

⁴ Aritická filosofie zdůrazňovala trvalost, tj. to, co trvá ve změnách; proto zapouštění do jsoucna... (IN: Sokol, Jan: *Malá filosofie člověka & Slovník filosofických pojmů*. Praha: PF UK, 1996, s.200

⁵ pozn: podtrženo MJ.

⁶ Parmenidés (540 př.n.l. - 480 př.n.l.)

⁷ Coreth, Emerich: *Co je člověk. (Základy filozofické antropologie)*. Praha: Nakl. Zvon, 1994, s.10

⁸ „bytí“ - někdy označováno jako existence, skutečnost, nebo jako jsoucno; IN: (Nesvatba, 1999, s. 14)

⁹ Blecha, Ivan: *Filosofická čítanka*. Olomouc: 2000, s.10-35

¹⁰ Patočka, Jan: *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha: Oikoymenth, 2001, s.12-13

¹¹ (1033 - 1109)

¹² Podle Zdeňka Kratochvíla (1995, s. 155) se Anselm pokouší ukázat „ontologickou diferenci mezi bytím a jednolivým jsoucnem, ... Pro bytí užívá pojem nejvyšší jsoucno“.

¹³ Blecha, Ivan: *Filosofická čítanka*. Olomouc: 2000, s.80

¹⁴ (1225-1274)

¹⁵ Blecha, 2000); pozn. (lat. essentia=podstata, jsoucnost, též bytnost); IN: (Nesvatba, 1999, s. 29)

¹⁶ jak uvádí Z.Kratochvíl IN: *Mýtus, filosofie, věda I.a II. Filozofie mezi Homérem a Descartem*. Trebonice-Praha: Vyd. Hrnčířství a nakl.,1995

¹⁷ tamtéž, s.205

V novověku

Descartes¹ „problém subjektivní tělesnosti“ sice objevil, ale „ihned jej zase zakryl“.² Sám Descartes ve svých „Meditacích o první filosofii“ uvádí, že mnozí lidé nejsou jeho „úsudky“ schopni dostatečně vnímat zjm. proto, že jejich porozumění by vyžadovalo v tomto slova smyslu, „mysl zcela osvobozenou od předsudků...“³

Descartes dále rozvádí své poznání o člověku – nemohl by existovat „s takovou přirozeností“ totiž s idejí Boha v sobě, kdyby Bůh také opravdu neexistoval“, tj. ten, který má všechny dokonalosti, které člověk neuchopuje, a může se jich nějak dotýkat myšlením a „nepodléhá vůbec žádným nedostatkům“(!)... „Není přece nic divného, že do mne Bůh tuto ideu vložil, když mne tvořil, aby byla vtištěna jako umělcova značka jeho dílu“; ... člověk je „nějak učiněn“ k obrazu Boha⁴; „tj. nanejvýš dokonalé jsoucno“ uvádí dále v páté Meditaci Descartes.⁵

Descartes ještě uvažuje o „přirozenosti“ člověka, která „neučí“ výrazněji než to, že má tělo, ... a člověk nepatří ke svému tělu přes smyslové vjemy „jenom jako ... lodník k lodi“, ale je s ním co nejpevněji spojen a jakoby propleten, takže je s ním „skládán v jakési jedno“.⁶ „Duch [též substance vědomí – ‚duše‘] (res cogitans) a tělo (res extensa) stojí k sobě v příkré protivě“ - v protikladu;⁷ jde konkrétně o protiklad mezi „res extensa“, tělesnou věcí, jejíž podstata je definována rozsázností (rozprostraněností)⁸ a mezi „res cogitans“, duchovní věcí, tj. věcí myslící, jež se vyznačuje vědomím. Tělo a duše člověka patří ke zcela různým řádům bytí, nemohou tedy – (podle Descarta) v důsledku toho – být ve vzájemném vztahu a navzájem na sebe působit⁹. Lidský duch je však něco „snáze poznatelného než věci tělesné“.¹⁰

Zde je právě „původ novověkého problému duše a těla“. Právě proto, že tělo a duše¹¹ „jsou chápány jako zcela rozdílné reality či substance, nedaří se je už uvést v jednotu a porozumět bytostné jednotě člověka.“¹²

V každém poznávání objektů „je spoluimplikováno“ podle Patočky vždy už poznání toho, v čem a vzhledem k čemu jsou ty předměty dány. Každá materiální věc předpokládá určitou zkušenost o sobě. Descartes¹³ vychází od toho, že „prvotně v cogito máme zaručenu pouze svoji existenci, ale nemáme v ní ještě ... zaručeno, vysvětleno, zachyceno, co jsme jakožto ti,

¹ Descartes (1596-1650)

² Patočka, Jan: *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha: Oikoymenh, 1995, s.15

³ Descartes, René: *Meditace o první filosofii*. Praha: Oikoymenh, 2001, s.15

⁴ Descartes, 2001, s.73,75; srov. (1Moj. 1,27 – „Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem, stvořil ho, aby byl obrazem Božím, muže a ženu je stvořil“), IN: [Bible:1979]

⁵ Descartes, 2001, s. 95; bůh – označován jako absolutní, nejvyšší bytost či princip, jenž je většinou transcendentní vůči přírodní a lidské skutečnosti a je pro svoji moc hoden úcty (IN: Nesvatba,1999, s.14)

⁶ Descartes, René: *Meditace o první filosofii*. Praha: Oikoymenh, 2001, s.113

⁷ Pecka, Dominik. *Člověk. Filosofická antropologie*. II. Díl. Řím: Křesťanská akademie, 1971, s.258

⁸ Nesvatba, Petr: *Slovník základních pojmů z filosofie*. Praha: Nakl. Forutna, 1999, s.109

⁹ Coreth, Emerich: *Co je člověk*. (Základy filozofické antropologie). Praha: Zvon, 1994, s.136-137

¹⁰ Srov. Patočka, Jan: *Úvod do fenomenologické filosofie*. Praha: Oikoymenh, 1993, s.86

¹¹ „duše“ psychologický pojem, který označuje princip života, který oživuje substanci, ...; filosofické úvahy o duši – již u řeckých předsokratovských myslitelů, např. Démokritos, Pythagoras: IN: (Nesvatba, 1999, s. 24)

¹² Coreth, Emerich: *Co je člověk*. (Základy filozofické antropologie). Praha: Zvon, 1994, s.137; srov. s poznatky T. Akvinského IN: (Coreth,1994, s.147) –bytostná jednota těla a duše – rozpracovaná Aristotelova nauka „forma corporis“, která odpovídá Descartovu „res extensa“.

¹³ Srov.: Patočka, Jan: *Úvod do fenomenologické filosofie*. Praha: Oikoymenh, 1993, s. 86

kdo jsou...¹ Descartes vnímá velký rozdíl mezi myslí a tělem především v tom, že „tělo je ze své přirozenosti vždy dělitelné, zatímco mysl je naprosto nedělitelná ...“² Patočka lituje, že Descartes nešel dál, že přehlédl, že „i snící má tělo“ a vše, co člověk vidí, musí vidět v nějaké perspektivě – odněkud v prostoru, kde je „vidící, myslící umístěn“. Být někde může být člověk jen skrze tělo, jinak to není on, ale jen jeho myšlenka.³

Německý myslitel Hegel⁴ si uvědomil, že myšlení „tkví“ v dynamickém propojování a překonávání rozporů. „Myslíci subjekt má být sebe-vědomý, musí sám sebe překračovat a nahlížet se střídavě jako subjekt a objekt.“⁵

„Personální oblast“ člověka objevilo spíše náboženství. „Otevřelo zcela nové motivy pro tematizaci naší situace ve světě: strach, úzkost, hrůza z osobního zatracení, (...) předpokládá já...“ Tělo není tematizováno jako jakési „centrum orientace“, jako to, co nás „činí součástí světa“, ale je pojato jako to, co člověka „vystavuje nedokonalostem“, co „zapouští člověka do univerza morálního“.⁷

Francouzský filosof, voluntarista křesťanského směru Maine de Biran⁸ „Vyšel z kantovského zdůraznění personalitu a aktivity“, která pro něj spočívá ve „spontaneitě svobody a vůle.“⁹ Maine de Biran¹⁰ odmítá abstraktnost Kantovy metody a „znovuobjevuje personalitu a subjektivní tělo“ a chce postihnout individuální, personální já“, vrací se zpět k Descartovi k metodě „reflexe našeho vědomí na sebe samo“ a zde, jak Patočka popisuje cíle de Biran „zachytit prafakt, který znamená *ego cogito*“. Postupuje empirickou metodou – „reflexe jako vnitřní empirie“. Domnívá se, že v této metodě lze zachytit aktivní já. To, že člověk může svobodně chtít znamená také, že může; („svobodně chtít ... znamená také moci“). „Jsme původně aktivní já, které usiluje“, avšak úsilí „má své meze“, díky působnosti v těle, „tělesného působení“. Já je tedy „možné jen jako *tělesné*“, já usilující, chtějící a „*nasledkem toho tělesné*“. V tom jsou obsaženy „různé mody svěžest, únava, vyčerpání, ...“ Podle de Birana se „biologický organismus stává reálnou osobou v okamžiku, kdy já *mohu* něco vykonat na svou vlastní odpovědnost (pohybovat se)“.¹¹ De Biran objevil, že „prostorovost našeho těla prožívaná v pocitu úsilí je jiná než objektivní prostorovost naší smyslovosti...“¹²

¹ tamtéž, s. 86-87; srov. Descartes, R.: *Meditace o první filosofii*. Praha: Oikoymenh, 2001, s. 119 – „budu-li o lidském těle uvažovat jen jako o jakémsi stroji (zhotoveném a složeném z kostí, nervů, ...), tak že by v něm došlo k němu ke všem pohybům, které v něm nyní pocházejí nikoli z vlády vůle, a tudíž ani z mysli, ... snadno poznám ... kdyby toto tělo trápila např. vodnatelnost...“

² Srov.: Descartes, René: *Meditace o první filosofii*. Praha: Oikoymenh, 2001, s. 121

³ Srov. Patočka, Jan: *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha: Oikoymenh, 1995, s. 16; srov. s Merleau-Ponty (IN: *Phenomenology of Perception*: 77-83)

⁴ Hegel (1770-1831)

⁵ Blecha, Ivan: *Filosofická čítanka*. Olomouc: 2000, s. 100

⁶ [sv. Pavel († pravděp. r. 64 n.l.) IN: Maccarrone, Michele: *Cirkevní dějiny Část první – křesťanský starověk*. Praha: KTF UK, 1995; překl. a úprava Jaroslav V. Polc, s. 55]

⁷ Patočka, Jan: *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha: Oikoymenh, 1995, s. 15

⁸ Maine de Biran (1766-1824), přišel brzy po Kantovi (1724-1804) a je řazen k mladším současníkům

německého idealismu (doba napoleonská a restaurační); jeho pojetí je spjato s kartezianismem – označ. učení

René Descarta (1596-1650, lat. Cartesius), jeho žáků a pokračovatelů. Kartezianismus je pevně přesvědčen o

nekonečných možnostech lidského poznání, vědy a techniky, ... „příroda je podřízena nutným principům a je

možno v ní číst jako v otevřené knize“ – jen mít „adekvátní klíč“ ... IN: (Nesvatba, 1999, s. 58)

⁹ Patočka, Jan: *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha: Oikoymenh, 1995, s. 23

¹⁰ Maine de Biran – *Po důkladném studiu záhad psychologických přišel vnitřním pozorováním sama sebe*

otakar. *Filosofický slovník*. Brno: Občanské tiskárny, 1937, 4. přepracované a značně rozšířené vyd.

¹¹ Srov. Patočka, Jan: *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha: Oikoymenh, 1995, s. 24

¹² Srov. tamtéž, s. 24

Od Bironovy doby se na „problému těla“ dále pracovalo. Byl to např. Sartre, Merleau-Ponty, ve „spekulativnější podobě i Gabriel Marcel“. Společné rysy těchto autorů objevil Jan Patočka - „vlastní tělo je něco, co se nedá objektivovat, temný prostor nezbytný k tomu, abychom na plátně kina viděli projekci, co jsme, aniž bychom mohli objektivovat, co jsme“. K tomu patří „zvláštní prostorovost, kterou tělo má“, je zde „ustavičné zavádění, zakořeňování těla do věci, mezi ně; jsme centrum perspektiv...“ ... „Zakořeňování do věci nás převádí z prostoru našeho těla do prostoru vůbec“, do objektivního prostoru. Tento proces má etapy a naše tělo je „momentem situace, ve které jsme“. Tělo je „momentem interpersonální situace“. Biranova „hyperorganická síla“ znamená v jistém smyslu jsme „celí tělo“, ale v jistém smyslu jsme „mimo faktičnost“.¹

Francouzský filosof Maurice Merleau-Ponty² „zachytil“ formulaci prostorovosti našeho těla jako „personální prostorovost“. – Osobní stránka má „jediná svou důstojnost“.³ „Pouze tělesná bytost může existovat prostorově“, tj. nějak se „vztahovat se k prostoru“ (viz Patočka). Vztahujeme se k sobě tím, že se vztahujeme k jinému, k dalším a dalším věcem k univerzu vůbec, a tím sebe umisťujeme do světa⁴. To, že se vztahujeme k sobě implikuje subjektivní tělo tím, že jedna z jeho základních funkcí je udávat, že někde jsme“ a také kde jsme.⁵

„Já není slepou silou, nýbrž silou vidoucí. Člověk žije stále u sebe, „směrem k sobě“, ale je tomu skutečně tak? „Umisťujeme“ se do minulosti i budoucnosti a přitom se neustále musíme aktivně nacházet, kde jsme, i to, co jsme, „umisťovat se do teď“. Dělat toto umisťování den co den. Neboť jsme „žitím ve světě“, nikoli pouze v jeho *okolí*.⁶ Člověk však k tomuto kroku musí dozrát, a to je dlouhá cesta.

Umisťováním, resp. „vrháním se do světa“ člověk zároveň na svět působí. Člověk je s to „provádět změny ve světě svou tělesností, svým pohybováním“.⁷ „Nápor“ do světa má však své dno, kde „já má možnost vrátit se k sobě a objevit sebe sama jako část světa“. Vlastní tělesnost se nám tedy „dává jako síla, dynamismus, který se ‚vrhá‘ do věci, do předmětnosti“.⁸ Tato skutečnost sebeumisťování je zároveň něčím skrytým, je horizontem a manifestuje se zvláštním způsobem. Je to „temnota projekčního sálu nutná k tomu, aby se mohl objevit „otraz“ (Merleau-Ponty)⁹. „Původní prostorová perspektiva, do které se umisťujeme, je orientována k možnostem naší tělesné činnosti“ a angažování se do věci je jen „moment našeho *sebe-umisťování do světa*“. Člověk umisťuje sebe a přes svět, přes tento moment se vrací, vztahuje k sobě.¹⁰ Tuto skutečnost můžeme srovnat s výroky existenciálních filosofů – kde „situace“ je něco existenčního, co vyplývá ze vztahu člověka k sobě. (U existencionalistů „běží“ o samo bytí – vztaženost k vlastnímu bytí.) Heidegger chápe vztah „existence ke světu jako *pád do světa*“. Existence se musí ze světa dobýt, osvobodit se od něj tak, že provede „jistou „očistu“ (od toho „nashromážděného“ z dětství)¹¹. Nejde o reflexi na bytí, ale „o vztahování k sobě“, v němž běží „o existenci“, o to plně existovat, autenticky. Pojetí J.

¹ Srov. tamtéž, s. 25

² Maurice Merleau-Ponty (1908-1961)

³ Patočka, Jan: *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha: Oikoyemenh, 1995, s. 25-27

⁴ pozn.: podtrženo MJ

⁵ Srov. Patočka, Jan: *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha: Oikoyemenh, 1995, s. 27

⁶ Srov. tamtéž, s. 28

⁷ Patočka, Jan: *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha: Oikoyemenh, 1995, s. 31

⁸ tamtéž, s. 38

⁹ Srov. tamtéž, s. 38

¹⁰ Srov. tamtéž, s. 38-39

¹¹ pozn. MJ

Patočka je zde odlišné, „vztah člověka ke světu“ nevnímá jako „sebe-ztracení“, nýbrž jako „podmínku možnosti sebe-nalezení“. „*Naše vrhání se do světa je zároveň pohyb, kterým se vtělujeme do něčeho mimo sebe, angažujeme se, objektivujeme se. Toto angažování se v tom, co nejsme původně, ale čím se přesto stáváme, nám odhaluje naše možnosti.*“¹

U Jana-Paula Sartra² je, jak konstatuje Patočka (1995) „správné to, že *totálním* objektem se stávám jen ve vztahu k druhému, jen proto, že žiji neustále v personální situaci, že se neustále vidím v druhém, který se mi podobá, jako v jakémsi zrcadle; já jsem já vůči ty“³. Vidění se v druhém prochází skrze „smyslový zjev“ k druhé bytosti, k jejímu nitru a vidí se tak v očích druhého. Tento „návrat k sobě skrze druhého je *první druh výslovné reflexe*“⁴. Já tedy není něco izolovaného, ale obsahuje „*vnitřně druhé já*“⁵. Ve „vizuálním vněmu“ spoluurčuje strukturu našeho okolí společenství s druhými.⁶

Ve 20. století se pokouší znovu o „staré“ ontologické a metafyzické otázky např. Heidegger⁷ vytýká však metafyzice, že se na „bytí“ tázala „jen jako na určitý typ jsoucna“. Heidegger chtěl ukázat, že „bytí není běžně přístupné, ale že je lze odhalit jen analýzou způsobů naší existence“⁸.

Existencialismus – filosofický směr - ukazuje, že člověk „*má existenci na zemi a v zemi*“. Existuje „*jen individuálně*“ v určitém, konkrétním čase a prostoru, zde a nyní. (?) „*Existence znamená ryzí věčnost a odvržení všech příkras, ... je to cesta k pokoře.*“⁹ Ex-sistence=bytí ze sebe, které člověk sám utváří svým umem, svojí vůlí¹⁰. Podobně Sartre: člověk je tím, a jen tím, čím se sám udělá, neboť je „*úhnmem*“ svých činů¹¹. Srov. život V.E.Frankla, který se stal „*symbolem pro vzpouru člověka proti absurditě utrpení a pro velikost lidského ducha*“. Frankl se celým svým životem i dílem zaměřil na dobro a měl „*neotřesitelnou víru v možnost uskutečňování smyslu v každé, i té nejkrajnější situaci*“. Člověk je „*především člověkem rozhodujícím a jednajícím na základě své zodpovědnosti a svého svědomí*“. Jeho tři dimenze, fyzická, psychická a noetická – tj. dimenze ducha, a zjm. díky třetí dimenzi – dimenzi noetické má člověk schopnost „*zaujmout postoj*“ k dané situaci, která přichází, schopnost zaujmout postoj ke světu – a „*takový obraz o člověku v sobě skrývá velký příslib svobody!*“¹²

V práci „*Bytí a nicota*“ (1943) můžeme vidět základy Sartrova existencialismu. Zde „*středověkými výrazy*“ vyslovuje výroky jako „*existence předchází esenci*“¹³. „*Neexistuje*“

¹ Patočka, J.: *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha: Oikoymenh, 1995, s. 40

² (1905-1980); Sartre po matce původem z alsaské rodiny – příbuzný Alberta Schwietzera; v r. 1964 Sartre odmítl přijmout Nobelovu cenu. IN: Nida-Rümelin, Julian: *Slovník současných filosofů*. Praha: Nakl. Garamond, 2001.

³ Patočka, Jan: *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha: Oikoymenh, 1995, s. 41

⁴ Srov. tamtéž, s. 41

⁵ tamtéž, s. 42

⁶ Srov. tamtéž, s. 43, srov. též kap. Dětství – zrcadlení, apod.

⁷ Martin Heidegger (1889-1976)

⁸ Blecina, Ivan: *Filosofická čítanka*. Olomouc. 2000, s. 115

⁹ (existence; ex zn. „vykročení, vzmach a rozlet k něčemu vyššímu“); IN: Pecka, Dominik: *Člověk. Filosofická*

antropologie. I. díl. Řím: Křesťanská akademie, 1970, s. 358-359

¹⁰ Srov. Pecka, Dominik: *Člověk. Filosofická antropologie*. I. díl. Řím: Křesťanská akademie, 1970, s. 358-359

¹¹ Srov. tamtéž, s. 359

¹² Srov. Božuková, Jana: *Žít s vnitřním souhlasem*. IN: <http://www.volny.cz/slea/Archiv/janab.htm> (12.11.2005)

¹³ Scruton, Roger: *Krátké dějiny novověké filozofie* (od Descarta po Wittgensteina). Bratislava: Nakl. Archa,

1991, s. 291-292

žádná¹ lidská podstata, protože není Boha...“ Zde můžeme doplnit podle Nietzscheho: – „Bůh je mrtev“ – 20. stol. žije bez Boha – nemá Boha, je pro něj mrtev...)! To má pak další dopad na člověka (např. odtržení od řádu (?), apod.).

„... Esence jako konstrukty intelektu zmizí s duchem ... a v tom smyslu, v jakém si člověk vytvořil existenci, musí si vytvořit i svoji esenci. Člověk existuje plně pouze tehdy, když je tím, čím má v úmyslu být“².

Srov. též K.Marx – „... z člověka se stává jakási abstraktní činnost a břicho...“; „Peníze tím, že mají *vlastnost* všechno kupovat, tím, že mají vlastnost *přivlastňovat* si všechny předměty, jsou tedy *předmětem* v eminentním slova smyslu. Univerzálnost jejich *vlastnosti* je všemocnost jejich podstaty: platí tedy za všemocnou podstatu...“³ Pro Hegela je „*lidská podstata*“, tedy člověk „*sebevědomí*“. „Všechno odcizení lidské podstaty není proto nic než *odcizení sebevědomí*“.⁵

Člověk se odcizuje sám sobě, můžeme říci – ve své svobodě(?) se odcizuje. „Čím méně *jsi*, čím méně *projevuješ* svůj život, tím více *máš*, tím větší je tvůj *zvnějšněný* život, tím více své odcizené bytosti *hromadíš*...“ píše Marx.⁶

„Aby se lid duchovně svobodněji rozvíjel, nesmí být už v područí svých tělesných potřeb, nesmí už být nevolníkem těla. Především mu musí zůstat *čas*, aby *mohl i duchovně tvořit duchovně požívat*.“⁷

Člověk potřebuje „historicky pochopit svou možnost dějinného chování“, nikoliv však jako dějinnou zkušenost, ale jako „dešifrování“⁸; dešifrovat, pochopit - porozumět. Podle Heideggera člověk „každé rozumění odhaluje jako roz-vrh“. „Porozumění je sám pohyb

„transcendence“. Když člověk skutečně porozumí, „vytvoří z vlastních možností ... projekt“. Člověk tak „obnaží možnosti“, osnovu, a tázáním je udržuje „v bdělém stavu“.⁹

¹ (slov. „nijaká“)

² Scruton, Roger: *Krátké dějiny novověké filozofie* (od Descarta po Wittgensteina). Bratislava: Nakl. Archa, 1991, s. 291-292; srov. S filozofií Heideggera ... pak Descartovo – „cogito“ a Sartrova „trhlina“ nebo „nicota“, která v srdci bytosti leží skroucená jako červ“.

³ (již před r. 1844!)

⁴ Marx, Karel: *Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844*. Přeložili Doc. Dr. Jaroslava Pešková, CSc. a doc. Dr. Jiří Pešek, CSc. Praha: Vydalo nakl. Svoboda, 1978, s. 14, 106

⁵ tamtéž, s. 119

⁶ tamtéž, s. 91

⁷ tamtéž, s. 19

⁸ Gadamer, Hans-Georg: *Problém dějinného vědomí*. Praha: Vydal filozofický ústav AV ČR, 1994, s. 18, 24

⁹ Gadamer, Hans-Georg: *Problém dějinného vědomí*. Praha: Vydal filozofický ústav AV ČR, 1994, s. 26-27, 50

Shrneme-li tuto část, můžeme konstatovat, že „já“ má možnost vrátit se k sobě a objevit sebe sama jako součást světa, i přes složitost počátků – vržení do světa a „projitím“ mnoha chybami, pády (viz předchozí kapitola „Dětství“). Tato proměna má pak zpětně vliv na okolí člověka a znovu se odráží k němu, avšak již v proměněné podobě. Pojdme se však ještě podrobněji podívat na danou problematiku.

Problematika tělesnění

„... kde jsme ‚při tom‘, tam jsme opravdově, hluboce, ... autenticky, tam o něco jde...“¹
A.Hogenová

„Nejsme zprvu ‚živí‘ a nemáme pak k tomu ještě aparaturu zvanou tělo, nýbrž žijeme tím, že tělesníme“, a to je jiné, než být „svázán“ s nějakým organismem.²

Tělo nikdy není jen sóma, tělo je i situace, v níž tělo bytuje³. „... Tělo je tím, čím jsme ukotveni v naprosté jistotě našeho životního pobývání.“ Je také základem naší životní existence⁴ a je pojato jako to, co zároveň člověka „vystavuje nedokonalostem“, co jej „zapouští“ do „univerza morálního“⁵. Toto „zasazení“ je pozadím pro tzv. „životní pohyb“. Jde o vůli „k tvaru“ života člověka, o porozumění pozadí i sobě.⁶ Jde o „moment (...) sebeumíst'ování do světa.“⁷ V sebeumíst'ování se člověk vztahuje k sobě.⁸ Zde se ukazuje vzájemné „zaklínění pohybové a jevové stránky toho, co se objevuje, a jak se naše tělo orientuje k tomu, co se objevuje“⁹. Merleau-Ponty charakterizuje tělesnost jako zvláštní „dynamismus v sebeumíst'ování do věcí“. Tělesnost je něčím skrytým, je horizontem, manifestuje se zvláštním způsobem, je to temnota projekčního sálu nutná k tomu, aby se mohl objevit obraz.¹⁰

Tělo nevězí v nevědomosti o sobě, není slepé vůči sobě, nýbrž „vyzařuje určité ‚já‘ ... uprostřed věcí“ jak s minulostí, tak i s budoucností.¹¹ Minulost není reálnou minulostí, jak píše Merleau-Ponty, ale minulostí konkrétního člověka tak, jak situaci vidí teď, možná po její proměně. Podobně o budoucnosti může mít člověk chybnou představu v přítomnosti, kterou právě zakouší. Tedy syntéza horizontů není ničím víc, než syntézou předpokladů. Tak se přítomnost, „která je náhledem člověka na čas, „stává jedním momentem času mezi všemi ostatními“¹². Merleau-Ponty chápe tělo jako „jeden z předmětů tohoto světa“, kde se uprostřed věcí uskutečňuje vidění.¹³

Nietzsche byl přesvědčen, že tělo má „rozum“; věděl s určitostí, že naše tělo hraje důležitější roli, než je naše poznání.¹⁴ Úloha „tělesného rozumu“ - zn. např. že „odkrytím vlastního dna v bolesti, odkrýváme zároveň i pramen nejvyšší, nejčistší radosti“¹⁵. Neboť „pro zkušenost těla chybějí slova“ a ten, kdo chce opravdu sobě i druhému porozumět, potřebuje toto tělesně

¹ Hogenová, Anna: *Kvalita života a tělesnost*. Praha: Nakl. Karolinum UK, 2002, s. 67

² Srov. Michálek, Jiří: *Fenové těla*. IN: Hogenová, Anna: *Tělo a pohyb*. (Výběr filosofických textů.). Praha: Nakl. UK Karolinum, 1998, s. 91

³ Srov. Hogenová, Anna: *Kvalita života a tělesnost*. Praha: Nakl. Karolinum UK, 2002, s. 52

⁴ tamtéž, s. 55

⁵ Patočka, Jan: *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha: Oikoymenh, 1995, s. 15

⁶ Srov. Hogenová, Anna: *Kvalita života a tělesnost*. Praha: Nakl. Karolinum UK, 2002, s. 18-19

⁷ Patočka, Jan: *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha: Oikoymenh, 1995, s. 38

⁸ Srov. tamtéž, s. 39

⁹ tamtéž, s. 34

¹⁰ Merleau-Ponty IN: Patočka, 1995, s. 38

¹¹ Srov. Merleau-Ponty, M.: *Óko, duch a jiné eseje*. Praha: Nakl. Obelisk, 1971, s. 10

¹² Srov. Merleau-Ponty, M.: *Phenomenology of Perception*. London and New York: 1962, s.80-82

¹³ Srov. Merleau-Ponty, M.: *Phenomenology of Perception*. London and New York: 1962, s. 81

¹⁴ Srov. Hogenová, Anna: *Kvalita života a tělesnost*. Praha: Nakl. Karolinum UK, 2002, s. 55

¹⁵ tamtéž, s. 76

zakusit, „není jiná cesta“¹. A to znamená, že kdo tuto zkušenost nezažil, často žije v šedi, zaslepen.(?)!

Merleau-Ponty se také zmiňuje o oživení těla. „Lidstvo není produktem, který vznikl jako účinek našich kloubů a umístění našich očí, apod. Oživení těla nenastává sestavením jedné jeho části k druhé, ani (...) pádem do automatu ducha, který by přicházel odjinud.“ To by podle Merleau-Ponty předpokládalo, že „tělo samo je bez nitra a bez svého „já“.“ Ale lidské tělo je zde tehdy, jakmile se vytvoří zvláštní, jedinečný kontakt mezi „cítícím a pociťovaným“². Lidské tělo není Golem³ kabbalistické židovské magie. Není něco „neforemného, neohrabaného“⁴. Dešifrovat znaky obsažené v těle, tzv. „třetí oko“ nebo „třetí ucho“ dovede přesně jedině myšlení, tj. existence pohledu zevnitřku. A pro tzv. „vrozenou anonymitu“ já, kterou - jak píše Merleau-Ponty - „jsme nazvali tělesností“ nemá filosofická tradice žádné pojmenování. „Tělesnost není hmota ve smyslu částic bytí“, není ani substancí. „Tělesnost je v tomto smyslu „živel“ Bytí.“ Není to „fakt ani souhrn faktů, a přesto přilíná k nějakému *místu* a nějakému *ted*“.⁵

Tělesnost tedy není hmota. Je to „zavíjení viditelná do vidoucího těla“, jež se dosvědčuje např. tehdy, „pokud tělo vidí samo sebe a dotýká se sebe právě v tom okamžiku, kdy vidí věci a dotýká se jich, takže současně *jakožto* hmatatelné sestupuje mezi věci a *jakožto* dotýkající se je všechny ovládá, přičemž tento vztah, tento dvojí vztah vynáší ze sebe rozšípením či puklinou ve své vlastní mase“. Tělesnost tedy „není nic nahodilého, není to chaos, nýbrž textura, která se obrací do sebe a je sama se sebou ve shodě“.⁶ Podle J. Michálka je „tělo ve svém tělesnění živé, žité tělo“. Je to „způsob bytí pobytu“. Není tedy ničím pro pohled... Člověk žije tím, že „tělesní“.⁷ A „ozvěnu v našem těle“ vyvolává příroda.⁸ „Tělesné oči člověka jsou „počítače světa“, nadané schopností vidět. A vidět znamená mít „věc“ v odstupu. Aby člověk viděl, znamená to pro něj vstoupit do vesmíru bytí, který se sám vyjevuje (zjevuje). Jinak řečeno: podívat se na předmět zn. obydlet ho, zabydlet a z tohoto zabydlení uchopit všechny věci z hlediska aspektu, který mu představují. Je-li člověk zabydlen, má možnost své vize vnímat, resp. vnímat své vize z různých úhlů.“⁹

Vidět v odstupu znamená také vědět, že věci člověkem „procházejí“, a že „viditelné“ spočívá na „úplné viditelnosti“¹⁰. Merleau-Ponty dále objasňuje, že tělo může také „zahrnovat vyseče“, které člověk převzal od jiných lidí. Což zmíněný autor vyjadřuje tak, že „člověk je zrcadlem pro člověka“¹¹ - (vidí a je viděn). A „cokoliv je na věcech pozitivního, je vždycky v myšlenkách“ člověka, které si vytváří, „a nikoli v attributech věcí samých“¹². Podle Descarta však neexistuje „žádné vidění bez myšlení“. Nestací však jen myslet, abychom viděli. K tomu je třeba, aby v těle nastaly jisté děje, které jsou již „zakotveny“ v přírodě. Myšlenka vidění probíhá pak podle programu a zákonitosti, jež si sama nedala. Prostor těla je

¹ Srov. Hogenová, Anna: *Kvalita života a tělesnost*. Praha: Nakl. Karolinum UK, 2002, s. 77

² Srov. Merleau-Ponty, M.: *Oko, duch a jiné eseje*. Praha: Nakl. Obelisk, 1971, s. 10-11

³ (hebr. *lidský plod*) - IN: (Eliáš, 1996, s.35)

⁴ Eliáš, Oldřich: *Golem - historická studie*. Praha: Nakl. Půdorys, 1996, s. 35

⁵ Srov. Merleau-Ponty, M.: *Viditelné a neviditelné*. Praha: Nakl. Oikoymenh, 1998, s.135-136 (pozn.: podle

Descarta - uvádí Merleau-Ponty)

⁶ *tamtéž*, s. 142

⁷ Srov. Michálek, Jiří: *Fenomén těla*. IN: Hogenová, Anna: *Tělo a pohyb* (Výběr filosofických textů). Praha:

Nakl. Karolinum UK, 1998, s. 91

⁸ Srov. Merleau-Ponty, M.: *Oko, duch a jiné eseje*. Praha: Nakl. Obelisk, 1971, s. 11

⁹ Srov. Merleau-Ponty, M.: *Phenomenology of Perception*. London and New York: 1962, s. 79

¹⁰ Srov. Merleau-Ponty, M.: *Oko, duch a jiné eseje*. Praha: Nakl. Obelisk, 1971, s. 12

¹¹ Srov. *tamtéž*, s. 15

¹² *tamtéž*, s. 19

stanovištěm těla, který duše nazývá „svým“ a v němž bydlí. Pro duši, která oživuje tělo, není tělo obyčejným předmětem. „Duše ‚myslí‘ v závislosti na těle, nikoli podle sebe.“... „Tělo je pro duši jejím rodným prostorem a matricí pro jakýkoli jiný existující prostor.“¹ Přesto „vztah duše a těla nelze měřit“².

Prožitek člověka „zakládá evidenci“, v prožívání „tělesní jistoty“ a také se zde rodí. Proto prožitky nelze předat slovy³... ; [„záhada evidence spočívá v noezi (Noesis)“⁴ se pojí se k „jak?“. Každá noeze spoluvytváří své adekvátní noema⁵ se pojí „co?“, a to je to, o co jde. Prožívat „bytostně“ znamená jít ke svým kořenům. A to je jiné než pouhá představa o něčem⁶]. „Přítomnost věcí v evidentním prožitku nesmí být zprostředkována, musí být přímá.“ Evidence je v nás, jde o to tělesné, proto evidenci nemůžeme pochybovat, protože jinak bychom pochybovali i o „vlastní tělesní existenci“.⁸ Evidence je „jakýsi průnik minulostí“, je to jakýsi zvláštní průnik, který „má index“ právě prožívané přítomnosti, přestože se jedná i o minulost. Evidence však musí být vyplněna slovy – pokud však tomu tak nebude, má evidence platnost neskutečnosti...⁹

Člověk slyší vždy jen to, čemu předem porozuměl. Proto je řeč podle Heideggera „domovem bytí“.¹⁰ Důležité je „probudit v sobě tázání“, což zn. „zapustit kořeny“, které je nutné obdělávat, aby vzešla „rostlina“.¹¹ „Slovo tedy překonává mezeru mezi něčím, co již známe a mezi tím, co je hlubší než vše, co známe, co „jest“ tedy co vede k našim kořenům, k podivné hloubce našeho pobývání. Slovo je činěním, je cestou, ...“ Ještě je důležité vědět, že „evidentní musí být jen to, co se dává ve své pravdivosti, a k tomu je třeba zpřístupnit sebe sama k tomuto setkání, k tomuto sdílení.“ – Mluví se „o péči o duši“... „péče je neustálé plazení původní evidence“, neustálé sebevyladování se, ladění se na celek(?) A ladit se je třeba „každý den znovu a znovu“.¹² Potíž (?) však je, že prožitku evidence mnohé překáží ...

Základem celku je polarita [jako je např. bolest a radost, prohra a vítězství, nalezení vlastního dna a znovunarození nebo „narození v sobě“ – vnitřní proměna(?)] Celek je také charakterizován jako Dobro. „Dobro je to, co je vůbec nejvyšší“, co je nejvíce božské.. Nepřesná podoba Dobra tvoří např. oheň, který ve světle dává pravdu, v teple poskytuje domov, apod.¹³

¹ Srov. Merleau-Ponty, M.: *Okno, duch a jiné eseje*. Praha: Nakl. Obelisk, 1971, s. 20-21

² Michálek, Jiří: *Fenomén těla*. IN: Hogenová, Anna: *Tělo a pohyb* (Výběr filosofických textů). Praha: Nakl. Karolinum UK, 1998, s. 89

³ Srov. Hogenová, Anna: *Kvalita života a tělesnost*. Praha: Nakl. Karolinum UK, 2002, s. 56

⁴ pozn.: (celý prožitek sám)

⁵ pozn.: (imanentní předmět prožitku)

⁶ Srov. Hogenová, Anna: *Areté (základ olympijské filozofie)*. Praha: Nakl. Karolinum UK, 2000, s. 83

⁷ Hogenová, Anna: *Kvalita života a tělesnost*. Praha: Nakl. Karolinum UK, 2002, s. 60

⁸ Srov. tamtéž, s. 57

⁹ Srov. tamtéž, s. 59

¹⁰ tamtéž, s. 69

¹¹ tamtéž, s. 70

¹² Srov. tamtéž, s. 70-72

¹³ Srov. Hogenová, Anna: *Areté (základ olympijské filozofie)*. Praha: Nakl. Karolinum UK, 2000, s. 74; pozn.:

[ARETÉ je pozadím, kontextem. Celkem, horizontem (horizont otevírá možnosti perspektivy. Jsme na cestě a cesta má horizont. Záleží na nás, zda budeme „transcendovat přes horizont na konci cesty“. Opakem je pak prázdnota¹³...); ARETÉ je „omítací plátnem“. Podle Jana Patočky je ARETÉ „zdatnost – schopnost prosazovat Celek do každé jednotlivé, konkrétní situace v životě člověka...“¹³]; tamtéž, s. 6, 73

„Celek je víc než součet částí.“ Celek se sice může rozložit na menší části, ale vždy při takovém rozložení zmizí jakási „celkovost“¹. Celek nemá okraje, nemůžeme poznat jeho hranice. Celek, je zároveň pozadím, horizontem a dá se sdílet „pouze v otázkách“. Proto se mluví o „zbožnosti tázání“

„Celý problém je skryt v procesu vyplňování“ - (vyplněná podstata je např. „fenomén domova“).³ „Celek je ve skrytu.“ Není možný přímý „náhled“. „Pouze když se celek znovu rodí nebo když zaniká, je možno Celek zahlédnout a vhlédnout.“ Celek také vzniká a zaniká v naší mysli. Můžeme říci přicházení, resp. „zpřítomňování“, které se děje „odhalováním podstatného“, a odcházení – nezpřítomňování Celku; (Herakleitův problém). Odhalování podstatného je možné „jen skrz tázání“, neboť otázky nás „naladí na pozadí“. Aby se však mohl člověk ladit na pozadí, a uměl se tázat, potřebuje se ztišit sám v sobě. Není již v tomto činu něco z jeho přesahu? „Celek a tento prožitek je nedefinovatelný, musí být sdílen...“; patří sem také „Thauma (údiv)“.⁴

„Zřetelnost je založena na jasnosti“⁵, jednoduchosti. Každý pojem vzniká „velmi komplikovanou“ syntézou, přesto „identifikace – evidence pojmu je obsažena v porozumění tohoto pojmu, nepotřebuje procházet obtížnou cestou vznikání. Ke každé evidenci je jakýsi(?) „reprezentant“, který je aletheticky skryt. Jeho „odkrytí“ musí být „vytržením“ ze zahalenosti, „vyrvání“ ze skrytosti, (a tak vyplní „prázdnou náznaku“)-(signum); a to je údiv (?). Toto však chce odvalu člověka. Je to cesta k „jeskyni Platóna“⁶... Celek je tak blízko, že o něm nevíme. Funguje jako pozadí „pro vyvstávání jsoucen našeho světa“. A takto jako pozadí „je“ pro možnost vystoupení světa ze zakrytosti ...⁷

Otázka funguje jako výzva a výzva „vyzývá“, co s tím uděláme, příp. jak se zachováme. A my jako lidé máme na tyto otázky odpovědět svým postojem. Gadamer radí, že je třeba „nahlédnout problém jako odpověď“, ke kterému hledáme otázky, na které již odpověď máme. Tázání je velmi důležité. Je spojené s myšlením a znamená jakýsi start pro řešení dané situace, je „před-porozuměním“ – jak uvádí prof. Hogenová.⁸

Chceme-li rozumět, resp. porozumět nějakému problému, situaci, ... nestačí jen danou situaci popsat, ale je třeba problém „pochopit v jeho vzniku, vznikání, v jeho fenomenalitě“. „Je třeba jej nahlédnout ... z jeho podstaty, a tím je právě to, z čeho tento problém vystupuje, z čeho se zjevuje, proč se nám ukazuje.“ Proto rozumět znamená porozumět, ladit se na pozadí, na kontext, Celek, na horizont, který zjev, projev, umožňuje...⁹ A tím pozadím je tělesné schéma.

Nestačí jen otevřít oči a přijmout to, co se dává. Na základě své tělesnosti je člověk bytostí dalekou, ale i blízkostí, zakořeněnou, ale i světskou. Přesto věci kolem nás jsou „přehrány naším tělem“; zde je základ Nietzscheho „rozumu těla“.¹⁰

¹ Neff, Vladimír: *Filosofický slovník pro samouky neboli Antigorgias*. Praha: Vydavat. Družstevní práce, 1948, s. 460

² Hogenová, Anna: *Areté (základ olympijské filozofie)*. Praha: Nakl. Karolinum UK, 2000, s. 75

³ Hogenová, Anna: *Kvalita života a tělesnost*. Praha: Nakl. Karolinum UK, 2002, s. 60, 62-63

⁴ Srov. Hogenová, Anna: *Areté (základ olympijské filozofie)*. Praha: Nakl. Karolinum UK, 2000, s. 85, 87

⁵ *tamtéž*, s. 86

⁶ Hogenová, Anna: *Kvalita života a tělesnost*. Praha: Nakl. Karolinum UK, 2002, s. 61

⁷ Srov. Hogenová, Anna: *Areté (základ olympijské filozofie)*. Praha: Nakl. Karolinum UK, 2000, s. 89

⁸ Srov. Hogenová, 2000, s. 7

⁹ Srov. *tamtéž*, s. 7

¹⁰ Hogenová, Anna: *Kvalita života a tělesnost*. Praha: Nakl. Karolinum UK, 2002, s. 21, 42, 48

K tomu, jak se stavíme k výše uvedenému, záleží také alespoň zpočátku na tom, z jakého místa, resp. z jaké krajiny jsme. Krajina „patří k lidské tělesnosti jako pozadí, na němž tělo prostoří a tvaruje se“¹. Krajina se tak stává „prodlouženými údy těla“ a tělo se zase rozprostírá do krajiny. Krajina k nám patří stejně, jako k nám patří kůže našeho těla.² Podobně je jiný život na venkově – někde na úpatí hor, v horách nebo na samotě a jiný ve velkoměstě. Člověku po nějaké době není jednoduché změnit toto prostředí, přestěhovat se. Taková „změna mění i tělo“ a člověka samého.³

Jako „stromy svým větrovým vyhmataávají prostor“ – „otevírají se“⁴, tak podobně „vztah mezi člověkem a krajinou je vztahem mezi duší a tělem“.⁵ Krajina a člověk tvoří jeden celek. Přesah těla však nekončí krajinou, ale „dosahuje až do kosmu...“, otevírá se v „toku změn“, otevírá se „do otevřenosti“, do světla...⁶ A krajina, „vtiskuje“ do podvědomí „generační jednání, aniž by o tom člověk přemýšlel. Krajina je domov, je rozšířený organismus. „Tělesnit“ v přírodě či v krajině zn. činit tuto krajinu součástí vlastního těla, tj. zapouštět do krajiny vlastní kořeny - „domovstit“.⁷ Tak krajina člověka „tvaruje“, aniž by o tom člověk věděl. Problém však může být, jestliže se člověk často stěhuje a mění tím často krajinu. Nemůže se pak jeho „Já“ „konstituovat“, protože chybí pevný kontext, chybí pozadí.⁸ Naučíme-li se rozumět krajině mnohé se nám o člověku rozkryje.

Mezi tělem a krajinou je jakýsi dialog, který působí přímo na duši a vyvolává v ní proměnu. V duši se tak odvíjí odkrytost v původním prožitém smyslu, která je základem kultivace člověka jako celku. Je to tím, že tělo „poslouchá nerovnost terénu“.⁹ Skrze tělo se uskutečňuje také naše příslušnost k *polis*.¹⁰ „Angažování se do věcí“ je jen moment našeho *sebe-*

¹ Hogenová, 2002, s. 82

² Srov. tamtéž, s. 82

³ viz např. proměna cizinců v Čechách (pozn. MJ)

⁴ pozn. „kořeny jsou tradicemi, ukazují k počátku“) In: Hogenová, 2002, s. 83

⁵ Srov. Hogenová, Anna: *Kvalita života a tělesnost*. Praha: Nakl. Karolinum UK, 2002, s. 83, 86

⁶ Srov. tamtéž, s. 85-87

⁷ Srov. tamtéž, s. 92-94

⁸ Srov. tamtéž, s. 97

⁹ Srov. tamtéž, s. 296

¹⁰ Srov. Pinc, Zdeněk: *Fragmenty k filosofii výchovy*. Praha: Edice Oikoyomenh, 1999, s. 82

umísťování do světa“ - „přes svět se vracíme k sobě“¹ a můžeme sama sebe objevit jako část světa.²

Člověk se potřebuje vrátit „k počátku, který není v minulosti“, ale je před ním. A tím je bytí, které umožňuje člověku celkovost, a na druhé straně pak možnost stát se transparentním. Bytí není myšleno, není dotázáno, zapomnělo se na něj.^{3,4}

¹ Srov. Patočka, Jan: *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha: Oikoymenth, 1995, s. 39

² Srov. Patočka, 1995, s.38; pozn: podle prof. Jana Patočky je zde shoda s existencialisty, avšak odlišení je v tom, že „existence je... bytí ve světě, na světě,... obsaženo... jako sebeumísťování“; angažování nám

³ odhaluje naše možnosti“; tamtéž, s.39-40

⁴ Srov. Hogenová, Anna: *Kvalita života a tělesnost*. Praha: Nakl. Karolinum UK, 2002, s. 300

⁵ Srov. Michálek, Jiří: *Fenomén těla*. IN: Hogenová, Anna: *Tělo a pohyb* (Výběr filosofických textů). Praha: Nakl. Karolinum UK, 1998, s. 88

Smysl a odpovědnost člověka

Člověk „nemůže žít v jistotě nesmyslnosti“.¹
(Jan Patočka, 1990)

„Určování podstaty jsoucna člověka zastínilo otázku po jeho bytí tak, že zůstala zapomenuta...“²
(Martin Heidegger, 1996)

„Člověk je důležitou částí vesmírného celku veskrze harmonického...“
(Dagmar Čapková, 1974)

„Žádný útulek není klidnější a nerušenější než ten,
který člověk nalézá ve své vlastní duši.“
(Alexis Carrel, 1939)

Ve filosofickém slovníku „logos“³ vysvětleno jako slovo, myšlenka, rozum, božství. U Herakleita vyjadřuje „um“ světový, božství řídící svět; u Platona myšlenkové pochopení ideje, určující všecko bytí a dění.⁴ Logos je také to, co nás orientuje, udává směr;⁵ i „logos“ jako usebrání⁶, ale také smysl v lidském životě, resp. smysl lidského života - jeho nezbytná podmínka(?). K čemu je třeba pro člověka „smysl“? Máme-li alespoň částečně nahlédnout na odpověď kdo a kým je člověk, potřebujeme porozumět také lidské „křehkosti“ a (omezeným) možnostem člověka, ale i jeho ceně.⁷ Velkou inspirací v této kapitole je nejen dílo, ale i život zesnulého prof. V.E. Frankla a dalších filosofů zpracovaných z vybraných kapitol a z vlastního překladu díla „Philosophische Begründungen der Pädagogik“ pedagoga a filosofa Theodora Ballaufa.

„Člověk je nedělitelný celek nesmírné složitosti“, říká Carrel (1939). Přesto různé vědy abstrahují z člověka pouze to, co mohou získat vlastními speciálními metodami. „Ovládnutí materiálního světa, které postupně absorbovalo pozornost a vůli člověka, způsobilo, že se téměř úplně znehodnotil svět života a ducha.“ Současná věda (např. medicína, biologie, chemie, aj.) usilují o co nejdokonalejší poznání zdravého i nemocného těla. Naším předkům však připadalo mnohem důležitější proniknout do „tajemství našeho bytí“, více porozumět „morálnímu trádní“ a „metafyzickým jevům“.⁸

Je paradoxem, že o více usilujeme o co nejdokonalejší poznání těla člověka, uniká nám jeho celek. Člověk se tak stává stále více „cizincem ve světě, který vytvořil“, protože nebyl s to vytvořit si svět podle svého, poněvadž neměl praktických znalostí své vlastní podstaty.⁹ Carrel vidí jediný lék proti tomuto, co sám označuje jako „zlo“¹⁰ v hlubším sebepoznání, tj. obrácení pozornosti k sobě a k příčinám vlastní morální a intelektuální slabosti.¹¹ Nezbytná podmínka je poznat člověka jako celek, neboť pravda je v celku člověka. Člověka nemůžeme

¹ Patočka, Jan: *Kacířské eseje o filosofii dějin*. Praha: Academia, 1990, s. 84

² Heidegger, Martin: *Bytí a čas*. Praha: Oikoyomenh, 1996, s. 67

³ Pozn. MJ: pojem „logos“ zde zdaleka není vyčerpán, více se však pozastavím u významu „smysl“

⁴ Kratochvíl, Josef – Černocký, Karel – Charvát, Otakar: *Filosofický slovník*. Brno: Tiskem a nákladem

Občanské tiskárny v Brně, 1937, s. 271

⁵ Hogenová, Anna: *Problém rozumu a vědění*, aj. přednášky Doktorského studia (šk. r. 2003/2004); čerpáno

⁶ z vlastních poznámek (MJ)

⁷ Srov. Hogenová, Anna: *K problematice poznání*. Praha: UK, 2005, s. 194

⁸ Srov. Musil, Jiří: *Ernest Gellner, život a filosofické dílo*. IN: *Revue pro politiku a kulturu*. Roč. 8, Proglas 1/97,

⁹ 17

¹⁰ Carrel, Alexis: *Člověk, tvor neznámý*. Praha: Julius Albert, 1939, s. 14-20

¹¹ Srov. tamtéž, s. 33

¹² tamtéž, s. 34

¹³ srov. (Patočka, 1992, s. 47) IN: *Evropa a doba poevropská*. tzv. „zbloudění člověka“, ale také odvaha člověka k nahlédnutí na sebe – viz též Abraham Maslow, aj.)

rozdělit na části. Kdyby „orgány člověka byly odděleny jeden od druhého, přestaly by existovat“¹. Je přitom pozoruhodné, jak „zdravé tělo žije v tichosti“. Neslyšíme ani necítíme „jeho práci“. Rytmus našeho bytí a soulad tělesných funkcí nám dodává pocit klidu. Známkou poruchy je tedy bolest.

„Lidé potřebují živobytí, plné zápasů, duševní i tělesné námahy, fyziologické a morální disciplíny a také odříkání. Za těchto podmínek snáší tělo námahu i strasti, a jest chráněno proti nemocem, zvláště duševním.“²

A zde je Descartův omyl, který spočíval v tom, že pokládal hmotu a duši za různorodé věci, za dva odlišné, neslučitelné pojmy. Tento dualismus „dolehl na celé dějiny našeho poznání člověka“ a byl příčinou vzniku neexistujícího problému vztahů mezi duší a tělem. Podle Carrla nemůžeme zkoumat odděleně ani tělo, ani duši.³

Lidství člověka spočívá v „příslušnosti k logosu“ (zákonu, slovu, smyslu, učinění zřejmým, ozřejmování, jež se nechává vidět; logos je jen jeden z modů, jak se nechat vidět)⁴. Otázka po smyslu (ať již je vyslovena nahlas, nebo mlčky) je vlastní „pouze“ člověku. A pouze jemu jako takovému je vyhrazeno, aby „zakoušel svou existenci jako problém“ a plně prožíval „problematičnost svého bytí“⁵. Naskytá se otázka „proč?“ nebo „jak?“ žít, příp. pro co žít? Člověk se nechce „nechat žít“ v tupé a slepé pasivitě. Chce a také potřebuje vědět a cítit, „k čemu tu je, pro co má něco vykonat“. „Chce svůj život spoluvytvářet. Chce být tam, ke lze cítit cenu života a chce mít podíl na tom, co je ve světě zajímavého, krásného a významného.“⁶ To právě dává životu cenu. Jde především o „pochopení a procítění toho, co život obsahuje“. Smysl je opakem prázdnoty. Hledání a nacházení smyslu je proces, který musí probíhat neustále a v jeho nalezení nemůže konkrétního jednotlivého člověka nikdo zastoupit.⁷

„Co je smysl a kdy mluvíme o smyslu a významu?“ Člověk si většinou ani neuvědomuje, že smysl věcem dává. Když si čl. začíná uvědomovat svoje okolí, svět, a nevidí věci jenom jako „určité smyslové danosti“, ale vidí je ze stanoviska svých možností, z toho, co jemu je „samým životem otevřeno“, a v důsledku toho je vidí jako něco, co má smysl, co je účelné.⁸ Člověk se potřebuje také otevřít „propasti božství a lidství“ v sobě. Otevřít se „bohočlověčenství“ zcela jedinečnému, které „o sobě“ rozhoduje, a tak vzniká „vlastní život duše“, a to je „bezpříkladné drama“.⁹

Smysl můžeme chápat i jako určitý způsob utváření situace, kde jde hlavně o angažovanost a bezprostřední zúčastněnosti „na věci“. Ten, kdo se „nevzdal aktivního žití“, ten, kdo tzv. každodenně překonává to, co mu „život přináší“, ten je „kromě plnění svého bezprostředního úkolu stále duchovně spjat s hodnotou svého počínání“. A v lidských možnostech je uchopit a zúročit tyto životní „nabídky“. K tomu má každý člověk svobodu a může navzdory všemu tomu, co jej „potkává“ růst a „vyzrávat s plným uplatněním všeho“ a proměňovat sebe

¹ Carrel, Alexis: *Člověk, tvor neznámý*. Praha: Julius Albert, 1939, s. 46

² Carrel, Alexis: *Člověk, tvor neznámý*. Praha: Julius Albert, 1939, s. 100-101

³ tamtéž, s. 106

⁴ Heidegger, Martin: *Bytí a čas*. Praha: Oikoyemenh, 1976, s. 49-51

⁵ Srov. Längle, Alfred: *Smysluplně žít*. Aplikovaná existenciální analýza. Brno: Nakl. Cesta, 2002, s. 7

⁶ Längle, 2002, s. 7

⁷ tamtéž, s. 7-10; srov. Hogenová, Anna: *Problém rozumění a vědění*, aj. přednášky Doktorského studia (ak.r. 003/2004), čerpáno z vlastních poznámek (MJ); „Kdy je smysl nejbliže člověku? Když jej nemá. To je to napětí“

⁸ viz též Patočka: člověk potřebuje k životu napětí

⁹ Srov. Patočka, Jan: *Filosofie výchovy*. Studia Pedagogica č. 18, 1997, s. 15

¹⁰ Srov. Patočka, 1990, s. 116

samého k lepšímu.¹ A život je plný možností, příležitostí (každodenních malých příležitostí pro naplnění smyslu).²

Smysl člověka je v jeho „otevřenosti“, v „porozumění“. Jde o „proces“, pohyb. V Heideggerově analýze je úzkost jako okamžik krize, ze které je možné se „vrátit“ zpět do světa nebo odejít do „strašné nehybnosti, naprosté hluboké nudy“, ze které není jednoduchá cesta zpět. Vrátit se však neznamená návrat k věcem tak, jak byly původně (podobně a přece jinak, jako osvobozený obyvatel jeskyně u Platóna...), kde „návrat znamená sám život“.³

Projít zkušeností ztráty smyslu znamená proměnu člověka, znamená návrat k něčemu novému, obohacenému o zkušenost. Smysl se může objevit pouze v činnosti, která vyplývá z hledajícího nedostatku smyslu; a nalézání smyslu je „v hledání, v novém rozvrhu života“, tj. v onom stálém „otřásání naivního povědomí smysluplnosti“, které je novým způsobem smyslu a objevením souvislosti „se záhadností bytí a jsoucná v celku“.⁴

Je nesprávné ptát se, co toto otřesení způsobilo, stejně tak marné, jako bychom se ptali, co způsobuje, že člověk odchází ze skrytosti dětství do své zodpovědnosti dospělého věku.⁵

Prvotní otřesení člověka, objevení nové možnosti, a užasnutí nad jsoucnem v celku – nad „div-ností“ toho, že univerzum *jest* a možnost vztahu k bytí a smyslu – nespočívá v hotové odpovědi, nýbrž v tázání. Člověk nemůže žít bez smyslu nejen celkového, ale i absolutního, tzn., že člověk „nemůže žít v jistotě nesmyslnosti“. Ve skutečnosti v životě běží o odkrytí smyslu, který nemůže být nikdy vyložen jako věc, nemůže být nikým ovládnut, ohraničen, nýbrž který „je přítomen v hledání bytí“.⁶

„Pozitivní orientace na smysl je prostředkem léčby.“⁷ Podle Gadamera je smysl „vždy směr, jež se dostává ke slovu jen v původním mluvení a v každém opakování uniká“.⁸

Má-li být člověk „duševně zdrav“, potřebuje smysl nejen života, ale smysl svého počínání, tj. potřebuje vědět „proč“. Podle Frankla se ve stoupající míře zmocňuje dnešního člověka „pocit bezesmyslnosti“, který označil jako „existenciální vakuum“. Statistické průzkumy ukazují, že přibližně 20% lidstva trpí ztrátou smyslu⁹ a tendence je zdá se stoupající, což může souviset s tím, že se „vytrácí“ z vědomí člověka prožitek možnosti se svobodně rozhodovat a volit a s tím, že se „vytrácí“ z vědomí člověka jakékoliv sebeabsurdnější situaci zaujmout postoj. Jestliže člověk ztratí toto uvědomění, ztratí vědomí té možnosti, nebo je z nějakých důvodů vnitřně oslaben, objeví se „pocit závislosti“ z toho, že o jeho „životě rozhodují druzí“ a že to „vlastní“, které přísluší člověku, co sám chce, nemá v jeho životě „prostor“. A tím je vytvořena „živná půda pro stavy existenciální frustrace, pro stavy, kdy začíná pochybovat o smyslu toho všeho a

¹ Srov. Längle, Alfred: *Aplikovaná existenciální analýza*. Brno: Nakl. Cesta, 2002, s. 11-16

² Srov. (Patočka, J.: *Přirozený svět jako filosofický problém*. 1992, s. 171; a Patočka, Jan: *Evropa a doba*

poevropská. 1992, s. 14-15 i jinde)

³ Patočka, Jan: *Kacířské eseje o filosofii dějin*. Praha: Academia, 1990, s. 67-71

⁴ Patočka, 1990, s. 72

⁵ Srov. tamtéž, s. 72-82

⁶ tamtéž, s. 84-86

⁷ Frankl, V.E.: *Lékařská péče o duši*. Základy logoterapie a existenciální analýzy. Brno: Nakl. Cesta, 1996, s. 15

⁸ Gadamer, Hans-Georg: *Člověk a řeč*. Praha: Oikoyomenh, r. 1999, s. 29; (Gadamer zde míní „mluvu“, ale tento poznatek platí i v terapii člověka při ztrátě smyslu, pokud se cítí prázdný, zbytečný, vyhaslý a nevidí už hodnoty svého života nebo života vůbec... pozn. MJ). Jde o jedinečný okamžik nalezení smyslu, kdy se každé hledání novým, neopakovatelným

⁹ Srov. Frankl, 1996, s. 25 (pozn. MJ: poznatek je minimálně 25-30 let „starý“)

„zpochybňovat“ i smysluplnost vlastního života.¹ Situace může jít dokonce tak daleko, že člověk „přestává“ věřit v lásku a upřednostňuje přátelství jako trvalé a věrné.² Je to tím, že je „láska“ snadno dostupná (?), je nestálá, a přátelství u mladých lidí má naopak „pečet“ trvalosti. (?)³ Tato myšlenka by si zasloužila věnování více pozornosti a hlubšího šetření.

„Člověk dnes strádá nejen ochuzením instinktů, ale i ztrátou tradice.“⁴ Není počátek, resp. hluboká pravda této situace v ráji? – „Okusem ovoce ze stromu poznání“? V „poznání“, ze kterého pramení abstraktní myšlení, zvědavé experimentování s prostředím?⁵ Nyní člověku instinkty téměř neříkají, co musí, a tradice, co má. Brzy člověk nebude vědět, co chce, a „začne jednoduše druhé napodobovat“, pokud se už tak nestalo. Člověk tak brzy „propadne konformismu“. Prof. Frankl vyzoroval, že existenciální vakuum postihuje více země vysoce industrializované a ztrátu smyslu označil jako „nemoc“ budoucnosti. Avšak „budoucnost už začala“, dodává Frankl.⁶

Člověk tedy dostal všechno, co si jen mohl přát. Dostal „krásný a dobrý svět, zahradu i „pomoc sobě rovnou“; dostal však také „to nejcennější, - řád, tj. ustanovení, že něco je zlé a dělat se nebude“. Člověk však odmítl přijmout řád a dodržovat jej. Hledáním viníků kolem sebe se mjíme podstaty(?), neboť „každé zlo na světě pochází od lidí“.⁷

Je-li člověk svobodný, je vždy odpovědný. Být svobodný znamená přijetí nejen sebe, své „osobní ohraničení“, svoji křehkost, ale přijetí také toho, co si člověk nevybral, co přináší život. Tzn. přijetí té konkrétní situace. Velikost svobody člověka se projevuje právě v přetváření této skutečnosti, čímž člověk vnitřně roste. Jestliže člověk dokáže „řici“ „ANO“⁸ skutečnosti, kterou zpočátku vnímal jako negativní, vynořuje se pro něj „perspektiva naděje“. Na druhé straně být svobodný a nevědět, k čemu této svobody užít, je provázeno nesnesitelným „prožitkem prázdnoty“.⁹ „Svoboda člověka je spjata s „úkol““. Člověk tedy musí nalézt to, podle čeho se může ve svém životě orientovat – někdo „tomu“ může říkat, vnitřní kompas. Rozhodnutí, které člověk udělá, vyžaduje „sebenasazení“. K tomu však musí člověk získat vědomost, poznání stavu věcí, musí mu být také jasné, o čem se rozhoduje a jaké má možnosti volby. A mít také možnost získané informace porovnávat podle hodnoty vlastní a hodnoty užité.¹⁰

Člověk má svobodu volby a nemůže se z této svobody vyvléci. „Úkol, který je s jeho svobodou spjat, spočívá v rozlišování a rozhodování.“ Smysl je pak „možností, která se otevírá na pozadí skutečnosti“. Je to „zcela konkrétní cesta“ odpovídající daným okolnostem“, tj. podmínkám konkrétní situace a vlastnostem a vlohám člověka.¹¹

¹ Srov. Božuková, Jana: *Žít život s vnitřním souhlasem*. IN: <http://www.volny.cz/slea/Archiv/janab.htm> (ze dne 12. 1. 2005)

² (viz kap. „Proměna rodiny v čase“)

³ Božuková, 2005

⁴ Frankl, V.E.: *Lékařská péče o duši*. Základy logoterapie a existenciální analýzy. Brno: Nakl. Cesta, 1996, s. 16

⁵ Srov. Lorenz, Konrád: *Takzvané zlo*. Praha: Nakl. Academia, 2003, s. 200-201, srov. (Bible, 1979) 1Moj. 1,9;

1Moj. 2,17; 1Moj. 3,7; Srov. též Descartes a jeho důraz na poznání – resp. upřednostnění toho, co je „jisté“...

(pozn. MJ)

⁶ Frankl, V.E.: *Lékařská péče o duši*. Základy logoterapie a existenciální analýzy. Brno: Nakl. Cesta, 1996, s. 16

⁷ Srov. Sokol, Jan: *Člověk a náboženství: proměny vztahu člověka k posvátnému*. Praha: Nakl. Portál, 2004,

s. 110; (citace uvedena bez zvýraznění, pozn. MJ)

⁸ Philippe, Jacques: *Vnitřní svoboda*. Síla víry, naděje a lásky. Kostelní Vydří: Nakl. Karmelitánské, 2004, s. 20-

22

⁹ Srov. Längle, Alfried: *Smysluplně žít*. Aplikovaná existenciální analýza. Brno: Nakl. Cesta, 2002, s. 21

¹⁰ Srov. Längle, Alfried: *Smysluplně žít*. Aplikovaná existenciální analýza. Brno: Nakl. Cesta, 2002, s. 27

¹¹ Srov. tamtéž, s. 27-29

V každé situaci má tedy člověk možnost smyslu. To však předpokládá zralost člověka. Je tedy na něm, zda se postaví vzpřímeně ke svému osudu, zda si osvojí „schopnost trpět“. Smysluplně žít také znamená plnit ten úkol, který před člověkem právě stojí. Smysl nelze dát. Musí být rozpoznán, nalezen. „Vše, co se má stát smyslem, musí projít „uchem jehly“ osobního poznání.“ Smysl musí člověk vycítit a uchopit v jeho hodnotě, v jeho naléhavosti, či v jeho působivosti sám.¹

Ani Leibniz nevidí smysl lidského života v kosmu pro všechny lidi stejný.² Vidí pluralitu konceptů. (!) Všechno poznání a snažení člověka sahá k věcem, k bytí a k bližním ve světě. Cesta do světa je právě tak cestou k vlastní individualitě. Každá monáda se stává lidskou monádou, když více či méně ví o svých představách. Její specifikum je sebevědomí, reflexe, ve které vše o sobě ví nebo může vědět. Člověk se musí nasadit pro bližní, aby zahlédl a zviditelnil, co je jeho prvořadý úkol. Jeho „Selbst“ mu připadne odevzdáním sama sebe druhým beze zbytku. Podobně je tomu u výchovy, resp. u toho, kdo vychovává - v rodině vše začíná - rodič se vydává druhých vzhledem k jejich vlastnímu já.³ Z toho tedy vyplývá, že každému člověku je „přisouzena“ individualita, a proto každý člověk má nalézt svoji lidskost. A to je důvod k tomu, aby byl náležitě vychováván; aby byla výchova vedena tak, aby každý mohl své místo v Celku zaujmout. Člověk se však může ztratit ve věcech. Nemá-li se ztratit, musí být „utvářen skrze ducha“⁴ Sám sobě si může „držet věrnost“-být si věrný, pokud si věrnost „držet“ chce, je jeho úkolem „vystoupat ke své lidskosti“, ke zralosti a k plnosti této lidskosti, k její všeobecnosti a jedinečnosti.⁵

Ovšem ono „vystoupaní ke své lidskosti“ je proces, cesta. Každá bytost má v sobě napsánu předem svoji dráhu - to je její esence (podstata), tj. to, co činí „věc“ tím, čím je.⁶ Z neprobuditelnosti dochází v člověku k „blokádě přesahu, (blokádě transcendence) a ta vede k psychopatologii⁷. Člověk je pak „uvězněn v systému“. Je třeba odhalit v sobě ten ryzí pramen a to s sebou nese odvahu „lišit se“. Pravda je zakotvena ve vnitřní svobodě, v odvaze k vnitřní jasnosti, nikoliv v násilí a ve stržení.⁸

Obecná tendence lidí v postmoderní společnosti ukazuje spíše na brání života „epizodicky“, tj. nikoliv jako kontinuum s navazujícími událostmi z minulosti do současnosti a budoucnosti, ale jako sled životních epizod, které spolu vůbec nemusí souviset. Člověk volí např. „několik manželství“, „několik zaměstnání“, kariér, apod., jako v televizních seriálech - „postavy bez minulosti, ale i bez budoucnosti“, které se objevují pouze proto, aby sehráli určitou roli, a pak zmizely - není nutná kontinuita. Mění se i dlouhodobý praktický smysl zkušeností, který je - zdá se - nahrazen ušlechtilé řečeno „elasticitou zájmů“ a rychlostí jejich změny, pružnou adaptací, připraveností rychle se učit a možná i rychle zapomínat(?). „Postmoderní kontext tedy preferuje... a b s e n c i přesně vymezené identity.“^{9,10}

¹ Srov. tamtéž, s. 39-41

² (pokud Leibnize správně chápu, pozn. MJ)

³ Srov. Ballauff, Theodor: *Philosophische Begründungen der Pädagogik*. 1950, s.157-161

⁴ Srov. tamtéž, s. 193

⁵ Srov. tamtéž, s.195, 204

⁶ viz Patočka, Jan: *Péče o duši I*. Praha: Nakl. Oikoyomenh, 1996, s. 153

⁷ živná půda pro vznik depresí, neuróz, psychóz...IN: Frankl, 1996

⁸ Srov. Hogenová, Anna: *Areté*, (základ olympijské filozofie). Praha: Nakl. Karolinum UK, 2000, s.12

⁹ Srov. Bauman, Zygmunt: *Úvahy o postmoderní době*. Praha: Vydalo Sociologické nakl., 1995, s. 34-35

¹⁰ Srov. Lévinas: Možná zde „leží skutečný problém údělu člověka, který se vysmívá celé vědě a dokonce celé eschatologii a teodiceji. Nespočívá v tom, že se zeptáme, jaké jsou „příběhy“, jež se člověku mohou přihodit, ani jaké činy jsou v souladu s jeho přirozeností, dokonce ani jaké je jeho místo ve skutečnosti. Všechny tyto otázky se kladou už v daném kosmu řeckého racionalismu, v divadle světa, kde jsou místa už připravena pro ty, kdo

Na druhé straně je to svým způsobem výzva člověka ke zdraví, k růstu, příp. výzva k vnitřní léčbě člověka. Co je však zdraví?, co je uzdravení, co je vyléčení? Být zdravý znamená být svobodný přijmout „zdraví“ jako výzvu. Být člověkem znamená stávat se jím. Ale cestu ke zdraví, tj. ke svobodě, si musí každý člověk protrpět. Vedou k ní krize, katastrofy. Někdy se člověk na této cestě „zachytí“ a uvízne např. v hněvu. Podle prof. Frankla je to svoboda nutnosti „volit transcenci“. Svobodná bytost, která se takto rozhodne, může „zapustit kořeny v nekonečnosti“. ¹ Není-li tomu tak, může člověk duchovně ztratit „jednotu sebevědomí“. ²

ARETÉ jako nejvyšší úkol pro člověka není nikomu darována, každý člověk jí má dosáhnout. Zde jde o moment výkonu, úsilí. Tato myšlenka „dává člověku do rukou jeho vlastní dovršení“. ³

K sobě zpět jako bytosti přichází člověk v reflexi ⁴ (reflexivita – vychází ze strukturovaného obrácení k sobě, na sebe sama, „otevření se“ uvnitř sebe). Myšlení a promyšlení je umožněno pouze člověku. Kant vnímá myšlení jako dar a nástroj, ale také jako majetek a moc. Novověk následoval Kanta v druhém směru – rozum se jeví jako největší moc člověka. Být člověkem však s sebou nese také odpovědnost, ⁵ na to bychom neměli zapomínat. Ale vraťme se ještě na chvíli k reflexi a na pohled vědce Jiřího Mrázka, který se snažil vždy jít k podstatě věci...

Reflexe je prvek zcela jiného řádu, ... Je to prvek podivný. Naprosto nezapadá do vývojové souvislosti. Člověk je svoji schopností reflexe překvapením ve vývoji života. Každý nový prvek vývoje zapadá do řady předchozích prvků tak, že to klapne. Mělo by to ve vývoji klapat i s člověkem. Jenomže s lidmi to neklape. Člověk je však mezera v zákonitosti, průlom, přerušení, protože člověk si může dělat, co chce! Člověk je někdo jiný, než výsledek řízeného vývoje. Ve vývoji je přece všechno zákonité, alespoň nějak. Člověk je však mezera v zákonitosti, průlom, přerušení, protože člověk si může dělat, co chce! Člověk je OSOBA. Je A člověk si dělá, co chce, a proto to neklape. Či to s lidmi klapne? Ano, člověk je něco jiného než vývoj. Člověk je OSOBA. Je někdo. Je svobodný. Může rozhodovat. A to vývoj nemůže. Vývoj nemohl dát člověku jeho JA.“⁶

„Vědomí a odpovědnost tvoří dvě základní skutečnosti existence“ člověka. Oba aspekty dávají dohromady opravdový obraz člověka – celek lidského bytí. Bytí je vtažením, ⁷ „ich bin“ zn. bydlím, prodlévám „u“, jsem důvěrně obeznámen „s“... ⁸

Od narození se u člověka uplatňují špatné vlivy, které vedou k jeho „zkáze“ a k jeho „zvrácenosti“. Člověk je tedy od přirozenosti dobrý. Avšak jeho rozum „se kazí“ jednak skrze „svůdnou moc“ vnějších vlivů a jednak skrze špatné vyučování ze strany spoluobčanů, srov. kap. dětství. K tomuto pokřivení u mladého člověka dojde odklonem k jeho vlastnímu cíli (resp. posunutí lidského zaměření k cíli). Tedy zvrácenost skrze přesunutí a překrytí původního lidského cíle a druhá podmínka zvrácenosti je ve „spolusvětě“, ve společnosti, neboť zde je člověk zbavován své původní příslušnosti k logu. Je zbavován pravdy. Člověka

existující“ – IN: Lévinas, Emmanuel: *Existence a ten, kdo existuje*. Praha: Vydalo nakl. Oikoymenth, Z francouzského originálu přeložil Petr Daniš Praha, 1997, s. 84-85

¹ Balcarová, Markéta: IN: *O filosofii výchovy. – Sborník (k 70. výročí pani prof. Peškové)*, s. 127-129. srov. též (Lévinas, 1997)

² Srov. Ballauff, Theodor: *Philosophische Begründungen der Pädagogik*, s. 168; Stoikové o „lidské zvrácenosti“. Pozn. MJ: (tento moment – by si zasloužil podrobnějšího zkoumání, k tomu ovšem na tomto místě není vymezen prostor)

³ Ballauff, Theodor: *Philosophische Begründungen der Pädagogik*, 1950, s. 85

⁴ reflexe (něm. Überlegung)=poznání, kde si duch uvědomuje filosofické promyšlení dané skutečnosti a uvědomění si jejich vztahů. Srov.: Kratochvíl-Černocký-Charvát, 1937, s. 461

⁵ Srov. Ballauff, s. 191

⁶ Holota, VI. Benedikt: *Hovory na nemocničním lůžku*. Praha: Nakl. Zvon, 1994, s. 161-162 (Rozhovory s Dr.

Jiřím Mrázkem)

⁷ Srov. Frankl, V.E.: *Lékařská péče o duši. Základy logoterapie a existenciální analýzy*. Brno: Nakl. Cesta, 1996,

⁸ 20

Srov. Heidegger, 1996, s. 73

uchvacuje DOXA (jistota), přímo jej ovládá. Může se pak jevit, že je člověk veden k logu, neboť zdání zastírá člověku odejmutí jeho vlastního bytí, poněvadž „pravda“ je mu sdělována z jeho okolí jen zdánlivě. Někdy může být člověk zajat tradicí, a pak již není schopen rozlišit, co je pravé a co nikoliv.¹ Doslova - člověk saje omyl s mateřským mlékem, jak uvádí Ballauff. A tak se pak přestává vztahovat k Bytí a stává se silou, mocnou, jednou z nejmocnějších,² nebo se nechává svést „spolusvětlem“ k tomu, aby se „připodobnil ostatním a papouškoval po nich“.³ Pokud se člověk snaží připodobnit měřítku druhých, vystavuje se nebezpečí, že propadne „egalizaci“ (vyrovnávání), protože chce být jako ostatní. Epiktetos říká: „Věz, když se ti jednou přihodí, že budeš vtažen do víru vnějšího světa tak, že se chceš líbit někomu jinému, tak jsi odpadl od svých zásad.“⁴

A čas na objevení a rozvíjení svých zásad, svých schopností a na uskutečnění největších úkolů, pro naplnění lidskosti, je podle Seneky „správně vyměřen“ každému. Jen si jej člověk někdy příliš „promrhá“, a pak se cítí „pod tlakem“, zjišťuje jeho pomíjivost někdy na poslední chvíli. Čas je dar, nikoliv neomezený majetek pro člověka.⁵ Člověk má jedinou možnou cestu, a to je „radikální převrácení“, resp. obrácení, jde o proměnu v základu člověka. To však závisí na vlastním lidském rozhodnutí a na jeho chtění. V pozdější Stoe, při přechodu řecké filosofie k římským rétorům, politikům a myslitelům se objevuje nová charakteristika, nová samozřejmost lidského chování - vůle. Chtění není věcí myšlení. Dobrá vůle přichází z hloubek duše, a vyžaduje velkého úsilí sebevýchovy, aby se z ní stalo upevněné smýšlení. K tomu je pak potřeba vědění o dobru. Výchova u před Sokratiků stejně jako u Platóna a Aristotela, tak i sebevýchova vždy znamená uvedení do pravdy. Výchova tedy musí poskytnout opravdovost, původnost vedení života. Tato myšlenka se mohla zdát příbuznou křesťanství, které na ni mohlo navázat.⁶

Většina lidí ovšem žije v chorobné závislosti (poddanství) na věcech a spoluobčanech, na zvyklostech, skrze něž jsou odcizeni logu. Příslušnost k logu v žádném případě neznamená vlastnictví, jímž by člověk mohl disponovat, nýbrž naslouchání pravdě.⁷

I J.J. Rousseau vidí „člověka civilizace“ v jeho zprostředkovanosti a zvrácenosti, jak se vzdaluje vlastnímu původu. Vidí člověka se ztrátou jeho lidskosti. Rousseau vyzývá k zásadnímu upamatování se na lidskost“. Člověk má nalézt cestu zpátky k sobě (viz Emil, čili o vychování), ke své čisté lidskosti. K tomu je podle Rousseaua nejen zapotřebí nového začátku (počátku) a odkrytí své „původnosti“ (svých darů a schopností), o níž je člověk ve společnosti vždy oloupen. Je třeba učinit „přirozenost viditelnou“. - Jsouci je dobře ve své původnosti. Rousseau vidí zvrácenost, která přichází do světa skrze člověka. Dítě má v sobě pouze přirozeně dobré vlohy a sklony. „Zlo v něm vzniká skrze chybné tahy.“⁸ Člověk je takřka vykázán ze svého vlastního životního středu. Těžiště jeho vedení života pak již nespočívá v něm samotném, v jeho původně volné podstatě⁹, ale je ovládáno jeho okolím.

¹ Srov. Ballauff, Theodor: *Philosophische Begründungen der Pädagogik*, 1950, s. 85-86

² Srov. Patočka, 1990, s. 123

³ Srov. Ballauff, 1950, s. 85-86

⁴ Ballauff, s. 88

⁵ Ballauff, s. 88-89

⁶ Srov. Ballauff, s. 96; srov. (Patočka, J.: *Filosofie výchovy*. *Studia Pedagogica* č. 18, 1997 – výchova jako proces v nitru člověka, sebepochopení podstaty skutečnosti, vnitřní proces, zápas, napětí, nutkání, ... a to vše vede ke zralosti a osvobození, vyvedení z jeskyně).

⁷ Srov. Ballauff, Theodor: *Philosophische Begründungen der Pädagogik*. 1950, s. 96

⁸ Srov. Ballauff, s. 100-101

⁹ Srov. Ballauff, s. 103

Problém člověka je také v tom, že „nechce žít dnes“. Předbíhá do budoucnosti nebo se zabrzdil v minulosti (visí na všem: na časech, místech, lidech, věcech, apod.). A tím se zbavuje „naplněné současnosti“. Toto se netýká jen stáří, ale celého života člověka. Člověk ztrácí lidskost. Kde chybí „bytí sebou samým“ (Selbstsein), tam na místě vlastní niternosti (Innerlichkeit), zůstává prázdno. Jakoby se člověk neodvažoval stát se tím, čím je. Člověk se sám sobě odcizuje, a tak se vzdaluje své přirozené podstatě. Vězí zcela za svou maskou, cítí se stísněný, cizí, možná i vykořeněný, když se „musí navrátit do sebe“.¹

Cesta k sobě samému vede podle Rousseaua pouze za toho předpokladu, a jen tehdy má návrat k sobě smysl, když člověk najde v sobě odvahu odhalit před sebou samým pravou podstatu, odhalí „masku“ a uvede sebe do pravdy. Jinak zůstává v tzv. „sociálním otroctví“, což jej oslabuje, a nechává bezmocným, nenaplněným, resp. prázdným a zbaven klidu.²

„Člověk je vždy silný, když se spokojí s tím v sobě, čím je.“ Je slabý, jakmile se začne považovat za vznešenějšího nebo slabšího než ostatní. Je proto třeba sledovat hranice okruhů lidského působení a „zůstávat jako pavouk ve své síti, ve středu téhož“, a tím „zaplnit místo, které příroda člověku určila v řetězu živých tvorů“³ a v reflexi přicházet zpět k sobě. Tento postup se uskutečňuje ve výchově nebo v sebevýchově. Výchova musí člověka vtáhnout. Dospělým se pak člověk stává poté, co se naučil věcně a závazně myslet. To u Kanta znamená: „probudit“, podněcovat a cvičit v sobě spontánnost myšlení. Pro člověka je tedy zapotřebí, aby se stále různými způsoby mohl vracet k sobě a dosahoval tak individuality, tj. sama sebe, své jedinečnosti. Tak člověk zakouší sám sebe nejen jako dar, ale i jako úkol a výkon, kterým sebe teprve vytváří, resp. spoluvytváří. Je třeba, aby se člověk neustále vzdělával a spolupůsobil na své změně. To je jeho nezbytný úkol. Podle Leibnize je „cesta“ člověka do světa identická s cestou k sobě sama. Jde o herakleitovský paradox v sobě protikladně probíhajícího pohybu a znamená vzdělávací proces člověka. Čím hlouběji se člověk dostane, tím bohatěji a hlouběji se dostane do sebe sama, tím více „vyhoví“ svému nadání a vyplní je. Člověk ovšem musí chtít. Svoboda lidské vůle nemůže znamenat svévoli a bezuzdnost. Každá vůle však musí být postavena pod zákon svobody. Leibniz vidí člověka v této svobodě své spontaneity neovlivnitelného, (bereme-li člověka jako absolutní monádu).⁴

Člověk by měl každého, tj. i sebe, vnímat v rámci celku, ale také i mimo celek. Dynamika vylíčené pozemskosti v sobě odkrývá jakési zdvojené vnitřní obrácení, jakousi zdvojenou konverzi. Cesta do světa je cestou ke mně samotnému (jak již bylo zmíněno výše). Čím více sám sobě člověk „otevře“ cestu do nitra, tím čilejší bude pak jeho vnitřní činnost, pro spojení v jeden celek.⁵

Uchopit celek znamená spatřit smysl. Tzn. dát tomu, co se dosud jeví jako navzájem nesouvisející, „duchovní vazbou“ takovou souvislost, která nás zve, abychom se do ní sami zapojili. Smysl se tedy jeví jako zakotvení našeho bytí, v němž můžeme pro svůj život vždy znovu nacházet skrýš. Neboť smysl jako odpověď na otázku „pro co?“ stále poukazuje za pouhý stav věcí k jeho další nejbližší souvislosti, a z tohoto hlediska jej teprve můžeme

¹ Srov. Ballauff, s. 104-107

² Srov. Ballauff, s. 108-110

³ Ballauff, s. 115

⁴ Srov. Ballauff, s. 168-177

⁵ Srov. Ballauff, s. 188-197

pochopit. Smysl zde vystupuje jako výzva spojená s veškerým rizikem, které člověk musí podstoupit.¹ Smysl člověka vybízí, oslovuje jako něco „fascinujícího, jako něco potřebného“.

„Klíč ke smyslu je otevřenost člověka, která spočívá v jeho obrácení se k životu. Narodili jsme se sice do světa, který v žádném případě není zdravý, ale nabídky smyslu ani na okamžik nepostrádá.“²

„Fenomén“ sebeodcizení³, který je stále diskutovaný, zjm. však v moderní době u Humboldta, je důrazně pojmenován a ukázán v jeho kořenech stejně jako v jeho „nebezpečnostech“. – Pokud se člověk nemá ztratit, musí být vše utvářeno prostřednictvím ducha, prostřednictvím lidského myšlení, lidského vnímání. Nořit se hlouběji a hlouběji do osudu lidskosti, z něhož se člověk nikdy ničemu nenaučí, než to, že se více a hlouběji sjednotí sám se sebou, ve svém bytí a existenci. Kdo nehájí podle Humboldta tuto vnitřní existenci s pečlivostí, kdo už v sobě nenosí nedočkavost (touhu) nekladoucí odpor, ten je ještě hodně vzdálen pravdivému názoru (Ballauff).

Lidský vývoj je ve svých stupních pomalý a závislý na cizí pomoci. Tou největší pomocí pro člověka v jeho raném dětství je zejména jeho matka. Pestalozzi⁴ (v hlubokém porozumění dětem) se dostal k jiným výsledkům než ostatní. Podle něj se člověk jeví jako bytost „dvoji přirozenosti“. Především se v člověku musí každé negativum proměnit v pozitivní stránku, proměňující právě lidskou schopnost, jinak by nebyla bytost „člověk“ životaschopná. Pozitivní stránka „zpomaleného vývoje“ spočívá právě v tom, že člověk svou lidskost uskutečňuje zevnitř. Je mu „přirozená“, vlastní. Člověk se může dozvědět podstatu sebe samého, což u zvířat nenajdeme. Kdyby jeho raný vývoj skončil rychleji než by se stal dospělým člověkem, tak by podle Pestalozziho člověk zůstal na nižším stupni. Zpomalený vývoj je pozitivní, protože ho osvobozuje pro naplnění nitra, kterých by zvíře svými silami a žádostivostí nikdy nemohlo dosáhnout. Člověk tedy prostým přirozeným chodem rozvoje jeho sil takřka sám od sebe dospěje k přesvědčení, že je spíše určen k tomu, aby se stal pánem nad sebou samým. A k tomu potřebuje přirozený řád, a díky němuž se stává člověkem. Shrňme-li tuto úvahu Pestalozziho, člověk se může stát člověkem „díky svému zpomalenému vývoji“. Lidskost je tedy darem. Počátek života kojence, který se odehrává v „posvátném klidu“ jeho prvních dnů, odloučeného od vnějšího zjevení světa a neuvědomujícího si svůj život pokračuje v mateřské lůžce, jejíž význam jako počátečního stavu celého života dítěte je nesmírný. A tento duševní klid jako výchozí bod zaručuje nerušené přžívání v klidu, a to je základ přirozeného progresivního rozvoje všech našich sil,⁵ aby mohl uskutečnit opravdovou svoji svobodu a jít podle Leibnize neomylně svojí cestou a naplňovat ji soustavným sebevzděláním.⁶

Člověk se musí vzdělávat aperceptivně, tj. sebeuvědoměním k vědomému obrazu univerza (vesmíru) kolem sebe. Člověk je obrazem ve smyslu věrného obrazu Boha, ale také je obrazem světa, tj. ve vytvoření celku v sobě a naplněním své lidskosti,⁷ ovšem jen pokud se člověku podaří „postihnout univerzum“ jako celek v jedinečné podobě a zvěčnit jej.

¹ Srov. A. Längle:2002; uvádí příklad lodě, která se vydá na moře určitým směrem – směr není žádný smysl, žádná záruka bezpečí lodi. Obsahuje v sobě pouze „naději cíle“, pro niž loď opustila bezpečný přístav. Smysl je životní směr pro určité časové období. Tj. člověk na sebe „bere cestu“ za tím, pro co „stojí za to žít“... IN:

² Längle, Alfried. *Smysluplně žít*. Aplikovaná existenciální analýza. Brno: Nakl. Cesta, 2002, s. 43-44

³ Längle, Alfried. *Smysluplně žít*. Aplikovaná existenciální analýza. Brno: Nakl. Cesta, 2002, s. 51-52

⁴ Längle, A.: *Smysluplně žít, aplikovaná existenciální analýza*. Brno: Nakl. Cesta, 2002, s. 21; 60-66 (duchovní pouze naší doby; úzkost a duševní blokáda, otupení člověka, prázdnota, nuda, ...)

⁵ Jan Jiříčich Pestalozzi (*1746-†1827)

⁶ Srov. Ballauff, Theodor: *Philosophische Begründungen der Pädagogik*. 1950, s. 131-152

⁷ Srov. Ballauff, Theodor: *Philosophische Begründungen der Pädagogik*. 1950, s. 152-164, kap. II

(viz Ficini te nebo W.v.Humboldt)

Svobodně se rozvíjet k úplnosti (dokonalosti), kterou je „Celkem“ nadán. Nikomu nesmí být odepřena jeho individualizace. Tím, že je každému člověku přiznána individualita, je vyloučena výchova k nějakému obecnému typu, ale ke schopnosti člověka zaujmout své individuální místo v celku, případně ve společnosti vytvářením vlastního „Já“ a dosažením vlastnictví své vlastní individuality. Proto má člověk vždy pouze co do činění jen sám se sebou. Jeho Telos je on sám.¹ Čím více vstupuje člověk do světa a zabývá se jím, tím více se stává svým vlastním nitrem, tím více se mu daří rozvíjet v podobě vlastní niternosti bohatství svého nadání. Neboť extenzivní cesta do světa a světem je ve skutečnosti intenzivní cestou do niternosti (nitra) k sobě samému, která uzavírá svět v sobě.²

Tak se utváření světa a člověka se stávají totožnými. Člověk rozumí každému jsoucnu v celku, ve světě, a svět se mu dává jako pole jeho jedinečných možností. Humboldt klade do popředí jednoznačně první pohyb v kruhu. Svět je médium vzdělávání člověka a pole ověřování jeho sebeuskutečnění (Bestätigungsfeld seiner Selbstverwirklichung), svět je prostředek k ujištění a potvrzení vlastní možnosti.³

Patočka (1992) se k otázce člověka vyjadřuje jako o: „znovunalezení pravého sebe sama na pozadí úzkosti a v odezvě na hlas svědomí“. Znovunalezením sebe sama vzniká „bytí sebou“, které se zrodilo v osamění úzkosti...⁴ Ptáme se, kde je původ odcizeného, původ anonymní nivelizace lidského bytí? Je anonymita odcizení, která se nalézá v závislosti na druhých a zmocňuje se člověka, v jeho útěku ke světu, který mu skryje, zatemní jeho základní situaci? Je třeba „znovu dobýt nejen pravé já, ale rovněž ono „s druhými“, neanonymní a nezastupitelné“? Člověk zatím hledá útočiště a zapomenutí u světa, u anonymního „spolubytí“? Fakt vrženosti člověka do univerza je především vržeností do přítomnosti nebo spíše spolupřítomnosti jiných lidských bytostí. Bez přijetí není lidské existence. Člověk však není pouze vržen do reality, je také přijímán, nebo odmítán. Jedině lidská bytost je schopna se udržovat svým vztahem k nicotě věcí na krajní hranici všeho, co existuje. Zde však nestačí jedno pochopení, jedno nazření. Překračování odcizení ukazuje, že lidská bytost je vždy bytostí pravdy, na níž se odehrávají dějiny v silném smyslu slova. Pohyb odcizení a jeho překračování, jeho porozumění stojí u počátku k poznání jedinečného místa „člověka v kosmu“?⁵

Smysl jedinečnosti každého člověka je odpověď na výzvu k lásce. Vytváří se tak podle Lévinase paradoxní pojetí svobody založené na heteronomii. Heteronomie nesena láskou vede k dobrotě a ta člověka uchvacuje.⁶ Když odpovědnost člověka překračuje jeho svobodu, stává se tehdy lidské já lidským. Neboť lidské rysy jsou spjaty s odpovědností, které člověka nemůže nikdo zbavit. V tom je jedinečnost lidského já. „Vyvolení“ každého člověka by se mělo stát podstatou civilizace (viz Lévinas). „Zde jsem“ znamená „pošli mě“.⁷

¹ Španělská mystička sv. Terezie (1515-1582), *Metafyzické pojednání*, §32 říká: „duše si často musí myslet, že na světě existuje jen Bůh a ona“, pozn. MJ

² Srov. Ballauff, Theodor: *Philosophische Begründungen der Pädagogik*. 1950, s. 152-164/kap. III/1-5

³ Ballauff, Theodor: *Philosophische Begründungen der Pädagogik*. 1950, s. 187-191

⁴ Srov. Patočka, J.: *Přirozený svět jako filosofický problém*. Praha: Československý spisovatel, 1992, s. 19 a 268

⁵ Srov. Patočka, Jan: *Přirozený svět jako filosofický problém*. Praha: Československý spisovatel, 1992, s. 259-268

⁶ Srov. Challierová, Catherine: *O filosofii E. Lévinase*. Praha: Nakl. Ježek, 1993, s. 19

⁷ Srov. Pelcová, Naděžda: *Filozofická a pedagogická antropologie*. Praha: Nakl. Karolinum, 2000, s. 28-32

Podle Frankla se člověk stává člověkem, povznese-li se do trojdimenzionálního prostoru. Jeho postata tedy spočívá v sebetranscendenci. Člověk se tak stává svobodný ne „od“ podmínek, ale „k“ něčemu konkrétnímu přesahováním sebe sama.¹

Podobně Virginia Satirová² (americká psychoterapeutka) považovala za základ lidského bytí spojení člověka s vesmírem. Každý člověk potřebuje být „vyživován“ i v duchovním pojetí, tj. otevřením se ke „kontaktům“ se silou, která člověka přesahuje. Jde o duchovnost v akci. Satirová sama povzbuzovala člověka v jeho lidské možnosti a přiváděla svým přístupem lidi k jejich vlastní lidskosti, aby se člověk mohl znovu ocitnout v pevném a smysluplném světě. Aby „to pevné“ našel v sobě, připamatoval si sebe sama.³

Frankl, Satirová i Patočka vidí základ lidského bytí v sebezpřesahu, v pohybu. Pohyb je pro člověka proces realizace, určitá „možnost, která se uskutečňuje“,⁴ resp. přechází ve skutečnost. „Trojina“ pohybů J. Patočky, se navzájem předpokládají a pronikají se. Prvním pohybem je „zakořenění, zakotvení“ – jde o instinktivně-afektivní pohyb naší existence. Souznění se světem je pohyb, který se vztahuje k naší minulosti, má v sobě „ústřední životní jádro, jádro životního tepla“, které je podmínkou „jsoucnosti našeho života“.⁵ V této první fázi života je člověk odkázán na druhého člověka, který mu je dárce bezpečí a tepla. Je zde zároveň „přimknutí, ochrana, přichýlení“, ... „přijetí novorozence do lidského tepla“,⁶ a ze strany dospělých je „dáváním“. Komenský tuto fázi života nazývá „mateřský klín“ – to je to lidské teplo, které člověk potřebuje pro svůj zdárný vývoj.⁷

Druhým Patočkovým pohybem je sebezprodlužování, sebezprojekce. Jde o pohyb, kterým člověk zpracovává dané (viz výše popsání), a při kterém se vyrovnává s realitou. I bez tohoto pohybu člověk nemůže žít.⁸

Třetím pohybem je „existence“. Tento pohyb je snahou o „celkové uzavření a celkový smysl“. Je pokusem o „prolomení pozemskosti“. Existence ve smyslu třetího pohybu je úkol člověka pro celý jeho život.⁹ Ve třetím pohybu je obsažena transcendence, jíž se člověk „v pravdě“ vztahuje ke světu jako celku, k bytí samému. Člověk se zároveň v „sebepochopení získává, prolamuje se k vlastnímu bytí a zakotvuje tak i svůj bytostný vztah k veškerenstvu“.¹⁰

¹ srov. Frankl, V.E.: *Lékařská péče o duši*. Brno: Nakl. Cesta, 1996, s. 35; Srov. tamtéž, s. 87-88

² Virginia Satirová (*1916-†1988)

³ Srov. Satirová, Virginia: *Kniha o rodině*. Praha-Brno: Nakl. Práh a Nakl. Svan, Knižní klub, 1994, s. 300, 306

⁴ Patočka, Jan: *Tělo, společenství, jazyk svět*. Praha: Nakl. Oykomenh a Archiv Jana Patočky, 1995, s.103-104

⁵ Patočka, 1995, s. 104-105

⁶ Srov. Patočka, 1995, s. 105

⁷ Srov. první patočkův pohyb „zakořenění, zakotvení“. IN: Patočka, 1995, s. 103-104

⁸ Patočka, 1995, s. 106-107

⁹ Srov. Patočka, 1995, s. 104-107

¹⁰ Srov. Frankl a „hodnoty postoje“, IN: *Lékařská péče o duši*. Brno: Nakl. Cesta, 1996, s. 62

Žena a muž

Pravé emancipace nedosáhnete nikdy tím,
když budete přijímat «ryze» mužské vlastnosti,
které vždycky mužskými zůstanou.
Opravdu svobodnými ženami stanete se teprve tehdy,
až vypěstíte v sobě onu ryzí ženskost, ony drahocenné
ženské a mateřské vlastnosti...¹

(Josef Weisskopf, 1931)

Můžeme se „dočíst“ různých „návodů“, jak mají muž a žena žít v rodině. Pro založení rodiny je však rozhodující, jsou-li oba dva, tj. muž a žena, prostoupeni oboustrannou láskou.²

Česká historička Anna Císařová-Kolářová poukazuje na dva významné představitele české reformace, kteří měli pokrokový postoj k ženě a ocenili její význam pro společnost. Byl to M. Jan Hus a Bratr Lukáš. Již tehdy je „ženě jako manželce a vychovatelce dětí vrácena její důstojnost“ a je jí „přiděleno významné místo v lidské společnosti“. Podobně i kalvinismus „pозdvihl názor na ženu a připojil se (...) k tendencím Jednoty bratrské“.³

V předpisech synod bratrských směrnic byl zdůrazňován „řádný život hospodáře a hospodyně...“.⁴ Zvláštní předpisy pro mládež a „čeládku“ a dekrety synod byly blíže vyloženy ve spisech správců sborů, biskupu Jana Augusty v Litomyšli, Beneše Bavorského a v bratrské postile Matouše Konečného v tzv. „Kazateli domovním“. V dekretech rozvedených Br. Lukášem ve Spise o manželství je popsána péče o manžela, manželku a povinnosti manžela. Tato povinnost „je vyjádřena patriarchální podřízeností ženy mužovi“. Nejsou opomenuty také vlastnosti, jaké mají manželky mít. „Dekrety připamatovávají manželkám lásku, věrnost, poddanost, poslušnost a bázeň“ i šetrnost v hospodářství...⁵

Jeví se, že prosazováním lepšího postavení ženy ve společnosti „spustilo“ emancipační proces, jehož cílem bylo zrovnoprávnění s mužem (19.-20. stol.), což mělo zpětně dopad i na muže.⁶ S tím souvisí (velmi zjednodušeně řečeno) úsilí o stejné postavení muže a ženy nejen v rodině, ale i ve společnosti, včetně možnosti získávání vzdělání, uplatnění v povoláních, která v minulosti zastával pouze muž, apod. Vyšší vzdělání pro ženy může napomoci lépe vychovávat své potomky v „lepší“ členy lidské společnosti. Žena se však nemá vzdělávat jen pro tituly.⁷

Položme si otázku, jaké je především poslání ženy? Žena je nepostradatelná ve svém mateřství. Goethe mluví o „věčném ženství“ a můžeme přidat i skutečnost věčného mateřství. Tím není myšleno jen mateřství fyzické, ale i mateřství v duchovní oblasti. Žena svojí intuicí proniká rychleji k „jádro věci“. Stojí-li po boku muži, mohou se vzájemně doplňovat. „Je třeba ženu vrátit do rodiny a umožnit jí, aby se plně rozvinula jako žena“. Aby se nemusela ponížovat a být nástrojem zneužívání. Její mateřství je „ve službě životu“, říká Ljudevit Rupčić (2001); žena je „osudem lidstva“. Říká se, že velcí lidé měli „velké matky“ plně pochopení pro mnohé v životě svých dětí.

To však neznamená, že můžeme vyloučit z výchovy dětí otce. Naopak. Důležití jsou oba rodiče. (Ponešický 2003)⁸ ve svém díle shrnuje poznatky, chybí-li jeden z rodičů v rodině

¹ Weisskopf, Josef: *Láska a manželství*. Brno: Universitní nakladatelství Barvič&Novotný, 1931, s.33
² Srov. Chalierová, Catherine: *O filosofii E. Lévinase*. Praha: Nakl. Ježek, 1993, s.19 a 28 = nesení zodpovědnosti za „tvář“ druhého...
³ Císařová-Kolářová, Anna: *Žena v jednotě bratrské*. Praha: Nakl. Kalich, 1942, s.63
⁴ Tamtéž, s. 113
⁵ Srov. tamtéž, s. 114
⁶ Teologické texty: č.1/roč. 13/r.2002, s.15
⁷ Srov. Carrel, Alexis: *Člověk, tvor neznámý*. Praha: Julius Albert, 1939, s. 256
⁸ Ponešický, Jan: *Fenomén ženství a mužství. Psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy*. Praha: Nakl. Triton, 2002, s. 195

nebo není-li navázán vztah matky a dcery – může tato skutečnost vést k tzv. „negativnímu mateřskému komplexu“ u dívek s následnými pocity „vypuzenosti, vydanosti, strachu z žití“, svět se pak jeví chladný, a nehostinný, mohou vznikat i pocity viny za „pouhou vlastní existenci“.¹

Je-li v rodině jen muž – otec (při absenci mateřského identifikačního vzoru), vytváří si dívky k mužům, zjm. k těm, kteří jí imponují, nejen obdiv, ale i jistou samozřejmost. Někdy mohou dívky přejímat i cíle partnerů, což pak vede k tzv. „konkurenčnímu boji“. Obdobně se i chlapec může více identifikovat s matkou. To ovšem nemůže vést „na základě jeho pohlavní jinakosti (...) k vytvoření stejných vlastností jako u dívek“. Jen zřídka dochází ke vzniku homosexuality, která se však může vyvinout jakožto „důsledek negativního otcovského komplexu v následující vývojové fázi“.²

V průběhu vývoje člověka, se u obou rodičů „prosadily genetické výhody“ – u matky (ženy) se jedná více o socializaci a komunikaci, u otce (muže) „o racionální schopnost poznání zákonitostí přírody s lepší možností se jim vhodně přizpůsobit a z nich těžit“... Clovek tedy „nejedná určitým způsobem proto, poněvadž mu to signalizují jeho geny, nýbrž proto, že mu to přináší uspokojení a zároveň je k tomu veden“, resp. jedná se o výslednici jeho dosavadních interpersonálních zkušeností. Ženy a muži, i když mají touhu po lásce, emoční stálosti a přívětivosti u druhého partnera, ve skutečnosti si pod tím každé pohlaví představuje něco jiného. Muži, „ochránci rodu“³, touží po „oddané a mile poslušné manželce, která bude tolerovat jejich svobodné chování a nebude ohrožovat jejich mužskost“. „Ženy si pod stejnými pojmy představují, že se bude muž s láskou věnovat rodině a potlačí své expanzivní sklony.“⁴ Obojí lze při dobré vůli obou zharmonizovat, vyvážit.

Větší hrozbou světa jsou však rozpad morálky, sexuální rozvrat, AIDS, obchod se ženami, rozvody, potraty, mafiánství, apod. Ženy mohou v současné postmoderní době vykonávat „i ta nejprestižnější zaměstnání“⁵, staly se zároveň nezávislejšími – např. v oblasti regulace počtů – hormonální antikoncepcí - „nyní je to žena, která rozhoduje o další existenci potomstva“.⁶ Na druhé straně se objevují tendence mužů na mateřskou dovolenou (viz sonda do problematiky rodiny v literatuře). Ženy však mají větší „nárok mateřské role“. Jsou k tomu lépe „vybavené“.⁷ I když nadané ženy, které se pokusily uplatnit ve společnosti, dávají cenná svědectví o využití svých schopností – ať už to byla „Clodia či Agrippina ve starém Římě“, nebo mystičky středověku, či romantičky 19. Století; jinak je tomu ovšem u dnešních mladých studentek. Ať dělá žena cokoliv, vždy jde u ní o rozhodování mezi „pracovním výkonem“ a vyřešením otázky „mít či nemít děti“⁸...

Dobré uplatnění ženy v praxi v moderní civilizaci je tam, (podle Machovce), kde je pracovní výkon jakýmsi prodloužením její role matky, tj. např. v roli ošetřovatelky, lékařky, učitelky různých stupňů apod... „Skutečný výkon („Leistung“) v ohniscích moderní civilizace zůstává typicky mužskou záležitostí“⁹.

¹ Srov. tamtéž, s. 195

² Srov. tamtéž, s. 196

³ Machovec, Milan: *Filosofie tváří v tvář zániku*. Brno: Nakl. „Zvláštní vydání“, 1998, s. 283

⁴ Poněšický, Jan: *Fenomén ženství a mužství. Psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy*. Praha: Nakl. Triton,

2003, s. 197

⁵ Srov. Machovec, 1998, s. 193

⁶ Machovec, Milan: *Filosofie tváří v tvář zániku*. Brno: Nakl. „Zvláštní vydání“, 1998, s. 193

⁷ Patočka, Jan: *Přirozený svět jako filosofický problém*. Praha: Československý spisovatel, 1992, s. 288

⁸ Machovec, Milan: *Filosofie tváří v tvář zániku*. Brno: Nakl. „Zvláštní vydání“, 1998, s. 288

⁹ Srov. Machovec, 1998, s. 289

Ženy jsou naopak zase svým mateřstvím od přírody vybaveny „žítím pro někoho“, což má mnoho názvů – například pro uchování rodu, pro záchranu dětí,¹ apod. I přes detailní vysvětlení patriarchátu v dějinách, a přes všechna negativa, kterých je žena schopna, (srov. Machovec, 1998) vidí sám tento autor záchranu lidstva v uplatnění „inteligentních“² a angažujících se žen „žítím pro někoho“.

Shrnutí

Jeví se, jakoby člověk ztratil nebo ztrácí vnitřní svobodu. Jestliže člověk dovolí, aby se ztratila jeho vnitřní svoboda, ztrácí se tím nejen úcta a respekt k němu (člověk obrací útok proti sobě – sahá např. po drogách, apod.), ztrácí se úcta i ke svobodě druhého člověka.

To, že má člověk všeho dostatek, („dnes“ jsou téměř dokonalé technické vymoženosti, vše je snadno dostupné často i bez lidského kontaktu), se zvyšuje zároveň anonymita člověka. Na jedné straně může tato skutečnost vést ke zralosti a k samostatnosti mladého člověka, na druhé straně se tato skutečnost promítá do rodiny zjm. při rozhodování se o vstupu do manželství a v otázce mít či nemít děti. Mladí lidé se často necítí „zralí“ na vstup do manželství a vychovávání dětí.³ Tento krok může vést nejen k osamocení, opuštěnosti a prázdnotě, ale také může mít vliv na zvýšený zájem „nového“ způsobu života označovaného jako „singles“ nebo „singles together“.⁴

Velmi nebezpečná pro člověka je podmíněná láska. Jen malé procento lidí cítí přijetí svých blízkých bez podmínek (viz šetření). Bezpodmínečná láska vrací člověku smysl pro vlastní hodnotu, dává mu prostor pro svobodu, pro nacházení sama sebe. Vidí-li dítě u svých rodičů, že vedou svůj život pravdivě, že jednají důsledně a otevřeně, jsou pro něj velkým vzorem do budoucna. Vidí-li však opak, příp. zažije-li dítě v dětství zranění, nese si je s sebou do života. Často pak prožívá strach a beznaděj a neví, proč je zde na zemi, proč se vůbec narodilo. Neví také, jak se chovat a jaká cesta je správná, protože to často neví ani jeho rodiče; nejsou mu již vzorem. Touha po přijetí, po lásce je v člověku zakódována. Je-li člověk stále obviňován, kárán, napomínán, je otázkou, jak mnoho, příp. je-li vůbec svým okolím milován.

Pro založení rodiny jsou důležité některé faktory: je to např. lidská zralost, úcta k sobě i k druhému, a také respekt ke svobodě druhého, včetně uvědomění si jedinečnosti sebe sama i druhé bytosti. Proto by mladí lidé, kteří začínají s „dobrodružstvím manželství“, měli být otevřeni pro „věci nové“, přirozené, lidské. Jinak se stane, že v rodinách vztahy zakrní tím, že budou postrádat dobrou komunikaci [pozn.: je-li dobrá komunikace, je vstup do vztahu momentem setkání, přijetím druhého jakým skutečně je (comunio=přijetí)]. Tito lidé pak

¹ Srov. Machovec, 1998, s. 323

² (citlivých, vnímavých, ... pozn. MJ)

³ Srov.: šetření s mladou generací v kap. Proměna rodiny v čase; srov. též: Kučera, Milan: „Rodinná politika jako podpora angažovaného rodičovství.“ 3.-4. duben 2006 Praha: referát Ing. M. Kučery „k populační situaci v ČR“. III. Mezinárodní konference o rodinné politice, čerpáno z vlastních poznámek (MJ)

⁴ Srov.: Kučera, 2006, čerpáno z vlastních poznámek

nezůstanou v rolích, jinak dochází k míjení].¹ Ukazuje se zchudnutí rodin také duchovně (hodnotově). Hodně mladých lidí má všeho dostatek, ale nemá to podstatné – lásku.

A děti lásku k životu potřebují. Potřebují být porozeny nejen fyzicky, nýbrž i duchovně a být oživovány, tj. žít v domově, který „má duši“ (duší domova je především dobrá matka a dobrý otec; duší domova je také rozhovor, vyprávění o prožitém, vzájemné přijímání jeden druhého, úcta). Děti dobře prospívají, vyrůstají-li chtěné, v lásce, v míru rodinného prostředí, v otevřenosti, resp. v pravdivosti rodičů vůči sobě a v sebeovládání.

Je nutné žít hodnoty, učit děti smyslu vděčnosti, a chránit je před ztročením věcmi, jinak se dítě dříve nebo později stane závislým, nešťastným. Každý druh závislosti člověka ničí. Ničí v něm to krásné, lidské, co člověk má v nitru. Závislost také vyhání člověka ze sebe. Pak člověk „ztrácí rozum“, a udělá cokoli, co by jinak neudělal. Hledá totiž prostředek, jak utéci ze své situace, od své skutečnosti. Sám si způsobuje zlo... Je osamělý, prázdný.

Je-li s dítětem zacházeno nevhodným způsobem, zraje v něm touha po pomstě vůči rodiči, vůči dospělým (vůči křivdě, apod.). Ale protože pomstu nesmí udělat – v lepším případě (?) to takto neudělá a své rodiče nezabije, „zabíjí“ postupně sebe. A tak se procesem degenerace rodiny a společnosti stává opuštěným, příp. i závislým nebo zlým. Stává se z něj člověk bez smyslu a nenaplněnosti.

¹ Srov.: Vyskočil, Ivan: Přednáška na PF UK, Doktorské studium, akad. r. 2003/2004; čerpáno z vlastních poznámek (MJ)

Meze a možnosti změny(?)

*„Věřme, že nastal čas, abychom v zahradce našeho srdce vypálili kopřivy,
vytrhali trní a opravili plot. Tvrdím, že nastal čas, abychom zanechali
svého bloudění a opustili ušlapané vedlejší cesty, po nichž jsme k svému
neštěstí šli místo po cestě hlavní.“*
(Jan Amos Komenský, In: s.107, kap.IX/24)

*„Zahleď se člověče na své nitro! Tam uvnitř
je zřídlo dobra, které je schopno
stále tryskat, jestliže se k němu
stále prokopáváš.“*
Marcus Aurelius Antonius
(Horory k sobě), s.178

*„Na této zemi nemůžeme konat velké věci.
Můžeme dělat jen malé věci s velkou láskou.“*
Matka Tereza

V této kapitole se pokouším o nastínění jednoho z možných východisek z dané situace. Na pomoc jsem si vzala v první řadě Jana Amose Komenského, který se již před více než třemi stoletími v „Obecné poradě o nápravě věcí lidských“ pokoušel nabádat lid, aby neustal a znovu se pokusil o nápravu... „Věci lidské“ jsou podle Komenského „pokaženy“, porušeny. „Pokažené se říká tomu, co se tak samo o sobě změnilo“, že už není v souladu se svojí idejí, a „není způsobilé plnit ... svůj účel“. Cílem „poznání věcí je smír mysli s věcmi“. „Věci lidské jsou sice pokažené, ale nepropadly úplné zkáze, protože za kvasem omylů a vad zůstává těsto Božího díla.“¹

„Věci lidské“ jsou ty věci, „které vytvářejí lidskou přirozenost“, což je oproti jiným tvorům „vyspělejší duše“. Vždyť v duši člověka můžeme „spatřit“ očima „živou podobu živého Boha“, tj. „schopnost chápání, neboli rozumu, schopnost věci volit, neboli vůle, a z možnosti na věci působit, neboli z výkonných schopností.“²

Věcmi lidskými jsou tedy „dychtivost po pravdě“, z níž pochází Filozofie, tj. úsilí o moudrost, „z touhy po dobru se rodí Zbožnost“, tj. péče o nejvyšší dobra a jeho využití. „Z vůle uspořádat věci podle své volby pochází v konečném důsledku Politika“. „Vše ostatní je jen vedlejší.“³

Komenskému bylo známo, že „přemnohým lidem ochabují mysl, rozum a smysly a místo vědění milují temnoty své nevědomosti“. Lidská vůle je pokažená, „lidé hledají sebe vně sebe, věci nad sebou a Boha pod sebou.“ Dokud nepoznají poklady uvnitř sebe – ve svém nitru.⁴

Někteří „zvlášť nadaní muži se začali věnovat uvažování o světě“, a tím pronikat „k podstatě věcí, aby sobě i jiným rozzářili světlo poznání...“. Díky jejich práci „lidský duch velmi

¹ Komenský, Jan Amos: *De Rerum humanarum Emendatione. Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Praha: Nakl. Svoboda, 1992, svazek 1, s. 84-85, 102 (Panegersia)

² Komenský, 1992, s. 80-81 (Panegersia)

³ Komenský, 1992, s. 81-82 (Panegersia)

⁴ Srov. Komenský, 1992, s.86

pokročil a byly vynalezeny mnohé vědy a umění“. K nápravě však je třeba „cesty jednoty, cestou jednoduchosti a cestou dobrovolnosti“ uvedením lidí a jejich věcí do harmonie.¹ Jde tedy především o zjednáání pokoje a svornosti mezi lidmi, řízenými „hlavou kvůli pořádku“. Lidé jsou „údy jednoho těla“. Takovou společností „byli původně příslušníci domácnosti v jedné rodině, pak rodiny do obcí, obce do států, ...“² První společenství v domácnosti – rodinu – definuje Komenský na jiném místě jako „... pospolitost jedné domácnosti, sestávající z čeledi a dětí, čili svazek domácí pospolitosti“. Zde je důležité, že i přes odlišnost osob může panovat mezi členy řád, jistá pravidla pro úkony, apod.³

Komenský má naději v člověka, vybízí jej a zve všechny lidi „k pokojné poradě o nápravě věcí lidských“. A nikdo z lidí nemusí mít obavy, že nebude rozumět „učeným řečem“ (vždyť už Pythagoras uměl klást filosofické otázky osmiletému chlapci tak, aby uměl odpovědět...!). Cílem „Obecné porady“ je, aby se mohl zúčastnit každý člověk, každý může být přínosem.⁴

Přeneseme-li se do 20. století, pak se setkáme s podobnou myšlenkou výzvy pro člověka např. u Konráda Lorenze.⁵ Také vyzývá celé lidstvo ke změně, aby se „dalo na pokání a obrátilo se“. Lidské chování bývá mnohdy „překryto a změněno patologickými jevy“, které podle Lorenze nejsou „nepřekonatelnou překážkou analýzy organického systému“,⁶ ale naopak jsou často klíčem k porozumění. Cituje psychiatra Ronalda Hargreavese, který klade pacientům dvě důležité otázky: první otázka zní: „jaký je normální význam (teď narušeného) systému pro zachování druhu“,⁷ a druhá otázka: „jaká je povaha poruchy, a zjm. zda byla způsobena nadměrnou anebo nedostatečnou funkcí některého dílčího systému“.⁸

Konverze může být v každé drobné věci a „všedním dnu“ – podle sv. Augustina je to Bůh, který způsobuje poznání, resp. umožňuje člověku nahlédnout...⁹ Poznání se nezakládá u člověka na pojmech, ale na prožívání. Člověk je bytost porozumívající.¹⁰

Člověk se chová jinak, není-li jeho „kapacita pro sociální kontakty stále přetěžována“.¹¹ Je pohostinný a přátelský. Přetěžování člověka však napomáhá v nemalé míře „natěsnání lidských mas“ v moderních velkoměstských příbytcích, které nazval K.Lorenz „bateriemi kotců pro užitkové lidi“, kde se za zdmi panelu sousedovi stává neviditelným; takový člověk už „nedokáže spatřit tvář bližního“ přes „chvat dnešních dnů“; ... musíme si tedy vybírat, a to

¹ Srov. Komenský, 1992, s. 97, 109 (Panegersia)

² Srov. Komenský, 1992, s. 105

³ Srov. Komenský, Jan Amos: *Obecná porada o nápravě věcí lidských II*. Praha: Nakl. Svoboda, 1992. Překlad Jaromír Červenka a kol., s. 232

⁴ Srov. Komenský, 1992, I, s. 123-124

⁵ Konrad Lorenz (1903-1989), lékař, biolog a psycholog, - položil základy etologie jako nové zoologické disciplíny; v r. 1973 mu byla udělena Nobelova cena v oboru lékařství a fyziologie – IN: Lorenz, Konrad: *Osm smrtelných hříchů*. Praha: Edice Reprint, Nakl. Academia, r. 2000

⁶ Lorenz, Konrad: *Osm smrtelných hříchů*. Edice Reprint, Nakl. Academia Praha, 2000, s.9

⁷ (srov. Virginia Satir (1994) – užívá pojmenování pro „narušený“ stav rodin, tzv. „přežití“ situace, ve které se daný jedinec nachází...), s. 13

⁸ Lorenz, Konrad: *Osm smrtelných hříchů*. Praha: Edice Reprint, Nakl. Academia, 2000, s. 10-11

⁹ Palouš, Radim: *O tvrdém a měkkém stylu ve filosofii*. Přednáška na doktorském studiu PF-UK Praha: ak. r. 2005/2006, čerpáno z vlastních poznámek MJ.

¹⁰ Pešková, Jaroslava: Doktorské studium PF-UK Praha, ak. r. 2005/2006; čerpáno z vlastních poznámek MJ.: „uvědomění a porozumění oné podstaty v hloubce nitra – člověk najednou porozumí a už nemůže jednat stejně jako předtím – je jinak, protože i uvnitř je jinak...“

¹¹ Lorenz, Konrad: *Osm smrtelných hříchů*. Praha: Edice Reprint, Nakl. Academia, 2000, s. 15

znamená udržovat si odstup vůči mnoha lidem, kteří by si právě možná nejvíce „zasloužili naše přátelství“¹, ale nejen to.

Člověk nemá tím pádem čas ani na sebe, na „své zrání“, na zrání svých myšlenek nebo na objevení sebe sama, na prosté setkání se sebou samým, a často toho o sobě tak málo ví, např. kým je a kam směřuje (?); brání se, aby nebyl vtažen do citových problémů druhých lidí, což se může projevit jako „ne-lidské“, citově zploštělé. Čím je větší přelidnění, tím je u člověka větší obrana, nevšímavost vůči dění kolem, jistá forma „odlidštění“ často s vystupňovaným agresivním chováním.² „Žítí v masách (...) vede k osamělosti a lhostejnosti vůči bližnímu“ a vede „k totální slepotě ducha“. K tomu „zničující spěch“. Člověk spěchá, je hnán, „čímsi“ hnán. Úzkostný spěch a spěchající úzkost zbavují člověka jeho nejpodstatnějších vlastností. Jednou z nich je reflexe“³, tj. určitý druh sebeuvědomění se...

Samotný „ekonomický závod člověka se sebou samým stačí k tomu, aby ho úplně zničil“. Člověk je přecitlivělý téměř ke všem nepříjemným situacím, a stejně tak i otupělý vůči příjemným zážitkům. Roste neochota člověka ke „snášení strastí“, což má za následek, „že lidé ztrácejí schopnost vkládat nepříjemnou práci do díla, které slibuje slast až někdy v budoucnosti“. „Proto se setkáváme s netrpělivým požadavkem okamžitého uspokojení všech klíčových přání.“⁴ Taková nutková potřeba uspokojení se objevuje např. i v sexuální oblasti a to nejen tím, že mizí vzorce chování např. při „námluvách“, zasnubách, apod. Při přehnané touze vyhnout se nepříjemnostem a získat co nejdříve slast se člověk ochuzuje především „o radost“, která se tak stává „nedosažitelnou“. „Bez zaplacení ceny vytrvalého překonávání nepříjemného můžeme ještě tak dosáhnout slasti, nikoli však radosti, té jiskry boží.“⁵ To vše pak může vést, nebo i velmi často vede k nudě, nicotě, prázdnotě, k vyhasinání citů nebo k pocitu marnosti.

Zdá se, že člověku chybí překonávání přirozených překážek⁶ již od útlého dětství. Jakási přirozená příprava pro dospělost.⁷ – Je však otázkou, zda „genetická infantilizace už nedosáhla míry, kdy škodí“; neboť vyhýbání se „strastem a oploštění citů mohou vést k dětinskému chování“, stejně tak „netrpělivá touha po okamžitém uspokojení pudů, nedostatek jakékoli odpovědnosti a ohleduplnosti“ je typické pro dětské reagování.⁸ Člověk citově chudne. Kde se vzala ta „citová chudoba“? Je způsobena tím, že v určitém období musely matky pracovat a odkládaly své děti do jeslí a školek? Nebo je tomu ještě úplně jinak? Dospělost, tedy zralost s sebou nese trpělivost v jednání, odpovědnost za vlastní jednání a ohled na druhé.⁹

¹ Lorenz, 2000, s. 15, 22, 24

² Srov. Lorenz, 2000, s. 15-17

³ Lorenz, 2000, s. 24, 28-29

⁴ Lorenz, 2000, s. 30, 37

⁵ Lorenz, 2000, s. 38

⁶ Lorenz, 2000, s. 41

⁷ srov. Mrkvička, Jirí: *Hovory s tebou*. Praha: Nakl. Avicenum, 1974, s. 32; „Dítě rádo sladké. A k dospělosti patří, že dovede přijmout i to, co chutná hořce.“ ... „Duševní dospělost předpokládá, že jsme našli svůj pevnýivotní bod, ze kterého vidíme svět.“ – tamtéž, s. 32

⁸ Lorenz, Konrad: *Osm smrtelných hříchů*. Praha: Edice Reprint, Nakl. Academia, 2000, s. 54

⁹ Pozn: „O nezralosti hovoří onkologové a vidí v ní jednu ze základních vlastností zhoubného bujení. Ztratil-li buňka všechny ty vlastnosti, které z ní činí součást určité tkáně, například pokožky, výstelky střeva nebo prsní žlázy, pak se nutně vrací na úroveň odpovídající fylogeneticky nebo ontogeneticky ranější vývojové fázi. Bude-li se chovat jako jednobuněčný organismus nebo jako embryonální buňka a začne se dělit bez ohledu na tělo jako celok. Čím hlubší tato regrese, čím víc se liší novotvořená tkáň od normální, tím zhoubnější nádor. Papilom, který si ponechal řadu vlastností normální pokožky a pouze ční nad její povrch jako bradavice, je nádorem nezhoubným, zatímco sarkom, který se skládá z úplně stejných a zcela nediferencovaných mezodermálních

Meze a možnosti změny(?)

Někteří mladí lidé se chovají nepřátelsky nejen vůči společnosti, ale i vůči svým blízkým. Jde o projev „nereflektované infantilnosti“, ztráty smyslu pro odpovědnost a pro hodnoty, což s sebou nese velké nebezpečí, např. odtržení od „vznešené harmonie“, odtržení od tradice.¹

„Jednotlivec, kterému chybí určité vzorce sociálního chování a s nimi spojené city, je nemocným člověkem, který si skutečně zaslouží soucit. Defekt sám je však zlo v čisté podobě.“²

K dospělosti vede nelehká cesta odříkání, nesení odpovědnosti, péče. Člověk však nesmí ustrnout na určitém stupni. Je třeba stále a stále „jít“, „růst“, a to vyžaduje „pružnost“.

K. Lorenz uvádí příklad kraba, „který musí shodit svůj pevný vnější krunýř, aby mohl růst“.³

Ani velikost lásky nelze „měřit jednoduchým vyloučením nevěrnosti nebo vyloučením vztahu ke třetí osobě, ale měří se schopností trvalého růstu, zrání“.⁴ V dnešních rodinách jsou oslabeny vztahy mezi rodiči a dětmi. Matky častokrát nemají na své děti čas jednak z důvodu zaměstnanosti, ať již jde o jejich vlastní kariéru nebo jde o matky-samoživitelky. Jejich děti jsou tím pádem odkázány na společná zařízení, – což může v mnoha případech vést k tzv. „hospitalismu“.⁵

Velkým nebezpečím (nebo výzvou?) také je, že děti postrádají pozitivní vzory svých rodičů, např. z velké většiny nevidí své rodiče při práci, často necítí žádnou, natož duchovní převahu dospělého muže – otce (který v rodině není). Tím rodina postrádá hierarchii⁶, která původně zajišťovala staršímu muži úctu a respekt od ostatních rodinných příslušníků i od okolí.

„Uznání nadřazeného postavení druhého neznamena překážku pro lásku.“ Dítě potřebuje vzhlížet, uznávat autoritu. Bez hierarchie se „nemůže vyvinout ani ta nejpřirozenější forma lidské lásky, která normálně spojuje členy rodiny“. Nehledě na to, že se dítě bez silnějšího nadřazeného „cítí nechráněno“, nemá vzory, a jako dospívající je pak přímo „posedlý touhou připojit se“ k nějaké skupině.⁶

Člověk je osamocen a zároveň se bojí citově připoutat. Může tato osamocenost a někdy až strach z citové vázanosti být jedním z momentů, kdy člověk raději nevstoupí do manželského svazku, protože jej další „svázanost“ může znejišťovat? Aby mohl člověk vstoupit do manželství a byl ochoten založit rodinu, musí být osvobozen od všech vazeb – svobodně „vylézt z rodinného hnízda“. Chybí-li však svoboda člověka, nemůže láska do hloubky a v plnosti růst.⁷

Nad ztrátou „sama sebe“ se zamýšlel také A. Maslow (2000). Vše podle Maslowa začíná „tajnou psychickou smrtí v dětství, když člověk necítí, že je milován a je takzvaně odpojen od

buněk, je zhoubný... devastující bujení... je podmíněno tím, že určitá obranná opatření... selhávají nebo jsou nádorovými buňkami překonána. K smrtonosnému infiltrujícímu bujení může dojít teprve tehdy, chová-li se k nádorovým buňkám okolní tkáň jako k vlastním a živí je...“ „V uvedené analogii lze pokračovat. Člověk, který v procesu zrání norem sociálního chování ustrnul na infantilní úrovni, se nutně stane parazitem společnosti.“ IN: Lorenz, 2000, s. 55

¹ Srov. Lorenz, Konrad: *Osm smrtelných hříchů*. Praha: Edice Reprint, Nakl. Academia, 2000, s. 56

² Lorenz, Konrad: *Osm smrtelných hříchů*. Praha: Edice Reprint, Nakl. Academia, 2000, s. 56; (Jak však může dosáhnout mladý člověk rychlou změnu, dostal-li do vinku „nepřijetí“, resp. je přijímán svým blízkým okolí ve velkém procentu jen s podmínkou...???, pozn. MJ)

³ Lorenz, Konrad: *Osm smrtelných hříchů*. Praha: Edice Reprint. Nakl. Academia, 2000, s. 64

⁴ Polivka, J.- Dolista, J.- Dřimal, L.: *Povídání o manželství*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 1999, s. 132-133

⁵ pozn.: jde o jev, ve kterém je buď těžko napravitelné nebo nezvratné oslabení „schopnosti navazovat kontakt s lidmi“. Tato porucha se často kombinuje s netečností a ohrožením druhého. IN: Srov. Lorenz, 2000, s. 66

⁶ Srov. Lorenz, Konrad: *Osm smrtelných hříchů*. Praha: Edice Reprint. Nakl. Academia, 2000, s. 66-69

⁷ Srov. Cloud, Henry-Townsend, John: *Hranice v manželství*. Proč je důležité pro růst manželství vytyčit meze a stanovit důsledky. Praha: Nakl. Návrat domů, 1988, s. 6

Meze a možnosti změny(?)

svých tužeb. To znamená, že v této vývojové fázi nebyl přijímaný takový, jaký byl a kým byl. Aby byl vůbec „přijímaný“, musel se vzdát sám sebe. Tím ztratil tu pravdivou, rozhodující část sebe sama. U člověka se pak vytváří jakési „pseudo-self“ bez přání. Je to obranný mechanismus „proti smrti“.¹

Chce-li si člověk udržet „self“, často se stává, že zůstává sám, ztrácí lidi, a tehdy- (v takové situaci) se dítě, které nemá naplněné své nejzákladnější touhy – (tj. potřebu přijetí, potřebu být milované, potřebu bezpečí, apod.) – „vzdá“ svého „self“ a tím i růstu, což jde ruku v ruce. Cítí-li se však člověk někde bezpečně a neohroženě, pak má možnost naplnit základní potřeby a je-li dostatečně uvolněný, má spontánní potřebu přejít k dalšímu naplnění, tj. k růstu a k tvořivosti. Pak může „růst“ a upřednostňovat, (protože už zažil obojí), jak ztrátu „self“ a pocit z toho plynoucí, tak možnost růstu. „Růst“ může vycházet pouze z bezpečí.²

Ke změně u člověka dochází také respektem k jeho jinakosti (tzn. přijetím daného člověka i s tím, jak je – tj. bez „self“, stejně jako kdyby své „self“ měl. „Pouze tehdy, když se jeho strachy přijímají s respektem, může se dítě odvážit být odvážené“, získat odvahu pro svůj růst.³ Podobná je myšlenka M.Gándhí – mít plný respekt k člověku včetně respektu k jeho, světovému názoru, respektu k jeho vyznání, (včetně výchovy člověka v „jeho náboženství“), to je plný respekt a přijetí člověka.

Malé dítě (již v tzv. orálním stádiu) potřebuje „zažít potěšení z dokonalosti“, z toho, co umí nejlépe; (a v této vývojové fázi to, co nejdokonaleji umí, je sání). Tak postupně může růst, pokud je mu to umožněno. Znamená to především umožnit mu pocítit bezpečí, aby si pak mohlo „vychutnat bod plnosti“. Je tomu tak jen tehdy, cítí-li se dítě svobodně. – tehdy si „dovolí“ růst. Jinak jde o jistý druh „pseudo-růstu“ a strachu z odvahy.⁴

Lidská svoboda je „zkušeností rizika“. Zkušenost však není pasivní, „zkušenost, kterou máme, je vždy zároveň zkušeností, která má nás“. Zkušenost svobody je možné označit jako „zkušenost transcendence“, kdy zároveň probíhá jakési „vnitřní drama svobody“. Patočka mluví o tzv. „druhém narození“⁵ – jako o zkušenosti obrození.

„Proměny, kterými prochází náš společenský svět, nabraly tak závratné tempo, že základní předpoklad veškeré tolerance... je právě tím, co chybí. Zdá se, že ani ti starší ani mladé, orientační nouzi zmatené generace se nedají poměřovat vzorem, podle kterého byl odjakživa urovnáván konflikt generací... jak se má profilovat touha po emancipaci nastupující generace, když je jí vše dovoleno a vše je jí přístupné? Ne jistota nového pojmu hodnoty, ale tajný nedostatek orientace vede mladé lidi k intoleranci.“⁶

Proměna nás nutí odpovídat na otázky a formulovat jiné tázání. Úkolem člověka je žít ve snodě s vlastní přirozeností a péče o sebe sama v duchovním slova smyslu. Je však třeba rozpoznat svojí přirozenost. Při naslouchání sobě dochází ke zvláštnímu napětí mezi nitrem člověka a řádem; jedinečností života – zachováváním a vytvářením řádu. Nemůžeme se stát jinými než jsme. Naším úkolem je uskutečňovat sebe, stávat se sebou. Být zdravý znamená především být schopen „prosadit svojí normativitu“. A vyrovnat se s tím, že tomu tak je. Jinak člověk podléhá normám, které k němu přišly z venku. Živá bytost nemůže žít, aniž by nebyla vystavena riziku. Každý z nás se s překážkami vyrovnává jinak a každý z nás je svým způsobem „zdráv i nemocen“. Norma má platnost jen tehdy, přihlíží-li k situaci proto je

¹ Srov. Maslow, Abraham H.: *Ku psychologii bytí*. Bratislava: Vydalo vydavatelstvo PERSONA, 2000, s. 76

² Srov. tamtéž, s. 77

³ tamtéž, s. 78

⁴ Srov. tamtéž, s. 83-84

⁵ Srov. Patočka, 1996, s. 322-323, 326, 328

⁶ Gadamer, Hans-Georg: *Člověk a řeč*. Praha: Oikomenh, 1999, s. 76

důležitý kontext.¹ Např. [Biblický člověk je vymezen vztahem k bohu v řádu času. Volí otevřenou budoucnost. Čas biblický je časem plným, sytým, viz „syté dny“;² nebo E.Lévinas³ a jeho odpověď na výzvu člověka tohoto věku je náročná a mnohé od něj vyžaduje.]

Minulé hrůzy 20. století i situace současná nás podle Lévinase nemají vést do beznadějně situace, ale naopak – „probudit“. Člověk se stává svobodným pokud začne „naslouchat“ svému exkluzivnímu „osudu“, ve kterém není nikdo zastupitelný.⁴ U Lévinase se vytváří tzv. paradoxní pojetí svobody, které je založené na heteronomii. Člověk má možnost druhého přijmout tak, aby měl přednost před ním samým. Podřizuje tedy svoji svobodu druhému člověku; „svobodný člověk je zaslíben bližnímu“; jsem tedy tím druhým povolán k poslání, z něhož není možné se „vyvléci“ (to má rozbit egoistickou povahu mého „já“ a probudit k lidskému vnímání). Tomu říká Lévinas „nesnadná svoboda“.⁵

Biblická a zároveň Lévinasova otázka „Kde jsi?“ (Gen 3,9) je výzvou. – „Co jsi zatím dokázal? Kým vlastně můžeš a chceš být?“ Víme to vůbec? Optimistické je vědět, že člověk je schopen proměnění, nejen probuzení. Každý člověk má zvláštní povolání, je povolán, ale to neznamena, že je jeho dráha vytyčená krok za krokem. Toto „povolání“ se neobejde bez lidské svobody. Člověk je, resp. má být tvůrcem, vynálezcem této jedinečné cesty, k níž je povolán. Na této cestě se učí samotným životem, zakoušením svých možností, svých hranic.⁶ Pak člověk odpovídá na výzvu. Je zde však ještě jeden důležitý moment – a tím je láska – nikoliv jako spontánní cit, tato láska nemá nic společného s romantickou koncepcí, ale je „odpovědí“, zralým postojem na přikázání.

Gadamer „předkládá“ postoj s ohledem na druhého. – „S jiným“ se nejprve setkáváme „jako s jiným“. Učíme se „*ctít toho druhého a to jiné. K tomu patří, že se musíme učit možnosti nebýt v právu. Musíme se učit prohrávat ve hře – a to už od dvou let svého života nebo ještě dříve. Kdo se to nenaučil včas, nikdy si docela neporadí s většími úkoly pozdějšího života.*“...⁷ Respekt k jinakosti toho druhého podle Gadamera nás „zve a přispívá k setkání se sebou samým“, neboť jsme všichni „druzí a všichni jsme my sami“.⁸

V pojetí Lévinase jde o zákon, o „výzvu k lásce“. Je-li heteronomie, (tj. vztah k druhému), nesena láskou, nemůže vést k otroctví, nýbrž k dobrotě. A dobrota je to, co člověka uchvacuje, proměňuje. Tuto nesnadnou svobodu popisuje Lévinas jako „vyvolení“; (před „vyvolením“ není možnost utéci), což je pro člověka jistota, že je povolán, aby „odpovídal“ za druhého⁹, odpověď však nepřekračuje hranice vlastní volby. Lévinas se s touto výzvou neobrací výhradně k Židům. Naopak - nachází myšlenkový model obecně platný pro všechny lidské bytosti. Nestačí, jak říká vyvolení několika lidí, „tato myšlenka se musí stát podstatou civilizace“. Má-li se stát lidské já lidským, je podle Lévinase nutné spojení lidských rysů s odpovědností.

¹ Srov. Petříček, Miroslav jr.: Přednášky – doktorské studium filosofie Praha, ak. r. 2002/2003, čerpáno

² v rámci poznámek (MJ)

³ Pelcová, Naděžda: *Filozofická a pedagogická antropologie*. Praha: Nakl. Karolinum, 2000, s. 28-32, srov. Jób (42, 17) Bible. 1979, s.397

⁴ Lévinas (1905-1995): jeho (poválečné) myšlení je hluboce poznamenáno zkušeností zajateckého tábora, kde Lévinas zázrakem unikl hrůze šoa, vyvraždění evropských židů nacisty, v němž zahynula celá jeho rodina. IN:

⁵ Okol, Jan: *Čas a rytmus*. Praha: Nakl. Oikoymenh, 2004, s. 175-176

⁶ Srov. V.E.Frankl, 1996, s. 88

⁷ Srov. Chalierová, Catherine: *O filosofii Emmanuela Lévinase*. Praha: Filosofické texty, 1993, s. 15-19

⁸ Srov. Pelcová, Naděžda: *Filozofická a pedagogická antropologie*. Praha: Nakl. Karolinum, 2000, s. 28-32

⁹ Gadamer, Hans-Georg: *Člověk a řeč*. Praha: Oikoymenh, 1999, s. 102-103

⁸ Srov. tamtéž, s. 102-103

⁹ není tím míněno převzetí zodpovědnosti za druhého, ale respekt k němu (k druhému); pozn. MJ

Meze a možnosti změny(?)

„Neodpovídám-li za sebe, kdo za mne zodpoví? Odpovídám-li však jenom za sebe, jsem to ještě já?“¹ Člověk nesmí zůstat „připoután sám k sobě“, aby nepřeslechl výzvu: „Je čas!“
A v tom spočívá podle Lévinase jedinečnost člověka.²

V.E.Frankl³ vidí člověka jako „rozmanitost v jednotě“, rozmanitost dimenzí (somatické, psychické a noetické–duchovní), do nichž se člověk „rozprostírá“ a nic by nemělo zůstat nepovšimnuto. „Být člověkem znamená být vědomým a být odpovědným“. Oba tyto aspekty dávají dohromady opravdový obraz člověka, když se spojí v jednotu – tj. v celek lidského bytí. Bytí je podle Frankla „vtažením“. Přivádí člověka k vědomí odpovědnosti a odpovědnost vždy znamená odpovědnost vůči smyslu. Člověk je determinován v oblasti biologické, psychologické nebo sociologické – narodil se do konkrétní doby a s konkrétními předpoklady. V tomto smyslu není svobodný. Není tedy svobodný od podmínek, resp. vůbec není svobodný od něčeho, ale je svobodný k zaujetí postoje vůči všem podmínkám. „A právě toto je specificky lidská možnost.“ Frankl věděl, o čem mluví, neboť měl možnost si toto „vyzkoušet“ ve čtyřech koncentračních táborech, bez psychického následku právě díky uvědomění si své svobody. Říkal tomuto postavení se osudu „mocí vzdoru ducha“. Být člověkem znamená podle Frankla také přesahovat sebe sama.⁴

Člověk se musí naučit rozumět sám sobě, má-li dospět. A v plném smyslu se osvobodí až tehdy, dosáhne-li stavu, „kdy není otrokem ničeho, (...), ani sebe sama“. Lidská přání jsou podle F. Nietzcheho zatížena „chtěním“ a „žádostí“; je-li žádost nenaplněna, neuspokojena, výrazně se zveličuje náklonností, pocity viny, apod. Aby člověk věřil sám sobě, nesmí mu chybět nevinnost, musí se naučit chtít celou svou vůlí a mít odvahu, aby neobelhával sám sebe.⁵

Každý člověk má svoji životní cestu a svůj životní příběh, říká Virginia Satirová⁶, která téměř 40 let cestovala po světě. Ten čas jí umožnil setkat se přibližně s třiceti tisíci odlišnými životními lidskými cestami. Sama k tomu poznamenává: „Viděla jsem v rodinách mnoho utrpení. Každá rodina mne hluboce dojímalá.“⁷ Nad rodinami mnoho přemýšlela a přišla na to, že jedna z možností, chce-li člověk udělat v životě změnu a růst, vnitřně růst, musí se „znovu narodit“, resp. projít konkrétním procesem „znovunarození“. Podle Satirové existují pro člověka čtyři „zrození“. První – splyne-li vajíčko se spermií, druhé narození je - porod z dělohy. Hodně lidí zůstává u této druhé fáze, konstatuje Satirová. Znamená to, že se člověk nikdy nespojí se svým já. Žije pak život někoho jiného, což se projeví např. neustálým srovnáváním s druhými, napodobováním a nevnímáním svých možností a schopností, svých darů. Třetí zrození nastává tehdy, když člověk začne věřit, že má sám cenu od Boha. A čtvrté zrození, když se mu podaří vidět sebe jako lidskou bytost; když se mu podaří doslova porodit svoji sebeúctu.⁸ Výsledkem je pak určitá odpoutanost od rodičů i od autorit. Takový člověk vidí své rodiče i autority jako lidi, kteří dělali stejné věci jako on, tj. prožívali „stejně“ strachy, chybovali

¹ Chalierová, Catherine: *O filosofii Emmanuela Lévinase*. Praha: Filosofické texty, 1993, s. 19

² Srov. tamtéž, s. 19

³ V.E Frankl (1905-1997)

⁴ Srov. Frankl, V.E.: *Lékařská péče o duši. Základy logoterapie a existenciální analýzy*. Brno: Nakl. Cesta, 1996, s. 19-42

⁵ Srov. Mokrejš, Antonín: *Odvaha vidět. Friedrich Nietzsche – myslitel a filosof*. Praha: Nakl. a vydavatelství H. H., 1993, s. 297

⁶ Virginia Satirová (1916-1988), americká psychoterapeutka

⁷ Srov. Satirová, Virginia: *Kniha o rodině*. Praha-Brno: Nakl. Práh a Svan, 1994, s. 15

⁸ Zahn, Walter: *Přednášky o psychoterapeutickém směru Virgine Satirové*. Beskydy, 1996, čerpano z vlastních poznámek (MJ)

(dělali chyby), ale také je vidí jako lidi: s jejich schopnostmi, za které nesli a nesou zodpovědnost a nikdo jiný je nemůže rozvíjet, jen oni sami, každý sám za sebe.¹ Toto je podle Satirové cesty, která vede k vnitřnímu uzdravení člověka.

Srov. připomenutí Doc. Pelcové (2006) o narození jako o „Umění“. Narodit se zn. „přijmout kapitál jistého dědictví (nevíme však, zda tento „kapitál dědictví“ není hypotékou, ze které budeme muset „vydat počet“, jak říká Bible...). Jak však podnitit pohyb přijetí počátku?, ten podivuhodný návrat prožitku – umění narodit se... Nelze uvažovat o tom, že přicházíme po druhých! – Narození je zvláštní postavení člověka ve světě a člověk musí hledat, dokud žije v tělesnosti...²

Také si člověk v „otřesenosti“ musí někdy sáhnout na dno, „do vlastního pramene“, kde má možnost dotknout se toho podstatného. Říkáme, že se člověk „hloubí“. Sám se k tomu propracovává, dokáže-li čelit tomu, co je otrásající.³ Lépe se to člověku daří (podle Heideggera), když dokáže své „bytí“ přijmout ve své svobodě „jako dar“ a „opatruje“ jej.⁴ Opatrování „vlastního pramene“ patří k nezbytnostem, jinak se snadno pramen znečistí nebo vyschne.

Pro změnu, resp. pro nový způsob žití je významná „konečnost“ nejen světa, ale i člověka, která však již „sotva může přimět člověka k tomu, aby se jí odevzdal v naznačeném smyslu“.⁵ Nově zakoušená konečnost však „neznamená jen měřitelnou ohraničenost, nýbrž má vlastní smysl: že všechno jsoucí, jako veskrze konečné, je v sázce, je ohrožené, ale právě proto cenné a krásné“. Konečnost je něco, co vyvolává pocit starosti, odpovědnosti a zároveň účasti, a co je proniknuto „tajemstvím“.⁶

Objevy a „nová religiozita“⁷ nemá nic společného s náboženstvím. Tato „nová religiozita“ souvisí s velikostí lidského díla a s nebezpečím, jež z něho vyplývá pro člověka i pro svět Guardini (1992). Její charakter je dán pocitem „hluboké osamělosti člověka uprostřed toho, co nazýváme světem“ a vědomím, že dospívá k poslednímu rozhodnutí, tj. k odpovědnosti, opravdovosti a statečnosti.⁸

„K analogické změně dochází, jak se zdá, i v poměru k osobnosti a subjektu. Základem tohoto poměru byl především pocit člověka, že se zbavil středověkých pout a stal se pánem sebe sama, tedy postoj individuální autonomie. Filosoficky byl vyjádřen teorií o subjektu jako základu všeho poznání; politicky ideou občanských svobod; v životě jednotlivce pak představou, že každý člověk má v sobě vnitřní zákon, který mu dává možnost i povinnost rozvíjet se z vlastních kořenů a věnovat se jen své seberealizaci.“...⁹ Člověk „si podmanil divočinu v její prvotní podobě: tato příroda ho nyní poslouchá. Objevuje se však znovu v luně kultury samé a její elementární silou je právě to, čím člověk zdolal původní chaos: moc sama. V této druhé divočině se znovu rozevřely všechny propasti pravěku. Všechno to rozbujelé a rdousivé rostlinstvo pralesů se tu opět objevuje, vynořují se zde zase všechny nestvůry pustin a přízraky temnot. Před člověkem se znovu otvírá chaos-o to strašlivější, že většina jej vůbec nevidí, protože všude hovoří vědecky vzdělaní lidé, pracují stroje a fungují instituce.“¹⁰

¹ tamtéž

² Srov. Pelcová, N.: *Seminář doktorského studia 2/3/2006*. Praha: PF UK, čerpáno z vlastních poznámek; (MJ)

³ Srov. Hogenová, A.: *Seminář doktorského studia 2/3/2006*. Praha: PF UK, čerpáno z vlastních poznámek; (MJ)

⁴ Sokol, Jan: *Čas a rytmus*. Praha: Nakl. Oikoymenh, 2004, s. 173

⁵ Guardini, Romano: *Konec novověku (pokus o orientaci)*. Praha: Nakl. Vyšehrad, 1992, s. 45

⁶ Srov. tamtéž, s. 46

⁷ míněno „zbožňování přírody Giordana Bruna či Goetha“, srov. tamtéž, s. 46

⁸ Guardini, Romano: *Konec novověku (pokus o orientaci)*. Praha: Nakl. Vyšehrad, 1992, s. 47

⁹ tamtéž, s. 48

¹⁰ tamtéž, s. 72-73

Má-li vůbec dojít k nějaké změně, pak podle R. Quardíniho se „stěžejní ctností bude muset stát opravdovost, s níž člověk usiluje o pravdu“. Druhou základní ctností bude „statečnost“ - ... která čelí hrozícímu chaosu, tj. „musí být ryzejší a silnější než odvaha překonávající strach z atomové bomby a bakteriologických zbraní, protože musí přemoci univerzálního nepřítele lidstva: chaos vznikající přímo v lidském díle...“; člověk „musí čelit i přesile“. A ještě je zapotřebí askeze. „Pro novověk byla askeze něčím, čeho se instinktivně lekal; ... tím se ale nechal vnitřně uspat a propadl sám sobě. Člověk se musí naučit opanovat sebe sama přemáháním a odříkáním - a tím se zároveň stát pánem své vlastní moci. Teprve tato získaná vnitřní svoboda se dokáže zaměřit s plnou odpovědností na závažná rozhodnutí, ...“¹

Znovu se vraťme k pojmu „nápravy“ (orthosia), všeobecná náprava (panorthosia) u Komenského. „Náprava je uvedení dobré věci, propadající nákaze, v původní dobrý stav.“ Setkávají se při nápravě tři složky (předmět, činitel a prostředek nápravy): předmět nápravy tj. ta „dobrá věc, která se začala kazit“, aby „úplným porušením nezanicla a ta neztratila všechnu cenu“. Být „napraven v lepší stav“, než byl dříve (buď v plnější, nebo v pevnější) je lépe, než nebýt porušen. „Činitel nápravy je někdo, kdo má znalost, možnost i vůli (chtění) k nápravě porušené věci. A prostředek nápravy je něco, „co má schopnost zjednat nápravu“. Tzn. zastavit příčiny poruchy, porušené uvést zpět v náležitou formu a nápravu ustálit. Komenský však také upozorňuje na to, co je napravené se může snáze zkazit než dříve. „Proto je třeba ještě větší péče než dříve, aby se věc napravená stala ještě pevnější než před poruchou.“²

Všechno se musí napravit, „pravím, co se týká styku 1. s věcmi, 2. s lidmi, 3. s Bohem; čili vzdělanost, politika, náboženství. „A musí být napraveni všichni: všechny stavy, věky, pohlaví, národy, bez ponechání jakékoli kapky nákazy, pokud možno. A veskrze; tj. co nejpravdivěji, ne pokrytecky; pronikavě, ne povrchně; důsledně, ne nahodile.“³

Pro lidský život, nejen pro manželství a rodinu je důležité také odpuštění. Kvalita manželství a rodiny je v připravenosti muže i ženy a závisí v odevzdanosti lásky, v ochotě, v snášenlivosti a v odpuštění. Láska a manželství je mimo jiné „v objevování druhého jako osoby“⁴ a v žité lásce, i přes lidské selhávání. Jde o „vnitřní chování“ člověka „podle pravdy“. Přitom nelze oddělit nitro od zevnějšíku.⁵ Jedna moudrost říká: „Chceš-li být otrokem nějakého člověka, nesnášej ho.“

Člověka, kterému jsme nedokázali odpustit, nás totiž provází dnem i nocí, je s námi stále, neboť stále nás „něco“ nutí na něj myslet, bude nám ubírat i z koncentrace myšlenek i sil a tím nás bude svým způsobem ovládat. Neodpuštění negativně ovlivňuje život člověka - i když je „neodpuštění“ někde „zasuto“. Skrze odpuštění se člověk stává vnitřně nezávislým na negativním vlivu zla. Odpuštění je však proces, kterému předchází uvědomění si své hodnoty. Neodpustí-li člověk druhému, je stále v jakési síti neviditelné pavučiny...

¹ tamtéž, s. 73

² Komenský uvádí příklad z přírody: „... při poranění stromu vzniká v samé ráně suk, tvrdší než ostatní dřevo. A u živého tvora se neopakuje zlomenina řádně vyléčená, spíše se zlomí neporušená kost v sousedství... příroda se snaží odčinit utrpěnou škodu hojnějším přiváděním potravy a silnějším zpevněním.“ IN: Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Výbor z Obecné porady o nápravě věcí lidských a z Věcného pansofického slovníku. Praha: SPN, 1966, s. 394

³ Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Výbor z Obecné porady o nápravě věcí lidských a z Věcného pansofického slovníku. Praha: SPN, 1966, s. 390-395

⁴ S. ov. Polivka, J.-Dolista, J.-Dřimal, L.: Povídání o manželství. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 1999, s. 137, 136

⁵ Voillaume, René (br.): Duchovní cvičení se sv. otcem Pavlem VI. ve Vatikáně. Řím: 1975, s. 142

Meze a možnosti změny(?)

Další krok k tomu, aby mohl člověk dozrávat, je nutné dát se plně k dispozici.¹ G. Marcel (1999) je přesvědčen, že otevření se druhému je možné. Sám uvádí, že je to zřejmě jedna z hlavních jistot, ke kterým dospěl, na úrovni „agapé“.²

Se zralostí souvisí výše zmíněná svoboda a odpovědnost; „když spolu dva lidé mohou svobodně nesouhlasit“, mají tak možnost i svobodně milovat, neboť nežijí ve strachu. Je-li však láska ve strachu, umírá...³

Je rozdíl mezi svobodou jako absencí překážek a svobodou jako možností volby – tyto dvě svobody jsou omezené a člověka dříve nebo později omrzí. Třetí forma svobody je setkáním a střetnutím dvou svobod, které si navzájem tvoří a nabízejí své možnosti. Tento druh svobody je o pravidlech, bez kterých se „nedá hrát“ ani v manželství a v rodině. Platí zde stejné pravidlo jako v mnohém – i svoboda není člověku jednou pro vždy dána, je to neustálý proces vyladování.⁴

Co tedy udělat pro to, aby člověk nezůstal jako dítě egoistickým, náladovým, „středem světa“ a v domněnku, že je mu „celý svět k službám“ až se z něj stane „staré dítě“ ještě v dospělosti – (srov. L. Evely). Zralý člověk dokáže vyjít ze sebe a v lásce se chápe iniciativy. Nečeká, až jej někdo bude milovat, ale vyjde ze sebe první. Je trpělivý k tomu, aby se druhý mohl „probudit“. Má-li člověk vyjít ze sebe je nutná podmínka – náročnost k sobě, která z něj „vytáhne celou lásku“ (Evely), které je schopen. Manželství a rodina dává člověku dozrát – „jen“ jde o to „znovu se narodit a opět vstát“. Být otcem zde znamená, vyjít z ničeho a milovat první, milovat dříve, než dítě. Milujeme-li však druhého, dáváme mu tím moc nad sebou (srov. Levinas); jestliže nás má někdo rád, znamená to zároveň, že má nad námi moc. Ale abychom někoho mohli opravdu milovat, musíme mu věřit. Jestliže však tvrdíme, že druhého známe, bereme mu tím nejen šanci k jeho růstu, ale též jej přestáváme milovat, přestáváme mu dávat důvěru. Člověk však potřebuje ke svému životu růst. Růst je podle L. Evely podmíněn tím, že člověku věříme, že je změny schopen a zároveň jej do hloubky milovat.^{5,6}

Věřit druhému a dávat mu naději. Taková naděje „je nadějí poutníka neustále ohroženého ve své otevřenosti k Druhému“, je zároveň „odpovědí člověka nekonečné bytosti jakožto ontologické opoře jako naděje, jako naděje absolutní, které dluží za vše, čím je“. „Naděje v druhého, v *absolutního Druhého*“ a to je pro G. Marcela ta nejautentičtější forma naděje.⁷

G. Marcel hovoří také o „*zraněném cogito*“ (inspirován pravděpodobně S. Freudem), které nemůže být uchopeno jinak než oklikou skrze „dešifrování dokumentů“ lidského života, toho konkrétního jedince.⁸ Dešifrování je cesta k cíli, „který všichni zároveň vidíme a nevidíme“.

¹ Evely, Louis: *Nové víno do nových měchů*. Ústí nad Orlicí: Nakl. a vydavatelství Grantis, 2001, s. 48; pozn.: L. Evely (1910-1985); byl třetím dítětem tradiční katol. rodiny. Vystudoval práva a filozofii, později (r. 1938) vystudoval ještě teologii.

² Uvezněn na zač. války, ale brzy osvobozen. Vstupuje do odboje a stává se duchovním správcem partyzánského hnutí v Ardenách. R. 1968 odchází do „laického stavu“, o tři roky později se žení s Marií, a usidlují se v tichém sídle Drome. Je autorem řady publikací.

³ Srov. Ricoer-Marcel, 1999, s. 75

⁴ Srov. Cloud, Henry-Townsend, John: *Hranice v manželství*. Proč je důležité pro růst manželství vytyčit meze a stanovit důsledky. Praha: Nakl. Návrat domů, 1988, s. 7

⁵ Srov. Sokol, Jan – Pinc, Zdeněk: *Antropologie a etika*. Praha: Nakl. Triton, 2003, s. 120-121

⁶ Srov. Evely, Louis: *Nové víno do nových měchů*. Ústí nad Orlicí: Nakl. a vydavatelství Grantis, 2001, sl. 47-57

⁷ Srov. Satirová, 1994, s. 300-301; Růst se uskutečňuje jen při správných podmínkách potřebných k růstu a při „fidelné péči“ a láskyplném vztahu.

⁸ Havač, Ivo: *Portrét místo doslovu*. IN: Ricoer, Paul – Marcel, Gabriel: *Rozhovory*. Otázky Bílé velrybě sv.I.

Brno-Žabovřesky: Nakl. Vetus Via, s. 85; srov. Levinas – „Tvář toho druhého“...

⁹ Ricoer, Paul – Marcel, Gabriel: *Rozhovory*. Otázky Bílé velrybě sv.I. Brno-Žabovřesky: Nakl. Vetus Via, s.

Meze a možnosti změny(?)

Je to způsob hledání a tápání, které nepředpokládá uzavření do světla, když jej člověk uvidí; důležité však je být , „být na cestě“... to je naděje...¹

~
I nyní stále platí, že je rodina důležitým místem pro bezpečný klid a pro „zrání neuropsychických struktur“. Rodina je zároveň místem pro „maximální stimulaci“ novými podněty a místem pro „intimní prostor bezpečí“, kdy dítě může tzv. oscilovat mezi „mužským a ženským protějškem“, což děti s jedním rodičem nebo u „rodičů“ stejného pohlaví nevidí a vidět nemohou.²

Rodina funguje zároveň jako systém. K tomu však, aby mohla rodina jako systém zdravě fungovat, je nutná soudržnost, tj. zdravá míra „citové blízkosti a sounáležitosti“, která je vyvážena „potřebnou mírou autonomie“ každého jednotlivého člena rodiny. Pro zvládnutí životních změn ve společnosti jsou pro rodinu významné další dimenze, např. schopnost adaptability a kvalita komunikace v rodině. Odborný termín, který se užívá pro „odolnost rodiny“ je „resilience rodin“.³ To, co v první řadě napomáhá zdravému vývoji rodiny, je zejména osobnost rodičů, jejich vzájemný vztah a jejich zakořeněnost a duchovní orientace, které na prvním místě determinují v rodině bezpečné citové vazby a rodinné tradice. V širším měřítku to mohou být i dobré kontakty se širší rodinou, apod.⁴

Velký význam pro rodinu má věrnost, která je zároveň něčím nezbytným pro záchranu rodiny a člověka. Věrnost můžeme vnímat jako stabilní oporu v nejistém světě, které předchází zakotvení v životě člověka, v zodpovědnosti, oddanosti a zralosti nebo v určité vyzrálosti, kdy se člověk stává připraveným pro život. Začátek je ve vztahu k sobě, v zachování věrnosti sobě, což pak vede k darování svobody a respektu vůči druhému. Člověk zároveň může chápat věrnost i jako základ dobrého vztahu, který je třeba stále rozvíjet jako celoživotní úkol. Věrnost dává člověku hlubší pohled na věc a „probouzí“ v něm růst bezpodmínečné lásky. Je jakousi skrytou jistotou pro člověka i jeho celoživotní úkol, který je jedinečný v každém okamžiku a je významný též svojí jednorázovostí.⁵

„Věrnost je něčím podstatně hlubším než stálost v příklonu k napsaným zákonům, jde o příklon k bytí samému, k tomu, co zachraňuje svět před zkázou. Proto je člověk pastýřem bytí.“⁶

Člověk je zodpovědný za své bytí a za jeho „spravování“. Někdy člověk vede i zápas sám se sebou. Velmi překvapivé je, jak současný „dospělý“ mladý člověk cítí věrnost jako potřebu, jako nutnost, má-li vztah růst a připravovat dobrou půdu pro novou generaci.⁷ Věrnost mladého člověka však starší populace často zpochybňuje.⁸ Není již v tomto základ nedůvěry a „blokování“ změny, resp. proměny?

¹ Srov. tamtéž, s. 73, 76-77

² Zeman, Josef: *Koncept společnosti vědění a nové úkoly psychologické reflexe současné rodiny*. Přednáška na konferenci „Vývoj a utváření osobnosti v sociálních a etnických kontextech“. Brno: 2005, srov. „sociální děloha“ Chvála - Trapková, 2004

³ výzkumy jsou prováděny zejm. na Katedře psychologie FF UP v Olomouci; srov. Satirová, 1994, s. 147-148, 165 (otevřená komunikace);

⁴ Sobotková, Irana. *Odolnost rodiny není samozřejmostí*. IN: *Psychologie dnes*, Roč. 9, č. 1, 2003, s. 18-17

⁵ srov. Frankl, V.E.: *Lékařská péče o duši*. Základy logoterapie a existenciální analýzy. Brno: Nakl. Cesta, 1996, s. 123-124

⁶ Hogenová, Anna: *K problematice poznání*. Praha: Univerzita Karlova Pedagogická fakulta, 2005, s. 60

⁷ pozn. MJ (z šetření provedené u mladé populace): věrnost zároveň vnímají jako sílu a křehkost, vratkost a věčnost;

⁸ Je mladý člověk „věrný“ právě tomu, s kým momentálně „chodí“? Jiný názor: dnes ve 21. století, kdy je rodina otevřená a 25% dětí má „jiného“ otce, resp. žije v domácnosti s nevlastním otcem, se máme bavit o věrnosti??...

Člověk se potřebuje „vynat v dnešku“. Má také potřebu vynat se v době - v současné době, kde se vytrácí radost a nastupuje nedůvěra. Člověk se přestává radovat a je pro něj obtížné „přijímat“, dovolit si „být obdarován“ – to je také jeden z důležitých momentů dobrého, resp. naplněného vztahu.¹ Můžeme si položit otázku, proč mladý člověk buď už vůbec nevěří v opravdovou lásku, nebo v ní přestává věřit?? Je to tím, že je vše pro něj dostupné(?), a že nemá tudíž co objevovat!(?) Čemu se člověk naučil od svých rodičů(?); od rodičů, kteří jsou vesměs „poválečnými dětmi“, narodily se v míru a byly většinou chráněny svými rodiči a touhou nahradit jim to, co sami neměli vlivem 40 let normalizace???

Gabriel Marcel² vnímá věrnost jako poskytnutí tomu druhému „nekonečný kredit“³ svému protějšku. Tzn., že jde o otevření se vůči druhému. Uvnitř vztahu i uvnitř člověka je toto zakoušeno jako „růst nebo jako prohlubování či vzestup“, a jde o naději, která pokud je skutečná, je tvořivá.⁴ Jde zároveň o „jakousi extrapolaci, ... sázku, kterou lze tak jako každou jinou prohrát. Její vklad je těžké definovat - právě proto, že jsem to já, kdo se jako kredit otevírá druhému.“⁵

... „Vložil jsem svou důvěru do určité bytosti, ta ji zklame; kdyby se mezi mnou a jí (či přesněji tím, za koho jsem ji považoval) nevytvořila zcela niterná vazba, nemohlo by mě toto zklamání vůbec v pravém slova smyslu postihnout, ale zatím jsem jím zasažen. Může to pro mě znamenat zhroucení, skutečné vykořenění. Co se vlastně stalo?“⁶ – ptá se G. Marcel. Došlo ke ztotožnění s protějškem, s „milovanou bytostí“, člověk se totiž „odvážil určitého odcizení sobě samému“ ve prospěch toho druhého – otevřením svého „kreditu“. Zde Marcel vysvětluje, že „pochybení“ druhého člověka je také jistým pochybením mým, ... „Moje zklamání je určitým způsobem částečnou zkázou mne samého.“⁷

„Bezpodmínečná láska“ je jakýmsi darem, a ať se stane cokoli, zůstane tato láska stálá a kredit nenarušen. „Bytosti se mohou shodnout jen v pravdě, a ta je neoddělitelná od uznání velkého tajemství do něhož jsme zahaleni a v němž máme své bytí.“⁸ Pro každou konkrétní situaci „vyvstávají“ otázky. Nelze si je předem připravit, nelze mít předem na ně odpovědi... „Věci“ je možné potkávat v „při-tom-nosti“. Být „při tom“ v každé situaci... A toto prožívání přítomnosti je „řízeno (...) původní otevřeností, v níž se odvíjí náš situační život (Dasein)“.⁹ Znamená to být v harmonii sám se sebou, být také v harmonii s tím, co sděluji, tedy být v pravdě. Celé naše tělo nás „prozrazuje“ (viz kap. o tělesnění).

I partnerství v rodině a v manželství znamená „upřednostnění celistvosti lásky“. „Nemohou-li se manželé na sebe spolehnout“, nemohou se stát ani úplným „společenstvím života“, které je

¹ Iný příběh: dívka má „nemanželské dítě“, aby prý měla větší „mateřské dávky“. Málokdo však ví, že když byla malá, její otec jednoho dne „často domů zamířil „navždy“ ke své milence – viděl se (otec s dětmi) až po rozvodu. Matka této dívky zanevřela na muže a od svých 45 let žije sama... (dnes je této ženě 62 let). Není právě v tomto příběhu částečná odpověď na dnešní rodinu??? (pozn. MJ)

² Srov. Hogenová, 2005, s. 5 a 222

³ Gabriel Marcel (1889-1973), franc. filozof, dramatik, divadelní kritik a hudebník, znám zjm. úvahami „o lidské existenci“. Již ve 30. letech odhalil kořeny potlačení svobody v totalitní společnosti. Byl ovlivněn Henrim Bergsonem - kladl důraz na bezprostřední zkušenost. Marcel je typický nikoliv budujícím, ale hloubícím způsobem myšlení. (IN: Marcel, Gabriel: *Od názoru k víře*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 277-278);

⁴ Srov. L. Evely v knize „*Láska a manželství*“, Ústí nad Orlicí: nakl. Grantis, 2000, s. 11; překlad Vlastimil Bartoš

⁵ Srov. Marcel, Gabriel: *Od názoru k víře*. Praha: Vyšehrad, spol. s r.o., 2004, s. 170, 204, 210-211

⁶ Srov. tamtéž, s. 170

⁷ Srov. tamtéž, s. 170

⁸ Srov. tamtéž, s. 170-171

⁹ Srov. tamtéž, s. 171

¹⁰ Srov. Hogenová, Anna: *K problematice poznání*. Praha: Univerzita Karlova v Praze Pedagogická fakulta, 2005, s. 29

připravené na početí a přivedení dítěte na svět.¹ Jde o navracení se k pravdivosti v otevřenosti a k odpouštějící lásce.

Ve věrnosti se podle Marcela neodráží jen stálost – tedy neměnnost, věrnost „implikuje“ daleko obtížněji uchopitelný prvek – a tím je „přítomnost“. Je-li člověk věrný, znamená to, že je někým, kdo „nechybí a kdo se nevyhýbá, kdo odolává zkouškám“², které přináší život, resp. co přináší přítomná chvíle a okolnosti života. Můžeme říci s Marcelem, že je to ten člověk, kterého „nalezneme vždy přítomného, když jsme v protivenství“³. Stálost je tedy taková skutečnost, která dává pocítit tomu druhému, „že je se mnou“. A to je něco víc, než se cítit vázán a spoután. Věrnost v sobě nese velmi „zásadní prvek „čisté“ spontaneity“⁴, tzn. že věrnost není povinnost, která se může stát až „znepokojující“ pro druhého a může znamenat např. to, že muž a žena setrvávají ve „vztahu“ kvůli dětem nebo kvůli majetku. Přijímat druhého znamená nikoliv vyplnit prázdnotu ať už vnější nebo vnitřní. Ale „umožnit druhému účast na určité plnosti“, přijímání druhého je zároveň jakési „otevření se“ něčemu tak, že člověk může „brát cosi na sebe či spíše otevřít se něčemu...“⁵

Jaké je „znamení doby“? Jaká je její skrytá „tvář“? Proměna času s sebou nese i jakousi výzvu ke zralosti, ve které je obsažena i trpělivost. Podobně jako mladý člověk je jakýmsi „seismografem“, umožňuje nám do určité míry odhadnout „přicházející otřesy a proměny světa“⁶, je podobně i rodina a její „situace“ jakýmsi „znamením doby“...

L. Evely připodobňuje manželství k příběhu svatby v Káně Galilejské. Jde o svátek, který končí vodou – což může být „první deziluze“ manželství, první (můžeme říci) zkouška společného života, a zároveň zklamání jako první úder. Druhé víno je lepší než první, pokud se zkouška, příp. krize „povede“ a dojde k proměně vztahu...⁷

¹ srov. Ambros, Pavel: *Základy rodinné pastorace*. IN: Teologické texty, Časopis pro teoretické a praktické otázky teologie. roč. 13, č. 2002/1, s. 14-17, (studie);

² Marcel, Gabriel: *Od názoru k víře*. Praha: vydalo nakl. Vyšehrad, spol. s r.o., 2004, s. 187-188

³ tamtéž, s. 188

⁴ tamtéž, s. 190-193

⁵ srov. tamtéž, s. 53

⁶ Halík, Tomáš: *Noc zpovědníka. Paradoxy malé víry v postoptimistické době*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2005, s. 15

⁷ Evely, Luis: *Nové víno do nových měchů*. Ústí nad Orlicí: Vydavatelství a nakl. Grantis, 2001, s. 69; (srov. Jan 2, 1-10) IN: *Bible, Písmo svaté starého a nového zákona, ekumenický překlad*. Praha: 1979, s. 850

Meze a možnosti změny(?)

Existují určité všeobecné zásady – jako je vyvarování se svalování chyb na druhého¹; respekt k hranicím toho druhého, a respekt k jinakosti partnerova života a uvědomění si, že ani muž, ani žena, ani dítě není vlastnictvím druhého. Zároveň přijetím „zodpovědnosti za lásku, čas, nadání, ... a úsilí o vlastní růst a zralost svého charakteru...“ srov. (Ef 4,15)². Růst však nemá znamenat ztížení podmínek žití pro druhého, ale naopak – když rosteme, „stáváme se někým, s kým se lépe žije“³ ..., což se pak promítne do celého rodinného systému a následně do společnosti.

¹ Srov. tamtéž, s. 19; viz Adam a Eva, (Gn3,11-13) ... „Žena, kterou jsi mi dal, aby při mně stála, ta mi dala toho stromu a já jsem jedl... Žena odpověděla: ‚Had mě podvedl a já jsem jednala‘.“
² Srov. tamtéž, s. 927; „Buďme pravdiví v lásce, ...“
³ Cloud, Henry-Townsend, John: *Hranice v manželství. Proč je důležité pro růst manželství vytyčit meze a stanovit důsledky*. Praha: Nakl. Návrat domů, Překlad Alena Koželuhová, 1988, s. 36a53

Závěr

Závěr

„... Žádný života způsob není veselejší, ... jako tento...“¹

Co říci na závěr? Snad jen krátce: z šetření s mladou a střední populací včetně šetření u grafologů ukázalo spíše realitu života; obraz, který se blíží pravdě. Šetření se seniory naopak otevřelo některá důležitá témata, jako je téma člověk a věrnost, člověk a smysl, tělesnění, vliv doby jako důležitý kontext při návratu do dětství, návratu k počátkům, ...

Ukázalo se také, že „psychoterapie potřebovala tři čtvrtě století, aby člověku opět přiřkla to, čeho si v základech svého bytí byl vždy vědom: jeho svobodu volby, odpovědnost a zaměřenost ke smyslu.“²

Jak je toto možné? Kde se stala chyba? Jak to, že si člověk „nechal vzít svobodu, odpovědnost aj. důležité „věci“ potřebné pro život?

Otázky, které se vynořovaly, mě postupně vedly k tomu, že jsem pro téma „Rodina“ zvolila filosofii, která je jakýmsi „vnitřním zázemím problematiky“³. Filosofie chce proniknout k jádru věci („do jádra toho, co dělá skutečnost celkem, do jádra jsoucího“) a zároveň u celku zůstat.⁴

Rodinu vytváří člověk, který je zasazen do konkrétní situace a na konkrétní místo. A protože není a nemůže být izolován (nejde-li o výjimečné situace), působí i na něj vlivy okolí. Je mnoho otázek, které vyvstaly. Kým člověk je, jaké jsou jeho možnosti proměny a zároveň jeho meze.(?) Co vše potřebuje dítě ke svému životu, aby se zdravě vyvíjelo a volilo růst před „bezpečím“ původního? Co se skrývá za jevem „manželství na zkoušku“(?), a proč má potřebu si současný mladý člověk partnera nejdříve „prověřit“⁵(?), co je za tímto vnějším jevem? Je to neukončený vztah s rodiči a není tedy „místo“ v srdci člověka pro „zdravý“ a přirozený partnerský vztah?

Jeví se, že je člověk odcizen především sám sobě, a toto „sebeodcizení“ má kořeny (pro konkrétního člověka) v časně fázi života, kdy je dítě „odvráceno“, „vyhnáno“ od sebe sama, od svého já, od svých nejnítěnějších tužeb a přání a jen za ztížených podmínek pak znovu přichází k sobě sama (pokud vůbec).⁶ Kam až sahají kořeny této problematiky pro celé lidstvo? Pravděpodobně až k prapočátku („vyhnáním z ráje“?). Toto je velmi složitá otázka – a odpověď na ni se jen částečně poodkryvá přes odlišnosti názorů – původně si „nejsme dáni“, a musíme se hledat, hledat „já v odcizenosti“ sama sebe za použití reflexe jako prostředku pro najítí svého vlastního bytí, své vlastní osoby.(?)⁷

Lidstvo v době relativně nedávné prožilo dvě světové války, které - zdá se - „zruinovaly takzvanou morálku“⁸ tak, že většina lidí dnes nevěří téměř nikomu – ani sobě, „nevěří se

¹ Komenský, Academia Praha, 1978, s. 228

² Lukasová, Elisabeth. *Logoterapie ve výchově*. Praha: Nakl. Portál, 1997, s.150

³ Pešková, Jaroslava: „*Tělesnění*“ – čerpáno z vlastních poznámek(MJ). ak. r. 2001/2002

⁴ Srov.: Patočka, Jan: *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha: Oikymen a Archiv Jana Patočky, 1995, s.52

⁵ pozn.: americký soudce Ben Lindsey navrhuje jakési „manželství na zkoušku“. „Dva lidé spolu mají žít po určitou dobu jako manželé, ale nemají mít děti. Když po uplynutí ... tří až pěti let si oba rozumějí, vejdou ve sňatek skutečný...“. IN: srov. Weisskopf, 1931, s.12

⁶ Srov.: Smahel, 1993, s.7

⁷ Srov.: Patočka, 1995, s.79

⁸ Srov.: Frankl, V.E.: *...A přesto říci životu ano*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl.,1996, s. 94

Závěr

vůbec v nic¹. Tato skutečnost se promítá i do rodin a můžeme se ptát, jak to, že člověk raději nevstupuje do rodiny, neuzavírá manželství, nerodí děti, nechce se odpoutat od své původní rodiny, nebo z ní naopak předčasně utíká? Jak to, že nějak více než jindy vnímá mladý člověk svoji ne-připravenost pro rodinu?² Je toto vše v důsledku předchozího dění, nebo vlivem člověka? Věc je daleko složitější, než se na ukazuje.

Na jedné straně byl člověk „nucen“³ žít v manželství, a ještě v době relativně nedávné byl odsuzován za rozvod – okolí bylo rozvodem pohoršeno...; často takového člověka společnost vyčlenila na okraj. Hlasy z řad odborníků (přírodovědců) - člověk není monogamní, nemá na to dispozice!^{4,5} Neměli bychom však zapomenout, přestože člověk jako savec monogamní⁶ není, žije již tisíce let jako rodová bytost a tato skutečnost v člověku zanechala stopy, které nelze vymazat, což se např. ukazuje v dnešních malých rodinách nebo u lidí, kteří žijí bez rodiny.⁷

V rodinném společenství člověk nemůže sledovat jen vlastní zájmy, ale očekává se od něj, že ze sebe vydá to nejlepší, co je v něm. Jinak vznikají v rodině prázdná místa, a děje se tomu tak v okamžiku, kdy člověk „povyšuje své zájmy nad zájmy rodiny a jejích členů“. V opačném případě (kdy druhé na sebe citově navazuje – zjm. po rozvodu, ale nejen tehdy) je tomu tak, že zabírá druhým místo (ve smyslu vstupování do jejich života) a nedovolí touto skutečností svým potomkům včas „dozrát“.⁸ Tato stagnace, někdy redukce života na „vegetování“ a „vytváření intimních vztahů bez mentální vazby na možné otěhotnění“⁹, příp. oslabení matky nejistotou (zjm. v poslední době je častým jevem), ukazuje na chybějící

¹ tamtéž, s. 95

² z šetření u mladé populace (20-29 let)

³ Mikulová-Thulstrupová, 2005, s.133-134 [Chrysothomos (východní křesťan) viděl manželství jako následek neposlušnosti prvních lidí; svobodný stav byl považován „za vyšší a lepší“ než manželství...; reformace zrušila „jedním tahem“ nadřazenost celibátu nad manželstvím –na druhé straně srov.: „Člověk byl stvořen jako muž a žena, aby se lidé rozmnožovali...“ (Srov. Gen 1,27 a 9,11)]

⁴ Srov. „Dnešní monogamická rodina je skupina dvou lidí různého pohlaví s jejich potomstvem... Právním základem rodiny je sňatek manželů, jež má právní důsledky pro jejich potomstvo...“. Monogamická rodina „je jen jednou z velmi četných forem rodiny. V některých zemích jsou dosud rodiny polygamické (např. na východě); v nedávné minulosti (tj. před r. 1932, v současné době nebylo šetření provedeno, pozn. MJ) byly rodiny polyandrické (např. v Tibetě). Vývojově je rodina dnes nepatrným zbytkem rodiny dřívější a to jak svým rozsahem, tak i obsahem svých sociálních funkcí. Srov. IN: *Masarykův Slovník naučný*. Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Díl VI. Praha: Nákl. „Československého kompasu“, Tiskař. a vyd. akciová spol., 1932, s. 187-188

⁵ „Doba trvání manželství je u různých národů různá a se vzrůstem civilizace se manželství stále prodlužuje a upevňuje. Manželství doživotní se vyskytá i u primitivů (Veddové) a převládala u star. Řím. Zásada nerozlučitelnosti manželství však zvítězila v křesťanství, ač i tu ji teprve koncil tridentský (XVI.stol.) prosadil bez výhrad.“ IN: *Masarykův slovník naučný*. Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Díl IV. Praha: Nákladem „Československého kompasu“, Tiskařské a vydav. a. s., 1929, s. 726-727

⁶ monogamie (z řec.monos-jeden, gamein-ženit se, vdávat se); zool. Je monogamie vysvětlena jako léta trvající nebo celoživotní svazek pohlavních partnerů. Monogamie je známa u všech tříd obratlovců, zvl. široce rozšířena u ptáků; jen vyjimečně u savců [např. *aguti* (jihoamer. hlodavec zajícovitého vzhledu), *gibon* (čeleď stromových lidoopů, kteří žijí ve větvích stromů v jihových. Asii), *skáloloz* (drobný turovitý savec z čeledi antilopy, který žije v horách jižní a vých. Afriky), *drápkatá opice* a *šakal čabrákový* (zástupce psovitých divokých šelem z rodu *Canis*). IN: *Universum, Všeobecná encyklopedie*. Praha: Nakl. Odeon, 2000, 2001, 1. díl, s. 65, 3.díl, s.256, 6. díl s. 191 a 8. díl, s.522

⁷ Srov.: Eis, Zdeněk: *Malá životní klopýtnutí*. O konfliktu, toleranci, bolesti a lásce. Praha: Nakl. Portál, 1999, s.

⁸ 129 (...společnost, ve které dnes žijeme, „byla po staletí vytvářena na principu monogamie“...)

⁹ Srov.: Lukasová, Elisabeth: *Logoterapie ve výchově*. Praha: Nakl. Portál, 1997, s.152,159

⁹ Šulová, Lenka: *Raný psychický vývoj*. Praha: UK Karolinum, 2004, s.181-182

Závěr

základní rozhodnutí – uskutečnění proměny uvnitř sebe, s respektem vůči druhému. „Každé pouhé vlastnictví znamená, že druhého můžeme vyměnit“.¹

Je otázkou, jak v „jinakosti“, kterou je ten druhý, „může člověk zůstat tím, čím je“, aniž by se ztratil v tom, „co je ten druhý“? A jak se já může stát jiným k sobě?²

Člověk potřebuje změnit svoji vnímavost a také důvěru v lidské možnosti.³ Potřebuje také vědět některé důležité skutečnosti – od vstupu do manželství a při rozhodnutí si založit rodinu potřebuje vědět, že výběr partnera a následně pak „exkluzivita vazby“ vyžaduje od člověka uzavření té „správné“ vazby, aby věděl, za koho se „váže“, aby v něm bylo předem „monogamní nastavení“, které předpokládá, že partner je přijímán ve své „nevyměnitelné jedinečnosti a nezaměnitelné jednorázovosti, tedy ve své duchovní podstatě a hodnotě“. Manželství pak bude „vhodné pouze v takových případech“, kdy jde partnerům „o duchovní pracovní pospolitost, ne o společný rozmnožovací podnik dvou biologických individuí“.⁴ Mladí lidé potřebují také vědět, rozhodnou-li se založit rodinu, že každý z nich přišel z odlišného rodinného zázemí (from different family environments), což s sebou přináší schopnost umět se naladit na druhého, přijmout jej a začít budovat na společném – stávat se „architektky“ nové vlastní rodiny.⁵

Potřebují také vědět, že jediným garantem věrnosti je opravdová láska „nastavená jedné duchovní osoby na druhou“, tj. láska prožívána pouze „sub specie aeternitatis“ – z hlediska věčnosti.⁶

Absolutní věrnost roste z participace „na věčném“, na bytí. Víme, že věrnost nemá přirozený původ. To potvrzuje i Karl Jaspers. Věrnost existuje rozhodnutím existence. Toto jednání je však možné jen díky „jasnosti“ rozhodnutí, které pochází z reflexe a je absolutní - nemůže být tudíž dokázáno. To, co nás „dovrhuje v absolutním“ se jeví jako neexistující. Měříme-li to „absolutní“ dokazatelnými věcmi, může vyvstát jako „fanatismus“ nebo jako „bláznovství“. Co lze konstatovat, to právě proto již není absolutní.⁷

Volné soužití partnerů je často chápáno jako přípravná fáze před manželstvím, v klasickém pojetí je manželství „celoživotní smlouva“ (Křivohlavý, 2004). Kde člověk může vztah kdykoliv ukončit, tam se také nemusí namáhat. Zdá se, jakoby šlo o ústup od odpovědnosti, ale co hlavně děti potřebují? Potřebují jistotu, lásku, důvěru, potřebují prožít intimitu, tzn. mít místo, kam mohou patřit. A tím prvním místem je domov, který zároveň intimitu zakládá.⁸

Člověk potřebuje také vědět, že „lidský mozek je podivuhodný počítač, který je neustále v činnosti, aby věci zpracoval a dal tomu, co do něj vchází, nějaký smysl“, případně věc zpracoval jako „nesmysl“. V prvním roce života se dítě musí naučit mnoho podstatných a různorodých věcí. Vliv tohoto poznání je však mnohem hlubší, než si většina rodičů uvědomuje a je proto nutné se zaměřit na lásku, humor a na rozvíjení „toho krásného projevu

¹ Srov. Frankl, 1996, s. 134

² Srov. Lévinas, Emmanuel: *Čas a jiné*. Překlad: Zdeněk Hrbata, Praha-Liberec: Nakl. Dauphin, 1997, s. 155

³ Srov.: Satirová, Virginia: *Kniha o rodině*. Praha-Brno: Nakl. Práh a nakl. Svan, 1994, s. 343

⁴ Srov.: Frankl, 1996, s. 134-135

⁵ Srov.: Satir, Virginia: *Conjoint family therapy a guide to theory and technique*. Science and behavior book, inc. Palo Alto, California: 1967, Twelfth Printing, s.12

⁶ Srov.: Frankl, 1996, s.133

⁷ Srov.: Jaspers, Karl: *Úvod do filosofie*. Praha: UK – vydavatelství Karolinum H&H, 1991, překl.: Jiří Fiala, Praha 1990, s.44-45

⁸ Srov.: Křivohlavý, Jaro. IN: *Psychologie dnes* 11/2004/s.13, www.portal.cz/psycho

Závěr

života“, který je v každém dítěti. Start dítěte do života mohou ovlivňovat mnohé nepříjemné okolnosti (např. manželské problémy dosud ještě nevyvinutého manželského vztahu) a tíha problémů často vyžaduje zaměření pozornosti místo k dítěti – jinam. To může vést k nedostatečné péči, příp. k lhostejnosti, což původně rodič v úmyslu neměl, ale výsledek je pak velmi těžko napravitelný.¹

Děti nerozlišují „kontext od události a událost od sebe samého“, pokud jim dospělý nepomůže. Děti se učí sebeúctě např. z hlasu, ze svalového napětí, když je rodiče drží v náručí, z výrazu očí dospělých, kteří o ně pečují a také z reakce dospělých na jejich pláč. Velmi malé děti mají „sklon si myslet“, že vše, co se děje kolem nich, je kvůli nim (zmatek, hádky, prázdnota, podceňování, apod.).²; srov. Helus (2004) – bylo-li dítě vystaveno traumatům, úzkostem nebo se nacházelo v „podnětově chudém prostředí“, to vše může vést k ochuzení jeho vývoje.³

Pro svůj zdárný růst a vývoj se dítě potřebuje od narození cítit dobře (v bezpečí), potřebuje lidské teplo, aby vstup do života byl co nejbezpečnější, potřebuje integrovat to, co se naučil ve své vlastní rodině, mnohé dešifrovat, aby mohlo vykročit samo a stát se plnohodnotným samostatným jedincem.⁴ Potřebuje dobrou matku, která dokáže stát „jako skála u příboje se stále stejnou láskou, se stejnými měřítky pro normy a hodnoty, s nevyčerpatelnou dobrotou“ a přesto dávající dítěti hranice a zároveň jistotu a bezpečí⁵; matka, jejíž „ženství je charakterizováno vyrovnaností slova a ruky“ a stává se základem domova, který je na cestě člověka tím nejdůležitějším pro jeho zdravý růst.⁶ Dítě potřebuje také dobrého otce, který jej „vyvádí“ do velkého světa, a zároveň mu ukazuje návraty domů, do společenství života a bezpečí.

Každá rodina je jedinečná, jako je jedinečný člověk, a v tom je základ všeho. Rodina a domov jsou místem, kam se člověk může vracet, kde může hledat a nacházet sama sebe, své hloubky, svůj smysl. Nalezne-li člověk smysl dokáže pak sebetranscendovat, dokáže mnohé... Cítí-li se však bez domova, i když fyzicky domov má, může to znamenat například to, že se cítí nepřijat, nechtěný a nemilovaný...

Jestliže se rodiče rozhodnou pro rozvod (své vzniklé konflikty „obcházejí“ rozvodem), bývá výsledkem často nejen ztráta členů rodiny, jejich vzájemné odcizení, ale i osamělost a vina. Na druhé straně, když rodiče spolu zůstanou kvůli dětem, často „omezují a potlačují jejich budoucnost“, a mohou jim brát chuť stát se dospělými.^{8,9} Rozvod však vždy znamená oslabení rodinné solidarity.

Přes toto všechno se ukazuje, že je pro dítě rodina nejideálnější místo, které jej chrání, podporuje a umožňuje mu vyrůst a dozrát. Funkce rodiny tedy spočívá nejen v zajištění

¹ Srov.: Satirová, Virginia: *Kniha o rodině*. Praha-Brno: Nakl. Práh a nakl. Svan, 1994, s.214-215, 220

² Srov.: tamtéž, s. 40-43

³ Srov.: Helus, Zdeněk: *Učitel-aktér nově se aktualizujícího obratu k dítěti*. IN: *Výchova-téma k promýšlení*. Sborník příspěvků přátel, kolegů a žáků vydaný Pedagogickou fakultou u příležitosti osmdesátých narozenin profesora Palouše. Praha: UK Praha-pedagogická fakulta, 2004, s.23

⁴ Srov.: Satir, Virginia: *Conjoint family therapy*. Science and behavior book, inc. Palo Alto, California: 1964, s.27, 45

⁵ Srov.: Lukasová, Elisabeth: *I tvoje utrpení má smysl*. Logoterapeutická útěcha v krizi. Brno: Nakl. Cesta, 1998, s. 96

⁶ Srov.: Hogenová, Anna: *Ženství – co to vlastně je?* IN: Knorre-Vlasáková, Nad'a – Hogenová, Anna a kol.: *Žena a sport na začátku třetího tisíciletí – patří k sobě?* Praha: UK, 2001, s. 31

⁷ Ke ztrátě dochází tehdy, když člověk přijde o něco cenného – a tím je láska. Srov.: tamtéž, s. 174

⁸ Srov. L.Evely: *Láska a manželství*. Ústí nad Orlicí: Vydavatelství Grantis s r.o., 2000, s.16

⁹ podobné zjištění bylo získáno při práci s klienty, pozn. MJ

reprodukce lidského rodu po stránce biologické, ale i po stránce kulturní. Fyzická péče o potomky je spojena s výchovou; rodiče tím mají za dítě a jeho mravní vývoj odpovědnost.¹ Satirová neviděla úplnou rodinu jako rozhodující činitel. „Forma“ staví člověka před odlišné problémy, které je třeba řešit. Jde však „o proces“, který se odehrává mezi členy rodiny a který určuje, jak spolu lidé v rodině vycházejí, jak se vyvíjejí rodiče a každý zvlášť a všichni dohromady, a jak se vyvíjejí děti v tvořivé a zdravé lidské bytosti. A k tomu viděla vhodné prostředky např. v otevřené komunikaci a v pravdivém sebehodnocení.² (Často bývá lidem těsně v jejich postavení v rodině nebo mezi lidmi kolem nich. „Ve skutečnosti je málo místa“ v lidském srdci, „a právě tam je příčina naší nesvobody“.)³

Aby se dítě zdravě vyvíjelo, je třeba zdravý vztah mezi manželi, rodiči dítěte.⁴ Dítě potřebuje „vidět“ ve smyslu cítit, že rodiče svůj vztah myslí vážně a žijí jej. Jaký je pak smysl manželství, resp. manželské věrnosti? L. Evely je přesvědčen, že člověk může zůstat vždy věrný jen sám sobě. Druhému může slíbit jen jedině: „že chce zůstat vnitřně živý“, že se od druhého nenechá odtrhnout. Největší nebezpečí pro manželství je, když zůstanou věrni slibu a tím možná pozapomenou na věrnost v lásce. Milovat druhého znamená dostat se k „vlastní pravdě“ a vědět, poznat, kým člověk je. To znamená „žít a stávat se sám sebou prostřednictvím druhého“.⁵ Milovat znamená stále dávat druhému šanci a nepřestávat jej objevovat. Stále očekávat to nejlepší z něj, co se dosud nemělo možnost projevit. Milovat druhého znamená poskytovat mu stále „úvěr“ a „navždy v něho doufat“. Člověka totiž před rozvodem chrání nikoliv manželská smlouva, ale láska, kterou je sám ochoten stále obnovovat.⁶ Jinak se stane, že lidé „ovdoví den po svatbě“...⁷

Dnešní člověk má „sklon vytěšňovat pozitivní vzpomínky“ a zůstává často v obviňování, v nářcích, ... Přitom pozapomíná na svoji svobodu, svobodu k vlastnímu základu, ... tam se nachází člověk nejvíc u sebe (ve vlastním základu), kde je sám se sebou. Důležité je nepřipustit rozpor se sebou samým, s tím, co každý musí ze sebe vykutat... a stát se tím, kým v základu je, tj. sebou samým, spojit se se svými dary - to je ten vlastní základ...⁸ Čím méně je člověk sám sebou, tím více jej druzí mohou ovlivňovat a tím více je ohrožený. A to s sebou nese např. propracovanost technik, jak člověka více ovlivnit pro získání vlastního zisku (viz. např. psychologie managementu, asertivní techniky, ... apod.). Čím méně bude rodina fungovat a vytvářet pro dítě zázemí tím více bude ohroženější... (?) A nebo je tomu naopak, řečeno slovy Levinase: - „*V okamžiku, kdy je vše ztraceno, je vše možné*...“⁹

¹ Srov.: Kol. autorů. *Universum*, 8.díl/R-So, nakl. Odeon Praha, 2001, s. 143

² Srov.: Satirová, 1994, s. 165

³ Srov.: Philippe, 2004, s. 15

⁴ „Člověk roste jen tehdy, je-li milován. Milovat někoho znamená milovat bytost, která je schopna nekonečného růstu.“ IN: Evely, Louis: *Láska a manželství*. Ústí nad Orlicí: Vydavatelství Grantis s r.o.; Srov.: Satirová, V.-Elanmen-J.Greberová, J.-Gomoriová, M.: *Model růstu. Za hranice rodinné terapie*. Brno: Nakl. Cesta, 2005, s. 84
 (...) „potřeba růstu nevolá vždy po změně. Newtonův první pohybový zákon říká, že těleso setrvává ve stavu klidu a nebo rovnoměrného pohybu, dokud není vyvolána změna silami působícími na toto těleso.“ V lidské terminologii to znamená, že člověk raději volí status quo před změnou. Ke změně z daného stavu do nového potřebuje člověk silnou motivaci. „Motivace může být vnější –... tornádo, požár... Vnitřní faktory změny jsou ... omezeny na tři síly: ohrožení, bolest nebo strach, naděje a uvědomění.“

⁵ Srov. Evely, Louis: *Láska a manželství*. Ústí nad Orlicí: Vydavatelství Grantis s r.o., 2000, s. 14-17

⁶ Srov.: tamtéž, s. 11

⁷ Srov. tamtéž, s. 14-17 [pozn.: podle L.Evely toto nebývá vzácností, že si partner (muž nebo žena) splní svůj

⁸ kol tím, že vyvinou velké úsilí, aby toho druhého získali. Pak „odpočívá“ jeden nebo druhý jako „šťastný

⁹ „vlastník“, žije z toho, co získal...]
⁸ Doktorské studium, ak. r. 2006/2007, (5/10/2006), čerpáno z vlastních poznámek (MJ)

⁹ Levinas, 1977, s. 77

Závěr

Filosofie je nástrojem, je kultivací horizontu, který člověk nesmí ztratit a neměl by také přestat vidět (i přes to bolavé) to, co je krásné proto, aby měl naději přežít, (vyjít z pouště) a mohl vést dál smysluplný a krásný život, ve kterém je ukryto mnohé...¹

... Poutník s průvodcem jdou dále a vidí nejednotnost a hádky, vidí muže a ženy... „vpřili se do sebe sami, pěstovali se a krytlovali škaredě: smířil-li se kdo, po chvíli byli v sobě zas... Někudy zvítězil muž... někudy pak muž za ženou, čemuž se jiní smáli: ale mně se to politování věc hodnější nežli smíchu zdála.“

Rozděl-li ji „Smrt šípy svými... v pláč a kvílení ... se vydávali, ... a oni pak ... protrouc sobě oči, před bránu zas běželi a v poutech znovu se vraceli...“

„Ó potvorníci, nejste politování hodní!“ ... já v tomto stavu více marnosti než čeho vidím.“

To pamatuji toliko, že i bez něho, i v něm teskno bývá: a i když se nejlépe zdaří, sladké s hořkým se mísí.“²

¹ Srov. Pešková, Jaroslava: Přednášky „O tělesnění“ - čerpáno z vlastních poznámek (MJ), ak.r. 2001/2002

² Komenský, 1978, s.289-290,296

Doslov

Místo doslovu:

Třicet loukotí¹ se sbírá uprostřed kola,
ale teprve díra pro hřidel dá kolu smysl.
Smíchej vodu s hlinou a vytvoř nádobu,
ale teprve to prázdné uprostřed jí dá užitek.
Postav dům a prolom okna a dveře,
teprve otvory jej učiní obyvatelným.
Proto užitek spočívá v tom, co tu je,
a smysl v tom, co tu není.²

Lao-ć

¹ část věnce dřevěných kol vozů; IN: Kol. autorů: *Slovník spisovné češtiny*. Praha: Nakl. Academia, 1978, s. 208

² Lao-ć: Tao te 'ing. *O tajemství hlubším než hlubina sama*. Nakl. Dokořán, 2005, 1.vyd., s.18

Doslov

REZUME:

Rodina prošla v průběhu času proměnou a zdá se, že složitost doby a složitost situace v rodině neumožňuje zcela vytváření bezpečí domova a blízkosti. Člověk je rozrušován, odpadá od svých zásad a často postrádá i smysl. Kde totiž může vztah kdykoliv ukončit, tam se také nemusí namáhat.

Naděje proměny člověka dává šanci, že se „vrátí k sobě“ a porozumí zevnitř nutnosti „vyživovat“ stálou péčí své partnerství – manželství, kterému předchází „exkluzivita“ výběru partnera. Kvalita manželství a založení rodiny pak spočívá v „žité lásce“ i přes selhávání, kde se setkávají „dvě svobody“, které si navzájem nabízejí své možnosti, a také víru v Druhého s absolutní nadějí v jeho proměnu a jeho neustálé objevování.

Pochopí-li člověk problém (?), pozná, že je rodina a domov pro dítě tou největší hodnotou – největším věnem, kde může pomalu růst, a nechat „zakládat“ to původní, lidské, které mu umožní setkání se sebou samým, s celkem světa i s kosmem. V bezpečí domova se pak může odehrát respekt k jinakosti a „zapouštění kořenů do věcí“, díky čemuž je člověk uváděn do pravdy a může vnitřně růst.

Vše prožité se od útlého dětství ukládá v paměťových drahách lidského mozku a v těle, aby se tak vytvořil základ pro budoucnost, ve které v sobě člověk potřebuje otevřít „jen“ jediné: „propasti božství a lidství“, a tím vytvořit prostor pro „vlastní život duše“ – a to je – řečeno slovy J. Patočky „bezpříkladné drama“ ✓

RESUME

Family has gone through its own change during the course time and it seems that a complexity of time and a complexity of a situation inside the family das not fully allowe a creation of a security of home and proximity. A man is disturbed, he/she lapses from ones's own principles nad often even looses meaning. Where a relationship can be terminated any time, a man does not have to make any efforts..

A hope for a metamorphosis of a man offers a chance for him to „return to oneself“ and to - from inside - understand a necessity for „nurturing“ his or her own partnership with a lasting care – a marriage preceeded by „exclusivity“ of a partner's choice. A quality of marriage and a foundation of a family is then found in a „love lived“, despite failures, where „two freedoms“ meet, mutually offering their own opportunities and also belief in The Other one with the absolute hope in his or her change and his or her lasting discovery.

Once a man understands the problem (?) he/she will find that a family and home represent for a child the highest value – the greatest gift inside which a child can grow and to let grow the original human „it“, which will enable him/or her to meet one's own „das Selbst“, the wholeness of the world and of the universe. In the security of home not only a respect for difference can také place, but also „deepening roots in to the thing“, owing to which a man is being introduced into to the thruth and can grow inwardly.

Everything that has been lived through since the early childhood is stored in memory traces of a human brain and in human body, thus creating a basis for the future in which a man needs to open „only“ one thing inside: „the gorges of deity and humanity“, thus creating a space for „soul's own life“ – an „unprecedented drama“, that is, to use J. Patočka's words.

Literatura

Literatura

- Ambros, Pavel: *Základy rodinné pastorace*. Roč.13, č.2002/1 (Studie); IN: Teologické texty. Časopis pro teoretické a praktické otázky teologie.
- Antoine de Saint-Exupéry: *Moje planeta*. Praha: Odeon, 1976. 1.vyd.
- Autorský kol.: *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 1978. 1.vyd.
- Bakalář, Eduard - Novákovi, Markéta a Daniel a kol.: *Průvodce rozvodem pro všechny zúčastněné*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 1996. 1.vyd.
- Balcarová, Markéta: *O filosofii výchovy*. – IN: Sborník (k 70.výr. pi prof. Peškové)
- Ballauff, Theodor: *Philosophische Begründungen der Pädagogik*. 1950.
- Banmen, John: *The Satir Model. Using The Iceberg To Explore Family Rules*. 1997. (Výcvikový seminář Řevnice).
- Banmen, Kathlyne Maki: Seminář na téma „*Práce se ztrátou a zármutkem*“, Praha: 2001.
- Bauman, Zygmunt: *Úvahy o postmoderní době*. Praha: Vydalo Sociologické nakl., 1995. ISBN: 80-85850-12-5
- Benardová, Ch., Schläfferová, E. *Matky dělají muže*. Praha: Pragma, 1997.
- Bhagavadgita (neboli *Zpěv vznešeného*). Liberec: Vyd. Santal, 1988
- Bible – Písmo svaté Starého a Nového Zákona. Ekumenický překlad. Ústřední církevní nakl. Praha 1979. 1.vyd. 137,46AA-138,70VA
- Bláha, Inocenc Arnolf: *Sociologie dětství*, Praha a Brno: Komenium, učitel. nakl. s r.o., 1948, 4. vyd.
- Bláha, Inocenc Arnolf: *Sociologie dětství*. Praha a Brno: 1927, Svazek 1
- Blankenhorn, David: *Amerika bez otců*: Konfrontace našeho nejnaléhavějšího sociálního problému. IN: „Smrt otcovství“: THRESHOLD a magazin about marriage education NO.56 spring 1997; <http://muiweb.cz/Spolecnost/rodina/DOKU/OTCOVSTV.HTM>
- Blecha, Ivan: *Filosofická čítanka*. Nakl. Olomouc. 2000. 1.vyd.
- Božuková, Jana: *Je dobře, že žiji*. IN: Psychologie dnes 12/2003, s.26-27; www.portal.cz/psycho
- Božuková, Jana: *Žít život s vnitřním souhlasem*. <http://www.volny.cz/slea/Archiv/janab.htm> (12.11.2005)
- Carrel, Alexis: *Člověk, tvor neznámý*. Praha: Nakl. Julius Albert. 1939. 2.vyd.
- Císařová-Kolářová, Anna: *Žena v Jednotě bratrské*. Praha: Nakl. Kalich.1942.
- Cloud, Henry-Townsend, John: *Hranice v manželství. Proč je důležité pro růst manželství vytyčit meze a stanovit důsledky*. Praha: Nakl. Návrat domů. 1988, Překlad Alena Koželuhová. ISBN 80-7255-031-4
- Coltrane, S.: *Family man: Fatherhood, housework, and gender equity*. New York: Oxford University Press, 1996.
- Coreth, Emerich: *Co je člověk. (Základy filozofické antropologie)*.Praha: Zvon, 1994. 1.vyd.
- Čapek, J.B.: *Význam Jednoty bratrské pro České myšlení a literaturu*. IN: Bratrský sborník z 26.-27.září 1967.
- Čapková, Dagmar: *Dějiny teorie a praxe výchovy dětí předškolního věku do konce 18. století*. Praha: SPN, 1979. 1.vyd.
- Čapková, Dagmar: *O estetické výchově nejmenších*. Praha: SPN, 1974. 2.vyd.
- Čermáková, Marie: *Rodina a měnící se gender role – sociální analýza české rodiny*. Praha: Edice „Working Papers“ Sociologický ústav AV ČR, 1997.
- de Coulanges, Fustel: *Antická obec*. Praha: Vydavatel Pastelka, 1998. Translation: Jitka Bryksí, Kateřina Mikšová, Jan Sokol; ISBN 80-902439-7-5
- de Singly, Francois: *Sociologie současné rodiny*. Praha: Nakl. Portál, 1999. 1.vyd.

Literatura

- Descartes, René: *Meditace o první filosofii*. Oikoymenh Praha. 2001. 1.vyd.
- Deutsch, F.M., Lussier, J.B., Servis, L.J. (1993). *Husbands at home: Predictors of paternal participation in childcare and housework*. Journal of Personality and Social Psychology, 65, 1154-1166.
- Eis, Zdeněk: *Malá životní klopýtnutí. O konfliktu, toleranci, bolesti a lásce*. Praha: Nakl. Portál, 1999, 1.vyd.
- Eliáš, J. a kol.: *Zákon o rodině*. Praha: Komentář. Nakl. Orbis, 1970.
- Eliáš, Oldřich: *Golem historická studie*. Praha: Nakl. Půdorys, 1996.
- *Encyklopedie starověkého předního východu*. Praha: Nakl. Libri, 1999.
- Ettlerová, Sylva – Matějková, Barbora – Paloncyová, Jana: *Počátek rodinného života s ohledem na bytovou situaci*. IN: Mareš, P.-Potočný, T (eds.).
- Evely, Louis: *Láska a manželství*. Ústí nad Orlicí: nakl. Grantis, 2000. překlad Vlastimil Bartoš sen., 1.vyd., ISBN 80-902400-4-6
- Evely, Louis: *Nové víno do nových měchů*. Ústí nad Orlicí, Nakl. a vydavatelství Grantis, 2001, 1. vyd.
- Foučková, Marta: *Jsem*. Praha: Nakl. Praha, 1996.
- Frankl, V.E.: *...A přesto říci životu ano*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 1996. ISBN 80-7192-095-9
- Frankl, V.E.: *Lékařská péče o duši. Základy logoterapie a existenciální analýzy*. Brno: Nakl. Cesta, 1996.
- Funda, Otakar A.: *Znavená Evropa umírá*. Praha: UK Karolinum, 2000. 1.vyd.
- Gadamer, Hans-Georg: *Člověk a řeč*. Praha: OIKOYMENH, 1999, 1. vyd. ISBN 80-86005-76-3
- Gadamer, Hans-Georg: *Problém dějinného vědomí*. Praha: Vydal filozofický ústav AV ČR, 1994. 1.vyd.
- Guardini, Romano: *Konce novověku (pokus o orientaci)*. Praha: Vyšehrad, 1992. 1.vyd.
- Guardini, Romano: *Životní období*. Praha: Nakl. Zvon, 1997. 1.vyd.; ISBN 80-7113-189-X
- *Guinnessova encyklopedie*. Bratislava: Mladá léta, 1992. 1.vyd.
- Halík, Tomáš: *Noc zpovědníka. Paradoxy malé víry v postoptimistické době*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2005. 1.vyd.
- Hartl, Pavel: *Psychologický slovník*. Praha: Nakl. Budka, 1993. 1.vyd. ISBN 80-90 15 49-0-5
- Heidegger, Martin: *Bytí a čas*. Praha: Nakl. Oikoymenh, 1996. překlad: Ivan Chvatík, Pavel Kouba, Miroslav Petříček jr., Jiří Němec, 1.vyd.; ISBN 80-86-005-12-7
- Hejna, Dalibor: *Člověk, pohyb a svět v Patočkově filosofii*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, STUDIA PHILOSOPHICA, 2004. ISBN 80-7044-568-8.
- Helus, Zdeněk: *Učitel-aktér nově se aktualizujícího obratu k dítěti*. IN: *Výchova-téma k promyšlení*. Sborník příspěvků přátel, kolegů a žáků vydáný Pedagogickou fakultou u příležitosti osmdesátých narozenin profesora Palouše. Praha: UK Praha-pedagogická fakulta, 2004. ISBN 80-7290-178-8
- Hlaváč, Ivo: *Portrét místo doslovu*. IN: Ricoer, Paul – Marcel, Gabriel: *Rozhovory. Otázky Bílé velrybě sv.1*. Brno-Žabovřesky: Překlad: Jitka Bednářová, Petr Horák a Marcela Poučková, Nakl. Vetus Via, 1999. 1.vyd.
- Hogenová, Anna: *Areté (základ olympijské filozofie)*. Praha: UK Nakl. Karolinum, 2000. 1.vyd.
- Hogenová, Anna: *Etika a sport*. Praha: UK, 1997. 1.vyd.
- Hogenová, Anna: *K problematice poznání*. Praha: Univerzita Karlova Pedagogická fakulta, 2005. 1.vyd.; ISBN 80-7290-222-9
- Hogenová, Anna: *Kvalita života a tělesnost*. Praha: UK Karolinum, 2002. 1.vyd.

Literatura

- Hogenová, Anna: Praha: Seminář doktorského studia 2/3/2006; PF UK, čerpáno z vlastních poznámek MJ.
- Hogenová, Anna: *Problém rozumění a vědění* aj. přednášky Doktorského studia (ak.r. 2003/2004). Praha: čerpáno z vlastních poznámek MJ.
- Hogenová, Anna: *Ženství – co to vlastně je?* IN: Knorre-Vlasáková, Nad'a – Hogenová, Anna a kol.: *Žena a sport na začátku třetího tisíciletí – patří k sobě?* Praha: UK, 2001. ISBN 80-86317-17-X
- Holota, Vladimír Benedikt: *Hovory na nemocničním lůžku*. Praha: Nakl. Zvon, 1994. ISBN 80-7113-112-1
- Holub, Milan: *Zákon o rodině. Text zákona, poznámky judikatura*. Praha: Právnické a ekonomické nakl. a knihkupectví LINDE a.s., 1992.
- Hora, Petr: *Toulky českou minulostí II*. Praha: Vydavat. a naklad. Práce, 1991. 1.vyd.
- Horský, Jan – Seligová, Markéta: *Rodina našich předků*. Praha: Nakl. Lidové noviny Praha, 1997. 1. vyd.; ISBN 80-7106-195-6
- Husserl, Edmund: *Krize evropských věd a transcendentální fenomenologie. Úvod do fenomenologické filozofie*. Praha: Nakl. Academia, 1996. 2.vyd. ISBN 80-200-0561-7
- Chalierová, Catherine: *O filosofii Emmanuela Lévinase. Filosofické texty*. Praha: Nakl. Ježek, 1993. Překl.: Libuše Valentová, Miloš Rejchrt, Jan Sokol; ISBN 80-901625-0-9
- Chisholmová, Jane: *Data světové historie*. Bratislava: Nakl. Mladé letá, 1993. 1.vyd. ISBN 80-06-00508-7
- Janke, Wolfgang: *Filosofie existence*. Praha: Mladá fronta. 1994. 1.vyd.
- Jaspers, Karl: *Úvod do filosofie*. Praha: Vydala Universita Karlova, vydavatelství Karolinum ve spolupráci s nakl. H&H, 1991. ISBN 80-7066-431-2
- Jellouschek, Hans: *Pravidla lásky*. Praha: Nakl. Portál, 2003. 1.vyd.
- Jeřábek, Jan: *Grafologie – více než diagnostika osobnosti*. Praha: Nakl. Argo. 2003: 5. rozšířené vyd. ISBN 80-7203-524-8
- Jeřábková, M.: *Filosofie výchovy*: IN: Pešková, J.-Průka, M.-Vaňková, I.: *Hledání souřadnic společného světa*. Praha: Nakl. Eurolex Bohemias.r.o., 2004. 1.vyd.
- Jo Cairns, Denis Lawton and Roy Gardner: *Values, Culture and Education*. World vyerbook of education, 2001.
- Jung, Jaroslav a kol.: *Dějepis. Přehled středoškolského učiva*. Praha: Nakl. Orfeus, 1992.
- Kábrt, Jan – Valach, Vladislav: *Stručný lékařský slovník*. Praha: Nakl. Avicenum/Zdravotnické nakladatelství, 1979. 5.vyd. (upravené); 08-004-79
- Kadlec, Jaroslav: *Církevní dějiny III. Od vrcholného středověku k reformaci*. Litoměřice: CM bohoslovecká fakulta v Litoměřicích, 1972. skriptum, 1.vyd.
- Katrňák, Tomáš: *Proměny české rodiny v devadesátých letech*. IN: Smékal, VI. – Macek, Petr (eds.), Brno: 2002.
- Klapilová, S.: *Nové přístupy k výzkumu rodiny v 90.letech*. IN: Sborník příspěvku ze VII.celostátní konference ČAPV. Hradec Králové: 1999.
- Klimeš, Lumír: *Slovník cizích slov*. Praha: SPN, 1981. 1.vyd., 14-608-81
- Kol. autorů: *Kronika českých zemí*. Praha: Nakl. Fortuna Print, 1999. 1.vyd. ISBN 80-86144-33-X
- Kolektiv autorů: *Encyklopedický slovník*. Praha: Klub čtenářů Odeon. Svazek 679. 1993. 1.vyd.; ISBN 80-207-0438-8
- Komenský, Jan Amos: *De Rerum humanarum Emendatione. Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Praha: Nakl. Svoboda, 1992. svazek 1, ISBN 80-205-0226-2
- Komenský, Jan Amos: *Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Československá akademie věd Nakl. Academia, 1978. 1.vyd.
- Komenský, Jan Amos: *Obecná porada o nápravě věcí lidských - De Rerum humanarum Emendatione*. Praha: Nakl. Svoboda, 1992. 1.vyd., II. Svazek. ISBN 80-205-0227-0

Literatura

- Komentář: Kallab, J.: Herrnritt, V.: *Trestní zákony československé platné v Čechách a na Moravě a v zemi Moravskoslezské*. Praha: Čsl. Kompas, 1933.
- Koudelková, Jarmila: *Naše dějiny v datech*. Svazek 66. Praha: Nakl. Albatros, 1989. Druhé opravené vydání. 13-725-89 14/56
- Kratochvíl, Josef – Černocký, Karel – Charvát, Otakar: *Filosofický slovník*. Brno: Tiskem a nákladem Občanské tiskárny v Brně, 1937. 4. vyd. zcela přepracované a značně rozšířené.
- Kratochvíl, Zdeněk: *Mýtus, filosofie, věda I. a II. (Filosofie mezi Homérem a Descartem)*. Třebonice-Praha: Vyd. Hrnčířství, 1995. 2. vyd.
- Křivohlavý, Jaro. IN: *Psychologie dnes* 11/2004/s.13, www.portal.cz/psycho
- Křivohlavý, Jaro: IN: *Žijeme „bez papíru“*. *Psychologie dnes*, Roč. 10, č. 11, 2004. ISSN 1211-5886
- Kučera, Milan: „*Rodinná politika jako podpora angažovaného rodičovství*.“ 3.-4.duben 2006 Praha, referát Ing.M. Kučery „*K populační situaci v ČR*“. III. Mezinárodní konference o rodinné politice
- Kühn, Zdeněk: *Ochrana lidského plodu v trestním právu*. Příručka ministerstva spravedlnosti ČR. Praha: 1998.
- Kuchařová, Věra: *Některé obsahové změny postojů k manželství a rodičovství*. IN: Mareš, Petr – Potočný, Tomáš (eds.).
- Längle, Alfried: *Smysluplně žít. Aplikovaná existenciální analýza*. Brno: Nakl. Cesta, 2002.
- Langmeier, J.-Matějček, Zd.: *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1968. 2. přeprac. vydání, 08-063-68
- Lévinas, Emmanuel: *Čas a jiné*. Praha-Liberec: Vydalo nakl. Dauphin, překlad Zdeněk Hrbata, 1997. ISBN 80-86019-33-0
- Lévinas, Emmanuel: *Existence a ten, kdo existuje*. Praha: Vydalo nakl. Oikoymenh, Z francouzského originálu přeložil Petr Daniš. 1997. 1.vyd. ISBN: 80-86005-36-4
- *Listiny základních práv a svobod* - publikované pod č. 2/1993 Sb.
- Lorenz, Konrad: *Osm smrtelných hříchů*. Praha: Edice Reprint. Vydání 2.překlady v nakl. Academia, 2000.
- Lorezn, Konrad: *Takzvané zlo*. Praha: Nakl. Academia, Překlad: Alena Veselovská, 2003. 2. vyd. ISBN 80-204-0264-0
- Lukášová, Elisabeth: *I tvoje utrpení má smysl. Logoterapeutická útěcha v krizi*. Brno: Nakl. Cesta, 1998. 1.vyd. ISBN 80-85319-79-9
- Lukášová, Elisabeth: *Logoterapie ve výchově*. Praha: Nakl. Portál, 1997. ISBN 80-7178-180-0
- Maccarrone, Michele: *Církevní dějiny. Část první. – Křesťanský starověk*. Praha: KTF UK, 1995. překl. a úprava Jaroslav V.Polc.
- Machovec, Milan: *Filosofie tváří v tvář zániku*. Brno: Nakl. „Zvláštní vydání“, 1998.
- Malý, Radomír: *Církevní dějiny*. Olomouc: Matice cyrilometodějská s.r.o., 2001. 1.vyd.
- Marcel, Gabriel: *Od názoru k víře*. Praha: Vydalo nakl. Vyšehrad, 2004. 1. vyd., ISBN 80-7021-531-3
- Mareš, Petr – Potočný, Tomáš (eds.): *Modernizace a česká rodina*. Sborník prezentací na sympoziu (15.-17.října 2003 MU Brno). Brno: Edice sociální studia Nakl. Barrister&Principal, 2003. 1.vyd.
- Marx, Karel: *Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844*. Přeložili doc.dr.Jaroslava Pešková, CSc. a doc. Dr. Dr. Jiří Pešek, CSc. Praha: Vydalo Nakl. Svoboda, Vydání I. 1978, 25-065-78
- Maříková, Hana (ed.): *Proměny současné české rodiny (Rodina-gender-stratifikace)*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000.

Literatura

- *Masarykův Slovník naučný*. Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Díl VI. Praha: Nákl. „Československého kompasu“, Tiskař. a vyd. akciová spol., 1932.
- *Masarykův slovník naučný*. Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Díl IV. Praha: Nákladem „Československého kompasu“, Tiskařské a vydav. a. s., 1929.
- Maslow, Abraham H.: *Ku psychologii bytí*. Bratislava: Vydalo vydavatelství PERSONA, 2000. ISBN: 80-96 7980-4-9
- Matějček, Zdeněk: *Děti potřebují oba rodiče*. Katolický týdeník 50/1997; IN: <http://mujweb.cz/Spolecnost/rodina/clanky/MATEJCEK.HTM>
- Matějček, Zdeněk: *Rodiče a děti*. Praha: Nakl. Avicenum, 1986. 1.vyd.
- Matoušek, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. 1.vyd.
- Merleau-Ponty, M.: *Okolo, duch a jiné eseje*. Praha: Nakl. Obelisk, 1971. 1.vyd.
- Merleau-Ponty, M.: *Viditelné a neviditelné*. Praha: Nakl. Oikoymenh, 1998. 1.vyd.
- Merleau-Ponty, Maurice: *Phenomenology of Perception*. London and New York: 1962
- Michálek, Jiří: *Fenomén těla*. IN: Hogenová, Anna: *Tělo a pohyb* (Výběr filosofických textů). Praha: Karolinum –Nakl. UK, 1998. 1.vyd.
- Michálek, J.: *Co je filosofie?* Praha: OIKOYMENH, 1995. 2.vyd.
- Michálek, J.: *Topologie výchovy*. Praha: OIKOYMENH, 1996. 1.vyd.
- Mikulová-Thulstrupová, Marie: *Kierkegaard a dějiny křesťanské zbožnosti*. Brno: Ekumenický příspěvek. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. 1.vyd.
- Mokrejš, Antonín.: *Odvaha vidět. Friedrich Nietzsche-myslitel a filosof*. Praha: Nakl. a vydavatelství H&H, 1993. 1.vyd.
- Molnár, Amedeo: *Československá výchova před Komenským*. Praha: SPN, 1.vyd. publ. č.64-2-01.
- Mrkvička, Jiří: *Hovory s tebou*. Praha: Nakl. Avicenum, 1974. 1.vyd., 08-036-74
- Mucha, Ignác - Semela, Pavel: *Kroky na cestě odpuštění*. IN: [wwwhttp://www.mvcr.cz/2003casopisy/vs/0446_info.html](http://www.mvcr.cz/2003casopisy/vs/0446_info.html)
- Musil, Jiří: *Ernest Gellner život a filosofické dílo*. IN: Revue pro politiku a kulturu. Roč.8. Proglas1/97.
- Neff, Vladimír: *Filosofický slovník pro samouky neboli Antigorgias*. Praha: Vydavat. Družstevní práce, 1948.
- Nesvadba, Petr: *Slovník základních pojmů z filosofie*. Praha: Nakl. Fortuna, 1999. 1.vyd.
- Nida-Rümelin, Julian: *Slovník současných filosofů*. Praha: Nakl. Garamond, 2001. 1.vyd.
- Nosáhl, Igor: *Diskurzy a reprezentace dětství ve věku nejistoty*. IN: Mareš, Petr-Potočný, Tomáš (eds.): *Modernizace a česká rodina. Edice sociální studia*. Brno: Nakladatelství Barrister&Principal. Sborník prezentací na sympoziu pořádaném ve dnech 15.-17.října, 2003.
- Novák, V. Jan - Novák, Arne: *Přehledné dějiny literatury české (od nejstarších dob až po naše dny)*. Olomouc: Nakl. R. Prombergera, 1913. 2.vyd.
- Novotný, Adolf: *Biblický slovník*. Praha: Kalich, 1992.
- *Nový biblický slovník*. Praha: Nakl. Návrat domů, 1996. 1.vyd.
- *Ottův slovník naučný*. 21.díl. Praha: Vydavatel a nakl. J.Otto, 1904.
- Palacký, František: *Dějiny národa českého v Čechách a na Moravě*. Svazek IX. Praha: Nakl. Gutenberg, 1928.
- Palacký, František: *Dějiny národu českého w Čechách a w Morawě*. Dílu III, částka I. Praha: Nakl. F. Tempského, 1877. Vydání 3.
- Palouš, Radim: *Světověk*. Praha: Vyšehrad, 1990. 1.vyd.
- Palouš, Radim: *Totalismus a holismus*. Praha: UK Vydavatelství Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-281-8
- Papežská rada pro rodinu. *Rodina, manželství a „fakticky existující soužití“*. Pracovní překlad Ctirad Václav Pospíšil. IN: <http://web.katolik.cz/ifs/rodinaifs.htm>

Literatura

- Patočka, Jan: *Evropa a doba poevropská*. Praha: Nakl. Lidové noviny, překlad: Věra Koubová, 1992.
- Patočka, Jan: *Filosofie výchovy*. Studia Pedagogica č.18, 1997. 1.vyd.
- Patočka, Jan: *Kacířské eseje o filosofii dějin*. Praha: Academia, 1990. 1. vyd. ISBN 80-200-0263-4
- Patočka, Jan: *Péče o duši I*. Soubor statí a přednášek o postavení člověka ve světě a v dějinách. Stati z let 1929-1952. Vydávají Chvatik, Ivan a Kouba, Pavel. Archiv Jana Patočky. Praha: Edice Oikúmené, 1996. ISBN 80-86005-24-0
- Patočka, Jan: *Přirozený svět jako filosofický problém*. Praha: Československý spisovatel, 1992. 3.vyd.
- Patočka, Jan: *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha: Oikoymenh a Archiv Jana Patočky, 1995. ISBN 80-85241-90-0
- Patočka, Jan: *Úvod do fenomenologické filosofie*. Praha: Oikoymenh, 1993. 1.vyd.
- Pavlát, J.- Janotová, D.: *Osobnosti rodičů v rozvodových sporech*. IN: Psychiatrie. Suppl., Roč. 7, č. 1 (2003). ISSN: 1211-7579
- Pecka, Dominik: *Člověk. Filosofická antropologie*. I. díl. Řím: Křesťanská akademie, 1970.
- Pecka, Dominik: *Člověk. Filosofická antropologie*. II. díl. Řím: Křesťanská akademie, 1971.
- Pelcová, Naděžda a kol.: *Evropské myšlenkové tradice*. Praha: Ped.fakulta UK, 1998. 1.vyd.
- Pelcová, Naděžda: *Filozofická a pedagogická antropologie*. Praha: Nakl. Karolinum, 2000.
- Pelcová, Naděžda: *Seminář doktorského studia 2/3/2006*. PF UK Praha; čerpáno z vlastních poznámek MJ.
- Pešková, J.-Schucková, L.: *Já, člověk... (Jak dělat vědu o člověku dnes a zítra)*. Praha: SPN 1991.
- Pešková, Jaroslava: *K filosofickým přístupům k problematice rodiny*. Kult/85/č.bl.182/
- Pešková, Jaroslava: *Přednášky na téma "Role vědomí v dějinách"*. ak. r. 2001/2002; čerpáno z vlastních poznámek MJ:
- Pešková, Jaroslava: *Role vědomí v dějinách*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 1998. 1.vyd.
- Pešková, Jaroslava: *Základy společenských věd*. Praha: 2005.
- Petříček, M.jr.: *Přednášky – doktorské studium filosofie Praha*. ak.r.2002/2003; čerpáno z vlastních poznámek MJ.
- Philippe, Jacques: *Vnitřní svoboda. Síla víry, naděje a lásky*. Kostelní Vydří: Nakl. Karmelitánské, 2004. 1.vyd.
- Pinc, Zdeněk: *Fragmenty k filosofii výchovy*. Praha: Edice Oikúmené, 1999. 1.vyd.
- Plaňava, Ivo: *Stálá láska je mýtus*. IN: Psychologie dnes 4/2003. www.portal.cz/psycho
- Platón: *Ústava*. Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1921. (s užitím překladu Dr. Emannela Peroutky přeložil Dr. František Novotný).
- Polivka, J.-Dolista, J.-Dřímál, L.: *Povídání o manželství*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 1999, 1.vyd.
- Poněšický, Jan: *Fenomén ženství a mužství*. Psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy. Nakl. Triton. Praha 2003.
- Popper, K.R.: *Otevřená společnost a její nepřátelé II*. (vlna prorocství: Hegel, Marx a co následovalo). Praha: OIKOYMENH, 1994. 1.vyd.
- Pospíšil, C.V.: IN: *Teologické texty*, 1999. roč. 10, č. 2.
- Požický, Jaroslav: *Svět, setkání, rodina*. Praha: Diplomová práce. FF-UK, Katedra Filosofie, 1997.

Literatura

- Proč pláčeš, Miriam. Utrpení žen po potratu. „Postabortivní syndrom“. Informace lékařů o psychických následcích potratu a svědectví postižených žen. Praha: Hnutí Pro život ČR, 2000.
- Průcha, Jan-Walterová, Eliška-Mareš, Jiří: *Pedagogický slovník*. Praha: Nakl. Portál, 1995. 1.vyd.
- Přednášky Doktorského studia (šk.r.2003/2004); čerpáno z vlastních poznámek MJ.
- Příruční slovník jazyka českého. Vydává třetí třída České akademie věd a umění. Díl IV., část 2. Praha: Státní nakl. Praha, 1944-1948.
- Rabušic, L.: *O současném vývoji manželského a rodinného chování v ČR*. Materiál z III.konference o manželském a rodinném poradenství. Sedmihorky: 1996.
- Ratzinger, Joseph (kardinál): *Naděje pro Evropu?* Praha: Nakl. Scriptum, 1993. 1.vyd.
- Ricoer, Paul – Marcel, Gabriel: *Rozhovory. Otázky Bílé velrybě sv.I.* Překlad: Jitka Bednářová, Petr Horák a Marcela Poučková. Brno-Žabovřesky: Nakl. Vetus Via, 1999. 1.vyd.
- Satir, Virginia: *Conjoint family therapy*: Science and behavior book, inc. California: Palo Alto, 1964. 1.vyd.
- Satir, Virginia: *Conjoint family therapy a guide to theory and technique*. Science and behavior book, inc. California: Palo Alto, 1967. Twelfth Printing
- Satir, Virginia: *Conjoint Family Therapy*. California: Palo Alto, S.&B. Books, 1988. 3.vyd.
- Satirová, Virginia – Banmen, John – Greberová, Jane – Gomoriová, Maria: *Model růstu. Za hranice rodinné terapie*. Science&Behavior Books, Inc. Palo Alto California, USA. Brno: Cesta, 2005. Překlad Matěj Černý. ISBN 80-7295-071-1
- Satirová, Virginia: *Knihy o rodině*. Praha-Brno: Nakladatelství PRÁH. Nakladatelství SVAN, Knižní klub, 1994. ISBN 80-901325-0-2
- Scruton, Roger: *Krátke dejiny novovekej filozofie (od Descarta po Wittgensteina)*. Bratislava: Archa, 1991. 1.vyd.
- Sejrková, Elen – Květon, Petr: *Mužská a ženská role v současné rodině*. (Centrum výzkumu vývoje osobnosti v sociálních a etnických kontextech při Fakultě sociálních studií, Brno, CZ). IN: *Psychologie dnes*, Roč.7, č.4 (2001). ISSN 1211-5886
- Sejrková, Elen -Květon, Petr: *Rodina v devadesátých letech z hlediska mužské a ženské role*. IN: Smékal, Vl.-Macek, Petr (eds.): *Utváření a vývoj osobnosti*. (psychologické, sociální a pedagogické aspekty. Edice psychologie. Brno: Nakl. Barrister&Principal, 2002. 1.vyd. ISSN 1211-5886
- Schönfeld, Vilém: *Učebnice vědecké grafologie pro začátečníky*. Praha: Nakl. Elfa, 1996. 2.vyd. ISBN 80-900197-4-9
- Slovník spisovného jazyka českého III. Československá akademie věd – Ústav pro jazyk český. Nakl. ČSAV ACADEMIA, 1966
- Smahel, Rudolf: *Duševní vývoj a duchovní zrání dítěte v křesťanské rodině*. Olomouc: Matice cyrilometodějská s r.o., 1993.
- Smékal, Vladimír - Macek, Petr (eds.): *Utváření a vývoj osobnosti*. (psychologické, sociální a pedagogické aspekty. Edice psychologie. Brno: Nakl. Barrister&Principal, 2002. 1.vyd.
- Sobotková, Irena: *Odolnost rodiny není samozřejmostí*. IN: *Psychologie dnes* Roč. 9, č.1, 2003. ISSN: 1211-5886.
- Sobotková, Irena: *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001. 1.vyd.
- Sokol, Jan - Pinc, Zdeněk: *Antropologie a etika*. Praha: Nakl. Triton, 2003.
- Sokol, Jan: *Čas a rytmus*. Praha: Nakl. Oikoymenh. Druhé, rozšířené vydání, 2004. ISBN 80-7298-123-4

Literatura

- Sokol, Jan: *Člověk a náboženství: proměny vztahu člověka k posvátnému*. Praha: Nakl. Portál, 1. vyd. ISBN: 80-7178-886-4
- Sokol, Jan: *Malá filosofie člověka; slovník filosofických pojmů*. Praha: PF-UK, 1996. 2. rozšířené vyd.
- Správcová, Božena: *Sítě vnitřního umění. Hovory s Janem Jeřábkem o grafologii, psychoterapii a kontextu snového krokodýla*. Praha: Lubor Kasal nakladatelství, 2005. ISBN 80-903465-6-1
- Srb, Vladimír: *Vývoj obyvatelstva Česka 1918-2002*. Demografie 2003. roč. 45, č. 4
- Stašová, L.: *Specifika životního způsobu současné rodiny*. IN: Sborník příspěvku ze VII. celostátní konference ČAPV. Hradec Králové: 1999.
- Strejc, Jiří: *Špalíček*. Praha: Nakl. Kalich. 1940.
- Sullerotová, Evelyne: *Krize rodiny*. Praha: Karolinum, 1998. 1. české vyd. Zpráva mezinárodní komise UNESCO "Učení je skryté bohatství". Praha: PF-UK, 1997.
- Svoboda, Ludvík a kol.: *Encyklopedie antiky*. Praha: Academia, 1974.
- Šafářová, Michaela: *Rizikové chování v adolescenci*. IN: Smékal, Vl.-Macek, Petr (eds.).
- Šimková, Marie: *Specifické otázky rodinného prostředí a jeho vztah k adolescentům v období VTR*. Praha: Diplomová práce, FFUK, 1989.
- Šmahel, David: *Souvislosti reálné a virtuální identity dospívajících*.
- Štverák, Vl.: *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: SPN, 1983. 1. vyd. 9650/82-31
- Šulová, Lenka: *Raný psychický vývoj*. Praha: UK Karolinum, 2004. 1. vyd. ISBN 80-246-0877-4
- Švejcár, Josef: *Péče o dítě*. Praha: Nakl. Avicenum, 1985.
- Teologické texty: č. 1/roč. 13/r. 2002.
- Tomášek, Marcel: *Singles ve světle měnících se typologií a definic: K aktuálně probíhajícímu výzkumu*.
- Trapková, Ludmila: *Psychologie dnes*, 10/2001.
- Trapková, Ludmila – Chvála, Vladislav: *Rodinná terapie psychosomatických poruch*. Praha: Portál, 2004. 1. vyd. ISBN 80-7178-889-9
- Tuček, Milan a kol.: *Česká rodina v transformaci – Stratifikace, dělba rolí a hodnotové orientace*. Praha: Edice „Working Papers“. Sociologická ústav AV ČR, 1998.
- UNIVERSUM – *Všeobecná encyklopedie*. Praha: Nakl. Odeon. (8. díl. R-So), 2001. 1. vyd.
- *Velký sociologický slovník*. Praha: UK Vydavatelství Karolinum, 1996. 1. vyd.
- Voillaume, René (br.): *Duchovní cvičení se sv. otcem Pavlem VI. Ve Vatikáně*. Řím: Křesťanská akademie, 1975.
- Vybrané spisy Jana Amose Komenského. *Výbor z Obecné porady o nápravě věcí lidských a z Věcného pansofického slovníku*. Praha: SPN, 1966. Svazek IV. 1. vyd.
- Vyskočil, Ivan: *Přednáška na PF UK, Doktorské studium, šk. r. 2003/2004; čerpáno z vlastních poznámek MJ*.
- Wágnerová, A. (1995). *Mužství a ženství jako matrice světa a dialog*. Konfrontace, 2, 27-30.
- Weiss, Petr: *Muži jsou přitažliví (nejen) svými penězi*. IN: *Psychologie dnes* 7-8/2003, www.portal.cz/psycho
- Weisskopf, Josef: *Láska a manželství*. Brno: Universitní nakladatelství Barvič&Novotný, 1931
- www.ZAKON.cz č. 65-1995Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony – Sbíрка zákonů Mezinárodního paktu o občanských a politických právech publikováno pod č. 120/1976 Sb. a právní předpisy, které se k němu vztahují. Úplné znění vyplývající z pozdějších právních předpisů, zjm. ze zákona č. 91/1998 Sb., účinného od 1. srpna 1998.
- Young, Stewen: *Seminář Růžďka – Beskydy*, 2000. Čerpáno z vlastních poznámek MJ.

Literatura

- Zahn, Walter: Přednášky o psychoterapeutickém směru Virginie Satirové. Beskydy, 1996; čerpáno z vlastních poznámek MJ.
- Zákon o rodině a právní předpisy, které se k němu vztahují. Zákon č. 94/1963 Sb. Úplné znění vyplývající z pozdějších právních předpisů, zjm. ze zákona č. 91/1998 Sb., účinného od 1.srpna 1998. Praha: Nakl. Codex Bohemia, s.r.o., 1998.
- Zeman, Josef: *Koncept společnosti vědění a nové úkoly psychologické reflexe současné rodiny*. Přednáška na konferenci Vývoj a utváření osobnosti v sociálních a etnických kontextech. Brno: 12.-13.1.2005.
- *Žijeme „bez papíru“*. IN: Psychologie dnes, Roč. 10, č. 11, 2004.